Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo

GeograFF
15

Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji

Uredniki
Dejan Cigale, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič, Blaž Repe

Ljubljana 2018

GeograFF 15

Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji

Uredniki: Dejan Cigale, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič, Blaž Repe

Recenzenta: Metka Špes, Simon Kušar
Kartografi: Dejan Cigale, Tanja Koželj, Boštjan Krapež, Blaž Repe
Fotografi: Dejan Cigale, Špela Guštin, Martina Herič, Sandra Kavčič, Simon Kerma, Miha Koderman, Barbara Lampič, Irena Mrak, Matej Ogrin, Irma Potočnik Slavič
Prevajalka povzetka: Jean McCollister

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Izdal: Oddelek za geografijo
Odgovorna oseba: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Oblikovanje in prelom: Tanja Koželj
Prva izdaja, e-izdaja/First edition/e-edition
Publikacija je na voljo na/Publication is available on: https://e-knjige.ff.uni-lj.si
Publikacija je brezplačna./Publication is free of charge.

DOI: 10.4312/9789610600183

Delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (priznanje avtorstva, deljenje pod istimi pogoji).

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=293549312

ISBN 978-961-06-0017-6 (epub)
ISBN 978-961-06-0018-3 (pdf)

Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji

GeograFF

15

Kazalo

Uvod 9

Dejan Cigale, Anton Gosar

1 Značilnosti in težnje razvoja turizma v Sloveniji 13

1.1 Pogoji za razvoj turizma 14

1.2 Motivi tujih turistov za obisk Slovenije 21

1.3 Turistična promocija, načrtovanje in regionalizacija 22

1.4 Turistične nastanitvene zmogljivosti 28

1.5 Turistično povpraševanje 29

1.6 Vrste turističnih območij 36

1.7 Nekatere težnje v slovenskem turizmu 42

Uroš Horvat

2 Razvoj turizma v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji 47

2.1 Razvoj zdraviliškega turizma in zdraviliških krajev v Sloveniji do druge svetovne vojne 48

2.2 Razvoj zdraviliškega turizma in zdraviliških krajev v Sloveniji po drugi svetovni vojni 51

2.3 Značilnosti turističnega obiska v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji po letu 1960 58

2.4 Širši regionalno-razvojni pomen slovenskih zdravilišč 65

Dejan Cigale, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič

3 Geografske značilnosti turizma na kmetiji 67

3.1 Pregled geografske literature s področja turizma na kmetiji 68

3.2 Značilnosti turizma na kmetiji in razporeditve turističnih kmetij 70

3.3 Vloga turizma na kmetiji znotraj turizma kot gospodarske dejavnosti 76

3.4 Individualni profili kmetij, ki se ukvarjajo s turizmom na kmetiji 82

3.5 Razvojne težnje turizma na kmetiji v Sloveniji 85

Simon Kerma

4 Geografski prispevek k raziskovanju vinskega turizma 89

4.1 Od geografije vina k vinskemu turizmu 89

4.2 Opredelitev vinskega turizma v odnosu do vinske regije (turistične destinacije) 91

4.3 Sodobni vinskoturistični trendi: »Novi svet« in mediteranski kontekst 93

4.4 Prispevek slovenske turističnogeografske stroke k raziskavam vinskega turizma 96
4.5 Vinski turizem na Primorskem 97
4.6 Vinski turizem: med mozaičnostjo, posebnostmi in sodobnimi zahtevami trga 100

Dejan Cigale, Martina Herič, Sandra Kavčič, Miha Varga

5 Značilnosti potovalnega ravnanja mlajših slovenskih turistov 103

5.1 Starostna opredelitev mladinskega turizma 104
5.2 Izvedba anketne raziskave 106
5.3 Dosedanja proučevanja mladinskega turizma v Sloveniji 107
5.4 Mladinski turizem v Sloveniji in razpoložljivi statistični podatki 108
5.5 Značilnosti potovalnega ravnanja anketirancev 108
5.7 Mladinski turizem in njegove posebnosti 116

Miha Koderman

6 Počitniška bivališča v Občini Piran 121

6.1 Metodološka pojasnila 122
6.2 Počitniška bivališča v Občini Piran v geografskih razpravah 123
6.3 Razvoj in prostorska analiza počitniških bivališč v Občini Piran 124
6.4 Regionalno poreklo lastnikov počitniških bivališč 133
6.5 Razvojne dileme počitniških bivališč v Sloveniji 134

Irena Mrak

7 Ocena ranljivosti visokogorja kot osnova sonaravnemu razvoju turizma in rekreacije 137

7.1 Zgodovina razvoja turizma in rekreacije v visokogorju Slovenije 138
7.2 Oblike turizma in rekreacije v visokogorju 142
7.3 Ocena ranljivosti visokogorske pokrajine na primeru Doline Triglavskih jezer in Kriških podov z vidika turizma in rekreacije 144
7.4 Doseganje sonaravnega razvoja turizma in rekreacije na območju Doline Triglavskih jezer in Kriških podov 153

Andrej Černe

8 Zasnova uporabe prostora – koncept primernosti (s posebnim ozirom na rekreacijo) 155

8.1 Slovenski planersko-zgodovinski kontekst 155
8.2 Metodološka izhodišča primernosti 158
8.3 Primernost prostora za rekreacijo na prostem 165

Dejan Cigale

9 Prispevek prof. dr. Matjaža Jeršiča k razvoju slovenske geografije turizma in rekreacije 171

9.1 Raziskovanje bližnje rekreacije 171

9.2 Turizem v alpskem svetu 176

9.3 Sekundarna počitniška bivališča 180

9.4 Nekatera druga vprašanja turističnega razvoja v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji . 182

9.5 Pomen dela Matjaža Jeršiča za slovensko geografijo turizma in rekreacije 183

10 Bibliografija prof. dr. Matjaža Jeršiča 187

Povzetek 205

Summary 211

Seznam preglednic 219

Seznam slik 220

Imensko in stvarno kazalo 223

Uvod

Pričujoča monografska publikacija nosi letnico 2014, ko praznuje svojo osemdesetletnico prof. dr. Matjaž Jeršič, prvi slovenski geograf, ki se je začel sistematično in kontinuirano ukvarjati s proučevanjem turizma in rekreacije. Ta dva pojava sta bila pred tem deležna le občasne geografske pozornosti. Njegovo delo je v pomembni meri vplivalo na tiste geografe, ki so se v zadnjih desetletjih posvečali proučevanju z njima povezanih vprašanj. Lotil se je številnih tem, ki so tudi kasneje pritegovale pozornost geografov in pripadnikov drugih strok. Tudi ta knjiga se osredotoča na tovrstne vsebine in predstavlja geografska dela, ki obravnavajo različne tematike s tega področja. S tem poskuša prispevati k boljšemu poznavanju turizma in rekreacije, hkrati pa želi obeležiti osemdesetletnico začetnika njunega geografskega proučevanja v Sloveniji.

Turizem je v obdobju po drugi svetovni vojni postal izrazito množičen pojav tudi na slovenskih tleh. Številna območja v Sloveniji so postala pomembni cilji turističnih tokov, ki so močno vplivali na njihovo podobo in funkcijo, hkrati pa so za večino prebivalcev turistična potovanja (tako dopustniška kot izletniška) postala ključen sestavni del prostočasnega udejstvovanja in pomemben element kakovosti življenja.

Naraščanje množičnosti turističnih potovanj je splošen trend tudi v globalnih okvirih (število prihodov mednarodnih turistov se je povečalo s 677 milijonov leta 2000 na 1035 milijonov leta 2012; UNWTO Tourism ..., 2013), zelo opazen pa je tudi v Sloveniji, ki sodi med tiste evropske države, ki so v tem stoletju deležne največje rasti turističnega obiska. Povečevanje množičnosti nikakor ni edina sprememba, ki je v zadnjih desetletjih zaznamovala turizem. Vzporedno s tem se spreminjajo tudi motivi in pričakovanja turistov. Ena izmed najbolj opaznih sprememb se nanaša na povečevanje heterogenosti turizma, ki se kaže v pojavljanju novih oblik turizma in v novih vsebinah, ki postajajo pričakovan sestavni del že tradicionalnih oblik turistične ponudbe. Na ta način postaja turizem čedalje bolj kompleksen pojav, ki je na različne načine tesno povezan s pokrajino, ki je cilj turističnih potovanj ali pa – na drugi strani – izvorno območje turističnih migracij.

Turizem se je vseskozi tesno prepletal z rekreacijo, ki jo najpogosteje opredeljujemo kot dejavnost (oziroma dejavnosti), ki se odvija v prostem času (npr. Mathieson in Wall, 1990, str. 7). Pomemben del rekreacijskih dejavnosti se odvija zunaj doma, pogosto na območjih, ki so hkrati priljubljeni cilji turističnih potovanj stacionarnih turistov (gl. npr. Jeršič, 1995; 1998). Monografska publikacija tako predstavlja rezultate geografskega raziskovalnega dela, ki se je osredotočalo na različna vprašanja in na različne pojavne oblike turizma in rekreacije z njihovimi posebnimi prostorskimi in drugimi značilnostmi ter na z njimi povezane turistične/rekreacijske prakse in učinke. Nikakor nima namena podati celovite podobe teh dveh pojavov v slovenskem prostoru, saj je ta vendarle preveč heterogena, želi pa v čim večji meri zajeti njuno pestrost in raznolikost ter različne relevantne vsebinske vidike, pri tem pa predstaviti dejavnike, procese in učinke, ki so jim namenjali svojo pozornost tudi geografi.

V monografski publikaciji je devet prispevkov, ki obravnavajo različna vprašanja, povezana s turizmom in rekreacijo. Prvi prispevek, *Značilnosti in težnje razvoja turizma v Sloveniji*, poskuša podati čim bolj zaokroženo podobo temeljnih značilnosti slovenskega turizma in dejavnikov, ki so (in so bili v preteklosti) pomembni pri njegovem razvoju. Posebno pozornost pri tem namenja razlikam med skupinami turistov ter med vrstami/tipi turističnih območij, kakršna so se oblikovala v slovenskem prostoru. Pri tem je ves čas igrala pomembno vlogo tudi pokrajinska raznolikost Slovenije, ki je hkrati tudi pomemben dejavnik turistične privlačnosti.

Naslednji prispevek, *Razvoj turizma v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji*, se osredotoča na tisto obliko turizma, ki ima v Sloveniji najdaljšo tradicijo »pravega« turističnega razvoja. Intenziven razvoj te oblike turizma se je začel v posameznih primerih že v prvi polovici 19. stoletja, takšne težnje pa so bile nakazane že v 18. stoletju (npr. Rogaška Slatina). Zaradi preoblikovanja ponudbe »zdraviliških« turističnih krajev se je vsebina zdraviliškega turizma pomembno spremenila in motivi zdravljenja so v številnih tovrstnih krajih stopili v ozadje. Hkrati so ti kraji postali v celoti najbolj obiskana skupina slovenskih turističnih krajev.

Zdraviliški turizem v Sloveniji se je večinoma razvil na podeželju, le redko na mestnih območjih, vseeno pa ne predstavlja tipične oblike podeželskega turizma. Verjetno najbolj značilna vrsta turizma na podeželju je turizem na kmetiji, ki ga obravnava prispevek *Geografske značilnosti turizma na kmetiji*. Za razliko od ostalih vrst turizma, ki so obravnavane v tej monografiji, gre pri turizmu na kmetiji za dejavnost, ki je neločljivo povezana s kmetijsko dejavnostjo, kar v Sloveniji pogojujejo že zakonski okviri. Z vidika obsega turističnega povpraševanja in ponudbe sicer ostaja precej obrobnega pomena, zato pa je zanj značilna kontinuirana rast, hkrati pa je na številnih podeželskih območjih praktično edina oblika turistične ponudbe. Zaradi tesne povezanosti s kmetijsko dejavnostjo nanj vplivajo tudi dejavniki, ki pri ostalih oblikah turizma niso relevantni.

Na turizem na kmetiji, še bolj pa na podeželski turizem, se v precejšnji meri navezuje tudi pojav vinskega turizma, ki ga obravnava besedilo z naslovom *Geografski prispevek k raziskovanju vinskega turizma*. Ta oblika turizma lahko pomembno prispeva k turistični privlačnosti posamezne regije ter k oblikovanju njene turistične identitete in prepoznavnosti. V prispevku je posebna pozornost namenjena Primorski vinsko-turistični regiji, v zvezi s katero avtor izpostavlja njeno raznolikost in pestrost, pa tudi izrazito notranjo nepovezanost in heterogenost.

Turistično povpraševanje se pogosto pomembno razlikuje med različnimi prebivalstvenimi skupinami. Razlike v turističnem in prostočasnem ravnanju so opazne tudi med starostnimi skupinami. Prispevek *Značilnosti potovalnega ravnanja mlajših slovenskih turist*ov obravnava nekatere posebnosti turizma, ki je povezan z mlajšimi turisti (v starosti 15–29 let). Pri tem prihaja do izraza nadpovprečna turistična aktivnost te skupine prebivalstva, ki se med drugim kaže tudi v precejšnji prostorski mobilnosti in nadpovprečni zastopanosti tistih turističnih potovanj, ki nimajo za svoj cilj zgolj posameznega turističnega kraja, temveč vključujejo obisk več krajev. Tako postaja turistična destinacija tudi težje opredeljiva, njene prostorske meje pa še bolj zabrisane.

Če je za mladinski turizem značilna velika prostorska mobilnost, je za preživljanje prostega časa v povezavi s počitniškimi bivališči značilno redno obiskovanje enega in istega prostočasnega cilja, ki je bil za posameznika (ali gospodinjstvo) dovolj privlačen, da si ga je izbral za nakup nepremičnine. To tematiko obravnava prispevek *Počitniška bivališča v Občini Piran*, ki se osredotoča na tisto slovensko občino, v kateri je – kljub skromni površini – največ počitniških bivališč in kjer prihajajo do izraza tudi številne dileme, ki so povezane z njimi.

Razvoj turizma (kot tudi praktično vseh drugih človekovih dejavnosti) je nujno povzročil različne okoljske obremenitve, ki so prisotne tudi takrat, ko gre za do okolja malo agresivne oblike turizma oziroma rekreacije, še zlasti v primeru, če imamo pri tem opravka z nadpovprečno občutljivim naravnim okoljem. S tem povezana vprašanja obravnava prispevek *Ocena ranljivosti visokogorskih območij Slovenije kot osnova sonaravnemu razvoju turizma in rekreacije*. Pri tem se nasloni na metodologijo študije ranljivosti okolja, ki lahko pomembno prispeva k načrtovanju sonaravnega razvoja tudi v povezavi s tema dvema pojavoma, obravnava pa območje Triglavskega narodnega parka, ki je deležno velikega prostočasnega obiska.

Zaradi okoljskih in družbenih učinkov turizma in rekreacije je na to področje že zgodaj poseglo prostorsko in regionalno planiranje. Prispevek *Zasnova uporabe prostora – koncept primernosti (s posebnim ozirom na turizem in rekreacijo)* predstavlja v naslovu zajeti koncept oziroma njegovo vpeljavo v slovensko planiranje kot orodje za opredeljevanje namenske rabe prostora.

Zadnji prispevek v publikaciji predstavlja raziskovalno in strokovno delo prof. dr. Matjaža Jeršiča, utemeljitelja geografije turizma in rekreacije v Sloveniji. Njegovo delo ni zanimivo le z vidika polpretekle zgodovine, temveč ponuja številne dragocene ugotovitve, ki so pomembne tudi za današnje razumevanje turizma in rekreacije z geografskega vidika. Dodana je še njegova bogata in raznovrstna bibliografija, ki opozarja na glavne teme, ki jih je obravnaval v svojih delih, pa tudi na vsebinsko širino njegovega delovanja. Tako ta monografija tudi na ta način zaznamuje obletnico geografa, ki je ključno prispeval h geografskemu proučevanju s turizmom in rekreacijo povezanih pojavov in procesov v Sloveniji.

Dejan Cigale

Literatura

Jeršič, M., 1995. Bližnja rekreacija prebivalcev mesta Ljubljane. Dela, 11, str. 151–168.

Jeršič, M., 1998. Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije. Geographica Slovenica, 29, 127 str.

Mathieson, A., Wall, G., 1990. Tourism: economic, physical and social impacts. Harlow, Longman Scientific & Technical; New York, John Wiley & Sons, 208 str.

UNWTO Tourism Highlights, 2013 Edition. 2013. Madrid, World Tourism Organization (UNWTO), 15 str.

1 Značilnosti in težnje razvoja turizma v Sloveniji

Dejan Cigale, Anton Gosar

Slovenija ima precej dolgo zgodovino turističnega razvoja. Prvi turistični kraji na slovenskem etničnem ozemlju so se pojavili že v 19. stoletju in se do konca stoletja razvili v pomembna turistična središča (Rogaška Slatina, Bled, Portorož …), že pred tem pa je bilo mogoče opaziti zametke turizma, povezane z obiskovanjem romarskih krajev in izvirov mineralne vode (Janša, 1968). Turizem je ostal pomembna dejavnost tudi po razpadu Avstro-Ogrske, ko je Slovenija postala del jugoslovanske države, njegov pomen pa se je ne le ohranil, temveč celo povečal tudi v Sloveniji kot samostojni državi. Danes je turizem pomembna gospodarska dejavnost, ki je l. 2006 prispevala, skupaj s posrednimi učinki, 8,5 % BDP (Zagoršek in sod., 2008). Še višji je prispevek turizma k BDP-ju po oceni Svetovnega gospodarskega foruma/World Economic Forum (The Travel & Tourism …, 2013, str. 316), po kateri naj bi ta znašal kar 12,8 %, k skupni zaposlenosti pa naj bi prispeval 13,0 % oziroma 111.000 delovnih mest.

Turizem je številne slovenske pokrajine zaznamoval v odločilni meri. Pri tem je vplival tako na njihovo gospodarsko in družbeno strukturo kot tudi na njihovo zunanjo podobo. Po drugi strani je turizem zelo odvisen od geografskih značilnosti pokrajine, v kateri je prisoten, in slednje v pomembni meri vplivajo na značilnosti povpraševanja in ponudbe na določenem prostoru. V prispevku bo tako obravnavana vloga različnih dejavnikov (naravna in kulturna dediščina, primernost pokrajine za različne oblike rekreacije na prostem ipd.), ki so vplivali na turistično privlačnost Slovenije in njenih regij, kot tudi spremembe turistične ponudbe in povpraševanja v zadnjih desetletjih ter njihova povezava z nekaterimi političnimi in gospodarskimi dogodki.

V nadaljevanju bo najprej obravnavan turistični potencial slovenskega ozemlja, vključno s tem, kako se odraža v motivih turistov. Naravno- in družbenogeografske značilnosti slovenskega ozemlja imajo (in so imele) ključno vlogo tudi pri oblikovanju podobe Slovenije kot turistične destinacije v očeh turistov. Te značilnosti so našle na različne načine svoje mesto tudi v strateških dokumentih s področja turizma in v okviru tržnega komuniciranja, čemur bo prav tako namenjeno nekaj pozornosti. Drugi del prispevka se bo osredotočil na značilnosti turističnega povpraševanja. Pokrajinska heterogenost slovenskega ozemlja ponuja izredno raznolike turistične prostore celo znotraj posameznih pokrajinskih tipov, kar se odraža tudi v veliki raznolikosti turističnega povpraševanja. V navezavi na to bodo obravnavane tudi razlike v ravnanju turistov iz različnih držav. V zadnjem delu bodo predstavljene temeljne značilnosti nekaterih posebnih vrst turističnih območij, kakor so se oblikovala v Sloveniji.

Pri pripravi tega prispevka so bili uporabljeni najnovejši razpoložljivi podatki, ki so se v večini primerov nanašali na leti 2012 in 2013, kjer pa niso bili na razpolago podatki za zadnja 2–3 leta, so bili uporabljeni najnovejši razpoložljivi. Podatke o turizmu zbira

Statistični urad Republike Slovenije (SURS), medtem ko ostale relevantne podatke zbirajo različne institucije, kot npr. Agencija Republike Slovenije za okolje (ARSO) ali posamezna ministrstva.

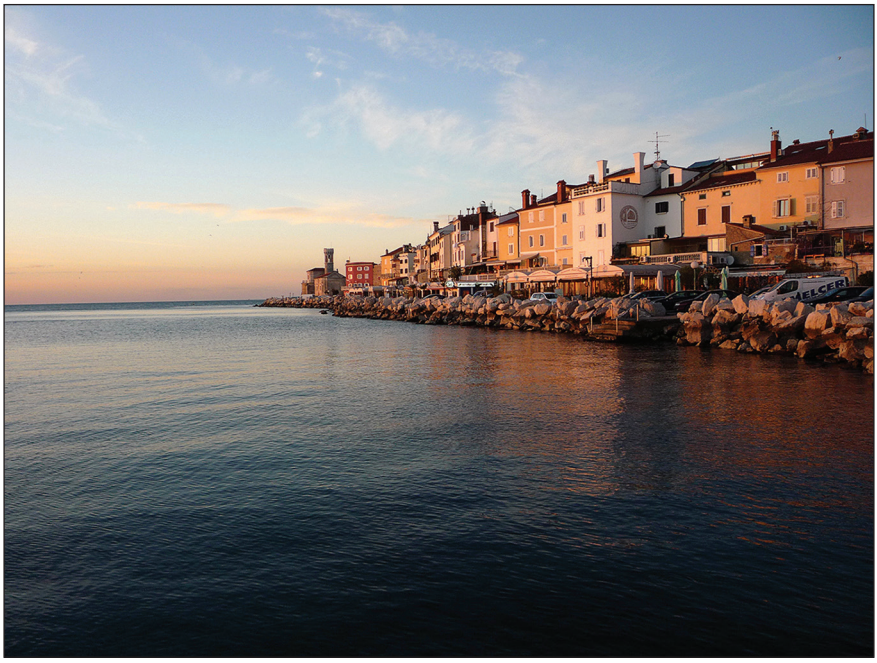
1.1 Pogoji za razvoj turizma

Slovenijo zaznamuje prisotnost različnih pokrajinskih tipov na relativno majhnem ozemlju, naravnogeografsko raznolikost pa so še stopnjevali človekovi vplivi, povezani s prilagoditvijo agrarne rabe pestrim pokrajinskim značilnostim. Ta pokrajinska raznolikost, ki je opazna tudi na majhne razdalje, po eni strani povečuje turistično privlačnost posameznih pokrajin, na drugi strani pa ponuja obilje raznovrstnih možnosti za ukvarjanje z različnimi rekreacijskimi dejavnostmi.

Jadranska obala Slovenske Istre sama po sebi predstavlja pomembno turistično privlačnost. Že v drugi polovici 19. stoletja se je na tem območju začel intenzivneje razvijati turizem, in sicer zlasti v Portorožu, kjer pa je sprva razvoj v precejšnji meri temeljil na ponudbi zdraviliškega turizma (Gosar, 1983b; Jeršič, 1990b; Vrtačnik Garbas, 2005). Za nadaljnja obdobja je bila – s krajšimi vmesnimi prekinitvami – značilna kontinuirana rast turističnih zmogljivosti in obiska. Klasična ponudba obmorskega turizma je postopoma doživljala preobrazbo, nove vrste turistične ponudbe pa so imele za cilj zmanjšati sezonskost turizma, hkrati pa pritegniti tudi nove segmente turistov. Drugo pomembnejše turistično območje je alpska Slovenija, kjer se je sprva razvijal predvsem poletni turizem, v obdobju po drugi svetovni vojni pa je bilo mogoče opazovati postopno naraščanje pomena zimske sezone. V drugih slovenskih pokrajinah se turizem ni razvil v tolikšnem obsegu, čeprav so številni (bolj ali manj izolirani) turistični centri tudi drugod po Sloveniji. V subpanonski Sloveniji se je turistična ponudba že tradicionalno osredotočala na izvire termomineralnih vod, na gričevnatih območjih pa se je v veliki meri razvila specifična turistična ponudba, ki temelji na vinogradniški usmerjenosti teh območij. V dinarski Sloveniji predstavljajo najpomembnejša žarišča turističnega obiska nekatere kraške jame, med katerimi pritegnejo največ obiska Škocjanske jame (uvrščene na Unescov seznam svetovne dediščine) in še zlasti Postojnska jama.

Ključnega pomena za razvoj turizma je geopolitičen položaj države v odnosu do prometnih povezav v širšem evropskem prostoru. Slovenijo prečkata dva panevropska koridorja (E-5 in E-10), kar predstavlja potencialno prednost z vidika turistične dostopnosti in mobilnosti, hkrati pa vpliva na prisotnost tranzitnega turizma. Relativno blizu (manj kot 500 km daleč) so »populacijska os Evrope« in gospodarska jedra sosednjih držav Avstrije, Nemčije, Italije, Hrvaške, Madžarske in Slovaške. Takšna bližina omogoča obiskovalcem uporabo osebnih avtomobilov, hkrati pa zaradi nje Slovenija ni le cilj počitniških, temveč tudi krajših (npr. konectedenskih ali celo enodnevnih) turističnih potovanj. Za številne prebivalce Srednje Evrope predstavlja Slovenska Istra najbližje obmorsko območje, podobno pa velja za slovenska gorska območja, ki so za prebivalce jugovzhodnoevropskih držav najbližje in najlaže dostopno alpsko območje. To dejstvo vpliva na precejšen obisk tistih turistov iz teh držav, katerih počitniški motivi so povezani z različnimi vrstami rekreacije na prostem, kot npr. alpskim smučanjem, planinarjenjem, alpinizmom ...

Slika 1.1: Piran – središče občine z največjim številom turističnih prenočitev v državi. (foto: D. Cigale)

Naravno in kulturno raznolike slovenske regije niso v enaki meri privlačne in primerne za turizem in rekreacijo na prostem. V splošnem sta za oboje najbolj primerni submediteranska in alpska Slovenija. Ravno ti dve območji je pri vrednotenju pokrajine za rekreacijo na prostem tudi Jeršič (1999) ocenil najbolje. Drugod po Sloveniji so območja bolj intenzivnega turističnega razvoja nesklenjena in prostorsko precej omejena.

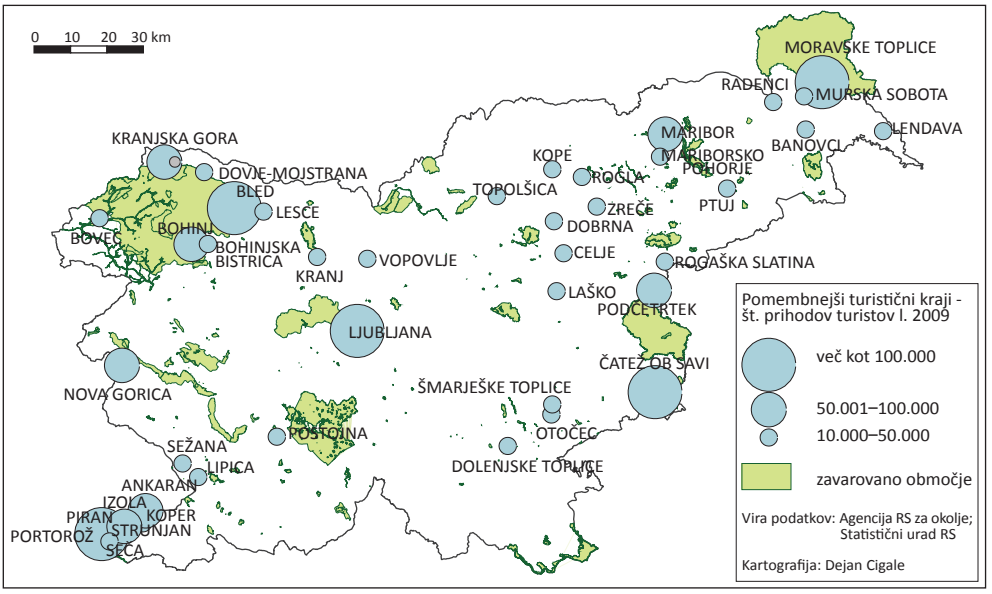
1.1.1 Zavarovana območja

Z vidika razvoja turizma lahko kot pomemben turistični potencial omenimo številna zavarovana območja, ki zajemajo 12,6 % slovenskega ozemlja (tj. 256.315 ha). Po podatkih ARSO (Zavarovana območja ..., 2014) je bilo marca 2012 v Sloveniji 44 krajinskih parkov, 3 regijski parki ter en narodni park (Triglavski narodni park), poleg tega pa še več manjših zavarovanih območij, med katerimi imajo številna tudi večji ali manjši turistični potencial. Omeniti je treba še omrežje Natura 2000, ki zajema 354 območij (Natura 2000 …, 2014). Njihov skupni obseg znaša 7683 km^2, kar predstavlja 37 % slovenskega ozemlja. Ker se nekatera izmed območij Nature 2000 prekrivajo z zavarovanimi območji, je skupen delež teh območij v Sloveniji okrog 40 %.

Dejanski pomen (za)varovanih območij za turizem in rekreacijo na prostem je težko oceniti, saj so na voljo le zelo omejene informacije. Izjeme so predvsem Logarska dolina, Škocjanske jame in Sečoveljske soline (zaradi pobiranja vstopnine

oziroma ekološke takse). Razpoložljive informacije pa vendarle kažejo, da so nekatera (za)varovana območja izjemno priljubljena in obiskana, številna druga pa deležna razmeroma skromnega in predvsem lokalnega obiska.

Slika 1.2: Zavarovana območja in turistični kraji.

Opomba: Leto 2009 je zadnje, za katero so na voljo podatki SURS o turističnem obisku tudi po naseljih.

Številna zavarovana območja se nahajajo v tistih predelih Slovenije, kjer je turistični obisk nadpovprečen (gl. sliko 1.2) in turistična tradicija sega v 19. stoletje. Obisku stacionarnih turistov iz bližnjih turističnih krajev se pridružujejo še enodnevni obiski prebivalcev bližnjih urbanih (in drugih) območij, še zlasti ob koncih tedna. Najbolj obiskana naravna znamenitost je po razpoložljivih podatkih Postojnska jama, ki je v preteklosti beležila celo okrog milijon turistov letno, po razpadu Jugoslavije pa se je obisk močno zmanjšal, a je že nekaj časa v ponovnem vzponu. Žal SURS podatkov o obisku posameznih turističnih znamenitosti več ne zbira, a leta 2008, za katero so na voljo zadnji tovrstni podatki, je bil obisk Postojnske jame bistveno višji kot obisk katerekoli druge naravne znamenitosti. Postojnska jama je v tem letu imela 548.424 obiskovalcev, druga najbolj obiskana »naravna« znamenitost je bil ljubljanski živalski vrt (214.239 obiskovalcev), Škocjanske jame na tretjem mestu pa si je ogledalo 100.299 obiskovalcev (Gruden, 2009).

Obiski posameznih znamenitosti običajno niso zgolj posledica njihove samostojne turistične privlačnosti oziroma doživljajskega potenciala, temveč je ključna tudi njihova lokacija. Precej večji je obisk tistih znamenitosti, ki so na ugodnih prometnih legah (npr. ob avtocestah) ali v bližini večjih urbanih centrov in večjih turističnih krajev. Tako bližina Bleda pomembno vpliva na večji obisk Blejskega Vintgarja, neposredna bližina avtoceste pa na obisk Postojnske jame.

1.1.2 Kulturna dediščina in slovenski turizem

V primerjavi z naravnimi znamenitostmi je slovenska kulturna dediščina za turiste manj zanimiva. Na to nazorno opozarjajo rezultati ankete med tujimi turisti, izvedene poleti 2012 (Anketa o tujih turistih ..., 2014). Kar 53,7 % anketiranih tujih turistov je izjavilo, da so naravne lepote zelo pomembne pri njihovi odločitvi za obisk Slovenije. Na drugi strani je le 18,6 % tujih turistov odgovorilo, da so bile pri odločitvi za obisk Slovenije zelo pomembne kulturne privlačnosti in prireditve. To priča o tem, da turistična privlačnost Slovenije v precej večji meri temelji na slikoviti in dobro ohranjeni naravi (oziroma na privlačnosti pretežno naravne pokrajine) kot pa na njeni kulturni dediščini in kulturi nasploh. Ne glede na to je vloga kulture v slovenskem turizmu precejšnja, čeprav ponavadi predstavlja le sekundarno privlačnost.

V Sloveniji je po Registru kulturne dediščine (Register nepremične ..., 2014) 29.568 enot kulturne dediščine. Turisti najpogosteje obiskujejo muzeje. Slovenija ima 47 javnih muzejev, ki se večinoma (70 %) nahajajo v historičnih stavbah (tj. stavbah, ki so stare 120 let ali več). Samo 15,9 % muzejev je bilo zgrajenih posebej v ta namen. V večini muzejev prevladujejo domači obiskovalci. Zelo pomemben je obisk šolske populacije, saj učenci in študenti predstavljajo kar 40 % vseh obiskovalcev muzejev (Evalvacija slovenskih ..., 2010). To govori o zelo omejeni vlogi slovenskih muzejev in galerij v okviru slovenskega turizma.

Podobno kot pri naravnih znamenitostih je mogoče tudi pri muzejih in sorodnih objektih opaziti, da so deležni večjega obiska tisti, ki so v bližini pomembnejših turističnih krajev ali pomembnih prometnic. Gradovi sami po sebi pogosto ne privlačijo večjega števila obiskovalcev, k njihovi privlačnosti pa v številnih primerih prispeva lokacija na razglednih vzpetinah (npr. Ljubljanski in Blejski grad). Nekateri gradovi so bili prilagojeni za potrebe sodobnega turizma (Mokrice, Otočec), drugi pa gostijo v svojih prostorih muzeje in galerije (npr. muzej na Blejskem gradu, mestni muzej Škofja Loka ...). Žal nekateri tovrstni objekti, tudi na turistično nadpovprečno obiskanih območjih, že nekaj časa propadajo (npr. grad v Podčetrtku).

Preglednica 1.1: Najbolj obiskane kulturno-zgodovinske turistične znamenitosti v letu 2008.

Turistična znamenitost	**Število obiskovalcev**	**% domačih obiskovalcev**	**% tujih obiskovalcev**
Muzej na Blejskem gradu	221.230	34,4	65,6
Virtualni muzej in Razgledni stolp na Ljubljanskem gradu	122.753	53,6	46,4
Predjamski grad	115.079	22,9	77,1
Kobilarna Lipica	95.730	26,6	73,4
Stari grad Celje	65.700	78,8	21,2
Pokrajinski muzej Ptuj	64.865	75,5	24,5
Kobariški muzej	63.904	36,1	63,9
Savinjski gaj Mozirje	52.000	83,7	16,3

Turistična znamenitost	Število obiskovalcev	% domačih obiskovalcev	% tujih obiskovalcev
Loški muzej Škofja Loka	50.500	81,1	18,9
Tehniški muzej Slovenije, Bistra	43.028	92,6	7,4
Arboretum Volčji Potok	41.152	91,3	8,7
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana	37.510	85,9	14,1
Muzej premogovništva Slovenije, Velenje	25.787	90,3	9,7
Galerija Božidar Jakac, Kostanjevica na Krki	25.628	90,1	9,9
Trubarjeva domačija, Rašica	24.314	97,6	2,4
Prešernova rojstna hiša, Vrba	24.248	98,6	1,4
Krajinski park Soline Sečovlje	23.147	84,5	15,5
Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana	22.250	84,5	15,5
Muzej na prostem Rogatec	22.224	89,7	10,3

Vir: Gruden, 2009.
Opomba: Od leta 2008 naprej SURS več ne objavlja podatkov o obiskovalcih turističnih znamenitosti.

Kot je bilo omenjeno že v zvezi z muzeji in galerijami, so kulturne znamenitosti obiskane predvsem s strani domačih gostov, vključno s šolskimi skupinami. Vrsto kulturnih znamenitosti obiskujejo skorajda izključno domači obiskovalci (gl. preglednico 1.1). V to skupino sodijo npr. rojstne hiše Primoža Trubarja v Rašici, Franceta Prešerna v Vrbi ali Ivana Cankarja na Vrhniki, pa tudi nekateri muzeji, v veliki meri celo Narodni muzej Slovenije v Ljubljani. Izjema so predvsem kulturne znamenitosti na najbolj obiskanih turističnih območjih, kot npr. Blejski grad, Predjamski grad ...

Turistov ne zanimajo samo posamezni objekti, ampak so predmet njihovega zanimanja pogosto tudi deli naselij (npr. stara mestna jedra Ljubljane, Kamnika, Ptuja ...), v katerih je mogoče najti več posamičnih objektov, vrednih ogleda, hkrati pa oblikujejo za turiste privlačen prostočasni ambient v času njihovega obiska/potovanja, v katerem se je mogoče ukvarjati z različnimi dejavnostmi (sprehod, nakupovanje, obisk gostinskega lokala ...).

1.1.3 Športnorekreacijska in podobna infrastruktura

Možnosti za ukvarjanje z različnimi športnorekreacijskimi dejavnostmi so med pomembnimi motivi tujih turistov za obisk Slovenije, pomembno vlogo pa igrajo tudi pri izbiri turističnih ciljev domačih turistov. Po raziskavi Statističnega urada RS iz poletja 2012 (Anketa o tujih turistih …, 2014) je 27,5 % anketiranih tujih turistov izjavilo, da so športne dejavnosti zelo pomemben počitniški motiv pri odločanju za obisk Slovenije. Športnorekreacijsko infrastrukturo in objekte množično uporabljajo tudi slovenski turisti in lokalno prebivalstvo.

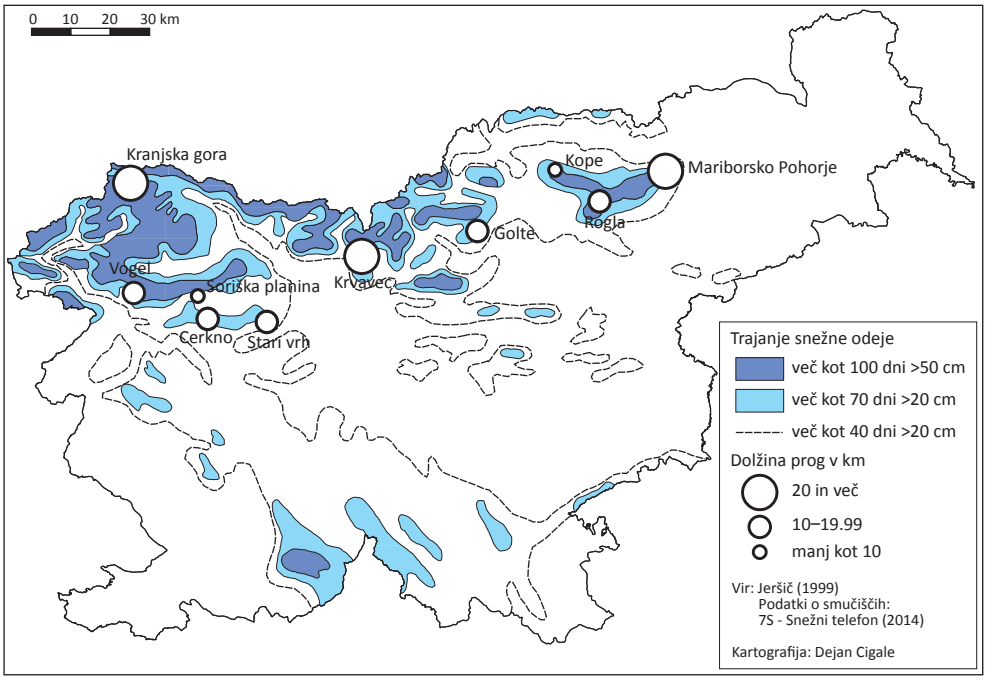
Slovenska pokrajina ponuja ugodne možnosti za številne športne aktivnosti, med katerimi je – zaradi priljubljenosti med turisti in lokalnim prebivalstvom – treba omeniti vsaj alpsko smučanje, planinarjenje in pohodništvo ter kopanje.

Alpsko smučanje

Alpsko smučanje je že tradicionalno med najbolj množičnimi športnimi dejavnostmi v Sloveniji; leta 2008 se je z njim ukvarjalo 16,6 % prebivalcev, starih vsaj 15 let (Pori, Sila, 2010).

V Sloveniji ima alpsko smučanje že dolgo tradicijo (Bloke, 17. stoletje), smučarska središča pa so začela rasti šele v drugi polovici 20. stoletja. Zaradi tekem svetovnega pokala sta najbolj prepoznavni smučarski središči Kranjska Gora in Maribor oziroma Mariborsko Pohorje, vendar je nastala tudi vrsta srednje velikih in majhnih smučišč, ki so služila zlasti lokalnemu povpraševanju. Majhna smučišča izrazito prevladujejo, saj le 3 ponujajo več kot 100 ha smučarskih površin, samo 5 jih ima več kot 10 žičniških naprav in samo 10 jih ima skupno dolžino smučarskih prog večjo od 10 km (7S – Snežni telefon, 2014). Večina jih je v alpskem svetu, a tudi drugod po Sloveniji je nastalo več manjših smučišč, ki so bila (in so deloma še) relevantna predvsem z vidika lokalnega povpraševanja.

Slika 1.3: Smučišča in za smučanje primerna območja.

Neugodno je dejstvo, da je večina smučišč v relativno nizkih nadmorskih višinah, na kar je Jeršič (1966) opozarjal že v šestdesetih letih. Samo eno smučišče sega nad 2000 m (Kanin), a še to je zaenkrat prenehalo obratovati. Velik del drugih smučišč ostaja celo pod 1500 m (Mariborsko Pohorje, Stari vrh, Cerkno ...). Tako ne čudi, da se vsa že soočajo s problemi, ki so povezani s podnebnimi spremembami, kar ovira

gospodarsko uspešno poslovanje. Odziv smučišč na pomanjkanje snega je vključeval predvsem uvedbo sistemov za umetno zasneževanje (gl. Vrtačnik Garbas, 2008), ki zagotavljajo daljšo smučarsko sezono, a precej dražijo obratovanje.

Planinstvo in pohodništvo

Planinstvo in pohodništvo sta še dve izmed najbolj priljubljenih dejavnosti med obiskovalci in domačini. Planinstvo je bilo leta 2008 celo peta najbolj priljubljena športnorekreacijska dejavnost slovenskega prebivalstva. Z njo se je ukvarjalo 14 % moških in 15 % žensk, starih vsaj 15 let (Pori, Sila, 2010). Omrežje planinskih koč in poti se je začelo razvijati že v drugi polovici 19. stoletja in se je širilo tudi še v drugi polovici 20. stoletja. Po drugi svetovni vojni je planinstvo oziroma pohodništvo postalo razširjeno celo na hribovitih in gričevnatih območjih. Dolžina omrežja označenih planinskih poti je konec devetdesetih let 20. stoletja znašala 8689 km (Jeršič, 1999). Okrog 35 % planinskih poti je na območju Alp, 34 % na predalpskih območjih, sledijo pa območja dinarskega krasa (19 %), subpanonskih gričevij (10) in submediteranske Slovenije (2 %). Na alpskih območjih je tudi gostota planinskih poti največja (blizu 1000 m na 1 km^2) (Jeršič, 1999). Poleg tega alpska območja s številnimi stenami ponujajo tudi možnosti za alpinizem oziroma plezanje.

Slika 1.4: Nastanek številnih planinskih koč je bil ključnega pomena za razmah planinstva, ki je danes med bolj priljubljenimi športnorekreacijskimi dejavnostmi (na sliki Kamniška koča na Kamniškem sedlu). (foto: D. Cigale)

Priljubljenost planinstva je vplivala na nastanek številnih planinskih koč. Po podatkih SURS (Nastanitvena statistika, mesečni …, 2014) za avgust 2013 je bilo v planinskih kočah 5,7 % vseh turističnih ležišč v Sloveniji. V mesecih zunaj glavne planinske sezone se ta delež občutno zmanjša in pade pod 4 %. Daleč največ planinskih domov se nahaja v gorskih občinah, in sicer kar 74,1 %.

Zaradi sezonskega značaja planinstva in pohodništva je obisk planinskih koč v primerjavi s celotnim turističnim obiskom v Sloveniji zelo skromen. Tako je bilo v letu 2013 v planinskih kočah zabeleženih le 0,9 % prenočitev. Tudi v gorskih občinah, kjer je največ planinskih koč, je znašal ta delež samo 3,4 %. Podatki o turističnih prenočitvah pa vendarle ne razkrijejo prave vloge planinskih domov, saj v njih prevladuje enodnevni obisk in najbolj priljubljene planinske koče, predvsem na območju Julijskih Alp, sprejmejo več kot 20.000 obiskovalcev letno (Recer, 1999).

Kopanje na prostem

Plavanje je po raziskavi o športnorekreativni dejavnosti v Sloveniji druga najbolj priljubljena tovrstna dejavnost, s katero se je leta 2008 ukvarjalo kar 34,8 % Slovencev (Pori, Sila, 2010). Raziskava ne govori o tem, kje se Slovenci ukvarjajo s to dejavnostjo, a v Sloveniji je na voljo precej možnosti tudi za plavanje in kopanje na prostem. ARSO navaja podatke za 47 kopališč na prostem, od katerih jih je 21 na jadranski obali, 8 na jezerih (vključno s Šobčevim bajerjem) in 18 na vodotokih (Poročilo Evropski komisiji o izvajanju ..., 2014). Omejujoča dejavnika za kopanje v sladkih vodah sta zlasti kratko trajanje primernih vodnih temperatur v poletnem času ter pogosto nezadostna kakovost voda. Enajst kopališč na prostem si je v letu 2013 pridobilo Modro zastavo (Modra zastava v Sloveniji, 2014), ki priča o kakovosti voda in okolju prijaznem ravnanju upravljavcev. Večina teh kopališč se nahaja na turistično najbolj priljubljenih območjih (npr. Portorož, Izola, Bled ...).

1.2 Motivi tujih turistov za obisk Slovenije

Značilnosti slovenskih pokrajin in turistične ponudbe so za turiste privlačne v različni meri. Raziskava SURS o tujih turistih je pokazala (Anketa o tujih turistih …, 2014), da so najpomembnejši razlog za obisk Slovenije »naravne lepote«, med najpomembnejšimi pa so še »podnebne razmere«, »priložnosti za počitek in sprostitev« ter »osebna varnost med bivanjem«. Te značilnosti so zelo pomembne za večino turistov, ne glede na to, od kod prihajajo. Pri nekaterih motivih pa je mogoče opaziti velike razlike med turisti iz različnih držav. Kot primer je mogoče omeniti »podnebne razmere«, ki so zelo pomembne ali pomembne za 84,2 % avstrijskih turistov, na drugi strani pa le za 71,3 % italijanskih turistov. Podoben primer je »primernost za družinske počitnice«, ki je zelo pomembna ali pomembna za 51,7 % nemških turistov, a le za 38,12 % avstrijskih turistov. To opozarja na zelo heterogen značaj turističnega povpraševanja v Sloveniji. V raziskavah SURS (Anketa o tujih turistih …, 2014) zaznane razlike v motivih turistov iz različnih držav so (poleg številnih drugih dejavnikov) povezane tudi z dosegljivostjo primerljivih turističnih ciljev, ki turistom ponujajo podobne značilnosti oziroma

privlačnosti, a so bliže njihovemu domu in jih zato pogosteje izbirajo (kot primer: italijanski turisti laže kot nemški najdejo turistične kraje s podobnimi podnebnimi razmerami kar v svoji državi).

Preglednica 1.2: Motivi za prihod počitniških turistov v Slovenijo (skupen % odgovorov »zelo pomembno« in »pomembno«, julij–avgust 2012).

Motivi za prihod počitniških turistov v Slovenijo	**Vsi anketiranci**	**Avstrija**	**Italija**	**Nemčija**
Naravne lepote	93,7	88,8*	87,5	95,5
Podnebne razmere	79,6	84,2*	71,3	83,6
Možnosti za počitek in sprostitev	79,3	75,9*	79,3	80
Osebna varnost med bivanjem	75,3	76,1*	70,2	73,5
Ugodne cene	58,6	65,7*	65,3*	57,5*
Rekreativne dejavnosti	58	56,4*	48,1*	57,2*
Kulturne znamenitosti in prireditve	54,8	40,8*	43,1*	44*
Primernost za družinske počitnice	48,6	38,2*	46,1	51,7*
Možnosti za zabavo	45,1	43,5*	52,4*	29,9*
Skrb za zdravje in storitve dobrega počutja (*wellness*)	38,1	36,1*	47,1*	29,9*
Bližina doma	24,7	***	41,2*	24*
Nakupovanje	21,8	28,5*	15,9*	20,6*
Priročnost ali cenovna ugodnost letalskih letov v državo	20,6	***	19,2*	14,9*
Igre na srečo	10,2	***	22,6*	***

** manj zanesljiva ocena, *** ocena je premalo natančna za objavo.*

Vir podatkov: Anketa o tujih turistih …, 2014.

Zaradi sprememb v statistični metodologiji je primerljivost teh podatkov s starejšimi otežena, a ne glede na to razpoložljivi podatki nedvoumno opozarjajo, da se v zadnjih dveh desetletjih motivi tujih turistov za obisk Slovenije v splošnem niso bistveno spremenili. Tako so bili leta 1997 (Škafar Božič in sod., 1998) trije najpomembnejši motivi tujih turistov za obisk Slovenije (tj. naravne lepote, podnebje, možnosti za počitek in sprostitev) isti kot v letu 2012.

1.3 Turistična promocija, načrtovanje in regionalizacija

Posebnosti narave in družbe oziroma naravna in kulturna dediščina niso izključno zagotovilo za turistični obisk. Do turističnega razmaha na določeni turistični destinaciji pride, ko se v družbeni zavesti oblikujejo motivi, ki pogojujejo obisk prav tega območja oziroma se obiskovalcem zagotavlja pogoje, ki omogočajo določeno aktivnost, razvedrilo, doživetje. Države, regije, občine in turistični kraji načrtno usmerjajo in posredujejo informacijo o tem, da prav pri njih zagotavljajo iskano doživetje, razvedrilo

in aktivnost oziroma obiskovalcem prav pri njih omogočajo uresničenje njihovega osebnega motiva. Promocija in marketing sta pomembni zaveznici turističnega gospodarstva in garant turističnega uspeha. Podobno vlogo ima načrtni, planski razvoj naravnih in družbenih resursov, ki naj zagotavljajo turistične obiske v neki državi na dolgi rok. Slovenija sodi med relativno redke nacije, ki načrtno, vse od osamosvojitve dalje, postavljajo turističnemu gospodarstvu in državi cilje, ki bi jih bilo potrebno v ta namen uresničiti. V drugih deželah je ta iniciativa prepuščena mezoregijam in mestom ter turističnim središčem, oziroma jo sporadično, pogosto anarhično oblikuje tržno gospodarstvo. Na osnovi zastavljenih strateških ciljev države, ki temeljijo na fizično- in družbenogeografskih danostih (vključno infrastrukturnih: prometnice itd.) in na uveljavljenem (blagovna znamka!) ali načrtovanem turističnem razvoju, se lahko oblikujejo specifične turistične regije, ki svojo ponudbo temelje na konkurenčni prednosti. Ta v Sloveniji temelji pretežno na naravnogeografskih danostih (alpska in kraška morfogeneza, sredozemsko podnebje ...), v novejšem času pa turistična regionalizacija vedno pogosteje upošteva motive oziroma vzgibe sodobnega človeka (po kvalitetnem preživljanju prostega časa), obenem pa tudi specifiko kulturnega, lokalnega ustvarjanja in dediščine, nenazadnje tudi v gastronomiji oziroma kulinariki.

1.3.1 Turistična promocija

Z namenom promocije Slovenije kot turistične destinacije na tujih trgih je bil leta 1995 ustanovljen Center za promocijo turizma Slovenije (CPTS). Aktivnosti Centra so temeljile na prvi strategiji trženja turizma, ki je bila narejena leta 1994 (o kateri bomo spregovorili kasneje). Slovenski turizem je prvič pričel tržiti tudi turistične produkte (kolesarjenje, igralništvo, dejavnosti dobrega počutja itd.) in ne le geografskih območij. Na prehodu v novo tisočletje se je omenjeni promocijski urad države preimenoval v Slovensko turistično organizacijo (STO). Predstavništva STO so bila ustanovljena na za Slovenijo najpomembnejših turističnih emitivnih trgih, kot so Avstrija, Nemčija in Italija (Brezovec, Pak, 2011). Ob koncu leta 2012 je bila STO vključena v Javno agencijo Republike Slovenije za spodbujanje podjetništva, inovativnosti, razvoja, investicij in turizma (SPIRIT), ki poleg omenjene vključuje še javni agenciji za podjetništvo in tuje investicije (JAPTI) ter za tehnološki razvoj (TIA). Turistično gospodarstvo odtlej dalje lobira za (ponovno) samostojno promocijsko institucijo države.

Slovenija je stremela k temu, da bi bila na tujem in domačem trgu prepoznavna kot posebno, regijsko specifično turistično območje. Slogani kot »Turizem smo ljudje« (kasneje: »Slovenija smo ljudje«) in »Slovenija – na sončni strani Alp« (slednji je imel izrazito geografsko noto) so se uveljavili že v času pred razpadom večnacionalne socialistične skupnosti. Še najbolj sta se Slovencem takrat vtisnila v spomin lipov list – kot simbol težnje po osamosvojitvi – in kratek promocijski video posnetek z Logarsko dolino (v ozadju) in slikopleskarjem, ki oblikuje napis »Dobrodošli/Welcome/…« na ustreznem reklamnem panoju.

Leta 1995 je bil za znak slovenskega turizma izbran šopek pisanih rožic z napisom »The Green Piece of Europe« (prosti prevod: »Zeleni košček/otoček Evrope«), ki je sledil takratni (ponovni) obuditvi težnje Evropejcev po neoskrunjeni naravi. Spodbujena z novo razvojno turistično strategijo in stremljenjem generacij 21. stoletja po

doživetjih in novih izkušnjah v turističnih destinacijah se je leta 2003 STO odločila zakorakati v obdobje slogana »Slovenia Invigorates« (»Slovenija poživlja«). Že leta 2006 se je ta umaknil novemu sloganu **I Feel** S**love**nia (prosti prevod: »Slovenijo čutim/ljubim«), ki ga uporabljamo tudi danes (Brezovec, Pak, 2011).

Turistične regije oziroma turistične destinacije niso nujno promocijsko zaokrožene le z administrativnimi oziroma nacionalno-političnimi enotami. Slovenijo so z razvojno specifičnimi projekti, ob finančni pomoči sredstev EU, prekrile geografsko pestre in po turistični ponudbi različne regije. Slogan in blagovna znamka »Srce Slovenije« sega od alpskih vršacev in planšarij do zaobljenih gričev cvička, gradov in kozolcev; v osredje promocije pa postavlja turistično ponudbo, ki temelji na konceptu doživljanja podeželja iz udobja avtodomov. Blagovne znamke z ustreznimi slogani, ki segajo preko slovenskih državnih meja, so redke, so pa čezmejne turistične regije dokaj pogoste v Zahodni in Srednji Evropi (npr. »Srednje Porenje« v Švici, Franciji in Nemčiji ali nemško-poljska obmejna regija – sarkastično, tudi promotivno – poimenovana kot »Szetchinistan«). V slovenskem obmejnem prostoru so zametki tega na Gorjancih, v Posotelju, na Krasu in predvsem ob avstrijsko-italijansko-slovenski tromeji. Ob pripravah na kandidaturo teh treh dežel za zimske olimpijske igre 2006 (ki ni bila uspešna) so se organizatorji, politiki in turistično gospodarstvo zedinili v ponudbi in oblikovanju regije pod nazivom »Senza Confini« (»Brezmejno območje«); rezultati te iniciative so še ohranjeni.

1.3.2 Turistične regije in celostna strategija razvoja turizma

Prva celostna turističnogeografska regionalizacija Slovenije datira v zgodnja šestdeseta leta prejšnjega stoletja (Kokole, 1965), naslednja je nastala dve desetletji kasneje (Planina,1985), sledila pa ji je prva v suvereni Sloveniji (Sirše, 1993). V prvem kompleksnem vodiču po slovenskih krajih, »Slovenija. Turistični vodnik« (Gosar, Jeršič, 1995), se kažejo nekateri novi zametki sodobne turističnogeografske regionalizacije. Še novejše regionalizacije upoštevajo turistične trende, ki so odraz na novo oblikovanih motivov obiskovalcev (npr.: specifična kulinarika, enološki turizem, pohodništvo …), ali pa želijo okrepiti določena območja in promovirati v strategiji turizma zastavljene cilje.

V šestdesetih letih je bilo ozemlje Slovenije razdeljeno ob upoštevanju načela vrednotenja pokrajine glede na zatečeno naravno in kulturno specifiko ter dediščino (Kokole, 1965). Tudi v kasnejših turističnogeografskih regionalizacijah avtorji (denimo Planina in Mihalič, 1985) niso postavljali pod vprašaj delitve Slovenije na štiri makroregije: alpski svet, panonski svet, kraški svet in mediteranski svet in njihovih za turistični obisk pomembnih sestavin, pač pa so avtorji obdobno izpostavljali pomen »vlečnih konj« slovenskega turizma in njihovo odgovornost za razvoj okoliške regije. Kot zanimivost naj povemo, da je bila posebna vloga namenjena središčem igralništva, ki bi naj usmerjala presežke oziroma investirala tudi v okoliško turistično gospodarstvo.

Slika 1.5: Turistične regije po Strategiji razvoja slovenskega turizma iz leta 1993.

Vir: Sirše in sod., 1993.

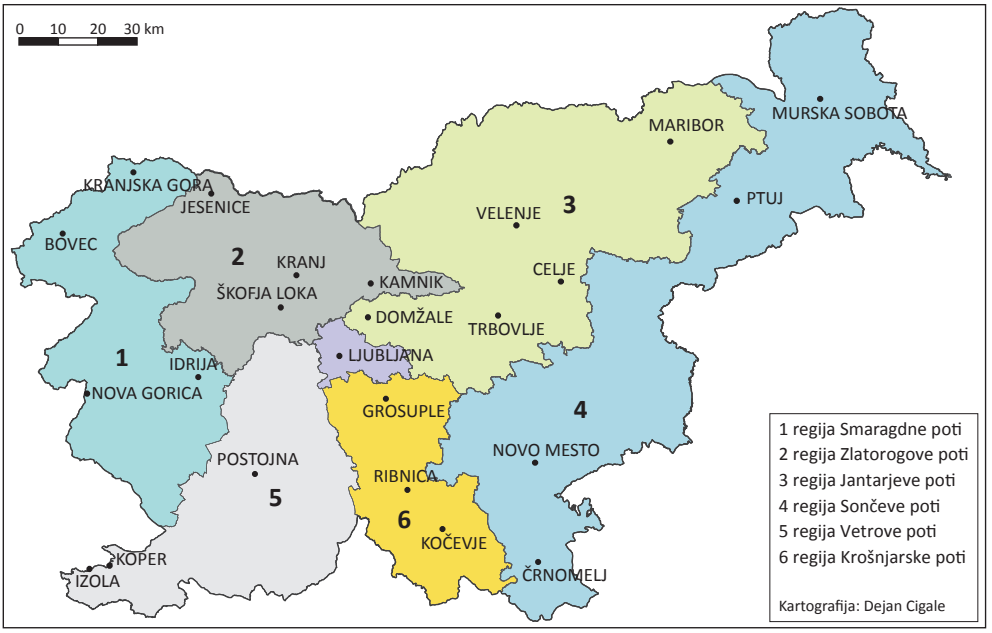
Z nastankom novih držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije so se leta 1991 pojavile ovire in prepreke, ki so nekdaj intenzivno čezmejno sodelovanje turističnega gospodarstva Slovenije in Hrvaške prekinile. Zaradi dolgotrajnih vojnih spopadov v sosednji državi (1991–1995) in polpriprte meje je zastala živahna izmenjava znanja, storitev, proizvodov in finančnih transakcij na področju turistične in z njo povezanih panog (Gosar, 2001). Geopolitična situacija, v kateri se je Slovenija s svojo turistično ponudbo in *know-howom* znašla omejena le na državno ozemlje, je pogojevala nastanek prve slovenske strategije turističnega razvoja (Sirše in sod., 1993; Sirše, 1995). V njej so avtorji, sledeč predhodnim strokovnim izsledkom, opredelili pet »turističnih področij«: 1. Obala in Kras, 2. Gore in jezera, 3. Zdravilišča, 4. Podeželje in 5. Zgodovinska mesta. Vsaj štiri izmed njih lahko opredelimo kot zaokrožena geografska območja: tj. kot prave in prehodne primorske pokrajine, kot alpski in predalpski svet, kot dinarskokraško notranjost Slovenije ter kot panonske ravnice in subpanonska gričevja (slika 1.5). Nadaljevanje temeljnih izhodišč za turistično razvojno strategijo suverene države Slovenije so postavile smernice druge, ki je nastala pod naslovom »Indeks 365« v letu 1995.

V začetku 21. stoletja so bili narejeni prvi premiki k prelomu z uveljavljenimi pravili identificiranja »turističnih regij« z geografskim okoljem. Na temelju druge strategije razvoja turizma in leta 2002 sprejetega predloga promocije turizma je Slovenska turistična organizacija (STO) predvidela šest promocijskih segmentov: Poživi svoja čutila, Poživi svojo domišljijo, Poživi svojo strast, Poživi svoje telo, Poživi svojo dušo, Poživi svoj poslovni zagon (Pak, 2004). Naravna in kulturna pestrost Slovenije oziroma štirje geografski temelji Slovenije so bili rahlo potisnjeni na obrobje zanimanja, v ospredje oglaševanja so stopili sodobni motivi ciljnih skupin, na katere je nameravala

Slovenija računati. Določene so bile blagovne znamke oziroma makrocentri turizma (Portorož, Bled, Ljubljana, Rogaška Slatina, Čateške Toplice), ki naj bi zagotavljali razvoj okoliških turističnih regij. Uveljavila se je že tudi vizija, da velja slovenski turizem razvijati v devetih smereh, poimenovanih 3A (aktivni, akcijski in adrenalinski turizem), 3D (doživljajski, dediščinski in domišljijski turizem) in 3E (ekološki, etnološki in enološki turizem) (Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016 ..., 2012).

V takrat ponovno oživljenem tranzitnem prometu v sosednjo Hrvaško oziroma na tamkajšnje sredozemske obale so številni turisti prečili Slovenijo po avtocestah v le nekaj urah, ne da bi vsaj za trenutek »okusili« turistično ponudbo Slovenije. Slovenski turistični delavci se niso zadovoljili s tem dejstvom. V želji preusmeriti kolone turistov s tranzitnih avtocest je leta 2005 nastala inovativna regionalizacija Slovenije, ki izpostavlja podeželska turistična območja in ponudbo. Nastal je t. i. turistični proizvod »Stranske poti so zapeljivejše od glavnih« (Byways are more attractive ..., 2005), ki je skupaj s frazo »*Next Exit*« menil biti smerokaz avtomobilistom, da bi naj zapustili avtocesto že na naslednjem izvozu. Različne geografske regije so bile zdaj premešane med seboj v šestih obavtocestnih (bolje: stranskopotnih) smereh. Na geografski karti Slovenije so se oblikovale nove turistične regije in ponujale nove turistične povezave: 1. Smaragdna pot (Od Soče do številnih zelenih dragocenosti); 2. Vetrovna pot (Do skrivnosti Krasa in Jadrana); Jantarna pot (Po sledeh davnih prednikov); 4. Sončna pot (Po toplih krajih vina in zdravilnih vod); 5. Krošnjarska pot (Z vseh strani sveta do belih brez); 6. Zlatorogova pot (S pogledom na Alpe in jezera). Kot predhodnica tretje celostne strategije turističnega razvoja so tako na prizorišče stopile poprej nepovezane turistične regije, ki pa so si do določene mere na geografski, zgodovinski in kulturni ravni sorodne (slika 1.6).

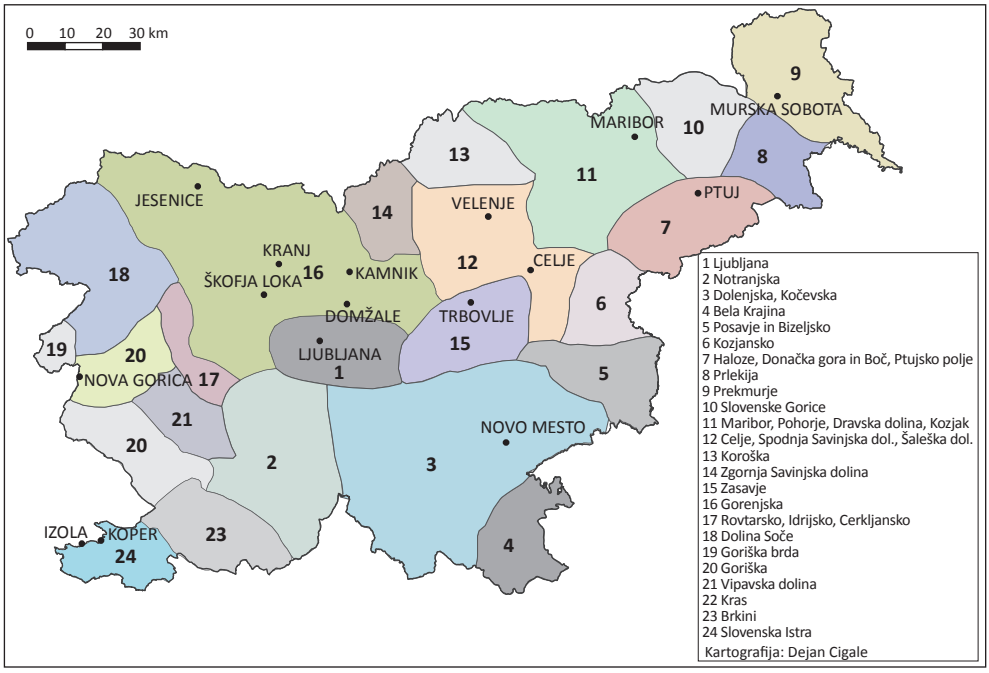
Slika 1.6: Turistične regije glede na turistični produkt "Stranske poti so zapeljivejše od glavnih".

Vir: Byways are more attractive ..., 2005.

V nadaljevanju je implementacija zgoraj omenjenih turističnih proizvodov našla svoje mesto tudi v "Razvojnih načrtih in usmeritvah slovenskega turizma", slovenski turistični strategiji za obdobje 2007–2011 (Uran Maravić, Ovsenik, 2006). Naravnogeografske regije Slovenije so bile obravnavane le kot splošen okoljski dejavnik, ki ga je treba upoštevati, a le do določene mere in to predvsem takrat, ko gre specifični družbeno-zgodovinski kontekst povezati z gastronomskimi in etnološkimi značilnostmi in drugimi prostorskorelevantnimi posebnostmi. Kot posebnost velja izpostaviti regionalizacijo Slovenije na osnovi 24 kulinaričnih regij (slika 1.7).

Slika 1.7: Kulinarične regije.

Vir: Culinary Regions of Slovenia ..., 2009.

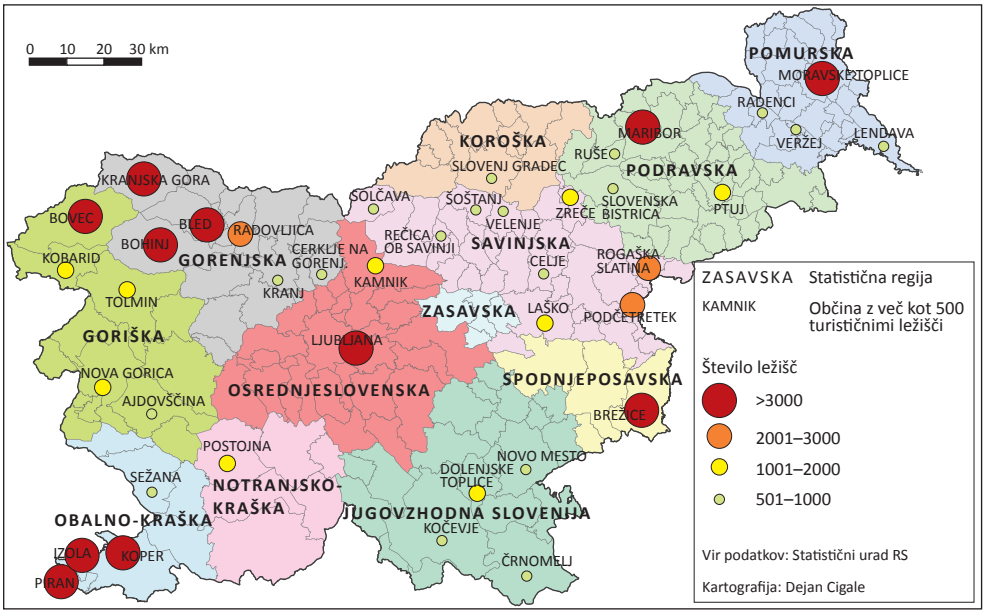
Zadnja turistična strategija »Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016« je pred dvema letoma svojo vizijo usmerila v »zeleno«, tj. v turizem, ki bi naj upošteval principe trajnostnega razvoja (= odgovorni turizem), kjer bi naj v Republiki Sloveniji enakovredno upoštevali tri stebre razvoja te gospodarske panoge: 1.) okoljskega – v smislu ohranjanja naravne in kulturne dediščine za prihodnje rodove človeštva, 2.) ekonomskega – v smislu utrjevanja strateškega pomena turizma na vseh ravneh družbe in države ter trajnega zagotavljanja delovnih mest in 3.) socialnega – v smislu upoštevanja in vključevanja lokalnega rezidenčnega prebivalstva v gospodarske odločitve nosilcev panoge v turistični destinaciji (Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016 ..., 2012).

1.4 Turistične nastanitvene zmogljivosti

Velik del slovenskih nastanitvenih zmogljivosti in druge turistične infrastrukture je bil zgrajen v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja v večjih turističnih krajih, v katerih je turistični razvoj segal že v čas pred drugo svetovno vojno, v precejšnji meri celo v 19. stoletje. V zgodnjih šestdesetih letih je turizem dobil politično podporo s strani tedanjih oblasti, ki so poskušale okrepiti oslabljeno gospodarstvo s pritokom trdnih valut z zahoda. Podobno kot v Španiji je turizem nenadoma doživel silovit investicijski razmah (Repe, 2006). Zgrajene so bile prve štiripasovne avtoceste, izboljšana je bila komunalna infrastruktura in zgrajeni prvi hotelski nebotičniki. Med letoma 1960 in 1970 se je število turističnih postelj povečalo za 132 % (s 30.039 na 69.819). Število turistov je raslo iz leta v leto. Kasneje se je rast nastanitvenih zmogljivosti upočasnila, a je bilo vseeno prisotno stalno naraščanje vse do devetdesetih let. Po razglasitvi neodvisnosti leta 1991 in razpadu zvezne države Jugoslavije se je število turističnih postelj drastično zmanjšalo (l. 1990 91.215, 1992 samo še 71.761). Po padcu v zgodnjih devetdesetih letih je spet prišlo do postopne in stalne rasti. Število turističnih ležišč je preseglo 100.000 (leta 2013: 122.177). Primerjava s starejšimi podatki pa je težka, saj se je spremenila statistična metodologija.

Turistična ležišča so danes najbolj številna v gorskih (leta 2013 32,3 %) in zdraviliških občinah (18,3 %). Ostala turistična ležišča so v glavnem mestu Ljubljani in ostalih mestnih občinah ter v prehodnem prostoru med Alpami in Jadranskim morjem. Ker gorske in obmorske občine zavzemajo predvsem zahodno polovico države, je turizem postal pomembna gospodarska dejavnost zlasti v tem delu države, kar je razvidno tudi iz podatkov po statističnih regijah. Leta 2013 so tako tri statistične regije, ki ležijo ob italijanski meji, razpolagale kar s 53,1 % vseh turističnih ležišč v državi (Nastanitvena statistika, letni ..., 2014; gl. tudi sliko 1.8).

Slika 1.8: Število turističnih ležišč po občinah leta 2013.

Izjemna zgostitev turističnih nastanitvenih zmogljivosti je opazna v Slovenski Istri. Tri obmorske občine (Koper, Izola in Piran), ki so zavzemale samo 1,9 % državnega ozemlja, so imele leta 2012 24.560 turističnih ležišč ali 20,2 % vseh v državi (121.541). Izjemen pomen turizma za lokalno gospodarstvo lahko še bolje ponazori primerjava razpoložljivih turističnih ležišč s površino občin. Tako je bilo l. 2012 v Slovenski Istri 63,9 ležišč na km^2, kar je bilo daleč nad državnim povprečjem, ki je znašalo samo 6,0 ležišč/km^2.

V drugi polovici 20. stoletja je bila prostorsko neenakomerno razporejena rast turističnih zmogljivosti povezana s spremenjenim povpraševanjem obiskovalcev slovenskih turističnih krajev in regij. Kot rezultat zanimanja za z zdravjem (še zlasti z dobrim počutjem) povezane dobrine, so se razvili novi turistični kraji v vzhodni polovici države, kot npr. Moravske Toplice, Banovci, Podčetrtek ... Kljub velikim investicijam ter gradnji hotelov in drugih turističnih objektov v krajih z izviri termalne in mineralne vode, so obalna in gorska območja zaradi svojih kulturnih in predvsem naravnih privlačnosti ostala vodilna v slovenskem turizmu in skupaj je bilo leta 2013 v njih kar 52,6 % vseh turističnih ležišč v državi.

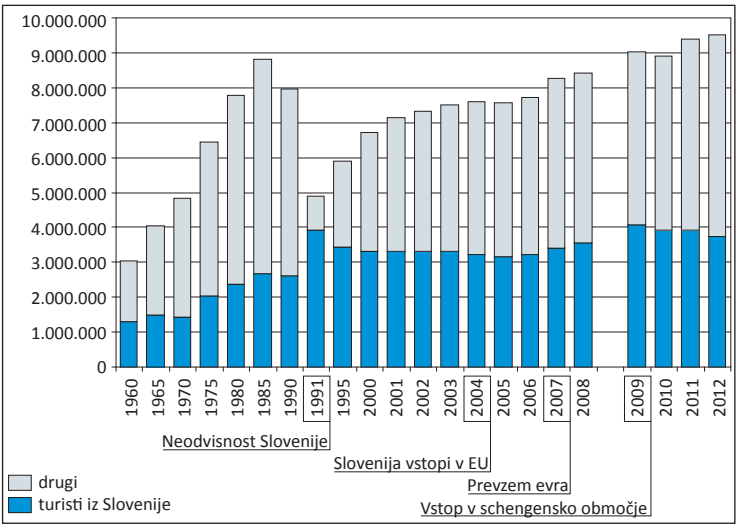
Struktura turističnih nastanitvenih zmogljivosti se je v zadnjih desetletjih precej spremenila. Leta 1970 je znašal delež ležišč v hotelih le 21,9 %, štiri desetletja kasneje (leta 2009) pa že 39,6 %. Poleg tega je tudi znotraj hotelskega sektorja mogoče opaziti naraščajoč pomen hotelov s štirimi in petimi zvezdicami. V samo šestih letih v obdobju 2003–2009 se je delež ležišč v hotelih s štirimi in petimi zvezdicami povečal s 15,8 % na 22,5 % vseh ležišč v hotelskih objektih (Nastanitvena statistika po vrstah turističnih krajev – stara ..., 2014).

1.5 Turistično povpraševanje

Dolgoročni trendi turističnega obiska so kazali na njegovo stalno rast vse do sredine osemdesetih let. Izrazit prelom s takšnimi gibanji je pomenila osamosvojitev Slovenije, in sicer tako glede skupnega turističnega obiska kot tudi državnega izvora turistov. Na začetku 21. stoletja so na rast turističnega gospodarstva vplivale tudi nekatere geopolitične odločitve: Slovenija je postala članica EU in NATO (2004), vpeljala evro kot nacionalno valuto (2007), vstopila v schengensko območje (2009) in dokončala gradnjo 330 km štiripasovnih avtocest (2011).

Če je osamosvojitev Slovenije pomenila skoraj popoln izpad obiska tujih turistov na začetku devetdesetih let, so bili učinki kasnejših dogodkov dokaj skromni in nikakor ne primerljivi z učinki političnih in gospodarskih pretresov, ki so bili posledica razpada Jugoslavije (slika 1.9). Tako je vpeljava evra povzročila nekatere pozitivne in nekatere negativne učinke (ukinitev stroškov, povezanih z menjavo valut, boljše primerjave cen znotraj evrskega območja, višje cene; Nemec Rudež, Bojnec, 2008), a ti se niso odrazili v spremenjenem turističnem obisku. Tudi vstop v EU in schengensko območje na skupni turistični obisk v državi ni imel večjega vpliva.

Slika 1.9: Prenočitve turistov v Sloveniji (1960–2012).

Vir podatkov: Nastanitvena statistika – časovne ..., 2014.
Opomba: Podatki za obdobje 2009–2012 niso neposredno primerljivi s starejšimi podatki zaradi sprememb statistične metodologije.

1.5.1 Turisti glede na državno pripadnost

Tuji turisti že tradicionalno prihajajo predvsem iz treh držav, in sicer Italije, Avstrije in Nemčije. Tudi turisti iz drugih evropskih držav v veliki meri prispevajo k turističnemu obisku v državi, vendar je njihovo število običajno že precej manjše. Turisti z drugih celin so razmeroma redki, a po letu 2010 je njihovo število naraslo. Še zlasti ruske, izraelske in japonske potovalne agencije ponujajo evropska doživetja – vključno s Slovenijo (!) – in/ali promovirajo produkte dobrega počutja v slovenskih zdraviliščih. Ne glede na naraščajoč pomen tujega turističnega obiska pa v večini občin največjo skupino obiskovalcev predstavljajo domači turisti (Cigale, 2010).

Sestava tujega turističnega obiska se je skozi čas drastično spreminjala. Dolgo so bili najbolj številni neslovenski turisti Hrvati in Srbi, ki pa so bili do leta 1991 šteti med domače turiste. V osemdesetih letih 20. stoletja je bilo tako med »tujimi turisti« največ nemških (leta 1985 12,0 % vseh), pred avstrijskimi (4,5 %) in italijanskimi (4,4 %). Razmerja med turisti iz teh treh držav so ostala podobna tudi v devetdesetih letih, čeprav se je delež nemških turistov zmanjšal. Tako je bilo sredi devetdesetih let (l. 1995) 9,7 % prenočitev nemških turistov, 7,5 % avstrijskih in 6,6 % prenočitev italijanskih turistov. Situacija se je v prvem desetletju 21. stoletja opazno spremenila in leta 2013 so največ prenočitev prispevali italijanski turisti (9,7 %) pred avstrijskimi (7,3 %) in nemškimi turisti (7,2 %). Ni mogoče spregledati naraščajočega pomena obiska iz držav Srednje, Vzhodne in Jugovzhodne Evrope (npr. l. 1960 so prenočitve turistov iz Madžarske predstavljale le 0,1 % vseh, leta 2013 pa že 1,7 %). Najbolj opazna sprememba se nanaša na delež ruskih turistov, ki je bil še leta 2005 samo 1,3 %, leta 2013 pa že 3,6 %.

Najpomembnejše dolgoročne spremembe so povezane s turisti z območij bivše Jugoslavije. Tako je leta 1980 skupen delež obiskovalcev iz drugih jugoslovanskih republik presegal delež slovenskih turistov (30,7 %; gl. tudi preglednico 1.3). Po razpadu Jugoslavije se je število turistov z območij nekdanjih drugih jugoslovanskih republik močno zmanjšalo in leta 1995 so prispevali le še 6,3 % vseh prenočitev. Ta delež se vse do danes ni pomembneje povečal in je leta 2013 še vedno znašal le 6,6 %.

Vseskozi so slovenski turisti bili bolj številni kot turisti iz katerekoli druge države. Še zlasti so prevladovali v prvem desetletju po razglasitvi neodvisnosti. Leta 1995 so prispevali krepko več kot polovico vseh prenočitev (58,6 %). V novem tisočletju se je delež prenočitev domačih turistov stalno zmanjševal in je leta 2013 znašal samo še 37,8 %.

Preglednica 1.3: Prenočitve turistov (v %) po državah, iz katerih turisti prihajajo.

Država izvora	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2013
Slovenija	36,6	29,3	30,7	32,8	49,3	43,9	37,8
Območje bivše Jugoslavije (brez Slovenije)	28,0	23,0	33,4	21,0	6,0	6,7	6,6
Avstrija	4,2	8,8	3,8	4,2	7,8	7,0	7,3
Italija	2,7	9,5	3,7	9,0	9,7	11,1	9,7
Združeno kraljestvo	1,3	2	1,9	7,2	2,3	2,7	2,6
Nizozemska	0,6	4,6	3,9	4,2	1,9	2,3	3,3
Nemčija*	4,3	13,7	13,0	9,7	11,5	6,5	7,2
Madžarska	0,1	0,6	0,8	0,4	1,3	1,6	1,7
Ruska federacija**	---	0,2	0,2	0,7	1,0	2,3	3,6

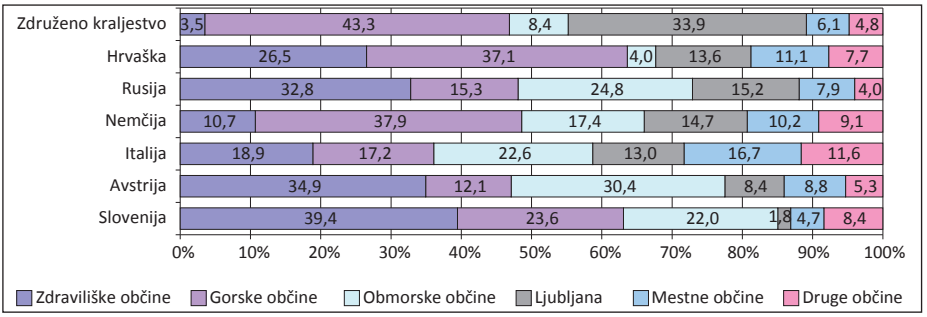
** Do leta 1990 ZRN in NDR; **do l. 1990 Sovjetska zveza.*
Vir podatkov: Nastanitvena statistika – časovne …, 2014. Nastanitvena statistika, letni …, 2014;

Pozornost vzbuja tudi koncentracija prihodov turistov iz nekaterih držav na samo nekaj območjih. To je razvidno že iz podatkov na ravni statističnih regij. Tako je bilo na primer leta 2012 kar 38,6 % vseh prihodov turistov iz Združenega kraljestva zabeleženih samo v Gorenjski regiji. Velika koncentracija (38,5 %) je bila opazna pri turistih iz ZDA, vendar je šlo v tem primeru za zgostitev v Osrednjeslovenski regiji, kar je bila posledica njihovega interesa za obisk glavnega mesta Ljubljane. Podobno zgostitev obiska opazimo tudi pri avstrijskih turistih – leta 2012 je bilo kar 31,3 % njihovih prihodov zabeleženih v Obalno-kraški regiji.

Še bolj poučna je analiza razporeditve turistov po vrstah turističnih občin, ki usmeri pozornost na različne motive turistov iz različnih držav (slika 1.10). Tako večina turistov iz Združenega kraljestva (43,3 % prenočitev v l. 2012), Nemčije (37,9 %) in Hrvaške (37,1 % prenočitev) obišče gorske občine, na drugi strani pa večina slovenskih (39,4 % prenočitev), avstrijskih (34,9 %) in ruskih (32,8 %) turistov obišče zdraviliške občine. Podobno je mogoče pri avstrijskih turistih opaziti tudi nadpovprečno priljubljenost obmorskih krajev (30,4 % prenočitev v l. 2012). Za turiste iz številnih, predvsem bolj oddaljenih držav (npr. Združenega kraljestva, ZDA, Kitajske ...)

je zelo pogost cilj tudi glavno mesto Ljubljana. Tudi raziskava Slovenske turistične organizacije (S katerimi pojmi tujci ..., 2012) je pokazala, da turisti iz različnih držav Slovenijo povezujejo z različnimi značilnostmi oziroma pojmi, kar govori tudi o prepoznavnosti in posledično obisku posameznih območij/krajev. Tako npr. nemški in britanski (potencialni) turisti Slovenijo v največji meri povezujejo z gorami, avstrijski pa z morjem.

Slika 1.10: Prihodi turistov po državah izvora in po vrstah obiskanih krajev leta 2012 (v %).

Vir: Nastanitvena statistika, letni podatki ..., 2014.

Številni tuji turisti v okviru svojega turističnega potovanja ne obiščejo samo Slovenije, temveč je Slovenija le ena izmed dveh ali več držav, ki so si jih izbrali kot turistični cilj, ali pa jo obiščejo le na poti do glavnega cilja. Tudi v tem pogledu so med turisti iz različnih držav opazne velike razlike. Kot edini turistični cilj je Slovenija izbrana zlasti s strani turistov iz držav z območja nekdanje Jugoslavije (poleti 2012 je to veljalo za 81,7 % turistov iz teh držav), Avstrije (79,3 %) in Italije (74,4 %). Delež nemških turistov, ki so poleti 2012 obiskali Slovenijo kot edini turistični cilj, je bil 52,3 %, pri turistih iz »drugih zahodnoevropskih držav« pa je bil ta delež samo 35,9 % (Anketa o tujih turistih …, 2012).

Preglednica 1.4: Delež (v %) tujih turistov, za katere je bila Slovenija edini počitniški cilj (julij–avgust 2012).

Država porekla	**% anketiranih**
Avstrija	79,3
Italija	74,4
Nemčija	52,3
Države z območja bivše Jugoslavije	81,7
(Druge) zahodnoevropske države	46,1
Druge države	35,9
Vzhodnoevropske države	60,8
Vsi tuji turisti	**57,5**

Vir: Anketa o tujih turistih …, 2012.

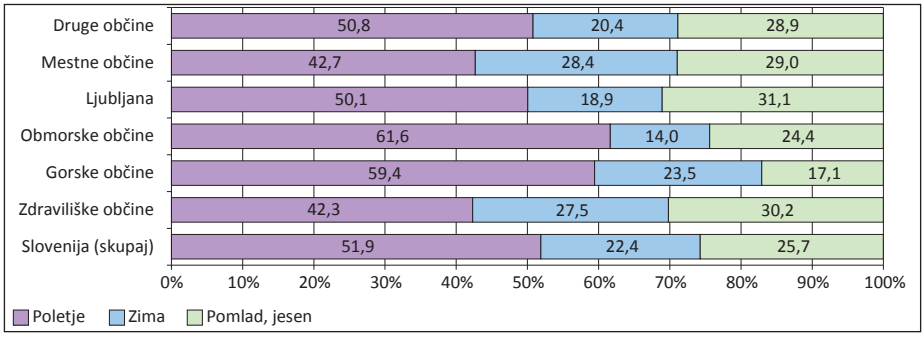
Slovenija potemtakem predstavlja turistom iz različnih držav precej različen počitniški cilj. Te razlike so povezane tudi z oddaljenostjo držav, od koder prihajajo tuji turisti, značilnostmi turistov, njihovimi motivi za obisk Slovenije in še z vrsto drugih dejavnikov. Obravnavanje Slovenije kot homogene turistične destinacije je potemtakem nujno hudo posploševanje, ki zabriše pomembne notranje razlike.

1.5.2 Sezonskost turističnega obiska

Prevladujoča sezonskost turističnega obiska je ena značilnosti večine pomembnejših turističnih krajev in območij. Kljub nasprotnim pričakovanjem, povezanim z investicijami v objekte, namenjene rekreaciji v zaprtih prostorih, in z vpeljavo od letnih časov neodvisnih turističnih proizvodov (igralništvo, prireditve ...) trendi kažejo celo naraščanje sezonskosti obiska. Leta 2000 je bilo v obdobju junij–september zabeleženih 41,6 % prenočitev, leta 2013 pa je bil ta delež že 51,9 %. Tega leta je bil delež zimskih prenočitev zelo skromen in je znašal le 22,4 %. Sezonskost je bila leta 2000 približno enaka pri tujih in domačih turistih, medtem ko so bile v letu 2013 razlike med enimi in drugimi že zelo opazne. Delež prenočitev v štirimesečnem obdobju junij–september je bil pri tujih turistih 56,2 %, pri domačih turistih pa le 44,9 %, kar opozarja na bolj enakomerno razporeditev obiska domačih turistov preko leta.

Glede na vrsto turistične občine je bila sezonskost najbolj izrazita v obmorskih občinah (slika 1.11), kjer je bil leta 2013 delež prenočitev v štirih mesecih poletne sezone kar 61,6 %, najmanj izrazita pa v zdraviliških občinah (42,3 % prenočitev v istem obdobju). V zimskih mesecih (januar–marec, december) so največji delež prenočitev zabeležili v mestnih občinah (28,4 %), najmanjšega pa v obmorskih občinah (samo 14,0 %).

Slika 1.11: Sezonska razporeditev prenočitev po vrstah turističnih občin leta 2013 (deleži v %).

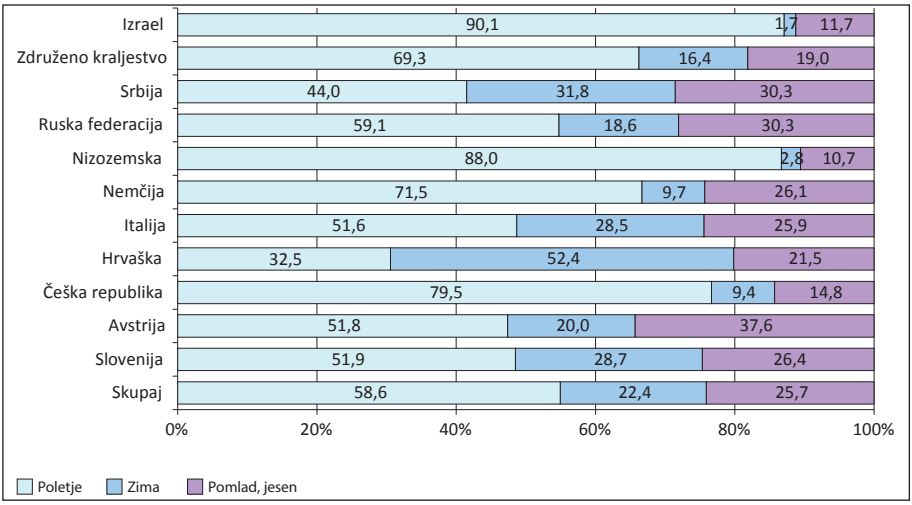

Opomba: Poletje = junij–september; zima = januar–marec + december.
Vir: Nastanitvena statistika, mesečni ..., 2014.

Razlike v sezonskosti med vrstami turističnih občin so zelo opazne, še večje pa so glede tega razlike med turisti iz različnih držav (slika 1.12). Turisti iz nekaterih držav obiskujejo Slovenijo tako rekoč izključno v poletnem času. Leta 2013 je v štirimesečnem obdobju od junija do septembra bilo zabeleženih kar 90,1 % prenočitev izraelskih

turistov, 88,0 % prenočitev nizozemskih turistov in 79,5 % prenočitev češkiх turistov. Na drugi strani je bilo v istem obdobju zabeleženih le 32,5 % prenočitev hrvaških turistov. Delež prenočitev turistov iz večine držav v zimskih mesecih ostaja pod četrtino. Izjema so predvsem hrvaški turisti (52,4 % prenočitev v štirih zimskih mesecih leta 2013). Visoki deleži zimskih prenočitev so značilni tudi za srbske (31,8 %), slovenske (28,7 %) in italijanske turiste (28,5 %). Deleži zimskih prenočitev izraelskih in nizozemskih turistov so skoraj neznatni (1,7 oziroma 2,8 %).

Slika 1.12: Prenočitve turistov iz izbranih držav po sezonah (deleži v %; podatki za leto 2013).

Vir: Nastanitvena statistika, mesečni ..., 2014.

1.5.3 Prostorska razporeditev turističnega obiska

Obisk tako tujih kot domačih turistov je skoncentriran zlasti na treh območjih: submediteransko obalno območje, slovenski alpski svet in (razpršena) območja z izviri termalne in mineralne vode. To se odraža tudi na podatkih o turističnem obisku po statističnih regijah. Tako sta po turističnem obisku izrazito vodilni Gorenjska in Obalno-kraška statistična regija. Opazne so precejšnje razlike v obisku domačih in tujih turistov. Domači turisti v največji meri obiskujejo zdravilišče kraje v vzhodni Sloveniji (l. 2013 kar 46,5 % vseh prenočitev). Zaradi tega je za domače turiste Savinjska regija (kjer so npr. Laško, Rogaška Slatina, Podčetrtek ...) druga najbolj obiskana (in ne alpska Gorenjska statistična regija). Če upoštevamo samo prenočitve, sta Obalno-kraška in Gorenjska regija skoraj izenačeni. K temu, da obisk Obalno-kraške regije ni večji, v pomembni meri prispeva dejstvo, da je v neposredni bližini Slovenije dolga in slikovita hrvaška obala, ki pritegne večino turistov, ki želijo preživeti dopust oziroma počitnice v obmorskem turističnem kraju.

Preglednica 1.5: Število prihodov turistov in prenočitev po statističnih regijah leta 2012.

Statistična regija	Prenočitve	Prenočitve (%)	Prihodi turistov	Prihodi turistov (%)	Povprečno število prenočitev	Prenočitve domačih turistov (%)	Prenočitve tujih turistov (%)
Pomurska	931.370	9,8	257.548	7,8	3,6	14,8	6,6
Podravska	556.375	5,9	229.747	7,0	2,4	5,3	6,2
Koroška	104.556	1,1	36.945	1,1	2,8	1,9	0,6
Savinjska	1.430.348	15,0	366.168	11,1	3,9	20,3	11,6
Zasavska	6.723	0,1	2.257	0,1	3,0	0,1	0,1
Spodnjeposavska	620.165	6,5	171.074	5,2	3,6	8,7	5,1
Jugovzhodna	382.929	4,0	111.143	3,4	3,4	6,5	2,4
Osrednjeslovenska	995.472	10,5	521.294	15,8	1,9	2,0	15,9
Gorenjska	1.670.653	17,6	650.220	19,7	2,6	10,7	22,0
Notranjsko-kraška	62.402	0,7	39.160	1,2	1,6	0,4	0,9
Goriška	611.635	6,4	255.177	7,7	2,4	4,8	7,5
Obalno-kraška	2.138.035	22,5	656.823	19,9	3,3	24,6	21,1
SLOVENIJA	9.510.663	100,0	3.297.556	100,0	2,9	100,0	100,0

Vir: Nastanitvena statistika, letni …, 2014.

Po turističnem obisku izrazito prednjači manjše število nadpovprečno obiskanih turističnih krajev. Takšno zgostitev turističnega obiska v razmeroma maloštevilnih turističnih krajih lahko opazimo že skozi vso drugo polovico 20. stoletja. Tako je obisk v zgolj desetih najbolj obiskanih turističnih krajih v obdobju 1960–2009 večinoma predstavljal več kot polovico vsega turističnega obiska v državi (preglednica 1.6). Podobna koncentracija turističnega obiska je prisotna tudi v zadnjih letih. Če upoštevamo prihode turistov, je najbolj obiskan turistični kraj Ljubljana. Leta 1960 je zabeležila 129.332 prihodov turistov, kar je bilo skoraj dvakrat toliko kot v najbolj obiskanem gorskem turističnem kraju Bledu (67.123 prihodov turistov). Kasneje je bil na drugem mestu večinoma obmorski Portorož. Če upoštevamo turistične prenočitve, je na prvem mestu Portorož, saj v njem v povprečju turisti ostajajo dlje kot v Ljubljani (leta 2009 931.598 prenočitev, Ljubljana 670.758; Nastanitvena statistika po vrstah ..., 2014).

Preglednica 1.6: Kumulativni delež prihodov turistov v desetih najbolj obiskanih turističnih krajih (obdobje 1960–2009).

Leto	%
1960	52,3
1970	56,4
1980	56,1
1990	55,3
2000	54,9
2009	55,1

Vir: Nastanitvena statistika po vrstah …, 2014.

Velika sprememba v razporeditvi turističnega obiska je povezana s spremenjeno vlogo zdraviliških krajev, ki je bila posledica velikih vlaganj v njihovo turistično ponudbo (Gosar, 2010), na drugi strani pa se je zmanjšala vloga gorskih turističnih krajev zaradi upada turističnega obiska iz držav, ki so nastale na območju nekdanje Jugoslavije. Leta 1960 so bili tako med desetimi najbolj obiskanimi turističnimi kraji (glede na prihode turistov) kar štirje v slovenskem alpskem svetu (Bled, Bohinj, Mariborsko Pohorje in Kranjska Gora), samo en pa je sodil med zdraviliške kraje (Rogaška Slatina). Leta 2009 so bili med desetimi turističnimi kraji z največjim številom prihodov turistov trije zdraviliški (Čatež ob Savi, Moravske Toplice in Podčetrtek) in samo dva gorska (Bled, Kranjska Gora). Vzpon zdraviliških turističnih krajev v času po osamosvojitvi Slovenije je tudi posledica inovativnega menedžmenta.

1.6 Vrste turističnih območij

Znotraj slovenskega ozemlja se je oblikovalo nekaj različnih vrst turističnih območij s specifičnimi turističnimi atrakcijami. Turistom ponujajo različna doživetja in zadovoljujejo njihove različne motive. Njihove posebne značilnosti se odražajo tudi v razlikah v ravnanju turistov. Tako so nekateri kraji ali območja obiskani predvsem kot samostojni cilji znotraj posameznega turističnega potovanja, medtem ko so drugi deležni predvsem tranzitnega obiska ali pa nastopajo kot eden izmed več obiskanih ciljev. Velike razlike so tudi v povprečni dobi bivanja. To je povezano tudi z razlikami v vrsti turistične ponudbe posameznih krajev, ki se je v številnih primerih naslonila na naravnogeografske značilnosti. Podatki kažejo tudi na razlike v gospodarskem pomenu turizma na različnih območjih in v tem, v kolikšni meri vpliva na zunanjo podobo naselij in pokrajine v celoti. Tako npr. v mestih turizem ni nikjer prevladujoča gospodarska dejavnost in običajno zaznamuje urbano pokrajino le v manjši meri oziroma le na ožjih območjih. Na drugi strani je na več alpskih ali submediteranskih območjih turizem glavni antropogeni preoblikovalec pokrajine in ima ključno vlogo v gospodarstvu.

1.6.1 Urbana turistična območja

Turisti obiskujejo mesta zaradi različnih razlogov. Pogosto motivi niso (predvsem) prostočasne narave (npr. konference, seminarji, nakupovanje ...). Vloga mest kot turističnih ciljev je v Sloveniji razmeroma omejena. Leta 2013 je bilo v mestnih občinah, vključno z Ljubljano, samo 15,4 % turističnih ležišč (leta 2008 12,8 %) in 16,2 % prenočitev (leta 2008 14,4 %). Izjemno priljubljen turistični cilj je Ljubljana, ki je leta 2013 zabeležila kar 948.771 prenočitev, še pet let pred tem (2008) pa samo 777.247. Njena priljubljenost se je torej v zadnjih letih opazno povečala.

Ljubljana je bila vseskozi med petimi najpomembnejšimi turističnimi kraji v državi. Od leta 1960 naprej je bila po številu prihodov turistov večinoma na prvem mestu, po številu prenočitev pa so jo prehitevali nekateri drugi kraji (zlasti Portorož). V nasprotju s številnim drugimi evropskimi prestolnicami je obisk tujih turistov v Ljubljani v veliki meri povezan z nedavnim zanimanjem za odkrivanje »nove Evrope« z njeno »mlado« geopolitično in gospodarsko vlogo.

Slika 1.13: Ljubljana – glavno mesto in eden vodilnih turističnih krajev v državi. (foto: D. Cigale)

Druga slovenska mesta so deležna večjega obiska le v primeru, da so v njih posebne druge, ne nujno »urbane« privlačnosti, kot npr. ponudba alpskega smučanja v Mariboru (leta 2013 232.806 prenočitev v mestni občini), jadranska obala v primeru Kopra

(333.694 prenočitev, h katerim je v zelo veliki meri prispeval Ankaran) ali igralništvo v primeru Nove Gorice (138.976 prenočitev leta 2013). Druge slovenske mestne občine, ki so brez podobnih privlačnosti, beležijo manj kot 100.000 oziroma v večini primerov celo manj kot 50.000 prenočitev. Za skoraj vse je značilna kratka povprečna doba bivanja (večinoma približno 2 dneva).

1.6.2 Podeželska območja

Pojem podeželskega turizma se tesno povezuje s pojmom podeželja, ki ga je mogoče razumeti na različne načine. Pojem podeželski turizem bi lahko v Sloveniji uporabili kot oznako za turizem v številnih turističnih krajih oziroma območjih, vključno s tistimi, kjer so motivi za obisk povezani s prisotnostjo specifičnih atrakcij – kot npr. v primeru številnih zdraviliških krajev, ki se nahajajo na območjih, ki bi jih lahko označili kot tipično podeželska. Zaradi širine koncepta podeželskega turizma bo v nadaljevanju pozornost osredotočena le na njegovo mogoče najbolj tipično in značilno obliko, tj. turizem na kmetiji (več o tem v prispevku Geografske značilnosti turizma na kmetiji).

Turizem na kmetiji ima v Sloveniji precej dolgo tradicijo. Korenine sodobnega turizma na kmetiji segajo v šestdeseta in sedemdeseta leta 20. stoletja, vendar je ta oblika turizma glede na število ležišč in turistični obisk ves čas predstavljala zelo majhen delež celotnega turizma. V zadnjih letih je mogoče opaziti naraščanje tako ponudbe kot tudi povpraševanja. Tako je v obdobju 2008–2013 po podatkih SURS število turističnih kmetij zraslo kar za 41,9 %. Upoštevanja vredno je tudi dejstvo, da so na številnih podeželskih območjih turistične kmetije edini turistični nastanitveni objekti, zato je vendarle treba turizmu na kmetiji pripisati večji pomen kot kažejo majhno število turističnih ležišč in skromne vrednosti turističnega obiska.

Podatki Statističnega urada RS za leto 2013 navajajo, da je bilo v Sloveniji 335 turističnih kmetij, ki so gostom ponujale nastanitev. V njih je bilo po istem viru turistom na voljo 4886 ležišč. V primerjavi s celotno slovensko ponudbo turističnih ležišč je to predstavljalo le skromne 4,0 %.

Po podatkih registra dopolnilnih dejavnostih na kmetiji Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (Register dopolnilnih dejavnosti ..., 2014) je število turističnih kmetij še večje in na začetku leta 2014 je po teh podatkih ponujalo nastanitev kar 454 turističnih kmetij.

Leta 2013 je bilo na turističnih kmetijah po podatkih SURS zabeleženih 125.401 prenočitev, kar je predstavljalo le 1,3 % turističnih prenočitev v državi. Ker je bil delež ležišč na turističnih kmetijah precej večji (4,0 %), ta podatek opozarja tudi na podpovprečno zasedenost ležišč na turističnih kmetijah. Med razlogi za obisk turističnih kmetij sta najpomembnejša dobra domača hrana in pijača ter želja po bivanju v mirnem, podeželskem okolju (Cigale, Lampič, Potočnik Slavič, 2013).

Preglednica 1.7: Prihodi in prenočitve turistov v slovenskih nastanitvenih objektih v obdobju 2008–2010.

	Skupaj	Turistične kmetije	% turističnih kmetij od vseh nastanitvenih zmogljivosti
Prihodi			
2008	3.083.713	27.262	0,9
2009	2.984.828	31.574	1,1
2010	3.006.272	34.814	1,2
2013	3.384.491	55545	1,6
Prenočitve			
2008	9.314.038	71.314	0,8
2009	9.013.773	81.309	0,9
2010	8.906.399	83.143	0,9
2013	9.579.033	125.401	1,3

Vir: Nastanitvena statistika, letni …, 2014.

Statistični podatki kažejo, da je obisk turističnih kmetij izrazito sezonske narave. Večina vseh prenočitev (leta 2013 kar 39,3 %) je zabeleženih v obeh glavnih počitniških mesecih, tj. v juliju in avgustu. Sezonskost je opazno večja kot pri slovenskem turizmu nasploh – v vseh nastanitvenih objektih v državi je bilo julija in avgusta 2013 zabeleženih 33,3 % letnih prenočitev, kar je precej manj kot pri turističnih kmetijah. Razlog za izrazito sezonskost je predvsem zelo skromen obisk v hladni polovici leta, ko ponudba turizma na kmetijah, ki je tesno povezana s sezonsko pogojenimi značilnostmi naravnega okolja, za večino turistov očitno skoraj v celoti izgubi privlačnost.

1.6.3 Zdraviliški kraji

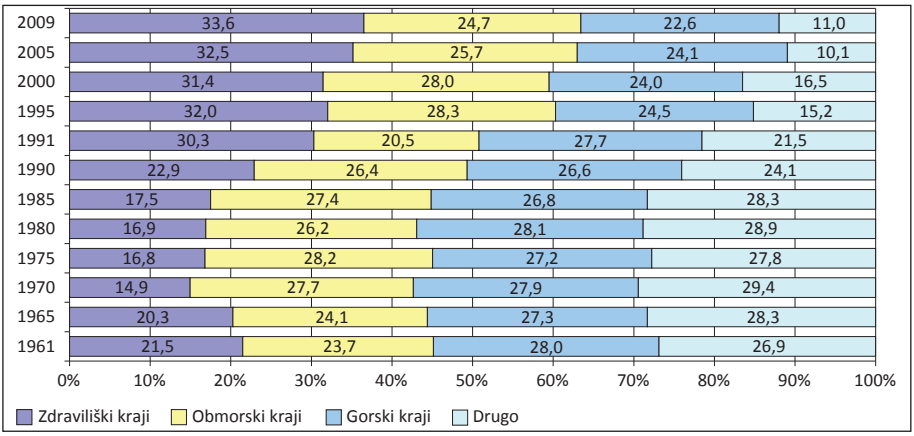
Zdraviliški turizem (več o njem v prispevku Razvoj turizma v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji) je v Sloveniji med tistimi vrstami turizma, ki imajo najdaljšo tradicijo. Tako se je Rogaška Slatina začela razvijati v turistični kraj, katerega privlačnost je bila povezana s prisotnostjo zdravilne mineralne vode, že v 18. stoletju (Horvat, 2000). V zadnjih nekaj desetletjih so zdraviliški kraji postali popularni zaradi obilja storitev in doživetij, ki jih ponujajo. Med njimi je ponudba dobrega počutja (*wellness*) zanimiva zlasti za nekoliko starejše obiskovalce, »adrenalinsko« usmerjena kopalna infrastruktura pa pritegne predvsem mlajše urbano prebivalstvo. Na začetku sedemdesetih let (l. 1970) je bil delež prihodov turistov v zdraviliških krajih le 5,9 %, delež prenočitev pa sicer precej višji (zaradi daljše povprečne dobe bivanja) in je znašal 14,9 %, kar pa je bilo še zmeraj razmeroma malo. Leta 2013, približno štiri desetletja kasneje, je bilo v zdraviliških krajih zabeleženih 23,3 % prihodov turistov in 31,5 % prenočitev. Ob upoštevanju slednjega kazalca (tj. turističnih prenočitev) so zdraviliški kraji (oz. občine) celo vodilna vrsta turističnih krajev. Povprečna doba bivanja je s 3,8 dneva bistveno daljša kot v slovenskem povprečju (2,8 dneva). Od devetdesetih let naprej so se klasična zdravilišča v večini primerov spremenila v moderne turistične kraje

(Gosar, 2010; Horvat, 2010) s t. i. termalnimi rivierami ali termalnimi parki, ki gostom med drugim ponujajo brzice, tobogane, vodne vrtince in druge podobne atrakcije.

Ravno v zdraviliških krajih so sezonska nihanja turističnega obiska najmanjša, kar je posledica posebnosti turistične ponudbe zdraviliških krajev, ki ni odvisna od sezonskih ali z vremenom povezanih dejavnikov. Tako so v teh krajih v obdobju junij–september leta 2013 zabeležili samo 42,3 % prenočitev.

Omembe vredna je tudi posebna struktura turistov v zdraviliških krajih glede na državno poreklo. V nobeni drugi vrsti krajev ni delež prenočitev domačih turistov tako visok kot ravno v zdraviliških – leta 2013 so prispevali kar 55,8 % vseh prenočitev. Za primerjavo: istega leta je bil v gorskih krajih ta delež samo 28,3 %. Med tujimi gosti so najbolj številni avstrijski, ki so leta 2013 prispevali skoraj četrtino (23,6 %) vseh tujih prenočitev.

Slika 1.14: Prenočitve turistov po vrstah turističnih krajev v obdobju 1961–2009 (v %).

Vir: Nastanitvena statistika – časovne …, 2014.

1.6.4 Gorska območja

Slovenski gorski turistični kraji so deležni obiska zaradi različnih razlogov, pogosto pa na njihovo podobo in prepoznavnost nadpovprečno vpliva ponudba, povezana z zimsko sezono, ki skoraj v celoti temelji na zimskošportnih dejavnostih, zlasti alpskem smučanju. Le malo je središč, v katerih bi bile pomembne druge dejavnosti, kot npr. nordijsko smučanje/biatlon (Pokljuka, Rogla), smučarski skoki (Planica), sankanje ali drsanje. Nekatera zimskošportna središča, kot npr. Mozirje/Golte, Krvavec, Slovenj Gradec/Kope, Mariborsko Pohorje ali Cerkno, zabeležijo več kot polovico letnega obiska v zimskih mesecih (januar, februar, marec, december) (preglednica 1.8). Na drugi strani imamo številne pomembne gorske turistične kraje, pri katerih je zimska sezona izrazito sekundarnega pomena (npr. Bovec, Bohinjska Bistrica ...). Razloge za to je mogoče iskati v razmeroma malo ugodnih naravnogeografskih pokrajinskih značilnostih (zlasti za alpsko smučanje) ter v odsotnosti ustrezne zimskošportne infrastrukture.

Trendi v zadnjih letih v številnih gorskih območjih kažejo na povečevanje pomena zimske sezone (gl. npr. Job, 2005 za Tirolsko). Razpoložljivi podatki kažejo, da je tudi za Slovenijo – kljub manj ugodnim naravnogeografskim razmeram – v precejšnji meri značilen takšen trend. Delež prenočitev v štirih zimskih mesecih je bil v gorskih krajih leta 2009 28,5 %, dve desetletji pred tem (leta 1989) pa le 24,1 %. Tovrstna primerjava z novejšimi podatki ni mogoča, saj se je po letu 2009 spremenila prostorska opredelitev gorskih krajev.

Preglednica 1.8: Sezonska razporeditev prenočitev v najbolj obiskanih gorskih turističnih občinah v letu 2013.

Občina	Število prenočitev v l. 2013	Jan.–mar. + dec. (%)	Junij–sept. (%)	Glavna sezona*
Bled	602.965	13,1	61,6	poletje
Bohinj	332.693	19,0	70,1	poletje
Bovec	190.899	7,4	80,8	poletje
Cerklje na Gorenjskem	49.855	42,1	38,0	dve sezoni
Cerkno	32.173	68,5	22,7	zima
Gorje	9.503	20,9	52,8	poletje
Hoče - Slivnica	61.145	62,3	22,2	zima
Jezersko	8.170	4,2	65,0	poletje
Kamnik	51.948	23,2	56,6	poletje
Kobarid	90.012	2,8	83,6	poletje
Kranjska Gora	453.144	39,9	45,3	dve sezoni
Ljubno	4.057	33,8	40,1	dve sezoni
Mozirje	17.405	66,4	22,3	zima
Preddvor	11.251	26,0	55,6	poletje
Prevalje	3.607	21,1	50,2	poletje
Radovljica	132.022	3,2	88,5	poletje
Ravne na Koroškem	2.966	43,1	34,6	zima
Ribnica na Pohorju	15.943	57,2	32,0	zima
Ruše	12.319	53,5	16,7	zima
Slovenska Bistrica	30.098	60,0	22,3	zima
Solčava	15.517	17,2	63,9	poletje
Tolmin	50.867	7,9	69,7	poletje
Tržič	1.400	16,9	71,3	poletje
Žirovnica	2.947	26,4	59,1	poletje

** Glavna sezona poletje: junij–september >50 %, januar–marec + december < 40%; glavna sezona zima: januar–marec + december > 40 %, junij–september < 50 %.*

Podatki torej kažejo, da gorski kraji v Sloveniji večinoma niso prvenstveno zimski turistični kraji, temveč je zimska sezona običajno le drugotnega pomena in služi kot dobrodošlo (ali celo nujno potrebno) dopolnilo glavni, poletni sezoni, v kateri je privlačnost gorskih turističnih krajev povezana predvsem z obiljem možnosti za rekreacijo na prostem v slikoviti gorski pokrajini. Ravno zimski turizem pa se sooča s številnimi problemi, kar se kaže v prenehanju delovanja številnih smučišč v zadnjih letih (npr. Kobla, Kanin, Zelenica ...).

1.6.5 Obmorska območja

Zgodovina obmorskega turizma na Slovenskem sega v 19. stoletje. Po drugi svetovni vojni se je na območju Slovenske Istre oblikovala največja zgostitev turističnih nastanitvenih zmogljivosti in drugih turističnih objektov v državi. To je bila predvsem posledica intenzivnega turističnega razvoja Portoroža (Gosar, 1983; Jeršič, 1990b; Vrtačnik Garbas, 2005). Medtem ko so bili v 19. stoletju turistični motivi povezani predvsem z zdravilnimi lastnostmi morske vode in podnebja, se je v drugi polovici dvajsetega stoletja razvil t. i. 3S turizem, pri katerem so v ospredju privlačnosti, povezane z morjem, soncem in peskom. Ta temeljna ponudba je bila že kmalu obogatena z drugimi vrstami turistične ponudbe (igralništvo, kongresni/prireditveni turizem, navtični turizem ...).

Danes so za to območje značilne številne posebnosti glede motivov obiskovalcev in značilnosti turistične ponudbe. Kljub razširitvi ponudbe klasičnega obmorskega turizma se je obdržala velika sezonskost turističnega obiska. Delež prenočitev v obdobju julij–avgust je znašal v letu 2013 kar 39,8 %, če pa upoštevamo še sosedna meseca junij in september, je bil delež poletne sezone v vseh prenočitvah kar 61,1 %. Delež zimskih prenočitev ni bil v nobeni drugi vrsti turističnih občin tako majhen kot ravno v obmorskih občinah. Očitno je dodatna ponudba, ki presega ponudbo tipičnega 3S turizma, zanimiva le za manjši del obiskovalcev in lahko le nekoliko zmanjša izrazito sezonskost turističnega obiska.

Turistična ponudba slovenskih obmorskih krajev je nadpovprečno privlačna za domače turiste, ki so leta 2013 prispevali 43,4 % prenočitev v obmorskih krajih (na ravni celotne Slovenije samo 37,8 %). Med tujimi turisti kažejo največ zanimanja za obisk obmorskih krajev Avstrijci, ki so v letu 2013 prispevali petino (20,7 %) tujih prenočitev v obmorskih krajih. Zaradi posebnosti turistične ponudbe ne preseneča, da je ravno v obmorskih krajih delež tujih turistov, ki pridejo zaradi počitnic, sprostitve in razvedrila, največji – poleti 2012 je znašal kar 93,3 % (Anketa o tujih …, 2014).

1.7 Nekatere težnje v slovenskem turizmu

V Evropskem kontekstu je Slovenija zmerno razvita turistična destinacija. Leta 2012 je bila po številu prenočitev na 23. mestu med članicami EU. Po študiji ESPON (ESPON …, 2006) je bila Slovenija s turizmom »srednje-visoko prežeta« destinacija – skupaj z Italijo, Portugalsko, Nemčijo itd. – zaostajala pa je za »zrelimi destinacijami«, kot so bile npr. Avstrija, Švica ali Grčija.

Glede na trende v zadnjem desetletju je Slovenija doživela nadpovprečno turistično rast. Med 29 evropskimi državami, za katere so podatki iz Eurostatove podatkovne baze (Tourism statistics, 2014) na razpolago za celotno desetletje 2001–2010, je Slovenija na petem mestu po rasti števila turističnih prenočitev – število prenočitev leta 2010 je bilo za 22,8 % višje kot leta 2001. Kljub takšnim dolgoročnim trendom rasti je mogoče opaziti tudi pomembne razlike med posameznimi turističnimi trgi. Slovenija postaja manj odvisna od domačih turistov in turistov iz sosednjih držav, saj se povečuje delež turistov, ki prihajajo iz bolj oddaljenih držav, tudi z drugih kontinentov. Obiskovalci iz različnih držav pogosto iščejo različna turistična doživetja in tudi Slovenijo kot svoj počitniški cilj obiskujejo in doživljajo precej selektivno. V skladu s tem se tudi njihova percepcija Slovenije kot turistične destinacije precej razlikuje. Na razlike v motivih turistov iz različnih držav kaže vrsta predstavljenih podatkov (sezonska in prostorska razporeditev obiska, ankete SURS ...), to pa se odraža tudi v njihovem ravnanju.

Pomemben dejavnik v slovenskem turizmu ostaja velika pokrajinska raznolikost, ki se odraža tudi v značilnostih ponudbe, raznolikost slednje pa se še povečuje – tudi kot odziv na tovrstna pričakovanja turistov. Že nekaj časa je mogoče opažati težnjo k uvajanju »umetnih«, na zaprte prostore navezanih in od vremena neodvisnih turističnih atrakcij. Tak primer so npr. »termalne riviere«, ki jih najdemo zlasti v zdraviliških krajih, a tudi ponekod drugod (npr. vodni park v Bohinjski Bistrici). Tovrstne turistične atrakcije so v večini primerov uspešne pri pritegovanju novih turistov in ohranjanju starih, turistični kraji, ki vztrajajo pri bolj tradicionalni ponudbi, pa pogosto ne beležijo pomembnejše rasti ali pa se soočajo celo s stagnacijo. Istočasno raziskave SURS med tujimi turisti vseskozi kažejo, da turisti prihajajo v Slovenijo predvsem zaradi njenih naravnogeografskih značilnosti (»naravnih lepot«). Potemtakem je stanje deloma paradoksalno: naravne lepote so poglavitni razlog za obisk Slovenije ali določenega turističnega kraja, hkrati pa same po sebi niso zadostne, da bi pritegnile turiste v večjem številu.

Za časa Jugoslavije je bila Slovenija v veliki meri tranzitno turistično območje. Turistični obisk se je usmerjal zlasti na jadransko obalo (gl. npr. Jeršič, 1990a), ki je je imela Slovenija le zelo skromen delež. Precej izrazita koncentracija turističnega obiska v le nekaj pomembnejših turističnih območjih je tudi značilnost današnjega slovenskega turizma. Leta 2013 je bilo kar 61,2 % prenočitev zabeleženih v samo 10 (od 211) slovenskih občinah. Vendarle pa so te občine precej razpršene po slovenskem ozemlju in pri tem ne gre za zgostitev v enem samem pokrajinskem tipu (kot npr. na jadranski obali v primeru sosednje Hrvaške).

Zaradi svoje slikovite, heterogene pokrajine, razmeroma dobro ohranjenega naravnega okolja in ugodnega prometnega položaja v odnosu do glavnih turističnih trgov bo Slovenija verjetno tudi v prihodnosti ostala priljubljen turistični cilj. Ne glede na to pa se že zdaj slovenski turizem sooča s številnimi izzivi (npr. nezanesljiva snežna odeja v smučarskih središčih kot rezultat vpliva podnebnih sprememb). Zaradi naraščajoče konkurence na globalnem turističnem trgu je ključnega pomena kontinuirano prilagajanje spreminjajočemu se turističnemu povpraševanju, za katerega se zdi, da je tudi čedalje bolj notranje raznoliko. Pri tem ne kaže upoštevati le kratkoročnih koristi, temveč predvsem dolgoročno uspešnost turistične dejavnosti, ki je nujno povezana s hkratnim upoštevanjem interesov družbe in okolja, upoštevati pa je treba tudi dejstvo, da je turizem pomembna sestavina kakovosti življenja.

Viri in literatura

7S – Snežni telefon. URL: http://www.snezni-telefon.si (citirano 3. 9. 2014).

Anketa o tujih turistih v Republiki Sloveniji, 2012. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://www.stat.si/tema_ekonomsko_turizem_anketa_2012.asp (citirano 20. 8. 2014).

Brezovec, T., Pak, M., 2011. 20 let Slovenskega turizma. URL: http://www.dvajset.si/prvih-20/pregled/prej-in-zdaj/20-let/ (citirano 4. 10. 2014).

Byways are more attractive than highways. NEXT-EXIT. Promocijsko gradivo. 2005. Ljubljana, Slovenska turistična organizacija.

Cigale, D., 2010. Značilnosti turističnega obiska slovenskih občin glede na državni izvor turistov. Geografski vestnik, 82, 2, str. 9–24.

Culinary Regions of Slovenia (Janez Bogataj). Slovenska turistična organizacija, URL: http://en.slovenskifestivalvin.si/radost/winegastronomy/about-gastronomy/culinary-regions/ (citirano 10. 7. 2011).

ESPON project 1.4.5, Final Report: Preparatory Study of Spatially Relevant Aspects of Tourism. 2006. ESPON 2000–2006 programme, 168 str. URL: http://www.mdrl.ro/espon_cd2/Project_Reports/Preparatory_studies_and_scientific_support_projects/1.4.5_final_report.pdf (citirano 20. 8. 2014).

Evalvacija slovenskih muzejev 2006–2008. Zaključno poročilo, 1. del. 2010. Ljubljana, Dunaj, Bahrain, Narodni muzej Slovenije, Služba za premično dediščino in muzeje, 121 str. URL: http://www.mk.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/12009/5844/ (citirano 10. 9. 2011).

Gosar, A., 1983a. Die Entwicklung eines Kurortes am Beispiel von Rogaška Slatina. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 23, str. 173–184.

Gosar, A., 1983b. Portorož – ein Fremdenverkehrsort für Naherholung und längerfristigen Reiseverkehr. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 23, str. 159–172.

Gosar, A., 2001. Učinki slovensko-hrvaške meje in osamosvojitve na turizem v hrvaški in slovenski Istri. Dela, 16, str. 135–163.

Gosar, A., 2010. Spa – another successful tourism product in East Central Europe. Moravian geographical reports, 18, 1, str. 14–22.

Gosar, A., Jeršič, M. (in sod.), 1995. Slovenija. Turistični vodnik. Ljubljana, Mladinska knjiga, 704 str.

Gruden, F., 2009. Obiskanost izbranih turističnih znamenitosti, muzejev in galerij, kopališč, igralnic in igralnih salonov ter število dni njihovega poslovanja, Slovenija, 4. četrtletje 2008. Statistične informacije, 21, Turizem, 18/1 (6. april 2009), 10 str. URL: http://www.stat.si/doc/statinf/21-si-080-0901.pdf (citirano 3. 10. 2013)

Horvat, U., 2000. Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini. Ljubljana, Založba ZRC, 213 str.

Horvat, U., 2010. Health resorts and their importance for the development of less developed areas in Slovenia. Revija za geografijo, 5, 1, str. 147–159.

Janša, O., 1968. Zgodovina turizma na Slovenskem. Turistični vestnik, 16, 1–6.

Jeršič, M., 1966. Snežna odeja in reliefne značilnosti, glavna dejavnika razvoja zimskega turizma. Turistični vestnik, 1966, 5, str. 192–201.

Jeršič, M., 1990a. Der Einfluß des Tourismus auf die Siedlungsentwicklung an der jugoslawischen Küste. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, 84, str. 77–90.

Jeršič, M., 1990b. Turistična transformacija Portoroža. V: Primorje. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 221–231.

Jeršič, M., 1999. Prostorsko planiranje rekreacije na prostem. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, 135 str.

Job, H., 2005. Die Alpen als Destination – Eine Analyse in vier Dimensionen. Mitteilungen der Österreichischen geographischen Gesellschaft, 147, str. 113–138.

Kokole, V., 1965. Slovenske pokrajine in turizem. Geografski obzornik, 12, 1, 2, 4; 13, 1.

Modra zastava v Sloveniji. 2014. URL: http://www.modrazastava.si/index.php/2013-10-08-10-56-53/modre-zastave-v-slo (citirano 13. 8. 2014).

Nastanitvena statistika – časovne serije – stara metodologija. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/90_nastanitev_arhiv/07_21614_nastan_zmog_stara/07_21614_nastan_zmog_stara.asp (citirano 18. 8. 2014).

Nastanitvena statistika po vrstah turističnih krajev – stara metodologija. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/90_nastanitev_arhiv/02_21182_nastanitev_kraji_stara/02_21182_nastanitev_kraji_stara.asp (citirano 18. 8. 2014).

Nastanitvena statistika, letni podatki – vsi objekti. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/02_21645_nastanitev_letno/02_21645_nastanitev_letno.asp (citirano 13. 8. 2014).

Nastanitvena statistika, mesečni podatki – objekti z najmanj 10 stalnimi ležišči. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/01_21644_nastanitev_mesecno/01_21644_nastanitev_mesecno.asp (citirano 13. 8. 2014).

Natura 2000 in Slovenia. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. URL: http://www.natura2000.gov.si/index.php?id=45&L=1 (citirano 15. 6. 2014).

Nemec Rudež, H., Bojnec, Š., 2008. Impacts of the Euro on the Slovenian Tourism Industry. Managing Global Transitions, 6, 4, str. 445–460.

Pak, M., 2004. Slovenija poživlja! Slovenia invigorates! Slowenien belebt! Tur!zem, 8/67, str. 6–7. URL: http://www.slovenia.info/pictures%5Cpress%5Catachments_1%5C2004%5C06-07_TURIZEM_397.pdf (citirano 10. 7. 2011).

Planina, J., Mihalič, T., 1985. Razvoj in dejavniki turističnega povpraševanja. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 88 str.

Pori, M., Sila, B., 2010. S katerimi športnorekreativnimi dejavnostmi se Slovenci najraje ukvarjamo? Šport : revija za teoretična in praktična vprašanja športa, 58, 1/2, str. 105–107.

Poročilo Evropski komisiji o izvajanju direktive 2006/7/ES v letu 2014 : Seznam kopalnih voda. 2014. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. URL: http://www.mko.gov.si/fileadmin/mko.gov.si/pageuploads/podrocja/voda/seznam_kopalnih_voda_2014.pdf (citirano 16. 9. 2014).

Recer, Š., 1999. Načrtovanje planinstva in pohodništva v slovenskem visokogorju. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, 133 str.

Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. 2014. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Register nepremične kulturne dediščine. Ministrstvo za kulturo. URL: http://rkd.situla.org (citirano 18. 8. 2014).

Repe, B., 2006. Turistična zveza in razvoj turizma v Sloveniji po drugi svetovni vojni. V: Turizem smo ljudje. Ljubljana, Turistična zveza Slovenije, str. 61–99.

S katerimi pojmi tujci najpogosteje povezujejo Slovenijo. 2012. Slovenska turistična organizacija. URL: http://www.slovenia.info/si/pojmi-povezani-slovenijo.htm?pojmi_povezani_slovenijo=0&lng=1 (citirano 13. 7. 2014).

Sirše, J., 1995. The New Strategy for the Development of Tourism in Slovenia. Revue de tourisme, 50, 2, str. 18–22.

Sirše, J., Stroj-Vrtačnik, I., Pobega, N., 1993. Strategija razvoja slovenskega turizma. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 96 str.

Škafar Božič, A., Zaletel, M., Arnež, M., 1998. Anketa o tujih turistih v Republiki Sloveniji v poletni sezoni 1997. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije, 94 str.

Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016. Partnerstvo za trajnostni razvoj slovenskega turizma. 2012. Vlada Republike Slovenije, 113 str. URL: http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/turizem/Turizem-strategije_politike/Strategija_turizem_sprejeto_7.6.2012.pdf (citirano 4. 9. 2014).

The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 : Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation. 2013. Geneva, World Economic Forum, 485 str.

Tourism statistics. EUROSTAT. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/introduction (citirano 20. 8. 2014).

Uran Maravić, M., Ovsenik, R., 2006. Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007–2011. Portorož, Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije – Turistica, 174 str.

Vrtačnik Garbas, K., 2005. Tourism cycle(s) of Portorož – Portorose. Annales. Series historia et sociologia, 15, 1, str. 39–54.

Vrtačnik Garbas, K., 2008. Posledice klimatske spremenljivosti v središčih zimsko-športne rekreacije v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 480 str.

Zagoršek, H., Jaklič, M., Bregar, L., Hribernik, A., Raškovič, M., 2008. Ocena ekonomskega pomena turizma v Sloveniji v letu 2003 in ekstrapolacija za leto 2006 (po metodologiji Satelitski računi za turizem). Ljubljana, Ministrstvo za gospodarstvo RS, 115 str. URL: http://www.mg.gov.si/fileadmin/mg.gov.si/pageuploads/razpisi/JN/DT/Brosura-TSA.pdf (citirano 10. 9. 2011).

Zavarovana območja. Agencija RS za okolje. URL: http://www.arso.gov.si/narava/zavarovana%20obmo%C4%8Dja/ (citirano 20. 8. 2014).

2 Razvoj turizma v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji

Uroš Horvat

Zdraviliški turizem je ena izmed najstarejših oblik turizma. V večini primerov je vezan na uporabo naravnih zdravilnih sredstev, kot so mineralna in termalna voda, klima, z minerali bogato blato, slanica idr. Ljudje so k izvirom termalne vode verjetno potovali že v prazgodovini, prvi višek pa je izkoriščanje zdravilnih lastnosti voda doseglo v rimskem obdobju. V srednjem veku je dejavnost skoraj zamrla, nato pa se je v Evropi in tudi v Sloveniji pričela intenzivno razvijati v 18. in 19. stoletju. Sprva so bili glavni motivi za obisk zdravilišč povezani s kopanjem ali pitjem zdravilnih vod, druženjem višjega sloja prebivalstva in zabavo, kasneje pa so zdravilišča prerasla v sodobne zdraviliške turistične kraje s centri za visoko usposobljeno medicinsko rehabilitacijo na osnovi uporabe naravnih zdravilnih sredstev in modernih medicinskih postopkov (Horvat, 2013a).

V Sloveniji je poznanih več kot 80 termalnih izvirov, ki imajo temperaturo vode od 32 do 73 °C, poleg njih pa tudi nekaj izvirov mineralne vode, ki vsebujejo najmanj 1000 mg raztopljene trdne snovi in/ali 250 mg naravno raztopljenega CO_2 v litru vode. Raziskovanje in značilnosti najpomembnejših izvirov je podrobno predstavil Nosan (1973), Lapanje (2006) pa v svoji študiji prikazuje izvor in kemijsko sestavo vod iz 122 identificiranih termalnih izvirov ter termalnih in termomineralnih vrtin na 51 geotermalnih lokacijah v Sloveniji.

Ob več kot dvajsetih lokacijah so se v Sloveniji že v preteklosti ali pa v zadnjih desetletjih razvili zdraviliški in kopališki objekti. Pod skupno blagovno znamko Slovenska naravna zdravilišča je združenih 15 zdravilišč v najpomembnejših zdraviliških turističnih krajih, med katerimi imajo nekateri že večstoletno tradicijo termalizma ter izkušenj na področju balneologije, klimatologije in talasoterapije. Ker izpolnjujejo zahtevane pogoje za pridobitev statusa državno verificiranega zdravilišča, jim to omogoča vključevanje v javno zdravstveno mrežo Slovenije. Največ slovenskih naravnih zdravilišč je v vzhodni Sloveniji, dve pa sta ob morju. Učinki voda so dokazano zdravilni, v njihovih medicinskih centrih pa delujejo tudi vrhunsko usposobljeni strokovnjaki, ki so razvili številne nove metode zdravljenja in preprečevanja bolezni, ki v celoti upoštevajo dognanja sodobne medicinske znanosti na posameznem indikacijskem področju. Zdravilišča s termalno in termomineralno vodo so večinoma specializirana za zdravljenje revmatičnih, ginekoloških, nevroloških in kožnih bolezni, zdravilišča z mineralno vodo pa predvsem za zdravljenje bolezni srca in ožilja, prebavil, presnove, ledvic in sečil.

V zadnjih dveh desetletjih so zdraviliški turistični kraji v Sloveniji doživeli pravi preporod, saj jih vedno več turistov obiskuje zaradi zdravstvene preventive in zdravega načina življenja, poleg tega pa se turistična ponudba z gradnjo sodobnih bazenskih

kompleksov vse bolj usmerja tudi k dopustniškemu in rekreativnemu turizmu, kar sicer vpliva na skrajšanje povprečne dolžine bivanja turistov v zdraviliščih. Danes slovenska zdravilišča poleg vrhunskih medicinskih storitev ponujajo turistom številne inovativne oblike preventivnih in alternativnih programov, tako za zdravje kot za lepoto, sproščenost in doživetja. Izredno popularen je t. i. *wellness*, ki združuje aktivnosti za dobro počutje telesa in duha ter zdrav način življenja, zato so v večini zdraviliških turističnih krajev v Sloveniji zgradili moderne *wellness* centre, med katerimi nekateri predstavljajo presežek tudi v arhitekturnem smislu.

2.1 Razvoj zdraviliškega turizma in zdraviliških krajev v Sloveniji do druge svetovne vojne

Do 19. stoletja sta imeli na ozemlju današnje Slovenije večji pomen le dve obliki turističnih potovanj: romarska potovanja (npr. otok na Blejskem jezeru, Svete Višarje, Sveta Gora nad Solkanom, Ptujska Gora) in potovanja, ki jih je vzpodbudila želja po zdravljenju ali okrevanju (Jeršič, 1998a). O obiskovanju termalnega kopališča v Rimskih Toplicah pri Celju v obdobju antike pričajo najdbe starega denarja in kamnite plošče z napisi imen ozdravljenih, prvi pisni viri iz srednjega veka pa omenjajo termalno vodo v Dolenjskih Toplicah v začetku 13., v Dobrni v začetku 15. stoletja, mineralno vodo iz Rogaške Slatine pa v drugi polovici 16. stoletja.

Dolenjske Toplice sodijo med najstarejša zdravilna kopališča v Evropi. Vrelci so bili znani že v rimski dobi, v listinah pa se prvič omenjajo leta 1228. Leta 1385 so postali last grofov Auerspergov in njihovi so ostali vse do konca prve svetovne vojne (Kraševec, 2000). Zdravilna voda je bila prosto dostopna prebivalstvu vse dokler ni grof Turjaški Auersperg konec 17. stoletja zgradil bazen in ga ogradil. Med letoma 1767 in 1776 so zgradili dvonadstropno kopališko poslopje s tremi bazeni in zaposlili kopališkega strežnika in strežnico, ki sta skrbela za kopalce. Več kot 600-letno tradicijo imajo tudi današnje Terme Dobrna. Arheološke najdbe pričajo, da so termalno vodo poznali že Rimljani, srednjeveški pisni viri pa navajajo, da so jo uporabljali v zdravstvene namene že leta 1403, prva zdraviliška stavba pa je bila postavljena leta 1624. Vrelec mineralne vode v dolini Irskega potoka v središču današnje Rogaške Slatine se prvič omenja v sredini 12. stoletja, že ob koncu 17. stoletja pa je bila rogaška mineralna voda dobro poznana v srednji Evropi. Iz tega obdobja izvirajo tudi prvi knjižni zapisi o njenih zdravilnih učinkih, ki sta jih omenjala Sorbait leta 1680 in Gründel leta 1685 (Mlacović, 1995). Leta 1676 je bila v kraju zgrajena prva hiša za goste, mineralno vodo so ob koncu 17. stoletja prodajali na Dunaju in drugod po Evropi, v začetku 19. stoletja pa celo v Egiptu.

Prava turistična potovanja so bila na ozemlju današnje Slovenije zabeležena v začetku 19. stoletja. Med zgodnejše oblike uvrščamo ogledovanje kraških znamenitosti, kot so Cerkniško jezero, kraški jami Vilenica in Postojnska jama (odprta leta 1819) ter obisk zdraviliških krajev. Z izgradnjo južne železnice med Dunajem in Trstom (do Ljubljane leta 1849, do Trsta leta 1857) se je bistveno izboljšala prometna dostopnost območja Slovenije iz večjih mest tedanje monarhije, z izgradnjo gorenjske železnice med Ljubljano in Trbižem (leta 1870) pa sta se pričela razvijati tudi klimatski in

planinski turizem, kar je vzpodbudilo gradnjo planinskih poti in koč v alpskem delu Slovenije (Jeršič, 1998a). Obmorski turizem se je sicer pričel razvijati že v 19. stoletju (prvo zdravilišče z uporabo solinskega blata in slanice je bilo v Portorožu leta 1830), vendar pa je doživel intenzivnejši razvoj šele v začetku 20. stoletja (Jeršič, 1990). Sredi in v drugi polovici 19. stoletja so bila že dobro razvita zdravilišča v Rogaški Slatini, Dobrni, Rimskih Toplicah, Laškem, Dolenjskih Toplicah in Šmarjeških Toplicah. Turistično se je začel razvijati tudi Bled, ki je bil znan kot zdraviliški kraj za zdravljenje z vodo, soncem in zrakom (Jeršič, 1998a). Močan vrelec s temperaturo 23 °C je bil zajet pri sedanjem hotelu Toplice, k slovesu Bleda pa je pripomoglo tudi delovanje Riklija. Podatki o obsegu turističnega obiska iz obdobja pred prvo svetovno vojno so skromni. Največji turistični kraji so bili Portorož (letno ga je obiskalo okoli 7.200 gostov), Bled (6.000 gostov) in Rogaška Slatina (5.200 gostov) (Janša Zorn, 1996), medtem ko so bila druga zdravilišča relativno slabo obiskana (na leto med 300 in 700 gostov). Preživljanje prostega časa je bilo privilegij višjega socialnega sloja.

Rogaška Slatina je bila v 19. stoletju in v obdobju do prve svetovne vojne največji in najpomembnejši zdraviliški kraj na ozemlju današnje Slovenije. Zdravilišče se je pričelo razvijati leta 1803, ko so vrelci prešli pod upravo Štajerskih deželnih stanov iz Gradca in je bilo v kraju postopoma zgrajeno mondeno zdravilišče, podobno drugim v Evropi. Sredi tedanje agrarne pokrajine so zgradili staro jedro današnjega zdravilišča z impozantnimi hotelskimi in drugimi objekti ter zdraviliškim parkom. Pokrito sprehajališče, paviljon Tempelj (nad izvirom mineralne vode) in hotel Zdraviliški dom (zgrajen leta 1912) sodijo med najlepše klasicistične stvaritve na Slovenskem (Gosar, Jeršič, 2009). Že leta 1860 je zdraviliška uprava razpolagala z okoli 700 ležišči. V zdravilišče so prihajali predvsem elitni in premožni gosti, večinoma iz avstrijskega, ogrskega in hrvaškega dela monarhije (Horvat, 2000). Med pomembnimi obiskovalci v 19. stoletju je potrebno omeniti habsburškega nadvojvodo Johanna, Napoleonovega brata Louisa Bonaparta, pariško bančniško družino Rotschild, pianista Liszta idr.

Leta 1858 so Štajerski deželni stanovi kupili tudi že precej urejeno zdravilišče v Dobrni in dvignili njegov sloves po vsej Avstriji. Večji del zdraviliških zgradb v današnjem zdravilišču (razen novega hotela in *wellness* centra) je iz sredine in druge polovice 19. stoletja in so kvaliteten primer postklasicistične zdraviliške arhitekture. Iz istega obdobja je tudi zdraviliški park. Leta 1850 je zdraviliški zdravnik v Dobrni izdal prvi turistični vodnik o toplicah. Na razvoj zdravilišča v Laškem je vplivala predvsem izgradnja železniške proge Dunaj–Trst, čeprav so vrelce termalne vode najverjetneje izkoriščali že Rimljani, prva pisna omemba pa je iz leta 1534. Leta 1818 so vrelce uredili za kopanje, leta 1854 pa je bilo odprto moderno zdravilišče Kaiser Franz Josef Bad, ki si je kmalu pridobilo ugledno mesto med največjimi kopališči tedanje Avstrije in postalo zbirališče elitne dunajske in graške aristokracije. Žal je uspešen nadaljnji razvoj zdravilišča zavrla prva svetovna vojna. V drugi polovici 19. stoletja se je pričel tudi razvoj zdravilišča v Radencih. Zdravilni vrelec je Henn odkril že leta 1833, vendar so šele leta 1869 zajeli prvi vrelec in s slatino napolnili steklenice. Leta 1882 so zgradili prve zdraviliške objekte, pokrito kopališče in zasadili zdraviliški park. Leta 1897 so pričeli z modernizacijo zajetja vode, kar je vplivalo na povečano prodajo ustekleničene slatine, ki so jo dostavljali tudi na cesarski dvor na Dunaju in papeškega v Rimu (Enciklopedija Slovenije, 1987–2002).

Med obema svetovnima vojnama je večji del Slovenije pripadel Kraljevini SHS in nato Kraljevini Jugoslaviji, medtem ko je obalni del pripadel Italiji, kar je omejevalo nadaljnji razvoj obmorskih turističnih krajev. Turistični obisk je imel izrazito sezonski značaj. Najpomembnejši turistični kraji so bili Bled (okoli 16.900 gostov in 119.000 nočitev leta 1935), Rogaška Slatina (6.700 gostov in 108.000 nočitev), Kranjska Gora, Dobrna, Ljubljana in Maribor (Janša Zorn, 1996). Na pomen zdraviliškega turizma kaže dejstvo, da je obsegal kar 40–50 % vseh nočitev v Sloveniji v tistem obdobju. Večino stroškov bivanja in zdravljenja v zdraviliščih so plačali gosti sami. Za zdravstvene zavarovance, ki jim je zdravljenje predpisal zdravnik, je stroške plačala zdravniška blagajna, vendar je bilo teh manj kot 20 % obiskovalcev zdravilišč. Bled se je v tem obdobju iz zdraviliškega kraja spremenil v prvorazredni letoviški kraj, ki je nudil veliko razkošje in pridobil mednarodni sloves. K temu je pripomoglo več hotelov z moderno opremo, igrišče za golf ter dejstvo, da je pomemben del obiskovalcev predstavljala jugoslovanska aristokracija s kraljem Karađorđevićem na čelu. Za razliko od Bleda so druga zdravilišča ostala klasična z razvito balneoterapijo in namenjena predvsem višjemu in srednjemu sloju prebivalstva. Povprečna dolžina bivanja gostov je znašala na Bledu okoli 7, v Rogaški Slatini okoli 14, v Dobrni pa okoli 17 dni (Janša Zorn, 1996).

Rogaška Slatina je bila tudi v tem obdobju največji zdraviliški turistični kraj v Sloveniji. Leta 1940 je bilo v njem okoli 1.500 ležišč. Do izgradnje steklarne (leta 1927) je bila turistična funkcija v naselju dominantna, po tem obdobju pa je na razvoj naselja pričela vplivati tudi industrijska dejavnost, saj je bilo v njej zaposlenih podobno število delavcev kot v zdravilišču. Spremenila se je tudi struktura gostov, saj jih je večina v tem obdobju prihajala iz Hrvaške in Srbije. Turistični obisk je bil vezan le na poletno sezono in je le počasi naraščal. Višek je dosegel tik pred drugo svetovno vojno (leta 1938 so zabeležili okoli 8.000 gostov in 120.000 nočitev) (Horvat, 2000).

Leta 1919 je zdravilišče v Radencih kupil Wiltschnig in v lasti njegove rodbine je bilo do druge svetovne vojne. Razvilo se je v pomembno zdravilišče, na kar je vplivalo predvsem dejstvo, da ima eno najboljših mineralnih vod v Evropi z veliko količino naravnega CO_2. V uporabi je bilo več vrelcev, katerih voda je imela različne kemijske lastnosti, tako da so za zdravljenje različnih bolezni uporabljali individualno najprimernejši vrelec. Poleg naravnega zdravljenja s pitnimi kurami in kopelmi so v tistem času uporabljali tudi nove metode fizikalnega zdravljenja z različnimi medicinskimi aparati. Leta 1923 je bila mineralna voda priznana kot zdravilna, od leta 1936 pa so na etiketah Radenske tri rdeča srca, ki so vse do danes priznani simbol in pojem kakovosti. Zdravilišče v Laškem je bilo po prvi svetovni vojni precej uničeno in je večkrat menjalo lastnike. Leta 1930 je prišlo v last Osrednjega urada za zavarovanje delavcev, ki je bil bolniška blagajna za vso Slovenijo, in se preimenovalo v Zdravilišče Radio–Therma Laško. Po prvi svetovni vojni je prešlo v državno last tudi zdravilišče v Dobrni. V letu 1921 so Auerspergi zdravilišče v Dolenjskih Toplicah prodali svojemu tedanjemu najemniku češkemu zdravniku Konvalinki, ki je preuredil termalno kopališče in moderniziral sanatorij, v katerem so zdravili revmatizem, živčne, kožne in srčne bolezni. Leta 1934 je bil lastnik prisiljen prepustiti upravljanje zdravilišča Kmetski posojilnici iz Ljubljane, leta 1940 pa je lastnik postala Zdraviliška družba iz Ljubljane (Enciklopedija Slovenije, 1987–2002).

2.2 Razvoj zdraviliškega turizma in zdraviliških krajev v Sloveniji po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je Slovenija s priključitvijo Koprskega primorja ponovno postala obmorska država. Hotelska in gostinska podjetja, kot tudi vsa zdravilišča, so prišla pod upravo države in zdraviliški turizem je dobil izrazito zdravstveno in socialno funkcijo. Prevladovali so domači turisti, ki so bili napoteni na zdravljenje preko zdravstvenega zavarovanja. Novo obdobje v razvoju turizma v Sloveniji predstavlja začetek šestdesetih let 20. stoletja, ko je država z različnimi ukrepi pričela podpirati modernizacijo in gradnjo novih turističnih zmogljivosti, spodbujala pa je tudi posodabljanje prometne infrastrukture. Skozi Slovenijo se je v tem obdobju usmeril močan tok turistov iz zahodne in srednje Evrope, ki ga je spodbudilo tudi sproščanje formalnih postopkov na meji ob vstopu v tedanjo Jugoslavijo (za razliko od drugih držav v vzhodni Evropi). Naglo se je pričel povečevati delež tujih turistov; tudi v zdraviliščih. V slednjih se je v drugi polovici šestdesetih let turistični obisk močno zmanjšal, na kar je vplivalo predvsem zmanjšanja socialnih bonitet domačim turistom (kot posledica gospodarske reforme v Jugoslaviji, s katero je tudi zdraviliški turizem postal ekonomska dejavnost). Zvišanje življenjskega standarda in različni ukrepi (zaposleni prejmejo regres za dopust, spodbuja se t. i. sindikalni turizem) so pripomogli, da si je domači turizem opomogel že na začetku sedemdesetih let. To je tudi obdobje intenzivne gradnje in modernizacije turističnih objektov. Poleg počitniškega turizma ob obali in zdraviliškega v zdraviliščih se je v Sloveniji v tem obdobju pričel intenzivneje razvijati tudi zimskošportni turizem, v mestih poslovni in kongresni turizem, razvijati pa se je začel tudi turizem na podeželju.

Slovenska zdravilišča so v sedemdesetih in v začetku osemdesetih let veliko vlagala v nove prenočitvene zmogljivosti in izboljšanje medicinske ponudbe, saj so zdravstvene ustanove pošiljale bolnike na zdravljenje še vedno v velikem obsegu. To obdobje predstavlja v Rogaški Slatini začetek množičnega zdraviliškega turizma, ki je bil povezan z adaptacijo obstoječih in izgradnjo novih sodobnih hotelskih objektov (hotel Donat leta 1974, hotel Sava leta 1982) ter objektov s specializirano zdravstveno terapevtsko ponudbo (Pivnica, Terapija). Turistični obisk, ki je v začetku temeljil predvsem na socialnem in zdravstvenem turizmu, v osemdesetih letih pa tudi na drugih ciljnih skupinah gostov, zlasti iz tujine, se je močno povečal. Višek je dosegel leta 1985 (okoli 41.000 turistov in 385.000 nočitev), ko je bila Rogaška Slatina največje zdravilišče po številu ležišč in nočitev, obenem pa (ob upoštevanju istih kazalnikov) tudi peti največji turistični kraj v Sloveniji (Horvat, 2000). Osnovno zdravilno sredstvo v zdravilišču je mineralna voda Donat Mg, ki je zaradi visoke vsebnosti magnezija (preko 1.000 mg/l) ena najbogatejših pitnih vod z magnezijem na svetu ter z dokazanimi fiziološkimi učinki na zdravje. Uporablja se predvsem v obliki pitne kure pri boleznih želodca in dvanajstnika, tankega in debelega črevesa, jeter, žolčnika in trebušne slinavke, sladkorne bolezni idr. V zdravilišču se izvajajo tudi številni drugi terapevtski postopki medicinske rehabilitacije ter programi za bolj zdrav način življenja in izboljšanje psihofizičnih sposobnosti.

Po drugi svetovni vojni je podjetje Radenska združilo slatinsko in zdraviliško dejavnost ter v Radencih pričelo razvijati sodobno zdravilišče, ki je namenjeno predvsem zdravljenju različnih bolezni srca in ožilja, stanjem po operacijah na srcu in ožilju ter motnjam periferne arterijske in venske cirkulacije. Leta 1961 se je z otvoritvijo nove polnilnice polnjenje vode iz Radencev preselilo v Boračevo. Podjetje je vlagalo tudi v razvoj turizma v drugih delih Pomurja. Leta 1982 so ob stoletnici zdravilišča odprli hotel Termal v Moravskih Toplicah, ki pa se je leta 1990 izločil iz podjetja. V osemdesetih letih so vlagali tudi v termalno kopališče v Banovcih (Enciklopedija Slovenije, 1987–2002).

Zdravilišče v Laškem je bilo leta 1953 preoblikovano v Zavod za medicinsko rehabilitacijo invalidov Laško. Nadaljnji razvoj je sledil predvsem potrebam zdravstvene službe in je bil v veliki meri plod sodelovanja z bolnišnicami. Na osnovi uporabe termalne vode in številnih sodobnih medicinsko-terapevtskih postopkov je bilo zdravilišče v Laškem v tem obdobju eden izmed vodilnih centrov za medicinsko rehabilitacijo za zdravljenje revmatičnih obolenj, posledic poškodb in operacij na gibalih ter degenerativnih sprememb na sklepih v Sloveniji. Zdravilišče v Dolenjskih Toplicah je bilo, prav tako kot druga, po drugi svetovni vojni nacionalizirano. Leta 1973 je prešlo v last Tovarne zdravil Krka, katerih podjetje Terme Krka je v celoti prenovilo vse zdraviliške zgradbe in pripomoglo, da so Dolenjske Toplice postale eno najbolje zasedenih zdravilišč v Sloveniji, namenjeno predvsem zdravljenju revmatskih bolezni, bolezni gibalnega sistema, po poškodbah in operativnih posegih na gibalnem aparatu, stanj po operacijah in po zlomih zaradi osteoporoze. Izgradnja hotela Vita leta 1979 je prav tako predstavljala novo obdobje v razvoju zdravilišča v Dobrni. Zgradili so termalni plavalni bazen in zdravstveni center, ki je namenjen predvsem za zdravljenje revmatizma, stanja po poškodbah in operacijah na gibalnem sistemu, nevroloških bolezni, predvsem pa je zdravilišče znano po zdravljenju vseh vrst ginekoloških obolenj (Enciklopedija Slovenije, 1987–2002).

Poleg starejših zdravilišč s stoletno ali celo večstoletno tradicijo so v tem obdobju v Sloveniji nastali (ali se začeli hitreje razvijati) tudi novi zdraviliški kraji in termalna kopališča. Na osnovi zdravilišča iz leta 1924 se je po letu 1965 v Čatežu začelo hitro razvijati danes največje slovensko termalno kopališče in zdravilišče. Termalne vrelce so odkrili že leta 1787, a jih je leta 1824 zalila povodenj. Ponovno so jih odkrili leta 1854, ko so njihovi lastniki grofi Attems iz Brežic dovolili brežiškemu frančiškanu Zagorcu, da je zgradil privatno kopališče. Leta 1924 so Attemsi uredili sodobno kopališče in zgradili prvi hotel Toplice, ki je bil v njihovi lasti do leta 1945. Leta 1964 so našli nove izvire tople vode s temperaturo 57–62 °C in ob njih se je postopoma začel razvijati zdraviliški, turistični in rekreacijski center. Leta 1965 so zgradili hotel Zdraviliški dom in prvi zunanji bazen, leta 1979 hotel Terme, leta 1985 pa so pričeli z izgradnjo počitniškega naselja in razširili kamp.

Med novejša zdravilišča v Sloveniji sodijo tudi današnje Terme Olimia v Podčetrtku. Termalno vodo je lokalno prebivalstvo uporabljalo že v preteklosti, ideje o njeni uporabi so se prvič pojavile v začetku 20. stoletja, vendar pa so jo začeli izkoriščati šele po drugi svetovni vojni. Turistična in zdraviliška dejavnost se je začela razvijati po letu 1966, ko so zgradili lesen bazen, ob katerem se je razvil kamp. Leta 1975 so izvrtali novo vrtino, ki je omogočala zadovoljivo količino termalne vode za nadaljnji

razvoj. Analiza je pokazala, da gre za termalno vodo s temperaturo okoli 37 °C z blago radioaktivnostjo na osnovi radona, radija in urana; od tod tudi prvotno ime zdravilišča Atomske Toplice. Prvi hotel so zgradili leta 1978 in v njem uredili oddelek za zdraviliško zdravljenje bolnikov z revmatičnimi obolenji lokomotornega sistema ter za stanja po poškodbah in operativnih posegih (Horvat, 2001).

Posebej je potrebno izpostaviti razvoj zdraviliških krajev v severovzhodni Sloveniji, kjer so po drugi svetovni vojni ob iskanju nafte na več mestih naleteli na termomineralno vodo. Na njeni osnovi so se postopno razvile Moravske Toplice (prvo kopališče leta 1963), Banovci (prvo kopališče leta 1976) in Lendavske Toplice (začetek razvoja leta 1983). Načrtno so iskali termalno vodo tudi na drugih mestih in leta 1978 zgradili prvi bazen in pričeli z razvojem Term Zreče, leta 1980 pa so se začele razvijati tudi današnje Terme Ptuj.

Terme v Moravskih Toplicah sodijo med mlajša slovenska zdravilišča. Nekdanje podeželsko naselje se je pričelo spreminjati v zdraviliški in turistični kraj po letu 1960, ko so pri vrtanju in iskanju nafte naleteli 1417 m globoko na črno termomineralno vodo z vonjem po nafti. Sodi med edinstvene tudi v svetovnem merilu, saj le redke tovrstne termalne vode pri izviru dosegajo tako visoke temperature (72 °C). Iz skromnih začetkov se je v letu 1963 v kraju oblikovalo kopališče, turisti pa so lahko prespali v privatnih sobah v naselju in okolici. Leta 1964 je bila voda razglašena za naravno zdravilno sredstvo za zdravljenje vseh vrst revmatizma, pomaga pa tudi pri zdravljenju kožnih boleznih ter stanj po poškodbah gibalnega aparata. Leta 1969 so pričeli graditi pokriti bazen in prvo apartmajsko naselje. Novo fazo razvoja je predstavljala gradnja prvega hotela Termal v letu 1982. Takrat so se Moravske Toplice tudi uvrstile med slovenska naravna zdravilišča (Horvat, 2011).

Sredi osemdesetih let je bilo v zdraviliških turističnih krajih realiziranih med 15 in 18 % vseh nočitev v Sloveniji. Največji (po številu nočitev) so bili Rogaška Slatina, Čatež, Dobrna in Radenci. Turisti so v zdraviliščih v povprečju bivali 7 dni in v večini (z izjemo Rogaške Slatine in Moravskih Toplic) so več kot polovico nočitev ustvarili domači turisti. V tem obdobju so bili slovenski zdraviliški kraji večinoma še t. i. »klasični« zdraviliški turistični kraji, v katerih so bile prevladujoče dejavnosti zdravljenje, rehabilitacija in zdravstvena preventiva.

Obdobje po letu 1990 predstavlja pomemben preobrat v razvoju zdraviliških krajev v Sloveniji. Del jih je z izgradnjo modernih bazenskih kompleksov pričel izkoriščati termalno vodo za rekreacijo, zabavo in t. i. »doživetja«. Nastale so »termalne riviere« ali »termalni parki« z odprtimi in pokritimi bazenskimi kompleksi. Preusmeritev v množični turizem na osnovi rekreacije in preživljanja dopusta je povzročila bistveno povečanje turističnega obiska v t. i. »počitniškorekreacijskih« zdraviliških krajih, kot so Čatež, Moravske Toplice, Podčetrtek (Terme Olimia), Ptuj idr., tako da so po številu nočitev že v sredini devetdesetih let bistveno presegli klasične zdraviliške kraje (Horvat, 2008). V zadnjih letih je Čatež po številu nočitev tretji/četrti najbolj obiskan turistični kraj v Sloveniji (155.000 nočitev leta 1981, 606.000 nočitev leta 2013), na petem mestu so Moravske Toplice (96.000 nočitev leta 1981, 497.000 nočitev leta 2013), med desetimi je tudi Podčetrtek (97.000 nočitev leta 1981, 331.000 nočitev leta 2013).

Preglednica 2.1: Vrstni red dvajsetih največjih turističnih krajev v Sloveniji po številu nočitev med letoma 1971 in 2013.

	Turistični kraj	Št. nočit. l. 1971	Turistični kraj	Št. nočit. l. 1986	Turistični kraj	Št. nočit. l. 2007	Turist. občina*	Št. nočit. l. 2013
1.	Portorož M	821.353	Portorož M	1.452.399	Portorož M	912.237	Piran M	1.369.717
2.	Ljubljana D	501.646	Ljubljana D	723.901	Ljubljana D	707.301	Ljubljana D	948.771
3.	Bled G	464.102	Bled G	662.258	Čatež Z	569.665	Bled G	628.491
4.	Rogaška Slatina Z	240.591	Kranjska Gora G	507.792	Bled G	538.058	Brežice Z	606.296
5.	Bohinj G	213.688	Rogaška Slatina Z	383.525	Moravske Toplice Z	432.782	Moravske Toplice Z	496.878
6.	Izola M	198.026	Izola M	305.489	Izola M	373.821	Kranjska Gora G	472.743
7.	Piran M	184.036	Bohinj G	304.416	Podčetr-tek Z	343.181	Bohinj G	344.183
8.	Koper M	172.341	Čatež Z	267.925	Kranjska Gora G	340.117	Koper M	333.694
9.	Maribor D	169.078	Ankaran M	245.999	Rogaška Slatina Z	295.825	Podčetr-tek Z	331.601
10.	Ankaran M	154.473	Maribor D	194.619	Ankaran M	215.713	Izola M	328.854
11.	Kranjska Gora G	151.010	Moravske Toplice Z	192.594	Strunjan M	210.864	Rogaška Slatina Z	260.886
12.	Postojna D	145.843	Postojna D	168.447	Bohinj G	204.584	Maribor D	232.806
13.	Dobrna Z	102.042	Dobrna Z	165.251	Maribor D	158.752	Laško Z	226.187
14.	Radenci Z	99.745	Bovec G	164.438	Zreče Z	122.319	Zreče Z	224.384
15.	Laško Z	80.962	Strunjan M	160.678	Bovec G	119.477	Bovec G	203.829
16.	Strunjan M	62.018	Radenci Z	155.493	Nova Gorica D	109.841	Nova Gorica D	138.976
17.	Radovlji-ca G	61.350	Piran M	153.903	Radenci Z	109.263	Ptuj Z	134.738
18.	Kranj D	60.796	Koper M	127.899	Dobrna Z	106.215	Radovlji-ca G	134.036
19.	Gozd Mart G	59.888	Rogla G	116.493	Rogla G	105.085	Radenci Z	128.630
20.	Marib Pohorje G	57.737	Laško Z	104.968	Ptuj Z	101.949	Lendava Z	110.463
	Slovenija	**5.443.561**	**Slovenija**	**9.213.434**	**Slovenija**	**8.261.308**	**Slovenija**	**9.579.033**

Z Zdraviliški t. k., M Obmorski t. k., G Gorski t. k., D Drugi t. k.

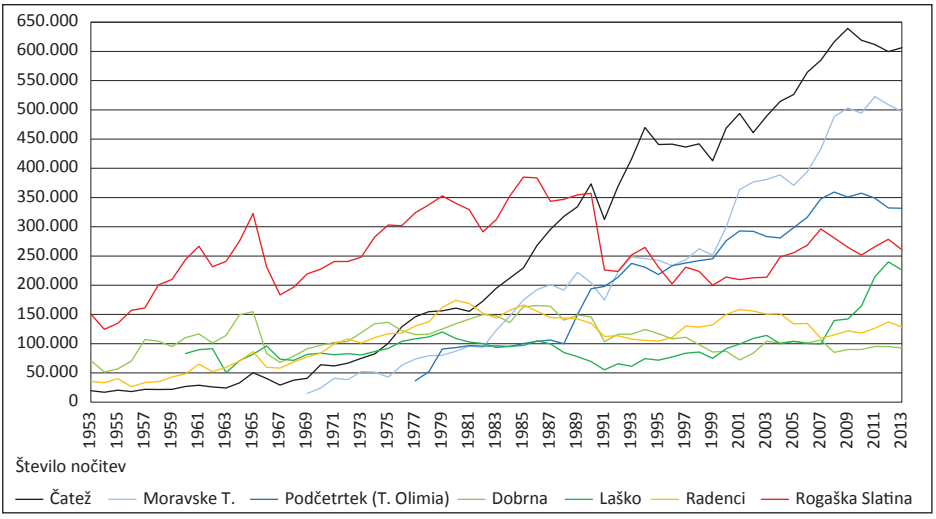
Opomba: Podatki za leto 2013 se nanašajo na občine; npr. kraj Portorož je v občini Piran, Čatež v občini Brežice, občina Laško zajema Laško in Rimske Toplice, občina Zreče pa Zreče in Roglo itd.

Vir: Letna pregleda turizma 1971 in 1986; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

V zadnjih letih so temu zgledu sledili tudi nekateri klasični zdraviliški kraji, ki so poleg medicinskih centrov zgradili sodobne *wellness* hotele in *spa centre* (npr. Thermana v Laškem, Balnea v Dolenjskih Toplicah, Hiša na travniku v Dobrni

idr.). Preusmeritev na nove ciljne skupine turistov se kaže tudi v preimenovanju. Prav vsa termalna zdravilišča v Sloveniji so se iz toplic preimenovala v terme (npr. Terme Čatež, Terme Olimia, Terme Dobrna, Terme Lendava, Terme Ptuj, Terme 3000 v Moravskih Toplicah, Thermana Laško idr.).

Slika 2.1: Število nočitev v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1953 in 2013.

Opomba: Podatki od leta 2008 dalje se nanašajo na občine; občina Laško zajema tudi Rimske Toplice.
Vir: Letni pregledi turizma 1953–2002; Nastanitvena statistika po vrstah ..., 2014; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

Potrebno je omeniti še en trend v sodobnem razvoju zdravilišč v Sloveniji; tj. združevanje zdravilišč pod skupnim lastništvom in blagovno znamko. Pod blagovno znamko Sava Hotels&Resorts, ki je krovna blagovna znamka družbe Sava Turizem d. d., ta pa predstavlja največje slovensko turistično podjetje, je (poleg Sava Hoteli Bled) združenih kar pet zdravilišč in termalnih kopališč v severovzhodni Sloveniji: Zdravilišče Radenci, Terme 3000 v Moravskih Toplicah, Terme Ptuj, Terme Lendava in Terme Banovci. Podjetje Terme Krka, ki je del skupine Krka d. d., združuje dolenjska zdravilišča: Terme v Dolenjskih in Šmarjeških Toplicah ter obmorski center Talaso Strunjan. Slovenska zdravilišča pa prodirajo tudi na tuje trge. Tako imajo npr. Terme Čatež v lasti Terme Ilidža v BIH, Terme Olimia pa Terme Tuhelj na Hrvaškem.

Zdravilišče v Rogaški Slatini je po letu 1990 (za razliko od drugih zdravilišč v Sloveniji) zašlo v veliko ekonomsko in razvojno krizo. Število nočitev se je zmanjšalo na manj kot 200.000 in Rogaška Slatina je glede na število nočitev padla s prvega na četrto mesto med zdraviliškimi turističnimi kraji v Sloveniji. Nekateri starejši objekti so bili zaprti ali so jim spremenili namembnost, tako da se je število ležišč zmanjšalo na okoli 1.000. Spreminjalo se je tudi lastništvo posameznih hotelskih objektov in polnilnice mineralne vode in šele konec devetdesetih let se je zdravilišče začelo ponovno razvijati. Obnovili so večino hotelov in razširili turistično ponudbo s kopališčem. Leta 1992 so namreč v Rogaški Slatini odkrili termalno vodo (s temperaturo 55 °C) in leta 1998 zgradili termalno kopališče Rogaška Riviera, ki predstavlja eno od pomembnih

možnosti za ponoven vzpon turističnega obiska v kraju (Horvat, 2000). Leta 2013 je bilo v Rogaški Slatini okoli 1.700 hotelskih ležišč, kraj je obiskalo okoli 38.000 turistov, ki so realizirali okoli 261.000 nočitev.

Danes sta v zdravilišču Radenci dva sodobno opremljena hotelska kompleksa; hotel Radin (zgrajen leta 1971) predstavlja osrednji del zdravilišča, z veznim hodnikom pa je povezan s hotelom Izvir (prej Zdraviliški dom, zgrajen leta 1964), s termalnim bazenskim delom ter zdravstvenim in wellness centrom. Med pomembnimi novejšimi pridobitvami so Terme Radenci, tj. bazenski kompleks s termalnimi in ogrevanimi bazeni ter savnami, ki je bil zgrajen leta 1996 na osnovi novo odkrite termalne vode s temperaturo 41 °C. Leta 2013 je bilo v Radencih okoli 670 hotelskih ležišč, kraj je obiskalo okoli 33.000 turistov, ki so realizirali okoli 129.000 nočitev.

Zdravilišče v Laškem v zadnjem desetletju z novimi investicijami, širitvijo ponudbe tudi na programe wellnessa ter s preimenovanjem v Thermano Laško vse bolj postaja center zdravstvenega turizma, namenjen tako ljudem, ki imajo težave z gibanjem, kot tudi vsem tistim, ki bi se takim tegobam želeli izogniti. Zadnje pridobitve, ki nakazujejo razvoj zdravilišča v novo smer, so WPL (Wellness Park Laško) Termalni center, Wellness Hotel in Spa center (zgrajeni med letoma 2008 in 2010). Leta 2011 je bilo v Laškem okoli 750 hotelskih ležišč, kraj je obiskalo okoli 37.000 turistov, ki so realizirali okoli 170.000 nočitev (podatki SURS za leto 2013 vključujejo tudi Rimske Toplice, zato tu niso navedeni). Laško med vsemi slovenskimi zdravilišči še vedno največ prihodka realizira na področju zdraviliškega zdravljenja na osnovi javnih sredstev, kar se kaže tudi v dejstvu, da ima daljšo povprečno dolžino bivanja turistov od povprečja v zdraviliških turističnih krajih.

Med manjša t. i. klasična zdravilišča, ki pa svojo ponudbo širijo tudi na področje *wellnessa*, sodita Dolenjske Toplice in Terme Dobrna. V Dolenjskih Toplicah je bil leta 1993 zgrajen center za medicinsko rehabilitacijo, leta 2003 wellness center in leta 2008 hotel Balnea, s čimer se je močno povečala ponudba za sprostitev, aktivne in zdrave počitnice. Leta 2013 je bilo v Dolenjskih Toplicah okoli 600 hotelskih ležišč, kraj je obiskalo okoli 21.000 turistov, ki so realizirali okoli 104.000 nočitev. Turistična ponudba se širi tudi v Dobrni. Poleg hotela Vita je gostom na voljo še bivanje v dveh hotelih; v hotelu Vila Higiea in hotelu Park, ki je bil zgrajen leta 1875, nazadnje pa prenovljen leta 2008. Zadnja pridobitev je sodobni wellness center. Leta 2013 je bilo v Dobrni okoli 400 hotelskih ležišč, kraj pa je obiskalo okoli 21.000 turistov, ki so realizirali okoli 93.000 nočitev.

Terme v Čatežu so z intenzivnim razvojem v zadnjih dveh desetletjih prerasle v največje naravno zdravilišče in tretji/četrti največji turistični kraj (po številu ležišč in nočitev) v Sloveniji. Leta 1991 so pričeli z gradnjo zunanje, leta 1993 pa tudi notranje Termalne riviere, ki so ju v zadnjem desetletju večkrat razširili. Leta 2005 so zgradili kompleks s hotelom Čatež ter spa in wellness centrom, nato pa preuredili in razširili tudi obstoječe hotele. Danes nudijo sodobne zdravstvene programe in storitve za dobro počutje, vodne programe, športno-rekreativne vsebine, golf, kongresne zmogljivosti, igralnico, kamp idr. Z okoli 12.000 m^2 vodnih površin veljajo za največji termalni bazenski kompleks v Sloveniji, ki z bogastvom vodnih atrakcij na Termalni rivieri zagotavlja zabavo za vse generacije. V zimskem času je obiskovalcem na voljo pokrita Zimska termalna riviera z več kot 2.300 m^2 vodnih površin. V obeh kopaliških

kompleksih so v letu 2011 prodali okoli 190.000 vstopnic. Leta 2013 je bilo v Čatežu okoli 4.600 ležišč (med njimi okoli 1.600 hotelskih). Kraj je obiskalo okoli 171.000 turistov, ki so realizirali okoli 606.000 nočitev (od teh nekaj več kot polovico v kampu in v apartmajskem naselju). Uprava svojo prihodnost temelji na gradnji novih vodnih in drugih zabavišč, hotelov ter razširitvi kampa. Sedanjim 55 hektarom nameravajo v prihodnjih petih letih dodati še 30 hektarov različnih zabavnih vsebin ter sedanje zmogljivosti do konca leta 2020 povečati za dvakrat.

Na drugo mesto po številu nočitev se danes med zdraviliškimi kraji uvrščajo Moravske Toplice. Leta 1990 so zgradili nov hotel Ajda, obenem pa so z izločitvijo iz zdravilišča Radenci postale samostojno zdravilišče. Konec devetdesetih let in po letu 2000 so zgradili apartmajsko naselje Prekmurska vas, bazenski kompleks Terme 3000 in igrišče za golf. Leta 2004 je zdravilišče prevzelo podjetje Sava H&R, ki ima v lasti večino zdravilišč in term v SV Sloveniji. Z usmeritvijo v zdraviliško, turistično in rekreacijsko ponudbo ter izgradnjo hotela Livada Prestige v letu 2006 so Moravske Toplice postale tudi peti največji turistični kraj v Sloveniji glede na število nočitev. Izven ožjega območja zdravilišča je bilo zgrajenih več privatnih penzionov in hotel Vivat z apartmaji. Leta 2013 je bilo v kraju okoli 3.300 ležišč (med njimi okoli 1.500 hotelskih). Obiskalo jih je okoli 136.000 turistov, ki so realizirali okoli 497.000 nočitev.

Izredno hiter je bil tudi turistični razvoj v Podčetrtku, kjer so leta 1989 izgradili apartmajsko naselje, 1990 pokrit bazenski kompleks, 1998 aparthotel Rosa in 2001 termalni park Aqualuna. Leta 2000 so se tedanje Atomske Toplice po bližnjem samostanu preimenovale v Terme Olimia. V zadnjih letih so za bolj zahtevne goste razširili svojo ponudbo z novim hotelom Sotelia in prestižnim wellness centrom Orhidelia, ki se je uvrstil v ožji izbor 11 finalistov World Architecture Festivala 2009 v kategoriji »Holiday«. Širjenje turistične infrastrukture je vplivalo na močno povečanje turističnega obiska. Tako je Podčetrtek že dve desetletji tretji največji zdraviliški kraj in med desetimi največjimi turističnimi kraji v Sloveniji. Leta 2013 je bilo v kraju okoli 2.200 ležišč (med njimi okoli 1.200 hotelskih). Obiskalo jih je okoli 93.000 turistov, ki so realizirali okoli 332.000 nočitev.

Poleg omenjenih vrhunskih zdravilišč v Radencih in Moravskih Toplicah se v Pomurju nahajajo tudi Terme Lendava z edinstveno parafinsko termomineralno vodo, ki je osnova za razvoj sodobne balneoterapije. Na južnih obronkih Pohorja se nahajajo Terme Zreče, ki slovijo po obravnavi športnih poškodb in edinstvenem naravnem zdravilu, pohorski šoti. Blizu so tudi Terme Topolšica, namenjene predvsem za zdravljenje dihal. Na Štajerskem je potrebno omeniti tudi Terme Ptuj, ki so ene izmed najmlajših term v Sloveniji, saj so se začele razvijati po letu 1980. Na Dolenjskem in v Posavju se poleg term v Čatežu in Dolenjskih Toplicah nahajajo terme tudi v Šmarjeških Toplicah. Med naravna zdravilišča sodita tudi dve na slovenski obali. Prvo je Terme & Wellness LifeClass Portorož, kjer nadaljujejo s tradicijo zdravljenja z naravnimi zdravilnimi sredstvi. Zdravilne učinke morskega blata in slanice uporabljajo prav tako tudi v zdravilišču Talaso Strunjan. Na koncu pregleda najpomembnejših zdravilišč je potrebno omeniti tudi obenem najstarejše in najmlajše zdravilišče v Sloveniji. Prvi bazen s toplo vodo je bil v uporabi v Rimskih Toplicah že leta 39 pr. n. št., prvi pisni vir pa izvira iz leta 1486. Leta 1769 so pričeli z gradnjo termalnega kopališča, ki je doživelo višek v drugi

polovici 19. stoletja. Med letoma 1945 in 1991 je bilo zdravilišče pod upravo JLA (Jugoslovanske ljudske armade) in za domačine skoraj nedostopno, po letu 1991 pa je bilo zaprto in je propadalo. Z obnovo so začeli leta 2008, leta 2011 pa so ponovno odprli celoten prenovljen kompleks, ki so ga poimenovali Rimske terme.

Ob termalnih vrelcih se v Sloveniji nahaja tudi več termalnih kopališč, ki nimajo statusa naravnega zdravilišča. Velja izpostaviti Terme Snovik blizu Kamnika, ki so se pričele razvijati leta 2001 in so bile prvo slovensko turistično podjetje, ki je pridobilo znak EU za okolju prijazen turistični nastanitveni obrat. Terme Banovci so skupaj z drugimi termami in zdravilišči povezane v skupino Panonske terme, v njihovem sklopu pa je tudi prvi naturistični kamp ob termalni vodi v Evropi. Moderno termalno kopališče Bioterme Mala Nedelja se je pričelo razvijati v Moravcih v Slovenskih goricah po letu 2002, leta 2010 pa so zgradili sodoben hotel. Uporabljajo termomineralno vodo, ki izvira iz globine več kot 2200 m. Termalno vodo izkoriščajo tudi v Termah Maribor, ki združuje pet hotelov in medicinsko-termalni center Fontana. V Sloveniji se nahajajo tudi 4 klimatska zdravilišča, ki so namenjena zlasti zdravljenju otrok (npr. Mladinsko zdravilišče in letovišče RKS Debeli rtič, Mladinsko klimatsko zdravilišče Rakitna), zato v turistični ponudbi nimajo pomembne vloge.

2.3 Značilnosti turističnega obiska v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji po letu 1960

V Sloveniji turistična statistika (SURS) in nekateri avtorji (Horvat, 1989; Jeršič, 1998b) v glavnem razlikujejo štiri velike skupine turističnih krajev: zdraviliški, gorski, obmorski in drugi turistični kraji. Zaradi majhnega števila turističnih krajev, relativno dolge povprečne dolžine bivanja turistov in visoke stopnje izkoriščenosti turističnih prenočitvenih zmogljivosti ima skupina zdraviliških turističnih krajev vseskozi manjši delež ležišč kot gorski in obmorski. V obdobju med letoma 1960 in 1988 se je gibal okoli 10 % (čeprav so se v tem obdobju prenočitvene zmogljivosti v zdraviliščih povečale z okoli 3500 na okoli 10.000 ležišč). Z izgradnjo novih objektov (tudi »nehotelskih«) se je delež v devetdesetih letih povečal na okoli 15 %, po letu 2005 pa se giblje med 18 in 20 %. Leta 2013 je bilo v t. i. zdraviliških občinah okoli 22.400 ležišč oziroma 18,3 % vseh v Sloveniji.

Pri tem je potrebno opozoriti na spremembo metodologije zajema in prikaza statističnih podatkov s področja turizma v Sloveniji (Cigale, 2012). Do leta 2008 so bili v skupino zdraviliških turističnih krajev zajeti le posamezni kraji (naselja) z zdraviliščem, od leta 2008 pa je SURS opustil prikazovanje podatkov za posamezne turistične kraje in prikazuje podatke le za občine. Turistični kraji, ki se nahajajo znotraj posamezne občine, so uvrščeni v isto kategorijo glede na prevladujoč dejavnik (v obmorskih občinah je ključna prisotnost morja in z njim povezane možnosti za rekreacijo na vodi in ob njej, v zdraviliških občinah so pomembne možnosti zdravstvenih terapij ter kopanja v termomineralnih vodah, težišče ponudbe gorskih občin pa je na alpskem smučanju pozimi ter pohodništvu poleti). Zaradi spremenjene metodologije so tako npr. v t. i. zdraviliško občino zajeti tudi drugi »nezdraviliški« kraji v občini, to pa nam onemogoča primerjavo statističnih

podatkov v obdobju pred letom 2008 in po njem. Vendar pa ugotavljamo, da je velika večina turističnega obiska v zdraviliških občinah skoncentrirana predvsem v osrednjem zdraviliškem kraju v občini in lahko tako vsaj posredno uporabimo (predvsem relativne) podatke za primerjavo s stanjem pred letom 2008. Izjemi sta občina Laško, v kateri se nahajata dva zdraviliška turistična kraja (od leta 2009 so v občini zajeti tudi podatki za Rimske Toplice), in občina Zreče, v kateri se nahaja zdraviliški (Zreče) in gorski turistični kraj (Rogla), občina pa se po SURS uvršča v skupino zdraviliških občin.

V šestdesetih in sedemdesetih letih je bilo v skupini zdraviliških turističnih krajev registriranih le med 4 in 7 % vseh turistov v Sloveniji (v istem obdobju je bilo v skupini gorskih krajev registriranih med 25 in 30 % turistov, v skupini obmorskih krajev med 15 in 18 %, več kot 50 % pa v ostalih turističnih krajih). V osemdesetih letih se je delež turistov v skupini zdraviliških krajev gibal med 7 in 10 %, nato pa se je med letoma 1989 in 1991 skokovito povečal na okoli 20 % in se po letu 1992 giblje med 20 in 25 %. V zadnjem desetletju je delež turistov v skupini zdraviliških občin med 23 in 25 %.

Preglednica 2.2: Število in delež nočitev po vrstah turističnih krajev v Sloveniji med letoma 1971 in 2013.

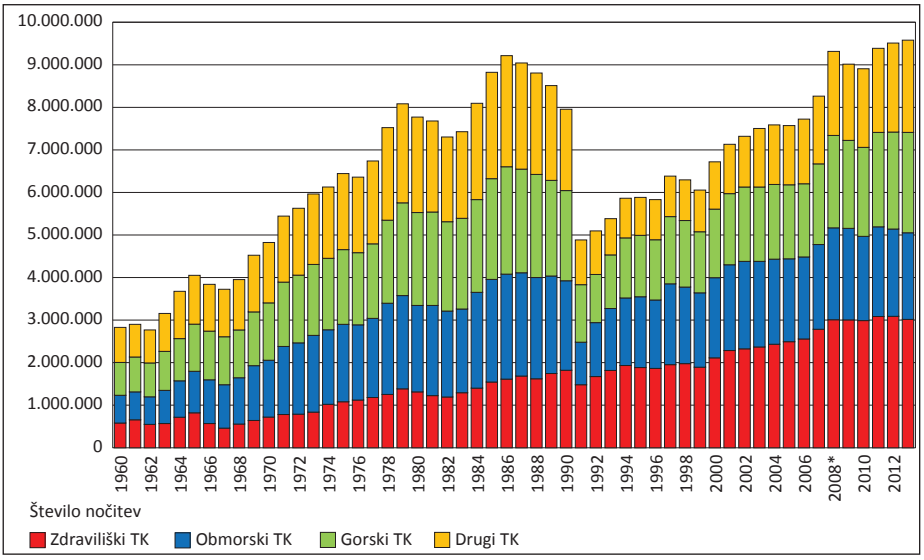
Vrsta turističnih krajev	**Število nočitev leta 1971**	**Število nočitev leta 1986**	**Število nočitev leta 2007**	**Število nočitev leta 2013**
Zdraviliški t. k.	782.854	1.611.946	2.784.625	3.018.115
Obmorski t. k.	1.598.492	2.469.456	1.992.671	2.032.265
Gorski t. k.	1.513.405	2.520.902	1.895.551	2.359.599
Drugi t. k.	1.548.810	2.611.130	1.588.461	2.169.054
Slovenija	5.443.561	9.213.434	8.261.308	9.579.033
Vrsta turističnih krajev	**Delež nočitev leta 1971**	**Delež nočitev leta 1986**	**Delež nočitev leta 2007**	**Delež nočitev leta 2013**
Zdraviliški t. k.	14,4	17,5	33,7	31,5
Obmorski t. k.	29,3	26,8	24,1	21,3
Gorski t. k.	27,8	27,4	22,9	24,6
Drugi t. k.	28,5	28,3	19,3	22,6

Opomba: Podatki za leto 2013 se nanašajo na vrste turističnih občin (po definiciji SURS).
Vir: Letna pregleda turizma 1971 in 1986; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

V začetku šestdesetih let je imela skupina zdraviliških turističnih krajev tudi najnižji delež nočitev v Sloveniji, vendar je bil ta 3–4-krat višji, kot je v tistem obdobju znašal delež turistov v tej skupini, in se je gibal okoli 20 %. Zaradi že omenjenega zmanjšanja socialnih bonitet domačemu prebivalstvu se je v drugi polovici šestdesetih let močno zmanjšal obisk zdravilišč in njihov delež nočitev je v obdobju med letoma 1966 in 1974 padel na okoli 14 %. V sedemdesetih in osemdesetih letih se je rahlo povišal na 16–18 %, medtem ko se je delež nočitev v ostalih treh skupinah turističnih krajev v Sloveniji gibal med 25 in 30 %. Nagel preobrat je sledil konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let, ko se je delež nočitev v skupini

zdraviliških krajev med letoma 1989 in 1991 povečal z 20 % na okoli 30 %. K temu sta prispevala predvsem dva dejavnika: vojna v Sloveniji leta 1991, zaradi katere se je močno zmanjšalo število tujih turistov, domači pa so začeli bolj obiskovati zdraviliške kraje, ta trend pa se je prekril tudi z novo razvojno fazo slovenskega turizma, v kateri je del zdravilišč z izgradnjo modernih bazenskih kompleksov pričel izkoriščati termalno vodo za rekreacijo, zabavo in t. i. »doživetja« ter zgradil vrsto prenočitvenih zmogljivosti za tovrstne obiskovalce. Posledično so zaradi povečanja turističnega obiska v skupini zdraviliških in obenem zmanjšanja v skupini obmorskih in gorskih krajev zdraviliški turistični kraji po letu 1991 postali najpomembnejša skupina turističnih krajev v Sloveniji glede na delež nočitev. V njih je realiziranih okoli tretjina vseh nočitev (med letoma 1992 in 2013 se delež giblje med 31 in 34 %). Leta 2013 je bilo v skupini zdraviliških občin registriranih 31,5 % vseh nočitev v Sloveniji, sledi pa jim skupina gorskih (24,6 %), drugih (22,6 %) in obmorskih občin (21,2 %). Po letu 2008 se povečuje tudi delež nočitev v drugih turističnih občinah v Sloveniji, k čemur prispeva predvsem porast turističnega obiska v Ljubljani (z okoli 10 % vseh nočitev v Sloveniji).

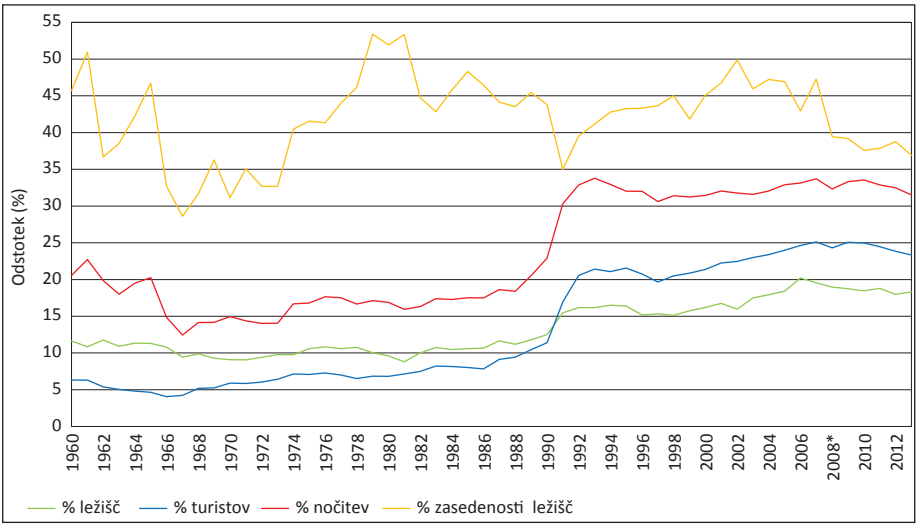
Slika 2.2: Število nočitev po vrstah turističnih krajev v Sloveniji med letoma 1960 in 2013.

Opomba: Podatki od leta 2008 dalje se nanašajo na vrste turističnih občin (po definiciji SURS).
Vir: Letni pregledi turizma 1960–2002; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

Ker prihajajo turisti v zdravilišča v veliki meri na zdravljenje, so v skupini zdraviliških turističnih krajev povprečne dolžine bivanja turistov (izračunane iz razmerja med številom nočitev in turistov) najdaljše med vsemi skupinami turističnih krajev (Horvat, 1989). V Sloveniji so turisti v zadnjih desetletjih bivali v povprečju 3,0–3,3 dni. Po letu 2000 so se pričele povprečne dolžine bivanja zniževati in so po letu 2011 nižje od 3 dni (2,8 dni leta 2013). Na zmanjševanje v vseh skupinah turističnih krajev vplivajo predvsem spremenjene navade turistov, saj se v Evropi vedno bolj uveljavlja trend krajših in večkratnih potovanj turistov tekom leta v različne turistične destinacije.

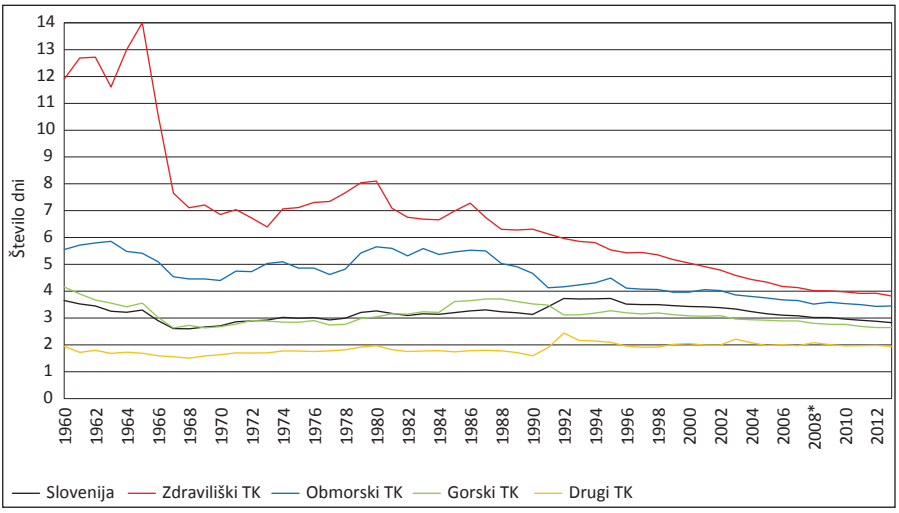
Slika 2.3: Delež ležišč, turistov, nočitev in zasedenosti ležišč v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1960 in 2013.

Opomba: Podatki od leta 2008 dalje se nanašajo na vrste turističnih občin (po definiciji SURS).

Vir: Letni pregledi turizma 1960–2002; Nastanitvena statistika po vrstah ..., 2014; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

Slika 2.4: Povprečna dolžina bivanja turistov po vrstah turističnih krajev v Sloveniji med letoma 1960 in 2013.

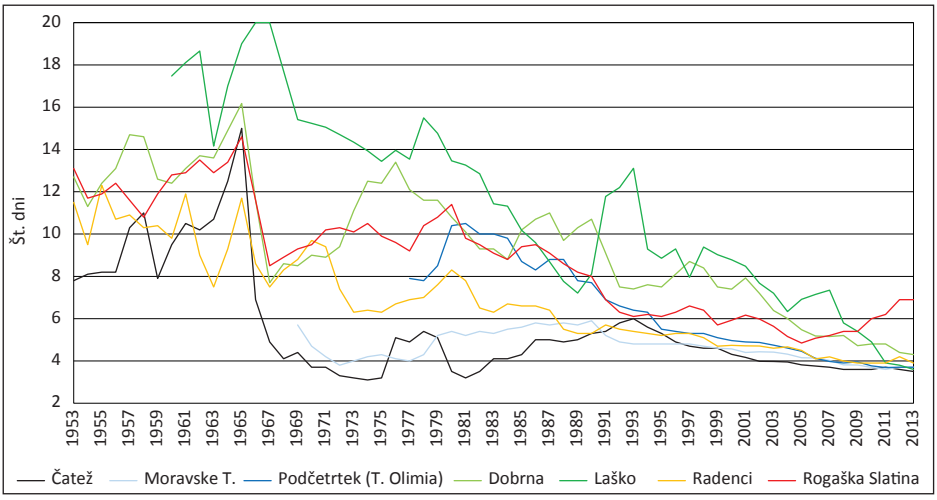
Opomba: Podatki od leta 2008 dalje se nanašajo na vrste turističnih občin (po definiciji SURS).

Vir: Letni pregledi turizma 1960–2002; Nastanitvena statistika po vrstah ..., 2014; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

Tudi v slovenskih zdraviliških turističnih krajih so se povprečne dolžine bivanja turistov z leti krajšale. Konec petdesetih in v začetku šestdesetih let, ko je med obiskovalci zdravilišč še prevladoval izključno zdravstveni motiv in so zdravstvene zavarovalnice pošiljale zavarovance na vsaj dvotedensko zdravljenje, so se gibale med 11 in 12 dni

(leta 1965 celo 14,4 dni; pri turistih iz Slovenije kar 16,7 dni). Zaradi administrativnih ukrepov omejitve pošiljanja zavarovancev na zdravljenje so se že konec šestdesetih let povprečne dolžine bivanja v zdraviliščih zmanjšale na 7–8 dni, v osemdesetih letih pa na 6–7 dni. V tem času so v zdraviliščih najdlje bivali turisti iz Slovenije (v povprečju med 8 in 9 dni), drugi pa med 5 in 6 dni. Po letu 1992 so se zmanjšale pod 6 dni, po letu 2000 pod 5 dni in po letu 2012 celo pod 4 dni. Leta 2013 so znašale 3,8 dni in so se približale vrednostim v drugih počitniškorekreacijskih krajih v Sloveniji. Na zmanjševanje vplivata predvsem dve dejstvi: med obiskovalci, ki prihajajo v zdravilišča predvsem zaradi zdravljenja in zdravstvene preventive, je večina samoplačnikov, ki se zaradi visokih cen odločajo za večkratni krajši obisk, na drugi strani pa se je v vseh zdraviliških krajih bistveno povečal delež t. i. počitniških in rekreativnih turistov ter turistov ob koncu tedna. Del vpliva lahko pripišemo tudi spremembi metodologije turistične statistike.

Slika 2.5: Povprečna dolžina bivanja turistov v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1953 in 2013.

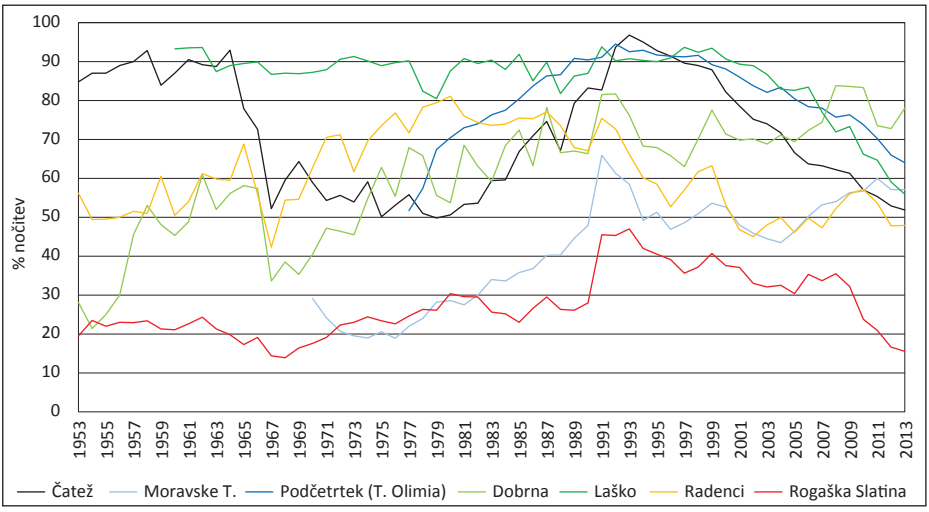

Opomba: Podatki od leta 2008 dalje se nanašajo na občine; občina Laško zajema tudi Rimske Toplice.
Vir: Letni pregledi turizma 1960–2002; Nastanitvena statistika po vrstah ..., 2014; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

V obdobju sedemdesetih in osemdesetih let so se posamezni zdraviliški turistični kraji v Sloveniji glede na povprečne dolžine bivanja turistov precej razlikovali med seboj. V klasičnih zdraviliščih, ki so bila odvisna predvsem od gostov, ki so prihajali na zdravljenje, in od gostov preko zdravstvenega zavarovanja, so bile povprečne dolžine bivanja bistveno daljše kot v novejših zdraviliščih, ki so že takrat temeljila svojo ponudbo predvsem na kopališki dejavnosti. Med prvimi so izstopali Laško (13–15 dni), Dobrna (10–12 dni) in Rogaška Slatina (9–11 dni), med slednjimi pa Čatež (3–5 dni) in Moravske Toplice (4–5,5 dni). Razlike v povprečni dolžini bivanja turistov so se pričele zmanjševati konec devetdesetih let, ko so bile daljše od povprečja v skupini zdraviliških turističnih krajev v Laškem (9 dni leta 1999), Dobrni (7,5 dni) in Rogaški Slatini (5,7 dni), krajše pa v Radencih (4,7 dni), Moravskih Toplicah (4,6 dni) in v Čatežu (4,6 dni). Po letu 2010 so razlike še manjše, saj so se skoraj v vseh zdraviliških krajih

znižale na 3,5–4 dni, kar kaže na popolno prevlado počitniškega in rekreativnega motiva med obiskovalci zdravilišč. Leta 2013 so od povprečja odstopale le občine s kraji s poudarjeno zdravstveno funkcijo: Rogaška Slatina (6,9 dni), Šmarješke Toplice (5,9 dni) in Dolenjske Toplice (5,0 dni).

Slika 2.6: Delež nočitev domačih turistov (iz Slovenije) v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1953 in 2013.

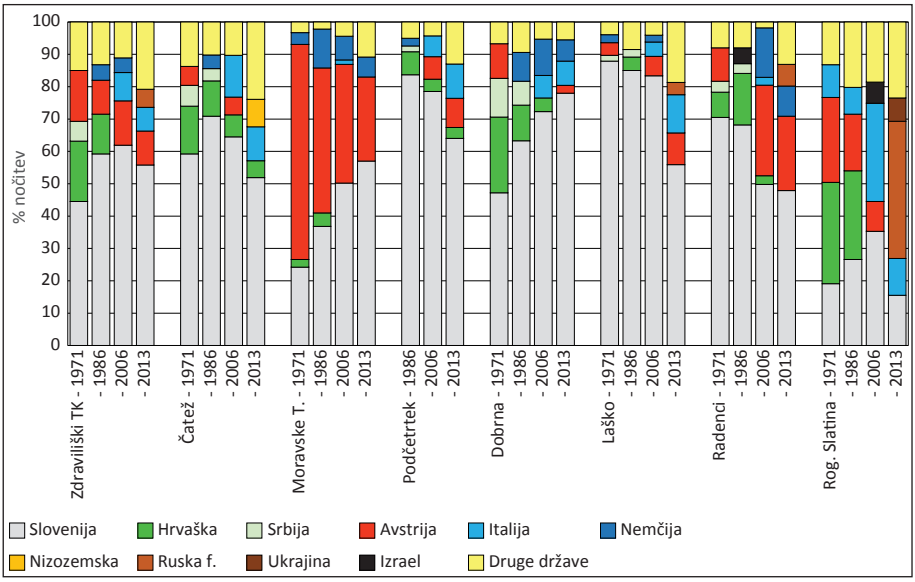
Opomba: Podatki od leta 2008 dalje se nanašajo na občine; občina Laško zajema tudi Rimske Toplice.

Vir: Letni pregledi turizma 1960–2002; Nastanitvena statistika po vrstah ..., 2014; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

Za slovenska zdravilišča je značilno, da so bila v obdobju po drugi svetovni vojni do konca osemdesetih let, razen nekaj izjem (Rogaška Slatina in Moravske Toplice), izrazito usmerjena predvsem na domače turiste. Na grafikonu (slika 2.6) so predstavljeni deleži nočitev turistov iz Slovenije, če pa tem prištejemo še nočitve turistov iz drugih republik bivše Jugoslavije (ki so bili do leta 1991 šteti kot domači turisti), je ta delež še višji. Med izbranimi zdraviliškimi turističnimi kraji je usmeritev v slovenske turiste (več kot 70 % nočitev) očitna zlasti v Laškem, Podčetrtku in Radencih, medtem ko so v Čatežu in Dobrni več kot 70 % nočitev ustvarili slovenski turisti skupaj s turisti iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. V obdobju do konca osemdesetih let so bili turisti iz Slovenije v manjšini le v Moravskih Toplicah (v katerih so prevladovale nočitve turistov iz Avstrije) in v Rogaški Slatini (kjer so prevladovale nočitve turistov iz Hrvaške in Avstrije). Preobrat predstavlja začetek devetdesetih let, ko se je zaradi vojne na Balkanu bistveno zmanjšal turistični obisk iz drugih republik bivše Jugoslavije, do konca devetdesetih let pa tudi iz drugih držav. Izpad so nadomestili domači turisti, ki so v tem obdobju v vseh zdraviliških krajih (razen v Rogaški Slatini) realizirali več kot 50 % vseh nočitev (v Čatežu, Podčetrtku in Laškem celo več kot 90 %). Konec devetdesetih let se je večina zdraviliških krajev pričela bolj usmerjati na tuje trge (kar so jim omogočile številne nove zmogljivosti in visoka kvaliteta turističnih storitev), tako da se je delež nočitev domačih turistov pričel zmanjševati, vendar se je leta 2013 še vedno v večini zdraviliških občin gibal med 50 in 70 %. Izstopa le Rogaška Slatina, ki predstavlja izjemo med slovenskimi zdraviliškimi kraji, saj v njej turisti iz Slovenije v

celotnem obdobju delovanja zdravilišča predstavljajo manjšino obiskovalcev. Po letu 1953 so več kot 30 % nočitev prispevali le v obdobju med letoma 1991 in 2009, sicer pa so pred letom 1991 prevladovale nočitve turistov iz Hrvaške in Avstrije, med letoma 1992 in 2009 iz Italije in Avstrije, po letu 2010 pa iz Ruske federacije in Ukrajine, katerih turisti izstopajo po dolgi povprečni dolžini bivanja (12 dni), ki je dvakrat daljša od povprečja obiskovalcev iz drugih najbolj zastopanih držav v kraju (Horvat, 2013b).

Slika 2.7: Delež nočitev turistov po štirih najpomembnejših državah v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1971 in 2013.

Opomba: Podatki za leto 2013 se nanašajo na občine; občina Laško zajema tudi Rimske Toplice.
Vir: Letna pregleda turizma 1971 in 1986; Nastanitvena statistika po vrstah ..., 2014; Nastanitvena statistika, letni ..., 2014.

Statistični podatki za turistični obisk v slovenskih zdraviliških turističnih krajih kažejo tudi veliko zgostitev obiska turistov iz le nekaj držav. Cigale (2010) v svoji analizi o značilnostih turističnega obiska v slovenskih občinah glede na državni izvor turistov ugotavlja, da je največja zgostitev obiska turistov iz le nekaj držav prisotna prav v občinah z zdraviliškimi kraji. Po njegovih ugotovitvah vrednost povprečnega kumulativnega deleža turistov iz petih najpomembnejših držav v zdraviliških občinah v Sloveniji znaša kar 91 % (npr. pri mestnih občinah le 66,8 %). To govori o veliki odvisnosti turizma od turistov iz razmeroma maloštevilnih držav. Med njimi so vse občine z zdraviliškimi kraji v Sloveniji, z izjemo Ptuja. Na primeru Rogaške Slatine lahko ugotovimo, da znaša kumulativni delež turistov iz treh najpomembnejših držav med 70 in 80 %. Najnižji je bil konec osemdesetih let (med 64 in 68 %), ko je bila v Rogaški Slatini tudi najbolj pestra zastopanost obiskovalcev iz različnih držav. V obdobju prevlade obiskovalcev iz ene ali dveh držav (npr. iz Hrvaške v šestdesetih letih, Slovenije v devetdesetih letih ali Ruske federacije in Ukrajine po letu 2010) pa znaša preko 80 % (Horvat, 2013b). Tolikšna odvisnost od enega ali dveh turističnih tržišč lahko predstavlja velik problem, še zlasti če pride do hitre spremembe turističnih tokov. V

kratkem času je namreč nemogoče nadomestiti izgubo tržišča in poiskati nove trge. Podobno visoke kumulativne deleže in odvisnost turističnega obiska le od turistov iz nekaj držav lahko ugotovimo tudi v drugih zdraviliških krajih oziroma občinah v Sloveniji (npr. Moravske Toplice, Laško, Dobrna idr.).

2.4 Širši regionalno-razvojni pomen slovenskih zdravilišč

Glede na trende, ki poudarjajo vedno večji pomen dobrega počutja, in glede na visoko raven ponudbe slovenskih zdravilišč predstavljajo zdraviliški turistični kraji močan steber slovenskega turizma s ponudbo za vse starostne skupine in potrebe ter velik potencial tudi v prihodnje. Glavna prednost slovenskih zdravilišč je bogata tradicija na področju zdraviliškega zdravljenja in najširše ponudbe za preventivo, skrb za zdravje ter pestrost programov za razvajanje, ki z novimi trženjskimi prijemi in kreativnostjo pri pripravi programov še pridobivajo na pomenu. Še vedno v večini zdraviliških krajev več kot polovico nočitev ustvarijo domači turisti, vendar pa se v zadnjih letih hitro povečuje tudi delež tujih (leta 2008 je znašal 38,4 %, leta 2013 pa se je povečal že na 44,2 %); največ jih je iz Avstrije, Italije, Ruske federacije, Nemčije in Hrvaške. Okoli 60 % nočitev je realiziranih v hotelskih objektih, vendar se njihov delež znižuje na račun drugih prenočitvenih zmogljivosti (zlasti kampov in apartmajev), ki predstavljajo vse bolj pomembno ponudbo. V rekreacijskih zdraviliških turističnih krajih je potrebno k stacionarnim turistom prišteti tudi veliko število enodnevnih obiskovalcev, ki prihajajo predvsem v poletnem času in koristijo bogato športno-rekreacijsko ponudbo.

Zdraviliška in turistična dejavnost pomembno vpliva tudi na demografski, gospodarski in prostorski razvoj zdraviliških turističnih krajev v Sloveniji. Ker se jih večina nahaja v manj razvitih območjih v severovzhodnem in vzhodnem delu države, je njihov pomen za zaposlovanje prebivalstva ter vpliv na prostorski in funkcijski razvoj podeželskih območij še večji. Horvat (2000; 2011) na primer ugotavlja tesno povezanost med gospodarskim in demografskim razvojem, saj velika gospodarska moč naselij z zdravilišči vpliva na priseljevanje prebivalstva, presežek števila delovnih mest pa povzroča tudi intenzivno dnevno migracijo delovne sile. To ugodno vpliva na strukturo aktivnega prebivalstva kot tudi na starostno strukturo prebivalstva v naselju z zdraviliščem in tudi v bližnji okolici.

Viri in literatura

Cigale, D., 2010. Značilnosti turističnega obiska slovenskih občin glede na državni izvor turistov. Geografski vestnik, 82, 2, str. 9–24.

Cigale, D., 2012. Development patterns of Slovene tourist destinations. Geografski vestnik, 84, 1, str. 187–197.

Enciklopedija Slovenije, 1987–2002. 16. zv. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Horvat, U., 1989. Geografska tipizacija turističnih krajev v Sloveniji. Geografski vestnik, 61, str. 51–70.

Horvat, U., 2000. Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini. Ljubljana, Založba ZRC, 213 str.

Horvat, U., 2001. The impact of tourism on the development of the region along the Slovene-Croatian border : case study Posotelje region. V: Obmejna območja. Maribor, Pedagoška fakulteta, str. 93–111.

Horvat, U., 2008. Tourismus in Slowenien. V: Slowenien, Transformationen und kleinräumige Vielfalt. Frankfurt am Main, Institut für Humangeographie, str. 224–242.

Horvat, U., 2011. The role of the spas in the less developed regions in Slovenia : case study Moravske Toplice Spa. V: Competitiveness and sustainable development of the small towns and rural regions in Europe. Pilsen, University of West Bohemia, str. 50–59.

Horvat, U., 2013a. Zgodovina toplic in zdraviliškega turizma. Gea, 23, febr. 2013, str. 14–23.

Horvat, U., 2013b. Vpliv prihoda različnih skupin turistov po državni pripadnosti na obseg turističnega obiska v Rogaški Slatini med letoma 1953 in 2012. Revija za geografijo, 8, 2, str. 121–140.

Janša Zorn, O., 1996. Turizem v Sloveniji v času med vojnama (1918–1941). V: Rozman, F., Lazarević, Ž. (ur.). Razvoj turizma v Sloveniji, 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 78–95.

Jeršič, M., 1990. Turistična transformacija Portoroža. V: Primorje. Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, Portorož, 24.–27. oktobra 1990. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 221–231.

Jeršič, M., 1998a. Turizem. V: Geografija Slovenije. Ljubljana, Slovenska matica, str. 457–470.

Jeršič, M., 1998b. Turizem. V: Geografski atlas Slovenije, država v prostoru in času. Ljubljana, DZS, GIAM, str. 248–251.

Kraševec, J., 2000. Kratek pregled zgodovine balneologije. V: Osnove zdraviliškega zdravljenja – balneologija in balneoterapija. Radenci, 138 str.

Gosar, A., Jeršič, M. (in sod.), 2009. Slovenija. Turistični vodnik. Zvesti spremljevalec pri odkrivanju naravnih in kulturnih lepot. Ljubljana, Mladinska knjiga, 715 str.

Lapanje, A., 2006. Izvor in kemijska sestava termalnih in termomineralnih vod v Sloveniji. Geologija, 49, 2, str. 347–370.

Letni pregledi turizma 1953–2002. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za statistiko/Statistični urad Republike Slovenije.

Mlacović, D.,1995. Prava rogaška : rogaške mineralne vode skozi čas. Rogaška Slatina, 80 str.

Nastanitvena statistika po vrstah turističnih krajev – stara metodologija. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/90_nastanitev_arhiv/02_21182_nastanitev_kraji_stara/02_21182_nastanitev_kraji_stara.asp (Citirano 10. 8. 2014).

Nastanitvena statistika, letni podatki – vsi objekti. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/02_21645_nastanitev_letno/02_21645_nastanitev_letno.asp (Citirano: 10. 8. 2014).

Nosan, A., 1973. Termalni in mineralni vrelci v Sloveniji. Geologija, 16, str. 5–81.

3 Geografske značilnosti turizma na kmetiji

Dejan Cigale, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič

Turizem na kmetiji je dejavnost, ki jo lahko registrira ali gospodar ali kateri izmed članov kmečkega gospodinjstva. Ob registraciji, ki poteka na upravni enoti, tako prijavi dejavnost, ki jo bo izvajal nosilec (ob pomoči ostalih družinskih članov) kot dopolnilno dejavnost ob temeljni kmetijski dejavnosti. Nosilec dopolnilne dejavnosti turizem na kmetiji lahko svojo dejavnost specializira (gostinska, negostinska, nastanitvena) v skladu z Uredbo o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji (2014).

V Sloveniji smo na začetku leta 2014 zabeležili 1120 kmetij z registrirano dopolnilno dejavnostjo turizem na kmetiji, kar predstavlja 1,6 % vseh kmetij v Sloveniji (Splošni pregled kmetijskih ..., 2014). Skupaj so te kmetije imele prijavljene kar 1904 dopolnilne dejavnosti s področja turizma na kmetiji (kamor sodijo na primer izletniške kmetije, izposoja športne opreme, prevoz potnikov z vprežnimi vozili in traktorji, oddajanje površin za piknike ipd.). Ker se pomemben del turističnega povpraševanja usmerja k zelenemu, mirnemu okolju z veliko doživljajsko zmožnostjo, k neuniformirani in individualizirani turistični ponudbi, se kmetijam, ki se odločajo za turizem na aktivni kmetiji, odpirajo nove razvojne možnosti, a hkrati vstopajo na zelo konkurenčno, hitro spreminjajoče in zahtevno turistično tržišče.

Prispevek se osredotoča na pomembnejše geografske značilnosti te oblike turizma in na razvojne težnje, ki se kažejo v zadnjem obdobju. Najprej so na kratko predstavljene pretekle geografske raziskave s področja turizma na kmetiji. V nadaljevanju prispevek podrobneje analizira prostorsko razporeditev obstoječih turističnih kmetij v Sloveniji. S pomočjo nekaterih kazalcev (turistični obisk, število gostinskih sedežev, povezava z drugimi vrstami turizma) skuša ovrednotiti vlogo turističnih kmetij v celotnem turističnem gospodarstvu. Delovanje turističnih kmetij je osvetljeno s pomočjo individualnih profilov kmetij, ki se ukvarjajo s turizmom na kmetiji. V zaključnem delu so predstavljeni nekateri pogledi na prihodnji razvoj turističnih kmetij.

Pri pripravi prispevka so bili uporabljeni podatki Statističnega urada Republike Slovenije (nastanitvena statistika, podatki o kmetijskih gospodarstvih) ter Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji), izvedenih pa je bilo tudi 21 intervjujev z nosilci dopolnilne dejavnosti turizem na kmetiji, s pomočjo katerih smo želeli izvedeti več o njihovi kmetiji in dejavnostih ter se seznaniti z njihovimi mnenji in načrti.

3.1 Pregled geografske literature s področja turizma na kmetiji

Za turizem na kmetiji se je že zgodaj začela zanimati tudi slovenska geografska stroka: eden prvih strokovnih prispevkov na to temo v Sloveniji je delo Mezeta (1968), ki je obravnavalo turizem na kmetiji na primeru hribovskih kmetij v Zgornji Savinjski dolini in na Dobroveljski planoti. Možnosti za turizem na obravnavanem območju je avtor ocenil kot slabe. Med ovirami za razvoj te dejavnosti je omenjal neustrezno cestno infrastrukturo, slabo opremljenost kmetij in odsotnost delovne sile oziroma za delo sposobnih ljudi na teh kmetijah. V analizi stanja tudi ugotavlja, da se je turizem razvil (z eno izjemo) le na kmetijah v dolini, ki so v bližini ceste, razlog za uspešen razvoj pa je bil naval turistov v Zgornji Savinjski dolini, predvsem pa podjetnost kmetov. Med najbolj zgodnjimi je tudi prispevek Jeršiča (1971), v katerem je na kratko predstavil tuje (avstrijske) izkušnje ter priporočila, ki so bila relevantna pri razvoju turizma na kmetiji.

Krišelj (1979) si je v svojem delu zadal za cilj oblikovanje metodologije vrednotenja prostora za potrebe turizma na kmetiji, in sicer na primeru tedanje občine Škofja Loka. Izbrana naselja je razvrstil glede na primernost za to obliko turizma. V skupino za turizem na kmetiji najbolj primernih naselij je uvrstil naselja na višjih nadmorskih višinah, z ugodno agrarno strukturo, oddaljena od delovnih mest v sekundarnem sektorju, z visoko estetsko vrednostjo in ugodnim dostopom. V nekoliko kasnejšem delu je isti avtor (Krišelj, 1981) obravnaval turizem na kmetiji na Gorenjskem. Ugotavljal je, da je bil – glede na naravne možnosti – preslabo razvit, med razlogi za takšno stanje pa je med drugim navajal nizek stanovanjski standard na kmetijah, pomanjkljive normativne akte, pomanjkljivo infrastrukturno, arhitekturno, komunalno in hortikulturno ureditev nekaterih perspektivnih območij, pomanjkanje strokovnih kadrov, pomanjkanje razumevanja in pomoči upravnih služb, turistične osveščenosti prebivalstva idr.

Jeršič (1986) je na primeru tedanje občine Ravne, ki je bila eno prvih območij v Sloveniji, kjer se je turizem na kmetiji razvil v večji meri (v času raziskave je tam delovalo 10 kmetij s skupaj približno 110 turističnimi posteljami in 465 gostinskimi sedeži), opozoril na dejavnike, ki so bili po njegovi oceni pomembni za turistično dejavnost na kmetijah. Tako je zapisal, da je turistična dejavnost lahko uspešna le tam, kjer je dovolj delovne sile, ki je pripravljena opravljati to delo, kjer so v bližini rekreacijske naprave ali naravni privlačni objekti (privlačna pokrajina, poti, razgledišča, smučišča, kopališča idr.) in kjer so možnosti, da se turistične bivalne zmogljivosti razvijajo pri večjem številu gospodinjstev naselja ali območja, saj je s tem dana možnost za skupno organiziranje propagande, turističnih aranžmajev, transporta, turistično urejanje naselja idr.

V zadnjih dvajsetih letih se je vidik proučevanja turizma na kmetiji spremenil, poleg geografov se kot avtorji znanstvenih razprav pojavljajo agrarni ekonomisti, sociologi, etnologi itn. Pogostejše so študije primera, v ospredju je običajno le en vidik proučevanja turizma na kmetiji (na primer turistična ponudba na ekoloških kmetijah z nastanitvijo; Horvat, 2010; Pažek, Majkovič, Borec, 2005; Podmenik in sod., 2012; Cigale, Lampič, Potočnik Slavič, 2013).

Ob ustanovitvi novih občin se je pogosto turizem na kmetiji v Sloveniji (ne)kritično omenjal kot pomembna razvojna možnost podeželja (Klemenčič, 2000). Kot ena perspektivnejših razvojnih dejavnosti se je turizem na podeželju/na kmetiji uveljavil tudi na regionalni ravni, kar je razvidno iz regionalnih razvojnih programov in programa razvoja podeželja v programskem obdobju 2007–2013 (Program razvoja podeželja ..., 2014). Obenem ga kot pomembno razvojno priložnost prepoznavajo prebivalci podeželja (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008).

Slika 3.1: Turistična kmetija nad dolino Drave. (foto: I. Potočnik Slavič)

V razpravah se turizem na kmetiji pogosto obravnava kot podzvrst turizma na podeželju (Mednarodna konferenca Prenos dobrih praks ..., 2005). Celovitejši problemski pristop, ki je vključeval tudi mednarodno primerljivost, je prinesla mednarodna konferenca »Turizem na kmetiji med vpetostjo v lokalno okolje in vključenostjo v mednarodne tokove«, ki je v soorganizaciji Oddelka za geografijo Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani in Inštituta za geografijo Univerze v Liègeu potekala leta 2012 v Medani. Le-ta je poudarila, da sta trenutno v turizmu na kmetiji prevladujoči dve težnji (prispevki so bili objavljeni leta 2013 v tematski številki European Countryside, (letnik 5, št. 4; www.european-countryside.eu):

- turizem na kmetiji, ki je majhen po obsegu in je prostorsko zelo razpršen (Cigale, Lampič, Potočnik Slavič, 2013; Jurinčič, Kerma, 2012; Lübke, 2012; Marsat in sod., 2013; Perpar, 2012; Udovč, 2012);
- očitni so znaki čedalje večjega razkoraka med sodobno ponudbo turizma na kmetiji in osnovno kmetijsko dejavnostjo; istočasno storitve turističnih kmetij prodirajo na (lokalno/nacionalno/mednarodno) tržišče s proizvodi, ki jih oblikujejo glede na obstoječe turistično povpraševanje (Ciervo, 2013; Sznajder, 2012; Talbot, 2013), pri čemer prihaja tudi že do večjih ponudnikov in bolj zgoščenih turističnih storitev (Dubois, Schmitz, 2013; Lukić, 2013; Marsat in sod., 2013).

3.2 Značilnosti turizma na kmetiji in razporeditve turističnih kmetij

V razvoju dopolnilnih dejavnosti na slovenskih kmetijah v zadnjih desetih letih beležimo izjemno povečanje tako oblik kot števila posameznih dopolnilnih dejavnosti in tudi števila družinskih kmetij z registrirano dopolnilno dejavnostjo. Indeks rasti posameznih dopolnilnih dejavnosti v obdobju 2004–2014 je v veliki meri odvisen od vrste dejavnosti. Tako imenovane tradicionalne dopolnilne dejavnosti na kmetiji, med katere brez dvoma uvrščamo tudi turizem na kmetiji, so bile že pred desetletjem marsikje dobro uveljavljene in razvite, zato sam indeks rasti ni tako visok. Spet druge, kot so na primer pridobivanje in prodaja energije iz obnovljivih virov ali pa izobraževanje na kmetiji, so razmeroma nove, od tod tudi njihov očiten porast v zadnjih letih. Samo v zadnjih desetih letih se je število prijavljenih dopolnilnih dejavnosti s področja turizma na kmetiji potrojilo: s 446 (leta 2004) se je povečalo na kar 1904 (v začetku leta 2014; Register dopolnilnih dejavnosti ..., 2014). Pri tem je potrebno ločiti tiste kmetije, ki nudijo gostinske storitve, in tiste, ki nudijo »ostale« (negostinske) storitve, povezane s turizmom. Kmetje se praviloma odločajo za prijavo več dejavnosti, zaradi česar nastopi podatkovni razkorak med številom kmetij, ki izvajajo dopolnilno dejavnost, in skupnim številom prijavljenih dopolnilnih dejavnosti. Glede na vrsto turistične ponudbe ločimo štiri različne oblike, in sicer: ponudba gostinskih storitev (kmetija z nastanitvijo oziroma s prostorom za kampiranje, vinotoč, izletniška kmetija, in osmica; Uredba o dopolnilnih dejavnostih ..., 2014) ter osem različnih oblik, ki nudijo negostinske storitve (preglednica 3.1). Ponudba slednjih se je predvsem razmahnila v zadnjih letih, gre pa predvsem za željo/potrebo kmetov, da poskušajo goste na kmetiji zadržati dlje časa, jim ponuditi celovitejšo storitev. Nekatere vrste ponudbe iz te skupine zahtevajo od kmeta dodatna vlaganja in delovno angažiranost (na primer žičnice, turistični prevoz potnikov), spet druge so manj zahtevne, pa vendar povečajo privlačnost kmetije (na primer oddaja prostora za piknik, ogled kmetije in njenih značilnosti).

Preglednica 3.1: Oblike dopolnilnih dejavnosti (DD) turizma na kmetiji v Sloveniji ter njihova zastopanost leta 2014.

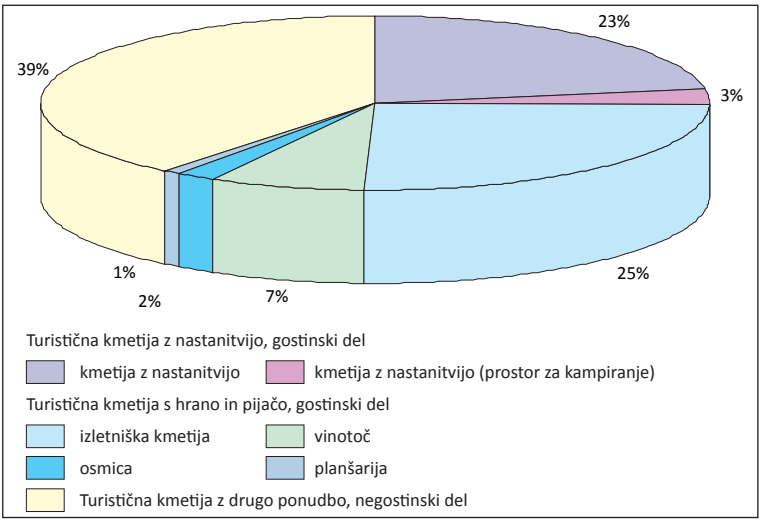
Skupine turističnih kmetij (TK)	Št. kmetij	Skupno št. DD	Vrsta ponudbe na turističnih kmetijah	Št. DD
TK z nastanitvijo, gostinski del	454	483	kmetija z nastanitvijo	431
			kmetija z nastanitvijo – kmetija s prostorom za kampiranje	52
TK s hrano in pijačo, gostinski del	633	673	izletniška kmetija	481
			vinotoč	142
			osmica	38
			planšarija	12

Skupine turističnih kmetij (TK)	Št. kmetij	Skupno št. DD	Vrsta ponudbe na turističnih kmetijah	Št. DD
TK z drugo ponudbo, negostinski del	339	748	ogled kmetije in njenih značilnosti in ogled okolice kmetije	196
			prikaz vseh del iz osnovne kmetijske in gozdarske dejavnosti	91
			prikaz vseh del iz ostalih vrst dopolnilne dejavnosti na kmetiji	79
			turistični prevoz potnikov z vprežnimi vozili	63
			ježa živali	90
			žičnice, vlečnice, sedežnice	7
			oddajanje športnih rekvizitov	64
			oddajanje površin za piknike	158

Vir: Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji, 2014.

Opomba: Po stari uredbi (Uredba o vrsti, obsegu ..., 2005), ki je veljala v času, na katerega se nanašajo podatki v preglednici, so bile tudi planšarije opredeljene kot vrsta turizma na kmetiji; nova uredba iz leta 2014 (Uredba o dopolnilnih ..., 2014) jih več ne omenja.

Slika 3.2: Dopolnilne dejavnosti turizma na kmetiji leta 2014 (deleži v %).

Vir podatkov: Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji, 2014.

Na začetku leta 2014 je bilo v Sloveniji skupaj 454 kmetij, ki so nudile nastanitev (skupaj z gostinsko ponudbo), od tega je 431 kmetij nudilo prenočitev v sobah, 29 jih je poleg ležišč v sobah nudilo še nastanitev v kampih, 23 pa zgolj nastanitev v kampih. Kar 633 kmetij je obiskovalcem nudilo hrano in pijačo (vinotoči, izletniške kmetije, osmice, planšarije), 339 kmetij pa je bilo takih, da so obiskovalcem nudile zgolj različne storitve, ki jih uvrščamo v turizem na kmetiji v širšem smislu (oddajanje površin za piknike, ježa domačih živali, ogled kmetije, prikaz del iz osnovne kmetijske dejavnosti ipd.). Na 401 kmetiji so obiskovalcem nudili

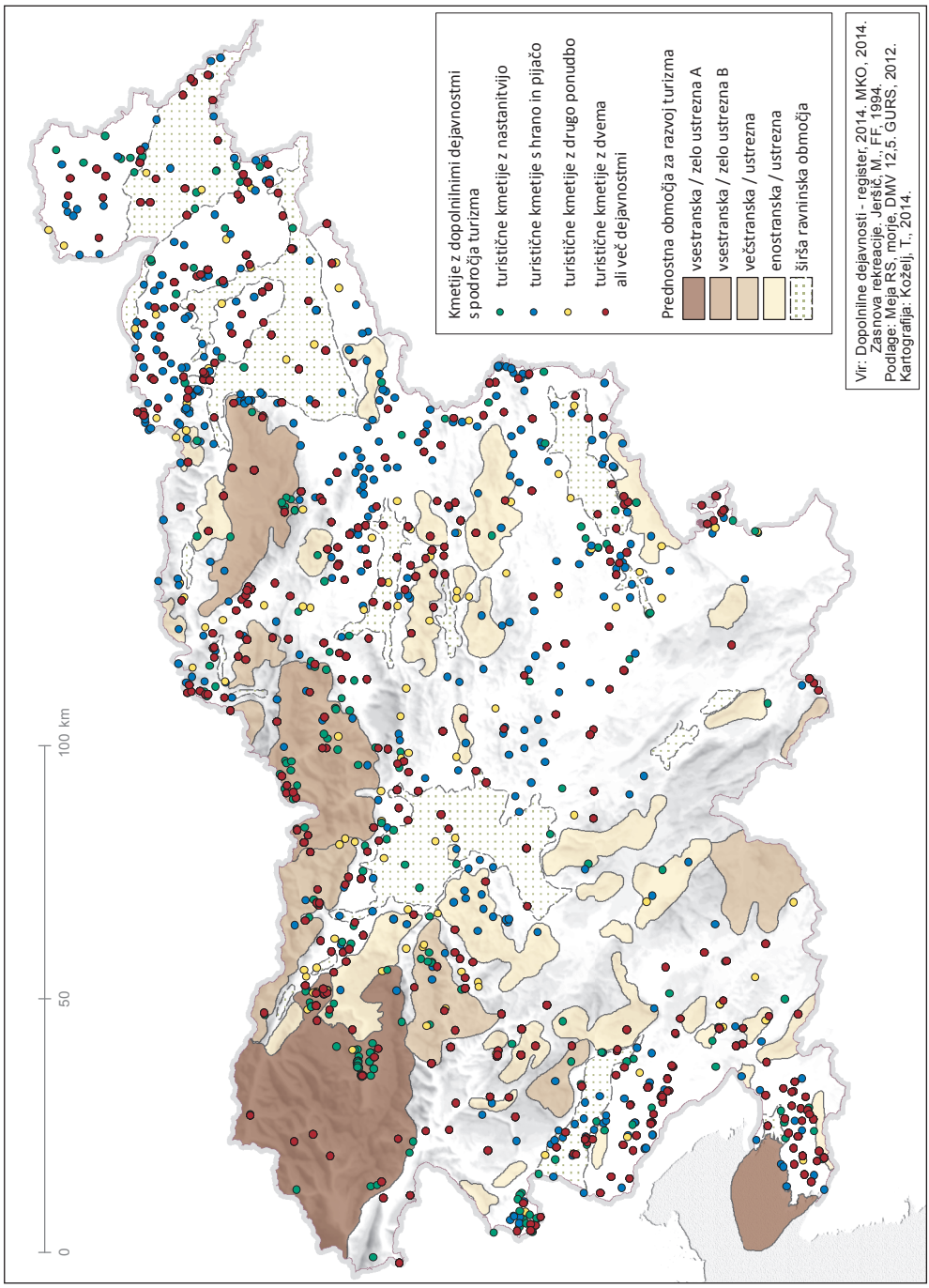
raznoliko oziroma bolj celovito turistično ponudbo, bodisi nastanitev in druge oblike turizma (negostinski del) ali pa zgolj hrano in pijačo skupaj z drugimi oblikami turistične ponudbe. Prav slednjih kmetij je v Sloveniji vse več, saj kmetje (kot so pokazali izvedeni intervjuji) pri svojem delu ugotavljajo, da je sodoben »potrošnik«, obiskovalec kmetije zahteven in se pogosto ne zadovolji več zgolj z nastanitvijo, ampak želi v času svojega obiska doživeti kmetijo in podeželje še v drugi, bolj »polni« obliki. Zahtevnejši gosti (ne)posredno usmerjajo kmete k vse bolj kompleksni ponudbi in številne kmetije se takšnemu povpraševanju uspešno sproti prilagajajo. »Vseskozi se učimo od gostov,« pravi dolgoletna nosilka turizma na kmetiji iz Zgornje Savinjske doline.

Odpira se tudi vprašanje, kaj motivira kmete, da se odločajo za dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Upoštevajoč novejše podatke o številu družinskih kmetij, se je od skupaj 72.176 kmetij (Splošni pregled kmetijskih gospodarstev, 2014) v začetku leta 2014 skupaj 4642 kmetij (6,4 %) ukvarjalo z vsaj eno dopolnilno dejavnostjo, med njimi dobrih 24 % z vsaj eno obliko turizma na kmetiji. Gotovo je drobna in razdrobljena kmetijska posest slovenskih kmetij (povprečna velikost je 6,4 ha; Kazalniki, Slovenija in kohezijske regije, 2014) eden pomembnejših dejavnikov za aktiviranje dodatnih virov zaslužka na kmetiji. Seveda pa je razvoj turističnih kmetij vsaj do neke mere povezan tudi z naravnimi razmerami in značilnostmi območij glede turistične/rekreacijske privlačnosti.

Turistične kmetije so zelo razpršene po slovenskem ozemlju in jih najdemo v večini slovenskih občin. Vpogled v njihovo prostorsko razporeditev nam omogočata dva vira. Prvega predstavlja Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji, za katerega skrbi Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (slika 3.3), drugega pa podatki Statističnega urada Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS), ki pa se nanašajo samo na tiste turistične kmetije, ki nudijo nastanitev. Ti podatki pokažejo, da se prostorska razporeditev turističnih kmetij z nastanitvijo precej razlikuje od prostorske razporeditve drugih vrst nastanitvenih zmogljivosti. Statistični urad RS deli turistične kraje (pravzaprav občine) na šest kategorij, in sicer zdraviliške, gorske, obmorske, mestne in druge kraje/občine ter Ljubljano kot posebno kategorijo. Po podatkih SURS (Nastanitvena statistika, letni ..., 2014) je največ nastanitvenih objektov oziroma turističnih ležišč v gorskih (32,3 % vseh ležišč leta 2013), obmorskih (20,3 %) in zdraviliških občinah (18,3 %). Pri turističnih kmetijah je podoba bistveno drugačna. Daleč največja zgostitev ležišč je v t. i. »drugih občinah« (kar 51,4 % leta 2013) pred gorskimi občinami (29,8 %). V drugih vrstah turističnih krajev/občin so deleži bistveno manjši.

Pri vseh turističnih nastanitvenih objektih je torej mogoče opaziti izrazito zgostitev v tistih pokrajinskih enotah, ki so nadpovprečno privlačne za turiste (zaradi slikovite gorske ali obmorske pokrajine oziroma zaradi prisotnosti termomineralnih vrelcev). To so hkrati v veliki meri tudi tiste pokrajine, ki so še posebej primerne za rekreacijo na prostem (Jeršič, 1999 in slika 3.3). Najbolj primerna (»vsestransko/zelo ustrezna«) območja so ravno v alpski in obsredozemski Sloveniji, kjer je večina najpomembnejših slovenskih turističnih krajev. Izjema so zlasti zdraviliški kraji ter nekatera mestna naselja z Ljubljano na prvem mestu.

Slika 3.3: Razporeditev turističnih kmetij in prednostna območja za razvoj turizma v Sloveniji.

V nasprotju s tem pri turističnih kmetijah podatki SURS ne pokažejo tovrstne navezanosti na pokrajino, ki je za turizem in rekreacijo nadpovprečno privlačna, kar opozarja na pomembno vlogo dejavnikov na strani ponudbe pri odločitvah za začetek turistične dejavnosti na kmetiji. Potemtakem je za pojav nastanitvenih zmogljivosti na turističnih kmetijah v večji meri kot pri drugih nastanitvenih objektih pomemben interes kmetovalca, seveda pa vpliva na razporeditev turističnih kmetij tudi prisotnost (razporeditev) kmetij, ki so na nekaterih turističnih območjih (npr. gorata območja, ki jih uvrščamo med območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo) precej manj številne kot na tistih območjih, ki so za kmetijsko rabo bolj ugodna.

Preglednica 3.2: Ležišča v vseh nastanitvenih objektih in na turističnih kmetijah po vrstah turističnih občin leta 2013.

Vrsta občine	Skupno število ležišč	Skupno število ležišč (%)	Ležišča na turističnih kmetijah z nastanitvijo	Ležišča na turističnih kmetijah z nastanitvijo (%)
Zdraviliške občine	22.399	18,3	488	10,0
Gorske občine	39.516	32,3	1456	29,8
Obmorske občine	24.752	20,3	86	1,8
Ljubljana	9252	7,6	46	0,9
Mestne občine	9561	7,8	297	6,1
Druge občine	16.697	13,7	2513	51,4
Slovenija	122.177	100,0	4886	100,0

Vir: Nastanitvena statistika, letni …, 2014.

Drugi podatkovni vir o turističnih kmetijah je Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Zajema vse turistične kmetije, ne samo tistih z nastanitvijo. Ti podatki pokažejo nekoliko drugačno podobo kot podatki SURS tudi glede turističnih kmetij z nastanitvijo, čeprav se od zgoraj opisane ne razlikuje veliko. Vendarle razlike v številu turističnih kmetij, ki jih navajata omenjena vira, opozarjajo na verjetno pomanjkljivo zajetje pri podatkih SURS. Tako slednji govorijo o 335 turističnih kmetijah z nastanitvijo (v letu 2013), podatki Registra dopolnilnih dejavnosti (za začetek leta 2014) pa o 454 takšnih kmetijah.

Če podrobneje analiziramo podatke Registra dopolnilnih dejavnosti, se pokažejo tudi razlike med turističnimi kmetijami glede na vrsto dopolnilne dejavnosti. Razloge za to lahko iščemo v drugačni naravi povpraševanja in v drugačnih lokacijskih dejavnikih. Za obiskovalca, ki želi v kraju (ali na območju) prenočiti, bo predvidoma pomembna tudi okolica s svojimi doživljajskimi kvalitetami in možnostmi za različne prostočasne dejavnosti. Za tistega, ki želi v okviru enodnevnega ali nekajurnega obiska turistične kmetije predvsem dobro gostinsko storitev oziroma kulinarično doživetje, bo oboje precej manjšega pomena. Zaradi krajšega razpoložljivega časa bo verjetno pomembnejša vloga (dovolj hitre) dostopnosti, torej bližine. Ponudba, povezana z drugimi turističnimi dopolnilnimi dejavnostmi (npr. ogled kmetije, oddajanje športnih rekvizitov ipd.), je zelo heterogena, zato so med njimi precejšnje razlike glede tega, kaj so relevantni dejavniki, ki vplivajo na njihovo vrednotenje s strani obiskovalcev.

V preglednici 3.3 so turistične kmetije razvrščene po vrstah turističnih občin, saj takšna kategorizacija opozarja na nekatere razlike v značilnostih turistične ponudbe v posameznih občinah. Tako praviloma obmorske občine privlačijo turiste s precej drugačnimi motivi kot mesta ali t. i. »druge občine«. Vendarle so razlike med vrstami občin precej različnega pomena v odvisnosti od tega, za kakšno turistično ponudbo gre (ponudba namestitve, gostinska ponudba, ponudba prostočasnih dejavnosti itn.).

Pri gostinskih turističnih kmetijah je opazna nadpovprečna zgostitev v »drugih občinah« (kar 56,1 %; pri nastanitvenih le 44,9 %) in mestnih občinah (13,6 %; pri nastanitvenih 8,1 %), podpovprečna pa v gorskih občinah, kjer so kmetije pogosto slabše dostopne oziroma bolj oddaljene od središč povpraševanja in zaradi tega manj zanimive za kratkotrajne obiske. Značilen primer navezanosti kmetij z gostinsko ponudbo na določene pokrajinske značilnosti so vinotoči, katerih obstoj je vezan na vinogradniške pokrajine. Ravno tako je mogoče opaziti zgostitev turističnih kmetij z gostinsko ponudbo v povezavi s prisotnostjo povpraševanja v širši okolici mestnih območij ali npr. italijanskega trga.

Na drugi strani je izrazito nadpovprečna zgostitev turističnih kmetij z nastanitvijo v gorskih občinah (kar 33,5 %), medtem ko je kmetij, ki nudijo gostinske storitve, v tej vrsti občin le 14,7 %.

Preglednica 3.3: Deleži turističnih kmetij po vrstah turističnih občin.

Vrsta občine	% vseh turističnih kmetij	% turističnih kmetij z nastanitvijo	% turističnih kmetij z gostinsko ponudbo	% turističnih kmetij z negostinsko ponudbo
Druge občine	51,2	44,9	56,1	50,4
Gorske občine	23,5	33,5	14,7	26,8
Ljubljana	1,0	0,7	1,3	0,9
Mestne občine	10,8	8,1	13,6	10,0
Obmorske občine	3,7	3,1	4,4	3,2
Zdraviliške občine	9,9	9,7	10,0	8,6
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir podatkov: Register dopolnilnih dejavnosti ..., 2014.

Pregled števila turističnih kmetij po posameznih občinah opozori na vpliv podobnih dejavnikov. Največje število kmetij s takšno ali drugačno vrsto turistične dopolnilne dejavnosti tako najdemo v zelo različnih občinah, ki imajo vendarle nekaj skupnih lastnosti (bližina mestnih naselij ali pa lega na turističnem območju oziroma v bližini pomembnejših turističnih krajev, večja površina). Tudi slika 3.4 kaže na zgostitev turističnih dopolnilnih dejavnosti v povezavi z večjim turističnim obiskom in z bližino večjih mestnih naselij. Na začetku leta 2014 je bilo kar 7 občin z več kot 20 turističnimi kmetijami (Bohinj, Maribor, Koper, Nova Gorica, Brda, Sežana in Brežice), nekatere druge so le malenkost zaostajale (npr. Bled z 19, Kamnik, Laško in Novo mesto s po 18 turističnimi kmetijami). Turistične kmetije

nadpovprečno zaznamujejo pokrajino tudi v primeru nekaterih gorskih občin (npr. Solčava, Jezersko, Prevalje), kjer gre sicer za nekoliko manjše absolutne številke, zato pa ravno turistična ponudba na kmetijah predstavlja zelo pomemben del celotne turistične ponudbe.

Posledično bi v Sloveniji lahko govorili o treh tipih turističnih kmetij glede na njihovo lokacijo (pri čemer tipi niso izključujoči oziroma se lahko deloma prekrivajo med seboj).

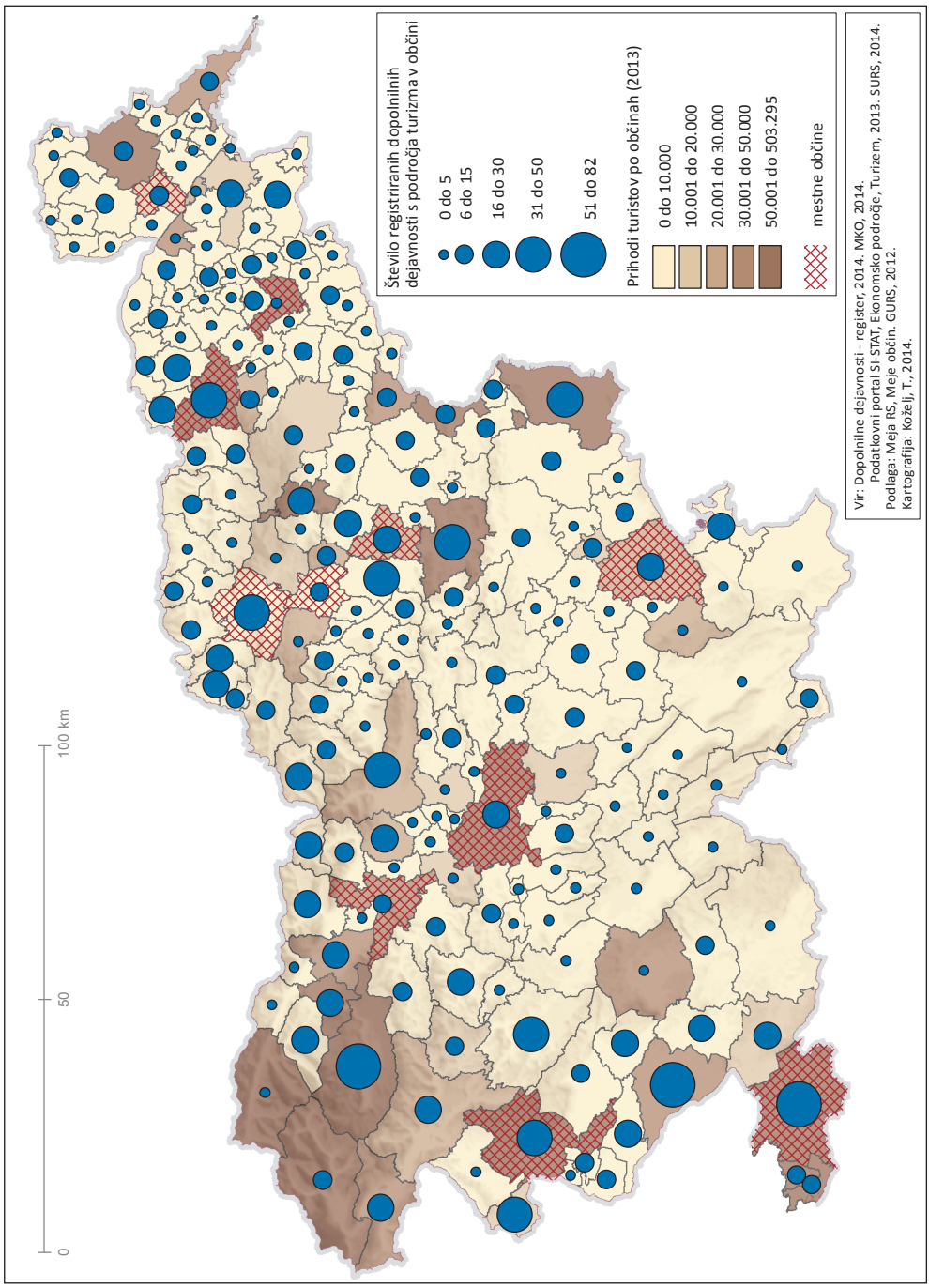
1. Turistične kmetije, ki so nastale v zaledju pomembnejših turističnih krajev ali na pokrajinsko najbolj privlačnih območjih, kjer so med dejavniki nastanka (in obiska) pomembni ne le interes in možnosti kmetov, temveč tudi pokrajinske značilnosti. Pri tem gre zlasti za nastanitvene, pa tudi gostinske turistične kmetije.
2. Turistične kmetije z gostinsko ponudbo, ki so nastale v navezavi na bližino trga, v zaledju mestnih območij, tudi tistih v sosednjih državah, ali/in na vinogradniških območjih.
3. Turistične kmetije na območjih, kjer niso prisotni posebni lokacijski dejavniki, povezani s povpraševanjem, temveč so razlogi za nastanek večinoma povezani predvsem z ugodnimi možnostmi na strani ponudbe (razpoložljiva delovna sila, prostori, tradicija) in s potrebami po dodatnem dohodku.

3.3 Vloga turizma na kmetiji znotraj turizma kot gospodarske dejavnosti

Vloga turizma na kmetiji znotraj vsega slovenskega turizma je razmeroma skromna. Če se osredotočimo le na turistične kmetije z nastanitvijo, nam podatki Statističnega urada RS pokažejo, da je na turističnih kmetijah 4886 oziroma 4,0 % vseh turističnih ležišč (leta 2013), da je bilo tam zabeleženih le 1,6 % (55.545) prihodov turistov in še manjši delež prenočitev (1,3 % oziroma 125.401). Po drugi strani kaže opozoriti na dejstvo, da je prisoten izrazito pozitiven trend tako glede zmogljivosti kot turističnega obiska, saj je bil še leta 2008 delež ležišč na turističnih kmetijah 3,1 %, delež prenočitev pa 0,8 %. Ker primerjava s podatki Registra dopolnilnih dejavnosti na kmetiji kaže na pomanjkljivo zajemanje turističnih kmetij, je verjetno njihova dejanska vloga nekoliko večja.

Primerjava z drugimi državami glede vloge, ki jo ima turizem na kmetiji v okviru vsega turizma, je zelo težka ali celo nemogoča, saj gre za razlike v opredelitvi turističnih kmetij ter v metodologiji zbiranja in objavljanja podatkov ali pa ti podatki sploh niso na voljo. Za sosednjo Avstrijo Gattermayer (2006) navaja, da je bilo leta 2005 na kmetijah v Avstriji zabeleženih skupaj 5,1 milijona prenočitev, kar je predstavljalo 4,2 % vseh prenočitev v državi, glede na število turističnih ležišč je bil delež turističnih kmetij kar 7,3 %. Po podatkih Statistik Austria (Tourismus in Österreich ..., 2014) je bil poleti 2013 delež ležišč na turističnih kmetijah 5,4 % (oziroma 5,5 % ob upoštevanju pomožnih ležišč). Vrednosti so opazno višje kot v Sloveniji, vendar je vloga turizma na kmetiji v avstrijskem turizmu izrazito nadpovprečna.

Slika 3.4: Število registriranih dopolnilnih dejavnosti s področja turizma in turistični obisk po občinah.

Po Demonji in Ružiću (2011; cit. po Lukić, 2013) je bilo na Hrvaškem na turističnih kmetijah leta 2007 886 turističnih ležišč, kar bi predstavljalo le približno 1 ‰ vseh turističnih ležišč v državi. Vendar je po navedbah Lukića (2013) kmetijski popis iz leta 2003 pokazal, da se z različnimi turističnimi dejavnostmi ukvarja kar 4506 kmetij, pri čemer so zajete tudi nenastanitvene vrste turistične ponudbe, hkrati pa nekatere med njimi niti niso prave kmetije.

Za Francijo navajajo Marsat in sod. (2013), da se s turizmom na kmetiji ukvarja 2,8 % kmetij, za Valonijo pa Dubois in Schmitz (2013) navajata, da je turistično nastanitev na kmetiji leta 2012 ponujalo 380 kmetij (od približno 14.500), kar bi predstavljalo približno 2,6 % vseh. V Sloveniji je ta delež precej manjši, saj je po Registru dopolnilnih dejavnosti leta 2014 ponujalo nastanitev 0,6 % vseh. Če bi upoštevali še kmetije, ki ponujajo druge oblike turistične ponudbe, bi bil delež precej višji (1,6 %), a še zmeraj skromen.

Slika 3.5: Ponudba domače hrane je pomemben dejavnik privlačnosti turističnih kmetij. (foto: I. Potočnik Slavič)

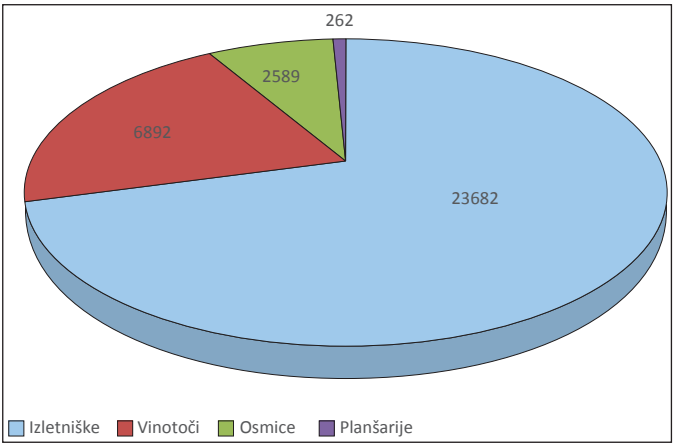
Doslej navedeni podatki opozarjajo na to, da na nacionalni ali makroregionalni ravni turizem na kmetiji v Evropi v okviru celotnega turizma praviloma ni pomembnejši in glede tega Slovenija v ničemer ne izstopa. Kljub temu je v nekaterih primerih (Avstrija) njegova vloga znatna, marsikje pa bi se izkazala kot še precej pomembnejša, če bi se lotili analize na lokalni ali mikroregionalni ravni. Ne nazadnje o tem priča tudi prej omenjena nadpovprečna zastopanost turističnih kmetij v slovenskih »drugih občinah«, pa tudi stanje leta 2009, ko je SURS nazadnje objavil podatke za turistične kmetije tudi po občinah. Tega leta je tako bilo po podatkih SURS (Nastanitvena statistika po občinah – stara ..., 2014) kar 11 občin (npr. Cerkvenjak, Puconci, Šentilj, Vipava, Žužemberk ...), v katerih so bile edine turistične nastanitvene zmogljivosti na

turističnih kmetijah, v šestih pa so sicer razpolagali tudi z drugačnimi nastanitvenimi zmogljivostmi, a je bil delež turističnih kmetij v vseh ležiščih večji od polovice. V vseh teh primerih je šlo za občine z zelo majhnim številom ležišč (manj kot 50). Omeniti kaže še visok delež turističnih kmetij v nekaterih občinah, ki so sicer razpolagale z več kot 100 ležišči, a je delež ležišč na turističnih kmetijah vseeno presegal petino (npr. občine Brda, Škofja Loka, Ormož ipd.). Zaradi pomanjkljivega zajetja zlasti manjših nastanitvenih objektov takšna podoba dejanskega stanja ne odraža povsem natančno, kljub temu pa dobro opozarja na to, da je turizem na kmetiji v Sloveniji na lokalni ravni marsikje z vidika turistične ponudbe ključnega pomena.

Dodatno vlogo turizma na kmetiji znotraj vsega turizma osvetljuje tudi analiza fizičnega obsega ponudbe, ki ga pri posameznih vrstah dopolnilnih dejavnosti turizma na kmetiji beleži Register dopolnilnih dejavnosti. Medtem ko pri kmetijah z nastanitvijo zaradi pomanjkanja podatkov ne moremo analizirati števila postelj ali sob (neenotno navajanje podatkov v registru), lahko za turistične kmetije, ki nudijo hrano in pijačo (izletniške kmetije, vinotoči, osmice in – za čas pred sprejetjem nove uredbe – planšarije), analiziramo število razpoložljivih gostinskih sedežev.

Na začetku leta 2014 so slovenske turistične kmetije, ki obiskovalcem nudijo hrano in pijačo, razpolagale s 33.425 gostinskimi sedeži. Največ jih obiskovalcem nudijo izletniške kmetije (71 %), sledijo vinotoči s slabimi 21 %, skoraj 8 % vseh sedežev nudijo osmice, planšarije pa v tej ponudbi predstavljajo manj kot odstotek.

Slika 3.6: Število gostinskih sedežev na turističnih kmetijah po dejavnostih.

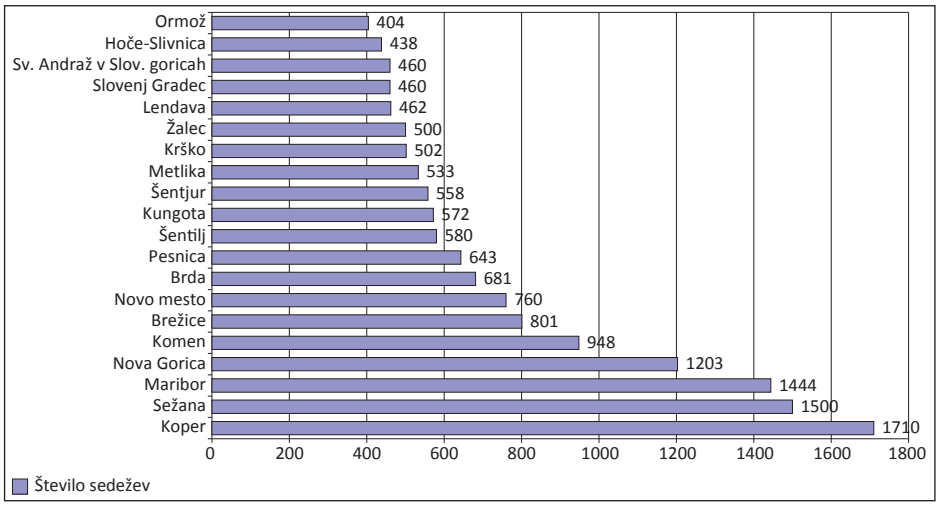
Vir podatkov: Register dopolnilnih dejavnosti ..., 2014.

Če upoštevamo zastopanost turističnih kmetij z gostinsko ponudbo, se le-te pojavljajo v 152 občinah. Pri pregledu kapacitet gostinskih sedežev na ravni posameznih občin se je pokazalo, da v nekaterih občinah gostinska ponudba turističnih kmetij igra izrazito pomembno vlogo. V občinah Koper, Sežana, Maribor in Nova Gorica samo na turističnih kmetijah razpolagajo s preko 1000 sedeži (v Kopru npr. s kar 1710); kar 48 občin razpolaga z več kot 200 sedeži v gostinski ponudbi turističnih kmetij.

Bolj podrobna analiza pokaže še dve značilnosti glede razporeditve kapacitet sedežev, ki sovpadata s predhodnimi ugotovitvami značilnih tipov slovenskih turističnih kmetij glede na njihovo lokacijo.

1. Velika zgostitev gostinskih sedežev na izletniških kmetijah in vinotočih na robu dostopnih aglomeracijskih območij (Maribor, Celje), predvsem pa v bližini slovensko-italijanske meje, kjer je močno povpraševanje (Sežana, Nova Gorica, Komen, Brda), in na značilnih vinogradniških območjih (Brežice, Novo mesto, Metlika, Krško).
2. Veliko število sedežev na izletniških kmetijah v zaledju pomembnih turističnih krajev (Koper, Izola).

Slika 3.7: Občine z največ gostinskimi sedeži v okviru ponudbe turizma na kmetiji.

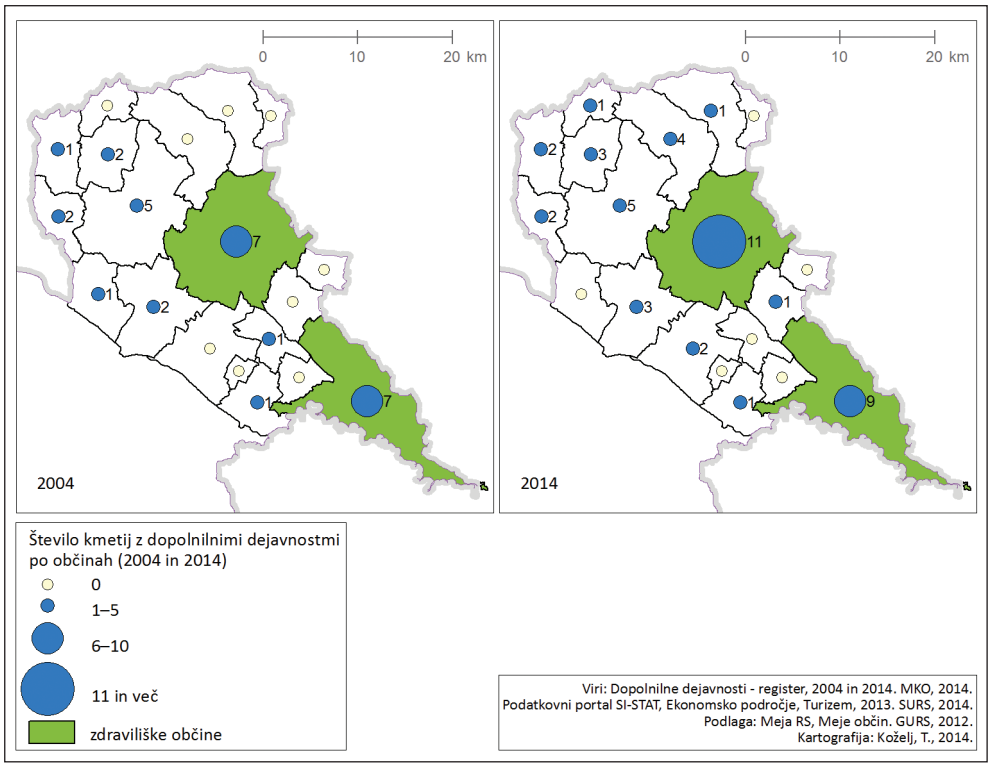

Vir podatkov: Register dopolnilnih dejavnosti ..., 2014.

Med občinami z največ turističnimi sedeži so tako izrazito v ospredju občine Obalno-kraške in Goriške regije (Koper, Sežana, Nova Gorica, Komen, Vipava, Ajdovščina, Hrpelje – Kozina, Izola), kjer gre za vpliv močnega turističnega središča in veliko povpraševanje trga na drugi strani meje (Italija), vse v povezavi z vinogradniškim območjem. V navedenih primerih gotovo lahko govorimo ne le o pomembni vlogi gostinske ponudbe kmetij na ravni posamezne občine, temveč tudi širše, na regionalni ravni.

Zelo odstopajo tudi občine drugih značilnih vinogradniških območij severovzhodne in vzhodne Slovenije (Maribor, Brežice, Novo mesto, Pesnica, Šentilj, Kungota in Lendava, Sv. Andraž v Slovenskih goricah itd.). Če lahko v primeru Maribora in okoliških občin govorimo o kombinaciji vpliva mestnega naselja z dodatnim povpraševanjem trga onstran meje (Avstrija), je večje število turističnih sedežev v nekaterih drugih tipičnih »vinogradniških« občinah dejansko posledica iskanja dodatne možnosti prodaje/dodatnega zaslužka na kmetiji.

Slika 3.8: Povezava razvoja turizma na kmetiji z zdraviliškim turizmom – primer Prekmurja.

Zasledili smo tudi kombinacije drugih lokacijskih dejavnikov, ki vplivajo na razvoj tako števila dopolnilnih dejavnosti s področja turizma kot tudi njihovih oblik. Kot primer smo izbrali Prekmurje, ki se po več kazalcih uvršča med najbolj kmetijska območja Slovenije. Kljub nadpovprečnemu deležu zaposlenih v kmetijstvu, visokemu deležu obdelovalnih površin znotraj vseh kmetijskih zemljišč in predvsem velikemu številu (v povprečju majhnih) kmetij, se je na tem območju v preteklosti turizem na kmetiji razvijal le počasi, podobno tudi ostale dopolnilne dejavnosti na kmetiji. To velja pripisati predvsem dejstvu, da so kmetje zaradi naravnih razmer in skromne samoiniciativnosti vztrajali pri prevladujoči praksi polkmetov (diverzifikacija izven kmetije) in so se redkeje in v majhnem številu odločili za diverzifikacijo dohodka na kmetiji.

V zadnjih desetih letih smo priča očitnemu vplivu zlasti zdraviliškega turizma, pa tudi povpraševanja iz sosednje Avstrije na razvoj dopolnilnih dejavnosti prekmurskih kmetij. Še leta 2004 je imelo dopolnilno dejavnost s področja turizma prijavljeno 29 kmetij, na začetku leta 2014 že 45. Če se je turizem na kmetiji pred desetletjem pojavil le v 10 od 19 prekmurskih občin, ga danes zasledimo že v 13 (v občini Tišina in Turnišče sta v tem času prenehali z dopolnilno dejavnostjo dve kmetiji). Najbolj očiten je porast števila ponudnikov v Moravskih Toplicah in Gornjih Petrovcih. Kmetje so v tem času tudi razširili svojo ponudbo, saj skupaj nudijo 64 dopolnilnih dejavnosti s področja turizma. Kar 23 je kmetij z nastanitvijo, 33 pa izletniških kmetij in vinotočev. Pri slednjih ugotavljamo, da obiskovalcem nudijo skupaj 1641 gostinskih sedežev,

kar je na ravni regije izjemnega pomena. V občini Lendava (poleg zdraviliškega turizma je to tudi značilno vinogradniško območje) turistične kmetije nudijo celo 462 gostinskih sedežev, v Moravskih Toplicah 241, bližnjih Puconcih pa 290. Ti podatki kažejo očiten vpliv razvitega zdraviliškega turizma na razvoj turizma na kmetiji (gl. tudi Gomboc, 2014). Kmetje tako nudijo cenejša prenočišča obiskovalcem zdravilišč, predvsem pa razmeroma tradicionalno, raznovrstno in cenovno ugodno ponudbo domače hrane in pijače. Ostalih, tj. negostinskih oblik turizma na kmetiji na obravnavanem območju skoraj ni zaslediti.

3.4 Individualni profili kmetij, ki se ukvarjajo s turizmom na kmetiji

S polstrukturiranimi intervjuji smo pridobili informacije o turističnih kmetijah in njihovem delovanju ter se seznanili s pogledi in načrti nosilcev turizma na kmetiji (kot registrirane dopolnilne dejavnosti na kmetiji). Turistične kmetije so bile izbrane nenaključno; pri izboru smo upoštevali njihovo prepoznavnost v lokalnem okolju in priporočila kmetijske svetovalne službe, saj smo želeli analizirati mehanizme delovanja najbolj vitalnih kmetij, na drugi strani so bili izbrani tudi nekateri manj pozitivni primeri. Med letoma 2011 in 2012 je bilo po vsej Sloveniji izvedenih 21 intervjujev. Intervjuvanci so privolili v tak način zbiranja informacij, kot tudi v snemanje in transkripcijo. Pridobljene informacije so nam bile zlasti v veliko pomoč pri izdelavi profilov kmetij, ki se ukvarjajo s turizmom na kmetiji. Ti profili so nam omogočili vpogled v vlogo različnih dejavnikov, ki vplivajo na bolj ali manj uspešno delovanje turističnih kmetij.

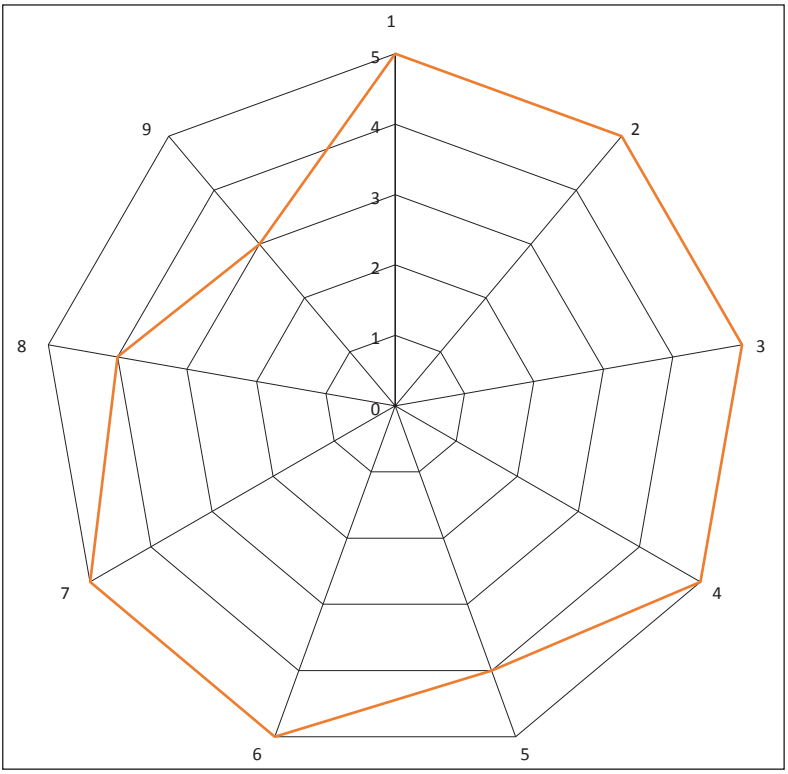
Pri oblikovanju profila vitalne kmetije smo le-te vrednotili na podlagi devetih kazalcev: starost nosilca in prevzemnika, starostno-generacijska vitalnost gospodinjstva, končana formalna izobrazba nosilca, zgodovina kmetovanja, število gospodinjskih članov, vključenih v dopolnilne dejavnosti, dohodek, pridobljen izven kmetije, vzroki za ukvarjanje z dopolnilno dejavnostjo, prihodnji načrti za dopolnilno dejavnost na kmetiji. Za vsak kazalec smo izdelali matriko, po kateri smo vrednost kazalca vrednotili na lestvici od 1 do 5 (1 je predstavljala najnižjo vrednost). S polarnim grafikonom smo tako celovito prikazali profil kmetije, ki se ukvarja s turizmom na kmetiji kot dopolnilno dejavnostjo.

Za boljšo ponazoritev v prispevku predstavljamo dve kmetiji: prva se je v naših raziskavah izkazala za zelo uspešno, druga pa nakazuje težave, s katerimi se soočajo turistične kmetije.

Kmetija 1 (slika 3.9) se ukvarja z oddajanjem sob (20 postelj) na turistično privlačnem območju gorniške rekreacije znotraj Triglavskega narodnega parka, le-to dopolnjuje tudi kot izletniška kmetija s ponudbo na kmetiji proizvedene hrane in pijače. Kmetovanje se prenaša med generacijami, kmetija spada med večje v naselju (4,5 ha obdelovalnih in skupaj 11 ha površin), v katerega so vsi člani gospodinjstva zelo močno vpeti (kulturno-umetniško društvo s širokim naborom aktivnosti). Pred popolno registracijo te dejavnosti v letu 2007 se je razširjena družina, ki šteje devet članov, deset let ukvarjala s fizičnimi (nevarnost plazu) in administrativnimi težavami.

»Mož je lastnik kmetije, zaposlen kot kmet, po izobrazbi inženir strojništva. Jaz sem diplomirana ekonomistka, na turistični kmetiji v sezoni pomagam najmanj osem ur dnevno, zaposlena sem izven kmetije. Od turistične kmetije živi tudi hči, zaposlena kot kmetica, po izobrazbi je organizator turizma. Hčerin partner je umetnik, aktivno vključen v lokalno skupnost, tudi pomaga. Sin, računalničar, z družinico (partnerica je biologinja) je tudi doma. Tašča (90 let) je še vedno pri močeh in je redno vključena v gospodinjska opravila. Skupaj stopimo, kadar je potrebno. Skupaj nas je kar devet (občasno je tudi doma moževa sestra).«

Slika 3.9: Profil uspešne kmetije, ki se ukvarja s turizmom na kmetiji.

Pojasnilo oznak od 1 do 9: 1 – starost nosilca dopolnilne dejavnosti, 2 – starost prevzemnika na kmetiji, 3 – starostna-funkcijska vitalnost kmečkega gospodinjstva, 4 – končana formalna stopnja izobrazbe nosilca dopolnilne dejavnosti, 5 – zgodovina kmetovanja, 6 – število članov kmečkega gospodinjstva, vključenih v dopolnilne dejavnosti, 7 – dohodki gospodinjstva, pridobljeni izven kmetije, 8 – vzroki za ukvarjanje z dopolnilno dejavnostjo, 9 – načrti glede prihodnosti dopolnilne dejavnosti na kmetiji.

Pojasnilo oznak 1–5: 1 – najnižja, 5 – najvišja vrednost.

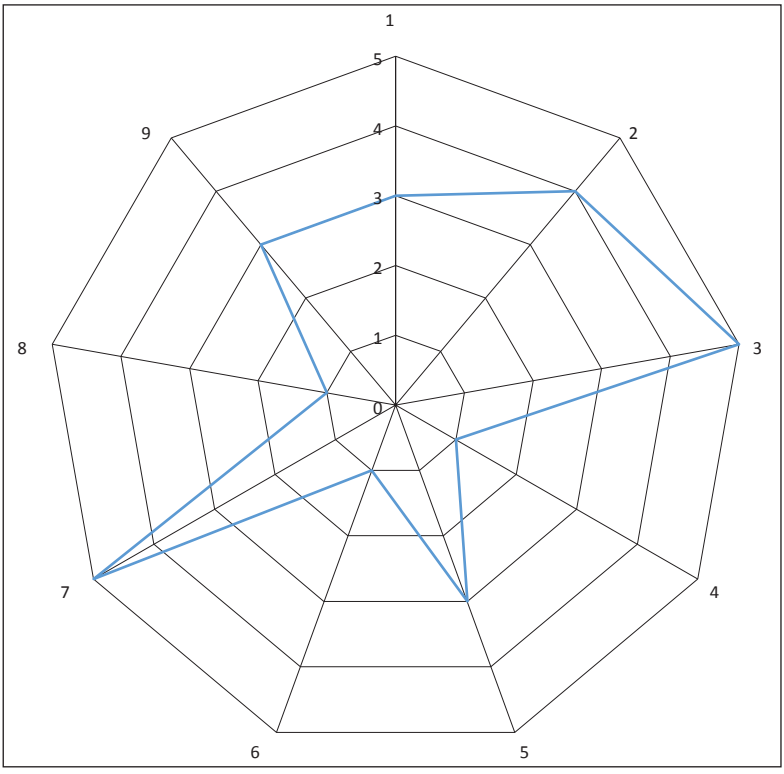
»Dolgoročne načrte imamo: ne želimo širiti kapacitet, ampak nadgraditi kakovost – zaradi tega bodo ljudje prišli in se vračali. V tem je še veliko neodkritega, izvirnega. Razmišljamo o nečem, česar nihče nima. Veliko znamo narediti sami, vsi se zavedamo, da delamo za sebe. Poznamo pravila, imamo skupen denar, skupna vlaganja… Od 2007 je turistični obisk vsako leto boljši. V 2011 je bilo

malce večje število gostov, tudi dohodkovno bolje, vendar ljudje manj trošijo. V 2011 je bilo nekaj čez 1000 ljudi, število prenočitev se povečuje; v letošnjem letu se že približujemo štirim dnem, preživetim na naši kmetiji, kar ocenjujemo kot veliko.« (Ženska, doseljena v naselje zaradi poroke, 50 let.)

Intervjuvana kmetija 2 (slika 3.10) nima jasno izoblikovane vizije razvoja turistične dejavnosti, saj je le-ta prišla v naselje od zunaj (ekovas). Večgeneracijsko gospodinjstvo, ki pretežni del časa in dohodkov porabi za nekmetijske dejavnosti, tako deluje kot rezervna namestitev za presežek obiskovalcev, ki večinoma prenočujejo na drugi turistični kmetiji v naselju.

»Naša kmetija obsega 13 hektarjev: njive so lepe, prevladujejo pašniki, nekaj je travnikov, ki so v hribu. Najemamo zemljo od treh kmetij. Šest nas je na kmetiji, name (intervjuvanka) je pisana dopolnilna dejavnost na kmetiji, ki je registrirana od leta 2003. Kmetija nam omogoča, da mlajši člani hodijo v službo, po njej pomagajo na kmetiji, jaz in mož sva upokojena.«

Slika 3.10: Profil manj uspešne kmetije, ki se ukvarja s turizmom na kmetiji.

»Vsa vas je to začela, celostni razvoj podeželja, takrat je prišel en razpis in potem smo se več kmetij, 12 nas je bilo, ki smo se v to prijavili in mentorica je prišla iz Notranjskega ekološka centra iz Cerknice. Vsi so pristopili k temu, saj so nam obljubljali veliko ... ko je bilo pa to potrebno registrirati, se nas je za to odločilo le nekaj, drugi so pa odstopili. Le še ena družina poleg naše se je

uspešno registrirala, drugi niso bili tako vztrajni. Veliko papirjev, veliko ovir do registracije. Pomagalo bi tudi, če bi skupno naredili kakšno zgibanko, propagandni material. Pri nas imajo obiskovalci samo zajtrk, če pa se povežemo še z drugo turistično kmetijo v vasi, potem hodijo naši gostje k njim jest. Naši mladi člani gospodinjstva znajo tuje jezike (angleško, nemško, italijansko) in pomagajo, samo turistov na žalost ni. Dejavnost je za nas zanimiva, samo je problem v tem, ker je potrebno nekaj narediti na področju trženja in prepoznavnosti, da dobiš goste. Če turizem na kmetiji ni tvoja glavna dejavnost, če imaš poleg tega še službo, nimaš časa za službo, družino, dopolnilno dejavnost in se poglabljati še v trženje. Zdaj je dejavnost postala bolj kritična, mislim, da letos ne bo nobenega gosta. Še lani je bilo zelo, zelo slabo, sem pa pesimist kar se tega tiče.« (Ženska, priseljena na moževo kmetijo, 65 let.)

S pomočjo intervjujev in profilov smo uspeli izluščiti ključne poteze uspešnih turističnih kmetij: večgeneracijsko sprejemanje odločitev, široko znanje in veščine vseh članov večgeneracijskega gospodinjstva, zavzetost in inovativnost, vpetost v lokalno okolje, jasna lastna vizija, raznovrstna raba razpoložljivih virov. Obenem smo uspeli prepoznati tudi dejavnike, ki slabijo vitalnost turističnih kmetij: pričakovanje »rešitev od zunaj«, premalo samoiniciativnosti, druge (tudi zunaj kmetijske) dejavnosti imajo pomembnejšo vlogo v strukturi dohodka gospodinjstva.

3.5 Razvojne težnje turizma na kmetiji v Sloveniji

Turizem na kmetiji lahko obravnavamo tudi kot pomembno dopolnitev kmetijskega sektorja, ki kmetom omogoča lažjo prodajo lastnih pridelkov in izdelkov, delno ali polno zaposlitev članov kmečkega gospodinjstva, dodaten vir zaslužka, racionalnejšo rabo razpoložljivih virov kmetije, je pomemben stabilizator podeželskega prebivalstva itn. Vztrajna rast števila kmetij in razvoj ponudbe dodatnih aktivnosti, povezanih s turizmom na kmetiji, kažejo, da so kmetje prepoznali priložnost za unovčenje večfunkcijskega značaja kmetije. Dopolnilna dejavnost turizem na kmetiji tudi v Sloveniji postopoma in počasi prerašča v vse pomembnejšo obliko turistične ponudbe, kar je predvsem moč zaznati na lokalni in regionalni ravni. Očiten je razvoj ne le v kvantitativnem smislu (število ponudnikov), ampak tudi in predvsem v kvalitativnem: ponudba je vse bolj pestra in celovita, kakovost storitev je čedalje višja, vse večje je prilagajanje zahtevam povpraševanja. Turizem na kmetiji je poleg storitev s kmetijsko mehanizacijo in predelave številčno zelo zastopana dopolnilna dejavnost, ki ima v Sloveniji tudi dolgo tradicijo. Gre za dejavnost, ki že pred začetkom izvajanja poleg velike investicije (in človeških virov) zahteva dober premislek, ali je tak korak za posamezno kmetijo sploh smotrn, uresničljiv. Zato je rast kmetij z dopolnilno dejavnostjo turizma stalna, vendar zmerna. Tudi odgovori kmetov glede bodočega razvoja te dejavnosti kažejo na dileme (včasih celo strah) glede prihodnosti.

Prostorska razporeditev turističnih kmetij opozarja tako na vlogo omenjenega razmisleka (o možnostih za opravljanje turizma na kmetiji z vidika razpoložljivih lastnih virov) in potreb kmetije kot – na drugi strani – vpliva ugodnih možnosti za razvoj turistične dejavnosti. Na tak način imamo veliko število turističnih kmetij na območjih, na katerih predstavljajo izraz ugodnih možnosti na posameznih kmetijah (delovna

sila, razpoložljivi prostori, viški pridelka), pa tudi na območjih, kjer so kmetije izkoristile nadpovprečno pokrajinsko primernost za razvoj turistične dejavnosti oziroma bližino jeder turističnega razvoja.

Naše raziskave so pokazale, da prav turizem na kmetiji predstavlja tisto dejavnost, ki se lahko odlično dopolnjuje z osnovno kmetijsko dejavnostjo, pa tudi z drugimi dopolnilnimi dejavnostmi (na primer predelavo, izobraževanjem, dejavnostmi, povezanimi s tradicionalnimi znanji). V tej dejavnosti številni kmetje vidijo predvsem dobro možnost prodaje svojih pridelkov in izdelkov (na bolj odmaknjenih območjih je to tudi skoraj edina možnost). Istočasno velja poudariti, da je turizem na kmetiji »stara oblika turizma«, ki se je uveljavila na Slovenskem že pred prvo svetovno vojno (Šoštarič, 1967, str. 168). Zato je nujno potrebno nadaljnje spodbujanje razvoja te dejavnosti, vendar bo v prihodnje potrebne več povezave z razvojem turistične dejavnosti na regionalni ravni nasploh.

Ponudba turističnih kmetij je razmeroma slabo poznana, deloma pa so o njej prisotne tudi napačne, stereotipne predstave (Cigale, Lampič, Potočnik Slavič, 2013). Takšna situacija je posledica več dejavnikov. Številni posamezniki si ustvarjajo predstavo o turizmu na kmetiji na podlagi obiskov izletniških turističnih kmetij, ki pa predstavljajo le del ponudbe turizma na kmetiji, ki ni nujno zelo blizu ponudbi turističnih kmetij z nastanitvijo. Ker se pomemben del turističnega povpraševanja usmerja k tistim značilnostim, ki jih ponuja turizem na kmetiji (zeleno, mirno okolje, neuniformirana in individualizirana turistična ponudba), se kmetijam, ki se odločajo za turizem na kmetiji, odpirajo nove razvojne možnosti, hkrati pa se morajo soočati z vrsto težav (npr. huda konkurenca drugih oblik turizma, hitre spremembe na turističnem tržišču). Ob tem se je potrebno zavedati, da je kljub spremembam v turističnih tokovih turizem na kmetiji še vedno t. i. nišni turizem, kar bo zaradi svojega značaja nujno ostal tudi v prihodnosti.

Če primerjamo ugotovitve starejših raziskav (na primer Jeršič, 1986; Krišelj, 1979), ugotovimo, da se ključni dejavniki, ki vplivajo na razporeditev turističnih kmetij v Sloveniji v toku zadnjih štiridesetih let niso bistveno spremenili. Odločilnega pomena so vitalne kmetije na dostopnih in doživljajsko privlačnih območjih. Pritrditi je potrebno dejstvu, da se je število ponudnikov v zadnjih letih močno povečalo, kakovost storitev, ki jih nudijo turistične kmetije v Sloveniji, pa se je opazno izboljšala.

Za spremljanje novejših teženj na področju razvoja turizma na kmetiji in celovito ovrednotenje njegove vloge pri razvoju turizma in podeželja bi potrebovali: bolj urejeno podatkovno bazo nosilcev, njihovih storitev (to že nudi obstoječi Register dopolnilnih dejavnosti), predvsem pa količinske podatke (na primer količina uporabljenih živil, pridelanih, predelanih in prodanih v sklopu turizma na kmetiji, število obiskovalcev in zasedenost gostinskih sedežev, količina in poreklo živil, ki jih kmetija kupuje in uporabi za turizem na kmetiji, število in geografsko poreklo uporabnikov drugih turističnih storitev na kmetiji). Ta predlog zagovarjamo z argumentom, da so terenske raziskave pogosto preveč parcialne (vezane na določen vidik raziskovanja, stroko), ozemeljsko omejene (ne vključujejo celotne Slovenije) ter časovno in finančno zahtevne. Kljub temu bodo za prihodnje usmerjanje razvoja turističnih kmetij še vedno potrebne sondne raziskave, usmerjene zlasti k inovativnim pristopom in dobrim praksam.

Viri in literatura

Ciervo, M., 2013. Agritourism in Italy and the Local Impact Referring To Itria Valley. The Organic Firm "Raggio Verde" and its Ecological Agritourism Project. European Countryside, 5, 4, str. 322–338. URL: http://www.degruyter.com/view/j/euco.2013.5.issue-4/euco-2013-0021/euco-2013-0021.xml?format=INT (citirano 9. 7. 2014).

Cigale, D., Lampič, B., Potočnik Slavič, I., 2013. Interrelations Between Tourism Offer and Tourism Demand in the Case of Farm Tourism in Slovenia. European Countryside, 5, 4, str. 339–355. URL: http://www.degruyter.com/view/j/euco.2013.5.issue-4/euco-2013-0022/euco-2013-0022.xml?format=INT (citirano 9. 7. 2014).

Dubois, C., Schmitz, S., 2013. What is the Position of Agritourism on the Walloon Tourist Market? European Countryside, 5, 4, str. 295–307. URL: http://www.degruyter.com/view/j/euco.2013.5.issue-4/euco-2013-0019/euco-2013-0019.xml?format=INT (citirano 9. 7. 2014).

Gattermayer, F., 2006. Landwirtschaft und Tourismus. V: Darnhofer, I., Walla, C., Wytrzens, H.K. (ur.). Alternative Strategien für die Landwirtschaft. Wien, Facultas, str. 51–61.

Gomboc, T., 2014. Turizem na kmetiji na območju Goričkega. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 162 str.

Horvat, A., 2010. Analiza ponudbe ekoloških turističnih kmetij z nastanitvijo po turističnih regijah RS. Diplomsko delo. Portorož, Fakulteta za turistične študije, 85 str.

Jeršič, M., 1971. Povezava med kmetijstvom in turizmom na osnovi tujih izkušenj. V: Turizem na vasi. Ljubljana, Ljubljanska banka; Direkcija za proučevanje gospodarstva, str. 20–26.

Jeršič, M., 1986. Kompatibilnost turizma na kmetiji in proizvodnje v celičnih obratih. Dela, 2, str. 85–87.

Jurinčič, I., Kerma, S., 2012. Wine tourism routes as backbone of agritourism development in the Primorska Region. Agritourism. Between embeddedness and internationalization [Proceedings of the International Smart Conference, Slovenia, 14–16, June, 2012]. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, str. 18.

Kazalniki, Slovenija in kohezijske regije. Popis kmetijstva 2010. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Kmetijstvo_2010/00_kazalniki/01_15P90_kohez_regije/01_15P90_kohez_regije.asp (citirano 12. 8. 2014).

Klemenčič, M. M., 2000. Turizem – rešitelj slovenskega podeželja? V: Uršič, S. (ur.). Turizem – razvojna možnost podeželja. Zbornik referatov, razprav, s sklepnimi ugotovitvami in zaključki. Ljubljana, Državni svet Republike Slovenije, 2000, str. 34–37.

Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I., 2008. Življenjska (ne)moč obrobnih podeželskih območij v Sloveniji. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za geografijo, 149 str.

Krišelj, M., 1979. Valorizacija prostora za potrebe kmečkega turizma na primeru škofjeloške občine. Magistrska naloga. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 109 str.

Krišelj, M., 1981. Kmečki turizem na Gorenjskem. Gorenjska, 12. zborovanje slovenskih geografov Kranj-Bled 1981. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, str. 215–220.

Lübke, S., 2012. Local impacts of agritourism in the biosphere reserve Bliesgau. Agritourism. Between embeddedness and internationalization [Proceedings of the International Smart Conference, Slovenia, 14–16, June, 2012]. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, str. 16.

Lukić, A., 2013. Tourism, Farm Diversification and Plurality of Rurality: Case Study of Croatia. European Countryside, 5, 4, str 356–376.

Marsat, J.-B., Menegazzi, P., Monin, C., Bonniot, A., Bouchaud, M., 2013. Designing a Regional Policy of Agrotourism – The Case of Auvergne Region (France). European Countryside, 5, 4, str. 308–321. URL: http://www.degruyter.com/view/j/euco.2013.5.issue-4/euco-2013-0020/euco-2013-0020.xml?format=INT (citirano 9. 7. 2014).

Mednarodna konferenca Prenos dobrih praks pri razvoju podeželja v EU – po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine. Otočec, Slovenija, 16. do 19. februar 2005. Program konference in prispevki predavateljev. 2005. Novo mesto, Območna gospodarska zbornica, 244 str.

Meze, D., 1968. Hribovske kmetije in kmečki turizem. Turistični vestnik, 6, 2, str. 59–68.

Nastanitvena statistika po občinah – stara metodologija. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/90_nastanitev_arhiv/01_21181_nastanitev_obcine_stara/01_21181_nastanitev_obcine_stara.asp (citirano 3. 7. 2014).

Nastanitvena statistika, letni podatki – vsi objekti. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/02_21645_nastanitev_letno/02_21645_nastanitev_letno.asp (citirano 13. 8. 2014).

Pažek, K., Majkovič, D., Borec, A., 2005. Turizem na ekoloških kmetijah slovenskega podeželja. Geografski vestnik, 77, 2, str. 107–114.

Perpar, A., 2012. Walkways as an initiator of rural and farm tourism – the case of Community Trebnje. V: Agritourism. Between embeddedness and internationalization [Proceedings of the International Smart Conference, Slovenia, 14–16, June, 2012]. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, str. 11.

Podmenik, D., Jurinčič, I., Balažič, G., Horvat A., Kerma, S., 2012. Turizem na ekoloških kmetijah v Sloveniji. V: Podmenik, D. Trendi in perspektive ekološkega kmetijstva s poudarkom na Sloveniji in Slovenski Istri. Ljubljana, Vega, str. 129–142.

Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007–2013, 7. sprememba. 2014. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, 353 str. URL: http://www.program-podezelja.si/images/phocadownload/Arhiv_PRP_2007-2013/PRP_2007-2013_7.sprememba.pdf (citirano 20. 5. 2014).

Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. 2014. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Splošni pregled kmetijskih gospodarstev. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/00_15560_splosno/00_15560_splosno.asp (citirano 12. 8. 2014)

Sznajder M., 2012. Green tourism – global phenomenon. V: Agritourism. Between embeddedness and internationalization [Proceedings of the International Smart Conference, Slovenia, 14–16, June, 2012]. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, str. 12.

Šoštarič, M., 1967. Gorske kmetije v luči turizma. Turistični vestnik, 5, 4, str. 165–169.

Talbot, M., 2013. Farm Tourism in Wales. Products and Markets, Resources and Capabilities. The Experience of Six Farm Tourism. Operators. European Countryside, 5, 4, str. str. 275–294. URL: http://www.degruyter.com/view/j/euco.2013.5.issue-4/euco-2013-0018/euco-2013-0018.xml?format=INT (citirano 9. 7. 2014).

Tourismus in Österreich 2013. Ergebnisse der Beherbergungsstatistik. 2014. Wien, Statistik Austria, 112 str. URL: http://www.statistik.at/web_de/services/publikationen/13/index.html (citirano 21. 6. 2014).

Udovč A., 2012. Model of a vital tourist farm. Agritourism. Between embeddedness and internationalization [Proceedings of the International Smart Conference, Slovenia, 14–16, June, 2012]. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, str. 21.

Uredba o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji. 2014. Uradni list RS, 58, str. 6584–6590.

Uredba o vrsti, obsegu in pogojih za opravljanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. 2005. Uradni list RS, 61, str. 6329–6332.

4 Geografski prispevek k raziskovanju vinskega turizma

Simon Kerma

4.1 Od geografije vina k vinskemu turizmu

Geografija vina (angl. *wine geography* oziroma *viticultural geography*) je relativno mlada geografska panoga, ki se je v osnovi razvila iz agrarne geografije v drugi polovici prejšnjega stoletja, z opazno povečanim obsegom študij od 1970-ih let dalje (Dickenson, 1990). Zgodnejša (pionirska) dela datirajo sicer že v leta proti začetku 20. stoletja in so seveda zasluga akademikov iz držav vodilnih proizvajalk vina, zlasti iz Francije. Obravnavane tematike in raziskovalni interes geografov (vina) se do konca 80-ih let 20. stoletja in tudi še kasneje usmerjajo v proučevanje vzorcev gojenja vinske trte ter pridelave in distribucije grozdja in vina. Prepoznavajo kompleksne preplete različnih dejavnikov, ki vključujejo specifične pogoje naravnega okolja, svojstvene značilnosti in kulturno ozadje lokalnega prebivalstva ter ekonomske, družbene in politične strukture skupaj s pravno-administrativnimi okviri posameznega obravnavanega vinorodnega območja. Osrednje splošno vprašanje tovrstnih del je, kako človek vrednoti razpoložljive vire (obdelovalnih) površin in posledično vzpostavlja sistem rabe tal, ki hkrati ustreza fizičnemu okolju in zahtevam trga (Dickenson, 1990).

Kot referenčno ime konstitutivne faze geografije vina moramo izpostaviti ameriškega geografa de Blija, ki je v 1980-ih letih postavil temelje in okvirne smernice za geografske študije vinogradništva in vina. Navajamo nekatere ključne teme, ki jih najdemo v njegovih delih (de Blij, 1981; 1983):

1. Povezave med vinogradništvom in geografijo: transformacija pokrajine, pogojena z gojenjem vinske trte, naj bi bila izmed vseh oblik kmetovanja najintenzivnejša.
2. Ampelografija (veda o značilnostih vinske trte): kontekst proučevanja kompleksnih odnosov med sortami grozdja in *terroirjem*. (*Terroir* je francoski izraz za pojem oziroma koncept, ki ga zaenkrat ne prevajamo v slovenščino in ga – tako je tudi v drugih jezikih – ohranjamo v izvirniku. Kot najboljši približek bi lahko uporabili *geografsko poreklo*, ki ga povezujemo z identiteto (vinske) regije.)
3. Geografija ampelografije: širjenje sort vrste *Vitis vinifera* sproža vrsto ampelografskih vprašanj, ki zahtevajo geografske odgovore.
4. Historična geografija – razvoj gojenja vinske trte in proizvodnje vina: vino in zahodna civilizacija naj bi bila nerazdružljiva.
5. Okoljski vplivi: urbanizacija in vinogradništvo/vinarstvo sta lahko tako zaveznika kot eden drugemu ovira.

6. Vinske regije in njihova klasifikacija: vino v svoji najboljši izvedbi povzema bistvo vinske regije (vinorodne dežele).
7. Politična geografija gojenja vinske trte in proizvodnje vina: vpliv konfliktov, mejnih sporov, sporazumov, kolonializma in migracij.
8. Ekonomska geografija – vzorci trgovanja: globalno je trg vina vedno bolj kompleksen.
9. Kulturna geografija – vinska (po)krajina (*wine landscape* oziroma *winescape*): vinorodne pokrajine vsebujejo pečat regionalnih (lokalnih) običajev in tradicije.

Geografija vina je tako že v svoji konstitutivni fazi polno vključujoča, črpa znanje in išče možnosti – v povezavi z drugimi vedami – iz domala celotnega znanstvenega repertoarja matične vede. Kljub široko zastavljenemu okviru (potencialnega) raziskovalnega polja geografije vina pred tridesetimi leti se zdi, da v zgoraj omenjenih »klasičnih« geografskih pristopih umanjkata vsaj dve temi, ki sta v sodobni družbeni geografiji posebej aktualni. Prvič, zdi se, da je bilo dokaj malo pozornosti posvečene proučevanju vinske regije kot turistične destinacije oziroma – z drugimi besedami – vinskega turizma kot dejavnika razvoja vinske regije. In drugič, umanjka tudi vprašanje kritičnega razmisleka o konstrukcijah oziroma oblikovanju identitet vinskih regij, tako kot se te oblikujejo znotraj različnih družbenih kontekstov, na primer v turističnem.

Od konca 90-ih let prejšnjega stoletja smo nato priča poglabljanju, dopolnjevanju in nadgrajevanju ter vsebinski in metodološki širitvi na področju geografije vina. Na tem mestu lahko kot prelomno izpostavimo leto 1998, ko je bila na rednem letnem srečanju Združenja ameriških geografov (*Association of American Geographers – AAG*) v Philadelphii formalno ustanovljena in potrjena posebna skupina za vino (*Wine Specialty Group of the AAG*). Trend celovitega pristopa se tako odrazi tudi v vsebini morda prvega (pogojno) univerzitetnega učbenika izpod peresa ameriškega geografa Sommersa, *The geography of wine: how landscapes, cultures, terroir, and the weather make a good drop*. Zgoraj postulirane teme so v njem vsaj delno zajete, avtor pa se posveča tudi dodatnim vsebinam: problematiki naravnih nesreč v vinogradniški dejavnosti, uporabi geografskih informacijskih sistemov pri analizi vinskih regij, primerjavi trga vina s konkurenčnimi pijačami (npr. s pivom in žganji), regionalni identiteti v kontekstu globalizacije ter lokalizmom v povezavi z vinskim turizmom. Vsaka od tematik je predstavljena v ločenem poglavju in na primeru izbrane vinske regije (Sommers, 2008). Knjiga resda doseže precejšen komercialni uspeh, vendar ji zlasti akademska srenja očita premajhno poglobljenost za univerzitetno raven. Eden od kritikov je Dougherty, urednik doslej najbolj celovite monografije s področja geografije vina z naslovom *The geography of wine: regions, terroir and techniques*, ki je nastala po več letih sistematičnega dela skupaj s 25 sodelavci, soavtorji besedil, urejenih v pet sklopov: splošni/pregledni, regionalni, fizični, kulturni/ekonomski in tehnike/orodja (Dougherty, 2012). Posebno poglavje v knjigi je posvečeno tudi vinskemu turizmu in trajnostnemu razvoju vinskoturističnih regij v pogojih konkurenčnosti (Carmichael, Senese, 2012).

4.2 Opredelitev vinskega turizma v odnosu do vinske regije (turistične destinacije)

Vinski turizem lahko skupaj s kulinaričnim uvrščamo v širši kontekst kulturnega turizma. Obe vrsti turizma specifičnih ciljnih skupin sta precej povezani – poznamo tudi manj posrečeno skovanko *enogastronomski turizem* – in sta v stroki velikokrat predmet skupne obravnave, tako v raziskovalnih projektih kot na znanstvenih posvetih (npr. Stewart in sod., 2008; Getz, Robinson, 2012; Romano, Natilli, 2012). Ne glede na komplementarnost in povezljivost obeh segmentov turističnega trga svetujemo previdnost pri skupni analizi, ki naj bo prilagojena (kulturnemu) kontekstu geografskega prostora, kjer se (ali pa tudi ne) dotični vrsti turizma odvijata. Pri tem velja izhajati iz predpostavke, da kultura vina in vinski turizem implicirata (lokalno) kulturo prehranjevanja, regionalnih jedi in kulinarike. Obratno to seveda ni nujno, čemur botrujejo že omenjene kulturne in vsekakor tudi geografske determinante. V prispevku se omejujemo na vinski turizem, ki mu avtor tudi posveča več neposredne pozornosti in raziskovalnega interesa.

Ko je torej govora o vinskem turizmu, velja omeniti tri temeljna dela, ki so začrtala smernice raziskav na tem področju. Getz (2000) v *Explore wine tourism: Management, development & destinations* ter Hall in sod. (2000) v *Wine Tourism around the World* (na tem mestu velja pripomniti, da sta tako Getz kot Hall geografa) so v svojih pionirskih delih s preloma tisočletja sistematično uredili dotedanje parcialne študije in sprožili val povečanega zanimanja znanstvene srenje za raziskave, ki so v naslednjih petih letih postale bolj specializirane in eklektične in ki so se razvile od bolj konceptualnih študij primera v vsestransko in obsežno preučevanje fenomena vinskega turizma. Carlsen in Charters (2006) takrat prepoznata duh časa in zasnujeta (tretje) temeljno delo z naslovom *Global wine tourism: research, management and marketing*, ki premošča razkorak med teoretskimi in bolj aplikativnimi rezultati raziskovanj. Opazen je premik od deskriptivnih študij primera do ugotavljanja povezav med vinskim turizmom in trajnostnim regionalnim razvojem, politiko in načrtovanjem rabe tal, marketingom in demografskimi izzivi vinskega turizma ter vedenjem in izkustvenimi doživljaji vinskih turistov. Na podlagi kvalitativne analize akademske literature s področja turizma iz baze CIRET (*Centre International de Recherces et d'Etudes Touristiques*, Aix-en-Provence, Francija; glej: http://www.ciret-tourism.com) izpostavita kot urednika pet tematskih sklopov (Carlsen, Charters, 2006, str. 5):

1. kultura in dediščina v vinskem turizmu,
2. podjetništvo v vinskem turizmu,
3. marketing v vinskem turizmu,
4. vedenje vinskih turistov,
5. vinskoturistični sistemi.

Carlsen in Charters tako s pomočjo sodelujočih avtorjev v monografiji jasno določita okvir za naslednje desetletje raziskav, pri čemer je eno ključnih vprašanj razlika v razvoju vinskega turizma med vinskimi regijami t. i. »Starega sveta« (Mediteran, Evropa) in »Novega sveta« (Avstralija, Nova Zelandija, JAR, Južna Amerika, Kanada in ZDA).

Verjetno največkrat citirana definicija opredeljuje vinski turizem kot »… *obisk vinogradov, vinarjev, vinskih festivalov in drugih tovrstnih prireditev, pri čemer kot glavni motiv obiskovalcev nastopa degustacija vina in/ali doživljanje posebnosti vinske regije*« (Hall in sod., 2000, str. 3). Getz in Brown (2006) v svoji analizi definirata kritične dejavnike uspeha posamične vinskoturistične regije, pri čemer obravnavata vinski turizem simultano – kot obliko vedenja potrošnika, kot strategijo, s katero turistične destinacije oblikujejo lokalni razvoj in tržijo lokalna vina, in kot marketinško priložnost za vinarje, ki lahko tako svoje proizvode prodajo neposredno kupcu. Wade in sod. (2006) obravnavajo vinski turizem s treh vidikov:

- kot strategijo, s katero turistične destinacije razvijejo in tržijo z vinom povezane atrakcije;
- kot obliko potrošniškega obnašanja, kjer tisti, ki jih zanimajo vino in vinske regije, takšne destinacije tudi obiskujejo;
- kot možno sredstvo proizvajalcev vina oziroma vinskih kleti, da izobražujejo potrošnike vina in jim svoje proizvode tudi direktno prodajajo.

Vinski turizem je vsekakor kompleksen produkt več dejavnikov, ki zahteva med drugim tudi razvito lokalno infrastrukturo (npr. vinske turistične ceste), zlasti pa je ta dejavnost zahtevna na ravni posamičnih ponudnikov (vinskih kleti), saj predpostavlja precejšnje investicije, turistične in gostinske spretnosti, predvsem pa željo in voljo vinarjev, da postanejo del vinskega turizma (Bojnec, Jurinčič, Tomljenović, 2007). Shor in Mansfeld (2009) vinski turizem poenostavljeno opredelita kot tip turizma specifičnih ciljnih skupin, ki se odvija v vinorodnih okoliših s številnimi vinogradi in kletmi.

Različnih izpeljank osnovne definicije je še veliko več. Posebna oblika vinskega (ali z vinom povezanega) festivalskega turizma se tako lahko dogaja tudi v večjih mestih in celo izven vinorodnih območij (npr. London, Ljubljana). Bistven je torej kontekst, geografsko okolje, vinska regija oziroma vinskoturistična destinacija in/ali njena s tradicijo povezana identiteta.

Identiteta vinske regije oziroma njen *terroir* sta prav gotovo ključna pri oblikovanju in načrtovanju (samo)promocije vinske regije, ki se najbolj očitno izraža skozi predstavitev značilnosti njenega osrednjega pridelka oziroma proizvoda – vina. Remaud in Lockshin (2009) tako preusmerita potencialno težišče promocijskih aktivnosti od poudarjanja tipične sorte grozdja do izpostavljanja geografskega porekla oziroma imena vinske regije. Sprašujeta se tudi, ali ni morda v dobi vinskega turizma bolj na mestu evidentirati in poudariti tiste vinske in turistične atrakcije, ki bi delovale kot sredstvo za dvigovanje regionalne zavesti (Remaud, Lockshin, 2009, str. 80). Lahko torej vidimo, da je izbor ustreznih politik oblikovanja identitet vinskih regij ključno vprašanje pri načrtovanju, usmerjanju in razvoju vinskega turizma.

Kot uporabne indikatorje za oceno razvitosti vinskega turizma lahko upoštevamo: število vinskih kleti, število zaposlenih v vinskem turizmu, število in raznovrstnost specializiranih turističnih proizvodov, ki se povezujejo s ponudbo vinskega turizma (npr. kulturni turizem, ekoturizem ipd.), pomembnost prodaje in izvoza vina za vinske kleti, uporabo marketinških komunikacijskih orodij in promocijskih metod za obisk vinskih kleti, rast prihodkov od vinskega turizma, povezanost vinogradnikov in vinarjev, kot so vinska združenja in konzorciji (Jurinčič, Bojnec, 2009, str. 473–474).

Slika 4.1: Kanava Marezige – norveški turisti v deželi refoška. (foto: S. Kerma)

Pri konceptualizaciji vinskoturistične destinacije (regije) gre torej za vzajemno prepletanje dveh vidikov. Na eni strani lahko obstoječa ali potencialna turistična destinacija/regija osmišlja in nadgrajuje svoj obstoj v povezavi z vinom, obratno pa lahko vinarji svoje vinske kleti spreminjajo v turistične atrakcije. Na neki kritični točki dovolj intenzivnega vključevanja lahko to v širšem kontekstu postane pomembna sestavina posamezne vinske regije. Različne modele razvoja vinskoturističnih destinacij predstavita že omenjeni Carmichael in Senese (2012), ki oblikujeta tudi svoj tristopenjski model za analizo konkurenčnosti in trajnostnosti na primeru dveh kanadskih vinskih regij.

4.3 Sodobni vinskoturistični trendi: »Novi svet« in mediteranski kontekst

Analiza stanja globalnega vinskega trga izpostavlja države Novega sveta kot vedno močnejšo konkurenco (evro)mediteranskemu območju, kar se morda ne odraža toliko v količinah pridelanega vina, temveč zlasti v bolj inovativnem (in agresivnejšem) marketinškem pristopu. Novi svet in še posebej anglofonske dežele so tudi korak ali dva naprej v razvoju vinskega turizma. Zato ni presenetljivo, da od tam prihaja velika večina raziskav, objavljenih v znanstvenih revijah. Gomez in Collado (2012, cv: Charters, 2012) navajata podatek, da se kar 65 od 94 vinskoturističnih študij nanaša na države Novega sveta (predvsem na Avstralijo, Novo Zelandijo, Kanado in ZDA). To pomeni manj kot 30 % raziskav, posvečenih tradicionalnim evropskim proizvajalkam

vina, kar je nedvomno svojevrsten paradoks. Tudi že omenjene temeljne monografije s področja vinskega turizma pri tem niso izjema. Vprašanje je seveda, ali se lahko vinskoturistični sistem oziroma model, kot so ga razvili in preizkusili v državah Novega sveta, enostavno prenese tudi v mediteranski prostor.

Tomljenovićeva (2009) glede razvoja (vinskega) turizma poudarja, da je to eden bolj donosnih proizvodov in tako izredno pomemben za mnoge destinacije v Mediteranu. Nekateri sicer Mediteran zmotno imenujejo zibelko vinogradništva in vinarstva. Arheološka in zgodovinska dejstva govorijo drugače: kultura pridelave grozdja in vina izvira s širšega območja Kavkaza, z ozemelj današnjih Gruzije, Armenije, Azerbajdžana in Turčije (Jackson, 2008; Dougherty, 2012). A dejstvo je, da so mediteranske dežele skozi večtisočletni razvoj že v antiki pridobile (in ohranile) vodilni položaj v pridelavi vina, kar morda še toliko bolj velja za razvoj turizma. Francija, Italija in Španija dosegajo skupaj okrog 50 % svetovne proizvodnje vina, hkrati so po podatkih Svetovne turistične organizacije uvrščene med prvih pet destinacij na svetu po prihodih tujih turistov (preglednica 4.1).

Preglednica 4.1: Glavne proizvajalke vina in najbolj obiskane turistične destinacije v svetu leta 2011.

Država	**Količina vina (v mio hektolitrov)**	**% od skupne proizvodnje**		**Država**	**Prihodi tujih turistov (v mio)**
Svet – skupaj	266,6	100		Svet – skupaj	995,0
Francija	49,6	18,6	1	Francija	81,6
Italija	42,6	16,0	2	ZDA	62,7
Španija	35,0	13,1	3	Kitajska	57,6
ZDA	26,8	10,0	4	Španija	56,2
Argentina	15,5	5,8	5	Italija	46,1
Avstralija	11,0	4,1	6	Turčija	34,7
Čile	10,5	3,9	7	Združeno kraljestvo	29,3
Južna Afrika	9,9	3,7	8	Nemčija	28,4
Nemčija	9,6	3,6	9	Malezija	24,7
Portugalska	5,9	2,2	10	Rusija	22,7

Vir: Wine Institute ..., 2014; UNWTO ..., 2014.

Tudi nekatere druge dežele severnega mediteranskega loka, kot na primer Portugalska, Grčija, Turčija, Črna gora, Hrvaška in Slovenija, so bolj ali manj prepoznane vinorodne dežele, v svetovnem merilu pa tudi bolj ali manj uveljavljene turistične destinacije.

Tako industrija vina kot turistični sektor gospodarstva se že nekaj časa soočata z velikimi izzivi. Države severnega Mediterana niso prav nobena izjema. Vinsko industrijo pestijo viški proizvodnje in huda konkurenca vin iz držav Novega sveta ter z njima povezana negotovost glede potrošnje, ki v splošnem pada tudi zaradi izjemno zahtevnih razmer na svetovnem trgu (alkoholnih) pijač. Turistični razvoj v Mediteranu je po drugi strani že dosegel zrelo fazo življenjskega cikla destinacij, ki se soočajo s

stagnacijo ali celo upadom turističnega prometa in ki večinoma ne znajo ali zmorejo unovčiti povpraševanja po nišnih turističnih produktih. Vinski turizem se je torej kljub velikemu ekonomskemu pomenu vinske in turistične industrije v evromediteranskem prostoru (pre)počasi razvijal in je zaradi zgoraj omenjenih izzivov šele nedavno postal dovolj zanimiv oziroma nujen (Tomljenović, 2012).

Vzroke, deloma tudi mitologizirane, za relativno slabšo razvitost vinskega turizma v Evropi in posebej v Mediteranu (navkljub dolgi in bogati tradiciji) lucidno analizira Charters (2009 in 2012), ko primerja oba vinska svetova. Glede pridelave in potrošnje vina izpostavlja bistvene razlike skozi sedem vidikov: (1) različni produkcijski konteksti, (2) sistemi označb (porekla), (3) podjetniški pristopi in odnos do sodelovanja, (4) predanost turizmu malih vinarjev/kleti, (5) spreminjanje vzorcev potrošnje, (6) želja po izkušnji in (7) motivacija razviti vinski turizem. V analizi praktičnih vidikov vinskega turizma izpostavlja predvsem razlike v prireditvah, izobraževanju in sprejemu obiskovalcev oziroma upravljanju vinske kleti (Charters, 2009, str. 370). Ugotovitve kažejo, da so pogoji pri večini obravnavanih vidikov v prid razvoju vinskega turizma v deželah Novega sveta, kjer se je ta razvijal vzporedno z vinsko industrijo in sploh ne nujno z namenom povečane prodaje vina, pač pa kot podpora in razumevanje potrebe potrošnikov po uveljavljanju njihovega življenjskega sloga. V evropskih in mediteranskih vinorodnih pokrajinah je bilo načrtovanje v tem smislu manj formalno, vinski turizem pa za učinkovito delovanje ob lokalni podpori zahteva organizacijo in povezanost številnih ključnih akterjev. Charters (ibid.) vidi primerjalne prednosti mediteranskih vinskih regij predvsem v predanosti in odnosu vinarjev do prostora (*terroir*!) ter široki paleti kakovostnih naravnih vrednot, kulturne dediščine, kulinaričnih, umetniških in historičnih atrakcij, ki jih lahko povežejo v svojo vinskoturistično ponudbo.

Sodobni globalni trendi, ki vplivajo na mediteranski kontekst, bodo posledično zaznamovali tudi prihodnost vinskega turizma v Sloveniji. Nekatere trende povzemamo po Gačniku (2014), ki izpostavlja naslednje:

- Usmeritev k avtohtonim in udomačenim sortam ter usmeritev v butični vinski turizem.
- Romantizirani trend vračanja k naravi, ki konkretno pomeni tudi usmeritev v ekološko vinogradništvo in vinarstvo ter posledično v nove oblike razvoja trajnostnega oziroma odgovornega vinskega turizma in celotne kulture vina na Slovenskem. Predpostavlja se razvoj novega tipa vinskih kleti, gostiln, hotelov s poudarki na naravnih materialih, prav tako razvoj novih vinoloških konceptov, jedilnikov, pogrinjkov, interjerjev ...
- Vinska identiteta bo postala vse pomembnejši element regionalnega razvoja vinskoturističnih destinacij ter globalne prepoznavnosti vinorodnih regij.
- Razvoj nove vinskoturistične infrastrukture in novih vinskoturističnih programov in storitev s programi povezovanja z rekreacijo (pohodništvo, kolesarstvo ...).
- Avtentična in holistična izkušnja – doživetje lokalnega na sodoben, odgovoren, varen in trajnosten način.
- Pomen emocionalnih izkušenj in avtentičnih zgodb z vodenimi ogledi, degustacijami in izobraževanji ter sprehodi po vinogradih, vinske prireditve in festivali ...

4.4 Prispevek slovenske turističnogeografske stroke k raziskavam vinskega turizma

Slovenija je vsekakor integralni del mediteranskega geografskega in kulturnega prostora, z dolgo in bogato vinogradniško tradicijo ter razvitimi turističnimi atrakcijami. Razvoj vinskega turizma zdaj že skoraj dvajset let temelji na vinskih turističnih cestah (VTC), ki naj bi predstavljale hrbtenico (trendovskega) razvoja turizma na podeželju (Kerma, 2012). Kljub nekaterim izjemam je bil vinski turizem pri nas, čeprav dojet kot pomemben proizvod tako za turistični kot tudi vinski sektor, le redko predmet znanstvenega raziskovanja, kar pa se v zadnjih letih nekoliko popravlja. Dokler (2011, str. 11) je upravičeno kritičen, ko v svojem predlogu usmeritev strateškega razvoja vinskega turizma v Republiki Sloveniji izpostavlja izrazito nekonsistentnost rabe oziroma celo odsotnost pojma vinski turizem v temeljnih uradnih dokumentih pri nas. Do podobnega sklepa lahko pridemo na podlagi iskanja in pregleda dosedanjih objav prek sistema COBISS (september, 2014), ko za »vinski turizem« dobimo izpisanih 139 bibliografskih enot, od katerih je nekaj tujih objav, nekaj je celo istovetnih, kar prečiščeno pomeni 129 bolj ali manj relevantnih zadetkov. Vsekakor je potrebno poudariti, da se določenih bibliografskih enot slovenskih avtorjev, ki se vsebinsko povezujejo z vinskim turizmom, pod to besedno zvezo ne najde, temveč se jih odkrije pod drugimi ključnimi besedami (npr. »vinogradništvo, turizem«, »vinarstvo, turizem«, »vinske ceste« in/ali druge kombinacije). Zaradi ponazoritve smo na tem mestu analizirali izključno objave z iskanjem pod geslom »vinski turizem«.

Hitra analiza izpisanega gradiva, ki smo ga priložnostno kategorizirali kot: 1) promocijske brošure in turistični vodiči, 2) časopisni članki, 3) diplomska/magistrska dela in 4) strokovno-znanstveni prispevki, pokaže naslednje:

- Opazen je konstantno naraščajoč trend objav na temo *vinski turizem* od leta 1992 dalje (24 objav v prvem desetletju, prek 60 pa samo v zadnjih petih letih!).
- Promocijskih brošur in turističnih vodičev smo našteli 5, časopisnih člankov 42, daleč največ je diplomskih del (kar 62), strokovno-znanstvenih objav pa skupaj le 27.
- Znanstvenih magisterijev in/ali doktorskih disertacij o vinskem turizmu ni zaslediti.
- Od geografov se kot avtorja ali soavtorja strokovno-znanstvenih prispevkov pojavljata Igor Jurinčič in Simon Kerma. Oba sta tudi mentorja več diplomantom, nekaj mentorstev ima zavedenih Dejan Cigale, po eno pa Uroš Horvat in Marjan Tkalčič.

Priložnostno naj v tem pogledu izpostavimo tudi doprinos prof. dr. Matjaža Jeršiča, ki se z vinskim turizmom neposredno raziskovalno sicer ni ukvarjal, smo pa z malce podrobnejšim pregledom objav v sistemu COBISS (2014) ugotovili njegovo mentorstvo pri dveh diplomskih delih, in sicer: *Rekreacijska vloga vinorodnega območja na primeru Svečinskih goric* (avtorica: Anita Škraban, 1998) ter *Vinorodna pokrajina Bizeljskega in Pišec in njen vinogradniško-turistični pomen* (avtor: Uroš Škof, 1999).

Avtorji relativno majhnega števila vinskoturističnih znanstvenih raziskav pri nas (nekatere smo že citirali) so se osredotočali predvsem na analizo trženja vinskega turizma in razvijanje blagovnih znamk vinskih regij (Bojnec, Jurinčič, 2006), na obravnavo vloge vinskih konzorcijev pri trženju vina in razvoju vinskega turizma (Jurinčič, Bojnec, 2006), na raziskavo trženja vinskega turizma kot teritorialnega proizvoda (Bojnec, Jurinčič, Tomljenović,

2007) ter na študije primerov izbranih vinskih regij in okolišev (npr. Jurinčič, Bojnec, 2009; Kerma, 2012). Gačnik in Kerma (2014) analizirata nekatere zanimivejše vinske paradokse, ki so odraz bogastva in pestrosti vinskih identitet v Sloveniji in ki predstavljajo svojevrsten razvojni potencial za oblikovanje celostne strategije vinskega turizma ter posledično prispevajo k večji mednarodni prepoznavnosti vinogradništva in vinarstva, kulture vina in trajnostnega razvoja turizma. Gačnik (2014), sicer etnolog, je poskrbel za dokaj prestižno objavo samostojnega poglavja v znanstveni monografiji *Wine and identity: branding, heritage, terroir*, ki je izšla pri založbi Routledge.

Avtor teh vrstic se v svojem raziskovalnem delu ukvarja z vprašanji identitete vinske regije Primorske v kontekstu razvoja vinskega turizma. V nadaljevanju povzemamo nekatere že objavljene (gl. Kerma, 2012) ugotovitve analize vinskoturistične ponudbe, primerjave obstoječih razvojnih dokumentov in podobnosti oziroma razlike v strategijah in pristopih, povezanih z razvojem vinskega turizma v posameznih vinorodnih okoliših Primorske.

4.5 Vinski turizem na Primorskem

Primorska je zaznamovana z blagodejnim mediteranskim vplivom. Vpliv morja seže v praktično vse dele obravnavane regije, a kombinacija splošnih naravnogeografskih značilnosti (s specifičnim človeškim odzivom na okolje) je vendarle nekoliko drugačna za vsakega od njenih vinorodnih okolišev Brda, Vipavo, Kras in Slovensko Istro. V bistvu je Primorska dokaj heterogena vinska regija. Njene štiri okoliše lahko prepoznamo in označimo kot vinske mikroregije z lastno identiteto in značilnim terroirjem.

Slika 4.2: Vinogradniška pokrajina in vinski turizem v Goriških brdih. (foto: S. Kerma)

Preglednica 4.2: Primorske vinske kleti in njihova ponudba po vinorodnih okoliših.

Vinorodni okoliš	Število vin. kleti	Nudi namestitev	Lastna spletna stran	Ponudba vinskih kleti
Brda	59	14 (24 %)	44 (75 %)	Pokušina in prodaja vin, ogled kleti, vinarstvo in gostinstvo, turistična kmetija in gostinstvo, pokušina vin in rekreacija.
Vipava	89	10 (11 %)	51 (57 %)	Pokušina in prodaja vin, ogled kleti, osmica, pridelava vina, degustacija vin, organizacija vinskih večerov.
Kras	159	16 (10 %)	36 (23 %)	Pokušina in prodaja vin, osmica, pridelava vina, ogled kleti in etnološke zbirke, degustacija vin, restavracija, možnost ogleda kmetije, vinogradov, vasi, okolice, turistično vodenje po Krasu.
Slovenska Istra	78	4 (5 %)	25 (32 %)	Pokušina in prodaja vin, ogled kleti, degustacijski prostor za skupine, etnološka zbirka predmetov na kmetiji, ponudba kosil in večerij po naročilu, osmica, pridelava in prodaja vin, vina, restavracija, ogled posestva.

Vir: Kerma (2012), Turk (2012).

Precej kontroverzno dejstvo je, da slovenski razvojni dokumenti vinskemu turizmu (še vedno) ne namenjajo pozornosti, ki bi si jo zaslužil. Večina dokumentov (vsaj na papirju) sicer poudarja pomen vinskega turizma za lokalni in regionalni razvoj. Tako tudi avtorji Razvojnega načrta in usmeritev slovenskega turizma (Uran Maravić, Ovsenik, 2006) vidijo že razviti segment turizma v VTC, ki pa bi morale biti še bolj intenzivno vključene v integralni turistični proizvod posameznih turističnih destinacij. Nekaj konkretnejših predlogov najdemo v Regionalnem razvojnem programu Severne Primorske 2007–13 (2006) in Regionalnem razvojnem programu Južne Primorske 2007–13 (2006). Slednji je precej splošen in kot edini predlagani ukrep predvideva povezovanje ponudbe in trga preko promocije ponudbe VTC. RRP Severne Primorske je dosti bolj konkreten in poudarja velik potencial vinskega turizma, zlasti v povezavi z odličnostjo v turizmu (Prioriteta 2) ter promocijo razvoja trajnostnega turizma, in sicer z načrti za dva velika projekta (Muzej kulture vina Brda ter Rekonstrukcija stare vinske kleti v Vipavi z vzpostavitvijo vseslovenskega vinskega muzeja z dodatnimi dejavnostmi v tem objektu), ki pa navsezadnje (še) nista realizirana. Razvoj vinskega turizma je neposredno povezan z razvojem podeželja. Krovni dokument Program razvoja podeželja Republike Slovenije 2007–2013 (2007) v celoti izpusti vinski turizem, je pa njegov pomen prepoznan v vseh lokalnih in regionalnih strategijah (programih razvoja podeželja) primorskih

vinskih okolišev. Dokumenti poudarjajo pomen podpore pri razvoju vinogradniško-vinarskih kmetij in sočasno tudi komplementarne turistične ponudbe vzdolž VTC (Kerma, 2012).

V splošnem se načrtovalci lokalnega in regionalnega razvoja podeželja strinjajo, da VTC predstavljajo hrbtenico razvoja podeželja, ki pa jo je treba nadgraditi z avtentičnimi prireditvami in festivali. Izredno pomembna je vzpostavitev sistema sprotnih pregledov ponudnikov, ki zaradi nedefiniranega statusa skrbnikov še vedno ne deluje, kot bi moral. Res pa je, da so tudi sami ponudniki v veliko primerih zelo pasivni, ko gre za udeležbo na organiziranih seminarjih za izboljšanje turistične ponudbe. Naloga lokalnih oblasti in turističnih organizacij skupaj z društvi vinarjev je motivirati ponudnike z ocenjevanjem in nagrajevanjem, nuditi specifično strokovno svetovanje pri vzdrževanju stavb in njihove okolice, pomagati pri oblikovanju lastne blagovne znamke, nuditi administrativno pomoč pri pridobivanju finančnih sredstev iz razvojnih skladov in drugo podporo. Ob infrastrukturnih ukrepih in animaciji ponudnikov bi se odgovorni morali osredotočiti predvsem na ustrezno promocijo VTC, kjer pomembno vlogo odigrajo turistične pisarne in ažurne informacije o turistični ponudbi (promocijski materiali, privlačno oblikovane ter posodobljene spletne strani). Ključno je tudi povezovanje ponudbe VTC z drugimi oblikami turistične ponudbe na podeželju, z organiziranjem dnevnih izletov ali daljših aranžmajev. Trenutno delujejo le redke lokalne turistične agencije, ki samostojno razvijajo in tržijo velik potencial VTC na Primorskem (Kerma, 2012).

Glede na velikost in obseg imajo Brda vsekakor najbolj celovito ponudbo, ki vključuje največji delež namestitvenih zmogljivosti pri vinarjih med vsemi okoliši; še najbolj izstopa po opremljenosti vinarjev z lastno spletno stranjo (75 % vseh). Destinacija kot taka je med vsemi okoliši najmanjša, zato pa v več pogledih najbolj homogena, saj obsega eno samo občino in ponuja širok spekter turističnih atrakcij, dogodkov in aktivnosti. Vino je prisotno praktično na vseh prireditvah, med katerimi je, zanimivo, najbolj množična posvečena prazniku češenj. Splošno sprejeto je tudi dejstvo, da gre v primeru Brd za najbolj razvito vinsko regijo v Sloveniji, kar se očitno odraža tudi v njenem vinskoturističnem razvoju. Po Jurinčiču in Bojnecu (2009), ki uporabita modificirani Butlerjev štiristopenjski model, bi lahko Brda pogojno uvrstili že v 3. stopnjo življenjskega cikla vinskoturistične destinacije. Brda se postopoma že bližajo zreli fazi, medtem ko so ostali trije okoliši še na 2. razvojni stopnji. Vipava je razdeljena na spodnjo in zgornjo VTC, kar povzroča nekoordinirane dejavnosti med delujočimi TIC-i. Vendar je turistična ponudba iz leta v leto pestrejša in vse bolj privlačna, popravlja se tudi doslej dokaj skromna namestitvena zmogljivost in turistični angažma samih vinarjev. Zelo pozitiven razvojni dejavnik, ki bi lahko pripomogel h krepitvi vinskoturistične dejavnosti v regiji in tudi širše, je Visoka šola za vinogradništvo in vinarstvo Univerze v Novi Gorici. Kraški vinorodni okoliš se lahko ponaša z morebiti najbolje urejeno in ustrezno promovirano VTC s posodobljenima internetno stranjo in brošuro. Problematična je opremljenost kraških vinarjev z lastno spletno stranjo, sicer pa lahko ugotovimo, da je tudi tu ponudba pestra in značilna. Ponudba v Slovenski Istri temelji na tipičnih istrskih vinih, oljčnem olju in značilni mediteranski kulinariki z morskim in podeželskim pridihom. Potencial Istrske VTC se sicer ponovno krepi, a je še vedno zaznati težave v nedefiniranem skrbništvu in posledični nekoordiniranosti med obalnimi občinami. Drugi problem je povezan z zelo skromno ponudbo namestitvenih zmogljivosti v zaledju Slovenske Istre, saj lahko vse turistične kmetije oziroma vinske kleti z namestitvijo naštejemo na prste ene roke (preglednica 4.2).

V povezavi z dokaj kakovostno turistično ponudbo v obravnavanih vinorodnih okoliših Primorske je treba omeniti nekaj pomembnih tradicionalnih in tudi novejših inovativnih prireditev, povezanih z vinom in kulinariko (tipični pridelki in jedi). Ponudba je zelo pestra in lokalno specifična, v nekaterih pogledih tudi precej podobna, saj temelji na skupni tradiciji in običajih (trgatev, martinovanje, uveljavljene promocijske strategije, npr. odprte kleti, izbor vinskih kraljic itd.). V splošnem so vinsko-kulinarične prireditve dobro obiskane, čeprav se jih večinoma (zlasti v primeru tradicionalnih dogodkov) udeležujejo domačini in dnevni izletniki, ne pa toliko (vinski/kulinarični) turisti. Izjema je v določeni meri Slovenska Istra, kjer je večji skupni obisk predvsem odraz poletne sezonskosti. Po mnenju nekaterih organizatorjev naj bi bilo ponudbe teh prireditev celo preveč in se je potrebno že krepko potruditi za soliden obisk. Dejstvo je, da v perspektivi lahko prosperirajo le tisti vinsko-kulinarični dogodki in prireditve, ki gradijo na originalnosti in avtentičnosti vinske regije kot turistične destinacije, ne glede na množičnost ali butičnost izvedbe (Kerma, 2012).

4.6 Vinski turizem: med mozaičnostjo, posebnostmi in sodobnimi zahtevami trga

Za vinski turizem na Primorskem lahko torej v splošnem izpostavimo raznolikost in pestrost. Ugotavljamo tudi izrazito notranjo nepovezanost in heterogenost vinskoturistične regije Primorske, ki se nanaša na njene štiri vinorodne okoliše. Ti so kljub bližini dokaj prepoznavni in samosvoji, z lastno identiteto, ki jo definirajo specifične mikroklimatske, reliefne in pedološke razmere, tudi nekoliko različen družbeno-zgodovinski razvoj s posledično prilagoditvijo človeka na okolje. Vse to se odraža v značilnih sortah grozdja in vina, tipičnih pridelkih in jedeh ter drugih posebnostih, na katerih temelji razvoj vinskega turizma v posameznih vinorodnih okoliših na Primorskem. Vendar se tudi znotraj vsakega izmed okolišev kaže določena bolj ali manj izrazita heterogenost, katere vzrok je predvsem administrativna nepovezanost oziroma razdrobljenost na več občin. Posledično so zaradi tega manj prepoznavne in slabše organizirane vinske turistične ceste (VTC), četudi predstavljajo potencialno pomemben dejavnik razvoja vinskega turizma v obravnavanih okoliših. Na drugi strani lahko prepoznamo dokaj dobro turistično ponudbo, ki med drugim vključuje nekatere tradicionalne in tudi inovativne vinske dogodke in prireditve. Izstopa predvsem raznovrstnost in posebnost lokalne ponudbe, a je ta v določenem pogledu tudi podobna (soroden kulturni kontekst in dediščina). Vsekakor bo v nadaljnjih raziskavah potrebno veliko več pozornosti nameniti strani povpraševanja, zlasti odnosu obiskovalcev oziroma vinskih turistov do izbrane vinske (mikro)destinacije in njihovim vsakokratnim motivom za obisk posameznih vinorodnih okolišev na Primorskem (in drugje v Sloveniji).

Predstavitev študije primera za potrebe tega prispevka je uporabljena kot ilustracija enega od možnih pristopov v okviru raziskovalnega polja geografije vina. Ta propulzivna in v Sloveniji (presenetljivo) še vedno dokaj prezrta geografska panoga se med drugim posveča tudi identiteti vinske regije (z vpeljavo pojma *terroir*, ki je geografski koncept *par excellence*!) in z njo povezanim vidikom vinskega turizma. K razumevanju slednjega pa so z nekaterimi temeljnimi znanstvenimi deli pomembno prispevali prav geografi.

Viri in literatura

Bojnec, Š., Jurinčič, I., 2006. Marketing and brand name development: wine and wine tourism. V: Podnar, K., Jančič, Z. (ur.). Contemporary Issues in Corporate and Marketing Communications: Towards a Socially Responsible Future. Ljubljana, Faculty of Social Sciences, str. 252–254.

Bojnec, Š., Jurinčič, I., Tomljenović, R., 2007. Marketing of wine tourism as a teritorial product. V: Management International Conference (MIC) 2007. Koper, University of Primorska, Faculty of Management, str. 1075–1082.

Carmichael, B. A., Senese, D. M., 2012. Competitiveness and Sustainability in Wine Tourism Regions: The Application of a Stage Model of Destination Development to Two Canadian Wine Regions. V: Dougherty, P. H. (ur.). The geography of wine: regions, terroir and techniques. Dordrecht itd., Springer, str. 159–178.

Charters, S., 2009. New World and Mediterranean wine tourism: A comparative analysis. Tourism, 57, 4, str. 369–379.

Charters, S., 2012. The myths of wine tourism in Europe. V: Romano, M. F., Natilli, M. (ur.). Wine and Food Tourism. First European Conference. Pisa, Edizioni ETS, str. 19–42.

de Blij, H. J., 1981. Geography of viticulture. Miami, Miami Geographical Society, 134 str.

de Blij, H. J., 1983. Geography of viticulture: rationale and resource. Journal of Geography, 82, 3, str. 112–121.

Dickenson, J., 1990. Viticultural geography: an introduction to the literature in english. Journal of Wine Research, 1, 1, str. 5–24.

Dokler, R., 2011. Usmeritve strateškega razvoja vinskega turizma v RS. Diplomska naloga. Portorož, Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije – Turistica, 100 str.

Dougherty, P. H., 2012. Introduction to the Geographical Study of Viticulture and Wine Production. V: Dougherty, P. H. (ur.). The geography of wine: regions, terroir and techniques. Dordrecht itd., Springer, str. 3–36.

Gačnik, A., Kerma, S., 2014. Paradoksi vinskega turizma na Slovenskem: izbrani primeri. V: Mušič, K., Kociper, T. in Sikošek, M. (ur.). Turizem in management. Koper, Založba Univerze na Primorskem, str. 127–135. URL: http://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6832-79-3.pdf (citirano 15. 8. 2014).

Gačnik, A., 2014. Slovenian wine stories and wine identities: from heritage and culture of wine to wine tourism. V: Harvey, M., Frost, W., White, L. (ur.). Wine and identity: branding, heritage, terroir. New York, Routledge, str. 57–70.

Getz, D., 2000. Explore wine tourism: Management, development & destinations. New York, Sydney, Tokyo, Cognizant Communication, 255 str.

Getz, D., Brown, G., 2006. Critical success factors for wine tourism regions: a demand analysis. Tourism Management, 27, str. 146–158.

Getz, D., Robinson, R., 2012. Understanding and researching food tourism. V: Romano, M. F., Natilli, M. (ur.). Wine and Food Tourism: First European Conference. Pisa, Edizioni ETS, str. 43–86.

Global wine tourism: Research, management and marketing. 2006. Carlsen, J., Charters, S. (ur.). Wallingford, CABI, 278 str.

Jackson, R. S., 2008. Wine Science. Principles and Applications. 3rd ed. Amsterdam, Academic Press, 751 str.

Jurinčič, I., Bojnec, Š., 2006. The role of wine consortiums in wine marketing and wine tourism development in Slovenia. V: STIQE 2006 conference, 28–30 June 2006. Maribor, Faculty of Economics and Business, str. 81–86.

Jurinčič, I., Bojnec, Š., 2009. Wine tourism development: The case of wine district in Slovenia. Tourism, 57, 4, str. 435–448.

Kerma, S., 2012. Wine tourism as a factor of regional development: the case of Primorska wine region, Slovenia. V: Romano, M. F., Natilli, M. (ur.). Wine and Food Tourism: First European Conference. Pisa, Edizioni ETS, str. 237–254.

Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007–2013, 2007. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo in okolje.

Regionalni razvojni program Južne Primorske 2007–2013. 2006. Regionalni razvojni center Koper/Centro regionale di sviluppo, RRA Južna Primorska, 118 str. URL: http://www.rrc-kp.si/images/stories/dokumenti/pdf/RRP-verzija-18-29.11.06.pdf (citirano 10. 9. 2014)

Regionalni razvojni program Severne Primorske (Goriške statistične regije) 2007–2013. 2006. Kobarid, Posoški razvojni center; Regionalni razvojni svet (RRS) Severne Primorske (Goriške statistične regije), 98 str. URL: http://www.rra-sp.si/si/file/download/24_bdcf2cf437bce/Strateski%20del%20%281%29.pdf (citirano 11. 9. 2014)

Remaud, H., Lockshin, L., 2009. Building brand salience for commodity-based wine regions. International Journal of Wine Business Research, 21, 1, str. 79–92.

Shor, N., Mansfeld, Y., 2009. Between wine consumption and wine tourism: Consumer and spatial behaviour of Israeli wine tourists. Tourism, 57, 4, str. 381–403.

Sommers, B. J., 2008. The geography of wine: how landscapes, cultures, terroir, and the weather make a good drop. New York, Plume, 295 str.

Stewart, J., Bramble, L., Ziraldo, D., 2008. Key challenges in wine and culinary tourism with practical recommendations. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 20, 3, str. 303–312.

Tomljenović, R., 2009. Wine tourism in Mediterranean. Guest editorial. Tourism, 57, 4, str. 367–368.

Tomljenović, R., 2012. Introduction. V: Romano, M. F., Natilli, M. (ur.). Wine and Food Tourism: First European Conference. Pisa, Edizioni ETS, str. 9–16.

Turk, S., 2012. Vinski turizem v vinorodni deželi Primorski. Zaključna projektna naloga. Portorož, Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije – Turistica, 48 str.

UNWTO Tourism Highlights. 2014. Madrid, World Tourism Organization, 15 str. URL: http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights14_en.pdf (citirano 15. 8. 2014).

Uran, M., Ovsenik, R., 2006. Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007–2011. Ljubljana, Ministrstvo za gospodarstvo, 169 str.

Wade, R. I., Pinto, C., Jacobs, H., Martin, D., 2006. Wine Tourism: Motivations of Winery Visitation in the Niagara Wine Region. V: Tsartas, P., Christou, E., Sigala, M. (ur.). In search of excellence for tomorrow's tourism travel and hospitality [CD ROM]. Thessaloniki, The University of the Aegean.

Wine Institute. World Statistics. World wine production by country. 2014. URL: http://www.wineinstitute.org/files/World_Production_by_Country_2011.pdf (citirano 15. 8. 2014).

Wine and Food Tourism: First European Conference. 2012. Romano, M. F., Natilli, M. (ur.). Pisa, Edizioni ETS, 334 str.

Wine Tourism around the World. 2000. Hall, C. M., Sharples, L., Cambourne, B., Macionis N. (ur.). Oxford itd., Butterworth Heinemann, 348 str.

5 Značilnosti potovalnega ravnanja mlajših slovenskih turistov

Dejan Cigale, Martina Herič, Sandra Kavčič, Miha Varga

Globalni turizem v zadnjih desetletjih beleži bolj ali manj kontinuirano rast. Med državami, ki generirajo pomembne turistične tokove, se postopoma uveljavljajo tudi tiste zunaj evropskega in severnoameriškega prostora. Hkrati notranja heterogenost turizma vpliva na to, da se razvijajo različne oblike turizma in vanj vključujejo zelo različne skupine prebivalstva (glede na socio-ekonomski status, demografske in etnične značilnosti, motive ...).

Turistične potrebe in ravnanje se spreminjajo tudi s starostjo in temu se prilagaja tudi turistična ponudba. Zaradi posebnosti povpraševanja in ponudbe, povezanih s turisti iz različnih starostnih skupin, govorimo tudi o turizmu starejših (seniorskem turizmu) ali pa na drugi strani o mladinskem turizmu. Za Slovenijo o pomenu slednjega pričajo rezultati rednih anketnih raziskav Statističnega urada RS (v nadaljevanju SURS), ki opozarjajo na nadpovprečno turistično aktivnost mlajšega prebivalstva. Tako je v letu 2012 odšlo na vsaj eno zasebno turistično potovanje 63,6 % prebivalcev Slovenije, med osebami iz starostnega razreda 15–24 let pa je bil ta delež kar 82,8 % (Udeleženost prebivalcev na turističnih ..., 2014).

Mladinski turizem je v strokovni literaturi razmeroma redko obravnavan. Kljub temu je bil deležen proučevanja že z različnih zornih kotov. Ena najbolj temeljitih tovrstnih raziskav (Richards, Wilson, 2004) je vključila anketirance iz različnih držav, med drugim tudi iz Slovenije. Raziskava je pojav obravnavala na razmeroma zelo celovit način, pri čemer so bile pozornosti deležne tako značilnosti mladih turistov kot njihovo ravnanje v času potovanja. S posameznimi značilnostmi mladinskega turizma so se ukvarjali še nekateri drugi avtorji, pri tem pa so bile obravnavane tako raznolike vsebine, kot npr. potovalni motivi neodvisnih mladih turistov (Perrett, 2007), razlike med mladimi turisti, ki letujejo doma ali v tujini (Carr, 2002), učinek družbenih medijev ter informacijskih in komunikacijskih tehnologij na mladinski turizem (Bizirgianni, Dionysopoulou, 2013) ali pa vpliv plesne glasbe na mlade turiste pri izbiri turističnih destinacij (Sellars, 1998).

Oznaka »mladinski turizem« se nanaša le na eno izmed demografskih značilnosti turistov, glede na druge značilnosti (npr. motive turistov, vrsto obiskanega območja ...) pa bi lahko v zvezi z mladimi turisti govorili tudi o kulturnem, pustolovskem, obmorskem ... turizmu. Mladinski turizem se v precejšnji meri navezuje tudi na t. i. nahrbtnikarski turizem ali popotništvo. Kot namreč ugotavlja Sørensen (2003), je večina nahrbtnikarjev stara med 18 in 33 let, pri čemer je vtis, da jih največ sodi v starostno kategorijo 22–27 let. Kolikšen je delež nahrbtnikarskih turistov (popotnikov) znotraj mladinskega turizma iz razpoložljive literature ni mogoče razbrati, v vsakem primeru pa je znotraj mlajše populacije ta oblika turizma bolj pomembna kot pri katerikoli

drugi starostni skupini. Enotnega poimenovanja te oblike turizma ni in v slovenščini se običajno govori o turizmu nahrbtnikarjev, nahrbtnikarskem turizmu, nahrbtnikarstvu ali popotništvu (npr. Vodopivec, 2004; Titan, 2009; Batinič, 2011; Kravanja, 2013). Tudi prej omenjena mednarodna raziskava mladinskega turizma (Richards, Wilson, 2004) je pokazala razlike v samoopredelitvi (oz. samopoimenovanju) med mlajšimi turisti. V Sloveniji je bila najpogostejša samoopredelitev za nahrbtnikarje (»*backpackers*«; Richards, Wilson, 2004, str. 18).

Uvodoma zapisana trditev o skromni proučenosti mladinskega turizma še v večji meri velja za Slovenijo. Ne glede na to je v preteklih letih nastalo nekaj del (zlasti diplomskih del), ki so se ukvarjala s to tematiko, omeniti pa kaže tudi Koncept razvoja mladinskega turizma v Republiki Sloveniji (2006), katerega naročnik je bil Urad RS za mladino, saj priča o tem, da je ta oblika turizma deležna pozornosti s strani državne turistične politike. Na splošno pa vendarle velja, da ostaja to področje razmeroma slabo proučeno. Tako je bil namen na tem mestu predstavljene raziskave prispevati k oblikovanju bolj celovite podobe o mladinskem turizmu v Sloveniji. Pri tem je bil poudarek tudi na tistih značilnostih, o katerih redne raziskave Statističnega urada Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS) o turističnih potovanjih slovenskega prebivalstva (Ekonomsko področje, 2014) ne govorijo in katerih večinoma niso obravnavale niti maloštevilne raziskave o mladinskem turizmu v Sloveniji.

V okviru tega je bila pozornost namenjena nekaterim osnovnim značilnostim turističnega ravnanja mlajših slovenskih turistov, ki so med drugim vključevale udeležbo na turističnih potovanjih, uporabljena prometna sredstva, značilnosti potovalnih skupin, dejavnosti na turističnem potovanju ter število in vrste obiskanih turističnih krajev. Informacije so bile pridobljene s pomočjo anketne raziskave. Kot je bilo omenjeno, lahko pri turističnem ravnanju mlajše populacije v nadpovprečni meri opazimo tiste lastnosti, ki se navezujejo na pojav nahrbtnikarskega turizma ali popotništva (tj. daljše trajanje turističnega potovanja, obisk večjega števila turističnih ciljev znotraj enega samega potovanja, lastna organizacija potovanja, fleksibilnost itinerarija ...; gl. npr. Sørensen, 2003; O'Reilly, 2006). Ob upoštevanju tega se je raziskava posvetila tudi vprašanju, v kolikšni meri so pri turističnih potovanjih anketirancev prisotne omenjene značilnosti. V navezavi na to so bile primerjane značilnosti dveh skupin anketirancev, ki se med sabo razlikujeta po vrsti zadnjega daljšega turističnega potovanja (tj. tistega, ki je vključevalo vsaj štiri prenočitve). Prvo skupino so tvorili tisti, ki so v okviru tega potovanja prenočevali v več krajih in si potovanje organizirali sami, drugo pa vsi ostali anketiranci.

5.1 Starostna opredelitev mladinskega turizma

Mladinski turizem je vrsta turizma, katerega ciljna skupina je mladina. Skupna študija Svetovne mladinske, študentske in izobraževalne potovalne organizacije (WYSE Travel Confederation) ter Svetovne turistične organizacije Združenih narodov (UNWTO) iz leta 2005 je pokazala, da posamezne nacionalne turistične organizacije različno tolmačijo pojem mladinskega turizma. Pojavila so se znatna odstopanja v starostnih opredelitvah mladine: ponekod so uporabili starostne meje 16–24 let, drugje 16–29 let, v nekaterih primerih celo 16–35 let (Youth Travel Matters ..., 2008).

Na splošno naj bi v Sloveniji za mlade veljali tisti med 14. in 27. letom starosti oziroma med 15. in 29. letom starosti (Vertot, 2009, str. 11), v EU pa med mlade večinoma uvrščajo osebe med 15. in 25. letom starosti ali tudi do 30. leta (Vertot, 2009, str. 11). V Sloveniji so bile najbolj številne raziskave, ki so se ukvarjale z mladinskim turizmom le posredno, saj so obravnavale potovalne navade študentov, zato se niso soočale z vprašanjem starostne opredelitve mladih turistov oziroma mladinskega turizma. Kot primer lahko navedemo deli avtorjev Gostiše (1999) in Pavliča (2013). Kozlovič (2007) je v svojem diplomskem delu okvir mladinskega turizma omejila s starostjo med 18 in 25 let.

Slika 5.1: Mladinski hoteli so posebna oblika nastanitvenih objektov, ki je namenjena prvenstveno mlajšim turistom. (foto: M. Herič)

Doslej zapisano opozarja, da pojav mladinskega turizma ni navezan le na demografske spremenljivke. Danes se tako uporablja več kriterijev za opredelitev mladinskega turizma, pri čemer starost ne igra izključne vloge, temveč je le eden izmed kriterijev. K temu napeljuje tudi dejstvo, da so se spremenili sociološki, gospodarski in kulturni vidiki mladih. Pomembnejše spremembe so (Nova spodbuda za evropsko mladino …, 2002):

- Mladost traja dlje, saj pod pritiskom gospodarskih (npr. zaposljivost, brezposelnost) in družbeno-kulturnih dejavnikov mladi v povprečju kasneje dosežejo različne življenjske stopnje (npr. konec formalnega izobraževanja, prva zaposlitev, ustvarjanje družine).
- Vedno večje je prepletanje različnih življenjskih vlog (poleg študentskih obveznosti tudi družinske obveznosti, služba, obenem lahko živijo tudi pri starših).

- Življenjske poti so vedno manj premočrtne in vedno bolj individualne, vedno manj je načrtovanih karier, porok in družin.
- Demografski trendi kažejo na upadanje števila mladih, a vseeno teoretično ne pričakujemo padca števila mladih gostov, saj naj bi v prihodnosti zaradi stila življenja potovalo več mladih kot do sedaj.

V našem delu smo mlade omejili s 15. in 29. letom starosti. S tem je zajet tisti segment mladih, ki se že samostojno odloča o izbiri destinacije, načinu potovanja in porabi lastnih sredstev, hkrati pa se po različnih značilnostih razlikuje od starejših starostnih skupin. Takšna starostna opredelitev mlade populacije je bila prisotna še v nekaterih drugih primerih (npr. Youth Market …, 2014). Enake starostne meje (15–29 let) je uporabil tudi Eurostat v svoji publikaciji o mladih v Evropi (Youth in Europe …, 2009).

5.2 Izvedba anketne raziskave

Podatki za pričujočo raziskavo so bili zbrani s pomočjo spletne ankete. Odločitev za takšno anketiranje je bila pogojena z danimi časovnimi in finančnimi možnostmi. Prednosti takšnega anketiranja so povezane z manjšo porabo časa, nižjimi stroški ter lažjo obdelavo, saj ni potrebe po ročnem vnosu podatkov (Medlin, Roy, Chai, 1999). Na drugi strani neenakomeren dostop do interneta vpliva na težave z zagotovitvijo ustreznega vzorca (Selwyn, Robson, 1998; Couper in sod., 2007), res pa to velja tudi za druge načine anketiranja (npr. telefonsko). Poleg tega je ta problem pri mlajši generaciji manj prisoten. Se pa zavedamo, da je to lahko vplivalo na manjšo reprezentativnost rezultatov. Primerjave spletnega anketiranja z drugimi oblikami anketiranja (glede stopnje odziva, značilnosti anketirane populacije, zanesljivosti rezultatov ...) niso dale enoznačnih ugotovitev (gl. npr. Braunsberger, Wybenga, Gates, 2007; Nagelhout in sod., 2010; Shin, Johnson, Rao, 2012).

Anketiranje je bilo izvedeno konec leta 2013, anketiranci pa so bili povabljeni k sodelovanju prek družabnih omrežij, po elektronski pošti in na nekaterih spletnih forumih. Odzvalo se je 395 anketirancev v starosti 15–29 let. Prevladovali so anketiranci z dokončano srednješolsko izobrazbo (53,2 %), sledili pa so anketiranci z višje- in visokošolsko izobrazbo (40,3 %). Oba deleža sta višja kot v celotnem slovenskem prebivalstvu te starosti (l. 2013 je bilo med osebami v starosti 15–29 let 45,1 % tistih s srednjo izobrazbo in 14,6 % višje- in visokošolsko izobraženih). Nezadostna je bila zlasti zastopanost oseb z osnovnošolsko ali nižjo izobrazbo (njihov delež v celotni slovenski populaciji starosti 15–29 let je 29,9 %, v našem vzorcu pa le 3,0 %), pa tudi oseb z nižjo ali srednjo poklicno izobrazbo (3,5 % namesto 10,4 %). Socio-demografske značilnosti anketirancev opozarjajo na to, da je za anketirano populacijo značilna nadpovprečna izobraženost v primerjavi s slovensko populacijo iste starosti. Potemtakem odražajo v nadaljevanju predstavljeni rezultati predvsem ravnanje mlajše, bolj izobražene slovenske populacije z dostopom do spleta.

Dobljene odgovore o udeležbi na turističnih potovanjih za starostno kategorijo 15–24 let smo primerjali z odgovori anketirancev iste starosti, ki jih je objavil SURS

(Udeleženost prebivalcev na turističnih ..., 2014). Raziskava SURS je bila precej bolj velikopotezno zastavljena in izvedena na slučajnem vzorcu 1760 državljanov Slovenije. Tako je med prebivalci Slovenije v starosti 15–24 let šlo na zasebno (neposlovno) turistično potovanje v l. 2012 82,2 % vseh, med našimi anketiranci enake starosti pa 88,9 %. Na zasebno turistično potovanje, ki je vključevalo vsaj štiri prenočitve, je šlo v l. 2012 68,7 % prebivalcev Slovenije, starih 15–24 let, med našimi anketiranci pa kar 80,2 %. Ker so podatki SURS pokazali na pozitivno povezavo udeležbe na potovanjih z izobrazbo (Udeleženost prebivalcev na turističnih ..., 2014), lahko tudi višjo udeležbo, ki jo je pokazala naša anketa, povežemo s tem dejavnikom. Razlike v rezultatih med obema raziskavama niso zelo velike in vsaj v grobem ostajajo v podobnih okvirih, kar bi lahko govorilo o tem, da je – kljub določenim pomanjkljivostim vzorca – tudi naša anketa dokaj uspešno zajela turistično ravnanje slovenskih mlajših turistov.

5.3 Dosedanja proučevanja mladinskega turizma v Sloveniji

Mladinski turizem je bil v Sloveniji v strokovni literaturi razmeroma redko obravnavan. Kljub temu je že nastalo nekaj del, ki so obravnavala tematiko mladinskega turizma in z njim povezanih pojavov, npr. študentskih potovanj, popotništva ali nahrbtnikarstva ... Eno izmed prvih tovrstnih del je bila raziskava Gosarja (1989), ki se je osredotočila na potovanja študentov geografije. Podatki so bili zbrani s pomočjo anketne raziskave o počitniških navadah študentov. Med drugim je raziskava pokazala, da jih je več kot tri četrtine počitnikovalo v radiju 500 km. Najbolj obiskana so bila turistična središča v Slovenskem Primorju in Zahodni Istri (Poreč, Portorož, Pula), študenti višjih letnikov pa so se pogosteje odpravljali na potovanja po Dalmaciji in po svetu (Gosar, 1989).

Na obravnavano temo je nastalo tudi kar nekaj diplomskih del. Gostiša (1999) se je ukvarjala z značilnostmi turističnih potovanj študentov, kot so npr. prostorska usmerjenost potovanj, njihova sezonska razporeditev, vrsta izbranih nastanitvenih objektov, motivacija potovanj ... Z zelo podobno tematiko, in sicer na primeru študentov Univerze na Primorskem, se je ukvarjalo tudi novejše delo Pavliča (2013). Filej (2011) je analiziral stanje turizma in mladinskih hotelov na slovenskem turističnem trgu. Delo sprva opredeli mladinski turizem v sklopu trajnostnega razvoja, nato opiše potovalne navade Slovencev in analizira trg tovrstne turistične ponudbe v Sloveniji. Kasneje prouči možnosti za nastanek ekološkega mladinskega hotela v Goriških brdih. Splošne trende v popotništvu, potovalne prakse in značilnosti popotništva je obravnavala Venekova (2007) v svojem delu »Popotništvo kot potrošna praksa v postmoderni«. Kozlovičeva (2007) je v empiričnem delu svoje raziskave prikazala rezultate ankete, ki je zajela dve starostni skupini: populacijo med 18. in 25. letom (mlade) ter populacijo, starejšo od 60 let (večinoma upokojence). Tudi ta raziskava je pokazala večjo turistično aktivnost mlajše populacije. Pripadniki mlajše generacije pogosteje odhajajo na daljša potovanja izven Slovenije, kjer v sklopu enega potovanja obiščejo več krajev, medtem ko se starejši raje odločajo za organizirana potovanja po Sloveniji.

5.4 Mladinski turizem v Sloveniji in razpoložljivi statistični podatki

Statističnih podatkov o mladinskem turizmu v Sloveniji praktično ni, čeprav SURS v okviru rednih raziskav o turističnih potovanjih slovenskega prebivalstva (Ekonomsko področje, 2014) predstavlja nekatere podatke tudi po posameznih starostnih skupinah, med drugim tudi za skupino 15–24 let. Poleg tega vsaj nekaj informacij o mladinskem turizmu nudijo statistični podatki o turističnem obisku v mladinskih hotelih (Nastanitvena statistika, letni podatki ..., 2014), ki bodo na kratko predstavljeni v nadaljevanju. Treba pa je poudariti, da mladi turisti prenočujejo tudi v drugih vrstah nastanitvenih zmogljivosti.

Mladinske hotele v Sloveniji večinoma obiskujejo tuji gostje, ki prispevajo okoli 80 % prihodov turistov. Obisk mladinskih hotelov narašča v vsem obdobju (2010–2013), za katero so na voljo tovrstni podatki. Število prihodov turistov se je povečalo s 45.730 l. 2010 na 89.676 l. 2013, kar je predstavljalo povečanje deleža z 1,5 % na 2,6 % vseh prihodov v državi.

Na tem mestu nas zanimajo turistična potovanja mlajših slovenskih državljanov, zato so relevantni le podatki, ki govorijo o prihodih domačih turistov oziroma o domačih prenočitvah v mladinskih hotelih. Domačih prihodov je samo okrog ena petina vseh (16.572 oziroma 18,5 % l. 2013). Velika večina prihodov domačih turistov v mladinskih hotelih je zgoščena v gorskih (26,6 %), mestnih (23,3 %) in obmorskih (20,5 %) občinah. Takšna razporeditev je deloma povezana tudi s prostorsko razporeditvijo zmogljivosti in ne zgolj z interesi slovenskih turistov v mladinskih hotelih. Razlike med slovenskimi in tujimi turisti (in posebnosti motivov mladih slovenskih turistov) pridejo do izraza zlasti pri Ljubljani, kjer je sicer več kot četrtina tovrstnih zmogljivosti (27,3 %), v katerih pa je bilo l. 2013 zabeleženih le 7,7 % prenočitev slovenskih turistov v mladinskih hotelih.

Značilna je precejšnja sezonskost turističnega obiska, saj je v zgolj dveh mesecih (julij in avgust) zabeležena četrtina letnega števila prenočitev slovenskih turistov v mladinskih hotelih (25,2 % l. 2013) (Nastanitvena statistika, mesečni ..., 2014).

5.5 Značilnosti potovalnega ravnanja anketirancev

V nadaljevanju bodo predstavljeni nekateri pomembnejši rezultati anketne raziskave. Najprej bo pozornost namenjena udeležbi na turističnih potovanjih in njihovim značilnostim, kot so npr. trajanje potovanj, vrsta potovalne skupine, obiskani kraji ..., kasneje pa bodo predstavljene izbrane značilnosti potovanj dveh skupin anketirancev, ki se med seboj razlikujeta po organizaciji zadnjega daljšega turističnega potovanja (samostojno ali s pomočjo turistične agencije) in glede na to, ali je njihovo turistično potovanje vključevalo le bivanje v enem samem kraju, ali pa je šlo za počitnice, v okviru katerih so anketiranci prenočevali v vsaj dveh krajih. Anketiranci iz teh dveh skupin so bili tudi primerjani med seboj glede na trajanje potovanja, aktivnosti na potovanju in velikost potovalne skupine. Pri tem je bil uporabljen χ^2 preskus, izračunan pa je bil tudi kontingenčni koeficient (kot mera stopnje povezanosti).

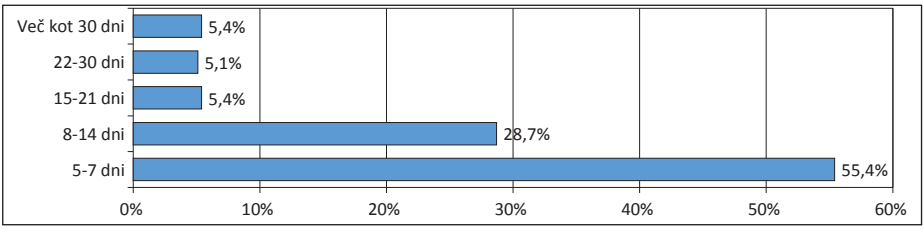
5.5.1 Udeležba na turističnih potovanjih

Velika večina anketirancev (89,6 %) je v obdobju zadnjih 12 mesecev bila na turističnem potovanju, na katerem so vsaj enkrat prenočili zunaj domačega kraja in ni bilo poslovno potovanje. 80,5 % jih je bilo na turističnem potovanju, ki je vključevalo vsaj štiri prenočitve, 52,7 % pa jih je bilo v zadnjem letu na tovrstnem potovanju vsaj dvakrat. Takšna potovanja bodo v nadaljevanju označena kot daljša turistična potovanja. Tudi med anketiranci, ki v zadnjem letu niso bili na nobenem turističnem potovanju, je bilo več kot tri četrtine (75,6 %) tistih, ki so se vsaj enega daljšega turističnega potovanja udeležili v zadnjih treh letih. Potemtakem imamo opravka s turistično zelo aktivno populacijo.

5.5.2 Značilnosti turističnih potovanj

Zadnja večdnevna potovanja, ki so vključevala vsaj štiri prenočitve, so bila večinoma razmeroma kratka. Nekaj več kot polovica (55,4 %) je bilo anketirancev, ki so bili na potovanju 5–7 dni, dobra četrtina (28,7 %) pa jih je bilo na turističnem potovanju, ki je trajalo med 8 in 14 dni. Tisti, ki so bili na poti več kot dva tedna, so bili v izraziti manjšini; bilo jih je le nekaj več kot 15 %.

Slika 5.2: Trajanje zadnjega turističnega potovanja, ki je vključevalo vsaj štiri prenočitve (delež odgovorov v %).

Prevladovala so turistična potovanja, pri organizaciji katerih turistične agencije niso sodelovale. Tako je kar 81 % anketirancev potovalo v lastni režiji, brez kakršnegakoli posredovanja turističnih agencij. 14 % anketirancev je turistična agencija potovanje organizirala v celoti, 4,8 % pa deloma. Med slednjimi je bilo največ tistih (61,1 %), ki jim je agencija organizirala le nastanitev.

Večina anketirancev je počitnikovala z znanci, prijatelji in sorodniki (42,3 %), kar je bilo glede na starost anketirancev pričakovano. Če zraven priključimo še tiste, ki so bili na dopustu s partnerjem (26,8 %) ali družino (14,3 %), se skupen delež odgovorov povzpne nad 80 %. Ostali so potovali sami (5,6 %), v okviru turističnih skupin (6,6 %) in na druge načine.

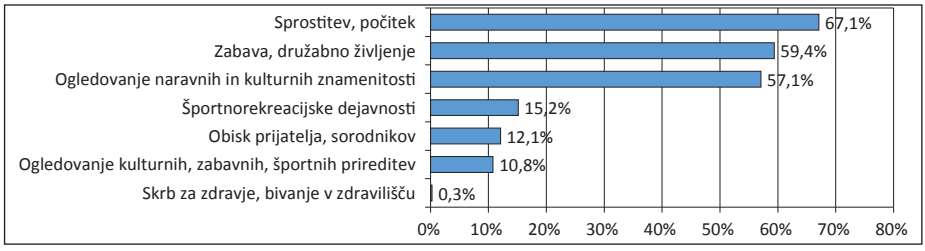
Glede velikosti potovalne skupine rezultati ankete kažejo, da je največ anketirancev na zadnjem daljšem turističnem potovanju potovalo v dvoje (33,9 %) oziroma v skupini 3–5 ljudi (33,9 %). Le dobra četrtina je bila takih, ki so potovali v večjih skupinah (23,2 %) oziroma sami (5,6 %). Dobljeni odgovori nazorno pričajo o tem, da so

turistična potovanja izrazito družabna aktivnost in to ne glede na vrsto turističnega potovanja ali izbrano ciljno območje.

Več kot polovica anketirancev (54,1 %) je svoje zadnje turistično potovanje preživela v obmorskem kraju, 22,2 % v mestu, 17,6 % pa v več različnih krajih. Bistveno manj je bilo tistih, ki so ga preživeli v gorskih ali zdraviliških krajih. Najbolj pogosto obiskana država je bila Hrvaška, ki je hkrati tudi najbolj pogosto obiskana država vseh slovenskih prebivalcev (Turistična potovanja po značilnostih ..., 2014). Med vsemi navedbami držav zajema Hrvaška kar 27,8 % in na Hrvaškem kot edini ali eni izmed obiskanih držav je bilo na zadnjem daljšem turističnem potovanju kar 35,2 % vseh anketirancev, kar je bistveno več kot v katerikoli drugi državi. Slednje velja tudi za Slovenijo, ki je med anketiranci za daljša turistična potovanja očitno manj zanimiva. V okviru zadnjega daljšega turističnega potovanja jo je obiskalo le 4,8 % anketirancev. Tako je zaostala tudi za Italijo, ki jo je obiskalo 6,1 % anketirancev.

Zanimalo nas je tudi, ali so anketiranci v državi, kjer so preživeli zadnji dopust, bivali prvič, ali pa so tam bili že pred tem. Nekaj več kot 55 % jih je odgovorilo, da so bili v obiskani državi že pred tem, med njimi pa jih je največ dopustovalo na Hrvaškem. Dobra tretjina jih je v državi dopustovanja bila prvič, nekaj pa je bilo tudi takih, ki so zadnji dopust preživljali v več državah, pri tem pa so v nekaterih bili prvič, v drugih pa ne. Domnevati je mogoče, da se motivi anketirancev v enem in drugem primeru razlikujejo. To potrjujejo tudi dobljeni odgovori, saj je v primeru ponovnega obiska že pred tem obiskane države precej manjša vloga želje po ogledovanju različnih turističnih znamenitosti ter spoznavanju novih krajev. Tako je ogledovanje naravnih in kulturnih znamenitosti kot glavno dejavnost (ali eno izmed glavnih) na zadnjem daljšem turističnem potovanju navedlo 84,3 % anketirancev, ki so državo dopustovanja izbrali prvič, ter samo 35,8 % tistih, ki so v obiskani državi že bili.

Slika 5.3: Dejavnosti anketirancev na dopustu/turističnem potovanju (v % anketirancev, ki so izbrali posamezen odgovor).

Na splošno je bila najpomembnejša dejavnost anketirancev na dopustu oziroma turističnem potovanju »sprostitev in počitek«. Dve tretjini anketirancev (67,1 %) se je tako na pot podalo z željo, da si v novem okolju spočije od napornega vsakdana. Nekoliko manj je bilo tistih, ki so za glavno dejavnost (ali eno izmed glavnih) izbrali zabavo in družabno življenje (59,4 %) oziroma ogledovanje naravnih in kulturnih znamenitosti (57,1 %). Precej manj pogoste so bile športnorekreacijske dejavnosti (15,2 %), ostale dejavnosti pa so bile še bolj v ozadju.

5.5.3 Izbrane značilnosti potovalnega ravnanja anketirancev glede na prenočevanje v enem ali več krajih

Posebno pozornost smo namenili tudi prostorskemu ravnanju in mobilnosti anketirancev v okviru zadnjega daljšega turističnega potovanja, ki se med drugim odraža tudi v številu obiskanih krajev (krajev prenočevanja), pa tudi v izletniški aktivnosti oziroma ogledovanju različnih turističnih zanimivosti. Informacij o tem redne statistične raziskave ne dajejo, gre pa za značilnosti, ki pomembno vplivajo na prostorsko razporeditev in naravo turističnih učinkov.

Glede na to, ali je šlo na zadnjem daljšem turističnem potovanju za prenočevanje samo v enem ali pa v več krajih, so prevladovali anketiranci, ki so prenočevali le v enem kraju. Teh je bilo 57,9 %, medtem ko so ostali (42,1 %) prenočevali v več krajih. Takšen rezultat je mogoče povezati tudi s prevlado klasičnih obmorskih počitnic, pri katerih motivi večinoma ne vključujejo želje videti čim več novega, temveč so osredotočeni na sprostitev, zabavo in počitek. V takem primeru ni nikakršne potrebe po bivanju v več krajih, z njim povezana poraba dodatnega časa (za pot v drug kraj in menjavo nastanitvenega objekta) pa bi predstavljala le nepotrebno breme in stroške.

Potovalno ravnanje anketirancev, ki so prenočevali v enem samem kraju

Anketirance, ki so v času dopusta/počitnic bivali le v enem kraju, smo vprašali o prevoznem sredstvu, ki so ga uporabili za pot do cilja. Pričakovano jih je največ, kar 59 %, do ciljnega območja potovalo z osebnim avtomobilom, presenetljivo velik pa je bil delež tistih, ki so potovali z letalom, in sicer kar 22,5 %. Visok delež slednjih lahko pripišemo ugodnim cenam nizkocenovnih letalskih prevoznikov in časovni prilagodljivosti mladih turistov, ki si laže izberejo čas potovanja, ko so na voljo nižje cene letalskih vozovnic. Ostali so potovali z avtobusom, vlakom ali drugimi prevoznimi sredstvi.

Tisti anketiranci, ki so do cilja potovali z avtom ali avtodomom, so bili povprašani tudi po tem, ali so potovali naravnost do cilja ali pa so vmes naredili kakšen postanek. Največ, kar dve tretjini (67,6 %), se jih je na poti do cilja ustavilo le zaradi nujnih potreb, kot so hrana, pijača in WC, samo 18,4 % pa jih je med potjo naredilo postanek ali ovinek za ogled znamenitosti. Ostali (14,0 %) so šli do turističnega kraja povsem brez postankov. Takšen rezultat je tudi posledica relativne bližine in hitre dostopnosti najbolj obiskanih ciljnih območij.

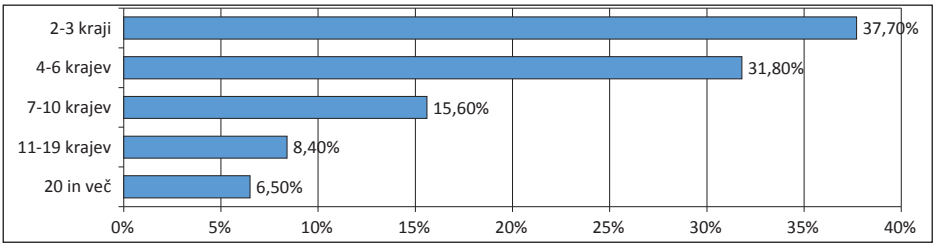
Tretjina anketirancev iz te skupine (33,9 %) se je večinoma zadrževala le v soseščini nastanitvenega objekta, dve tretjini (66,1 %) pa si je v kraju počitnikovanja ogledovalo različne turistične zanimivosti; pri tem so nekateri uporabljali javni prevoz (29,3 %), večina pa si je znamenitosti ogledovala peš (63,4 %).

Takšni odgovori pričajo o tem, da je tudi za tiste anketirance, ki so dopust preživljali v enem samem kraju, značilna dokajšnja prostorska mobilnost, ki je povezana z obiskovanjem raznovrstnih turističnih znamenitosti, in sicer predvsem tistih, ki so v tolikšni bližini nastanitvenega objekta, da jih je mogoče obiskovati tudi peš. Glede na to, da so med anketiranci iz te skupine izrazito prevladovali tisti, ki so bivali v obmorskem kraju, to potrjuje pomen prisotnosti turistične ponudbe, ki presega okvire tako imenovanega 3S turizma (ki temelji na privlačnosti morja, peska in sonca).

Potovalno ravnanje anketirancev, ki so prenočevali v več krajih

V okviru zadnjega daljšega turističnega potovanja je 42,1 % anketirancev prenočilo v vsaj dveh krajih. Med njimi je bilo največ tistih, ki so bivali v dveh ali treh krajih, nekaj manj jih je prenočevalo v 4–6 krajih, slaba tretjina pa jih je na poti bivala v več kot sedmih krajih. Veliko število tistih, ki so bivali v več kot sedmih krajih, opozarja na nemajhno število daljših potovanj, ki bi jih verjetno lahko v številnih primerih označili z izrazom popotništvo ali nahrbtnikarski turizem.

Slika 5.4: Število krajev prenočevanja pri anketirancih, ki so na turističnem potovanju prenočili v več kot enem kraju (deleži odgovorov v %).

Največ anketirancev, kar 47,3 %, je med kraji bivanja potovalo z avtobusom, medtem ko je zastopanost lastnega osebnega avtomobila (29,7 %), vlaka (27,9 %), letala (24,2 %) in najetega avtomobila (21,2 %) bila dokaj podobna. Zelo skromno sta bila kot prevozno sredstvo zastopana kolo (6,1 %) in motor (2,4 %). Zlasti pri nadpovprečno dolgih potovanjih so anketiranci pogosto uporabljali več različnih prometnih sredstev, in sicer v odvisnosti od prometnih povezav med kraji, ki so jih želeli obiskati.

Nekaj več kot 70 % anketirancev je v kakšnem od obiskanih krajev bivalo vsaj tri dni, medtem ko ostali nikjer niso ostali tako dolgo. Tisti, ki so v kraju bivanja ostali vsaj tri dni, so bili povprašani še po tem, ali so se v tem času zadrževali le v kraju, kjer so prenočevali, ali pa so obiskovali tudi njegovo okolico. Preko štiri petine vprašanih (81,2 %) je vsaj enkrat odšlo na izlet v okolico, le dobrih 18 % pa je bilo tistih, ki so se zadrževali samo v kraju bivanja. Primerjava z odgovori anketirancev, ki so na zadnjem daljšem turističnem potovanju bivali samo v enem kraju, priča o manjši izletniški aktivnosti slednjih. Potemtakem je za anketirance, ki so prenočevali v več krajih, značilna nadpovprečna prostorska mobilnost večji del potovanja – tudi takrat, ko ne menjajo kraja prenočevanja.

5.5.4 Razlike med »popotniki« in drugimi anketiranci

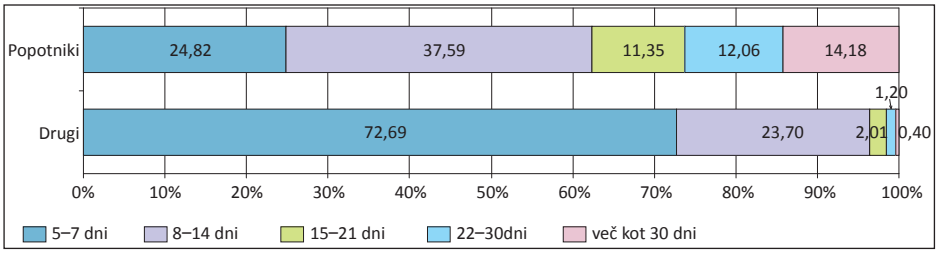
Kot že omenjeno, je mlajša populacija nadpovprečno zastopana med tako imenovanimi nahrbtnikarskimi turisti oziroma popotniki. Med določevalne značilnosti turističnih potovanj, ki bi jih lahko povezali s to vrsto turizma, bi (med drugim) lahko prištevali lastno organizacijo turističnega potovanja, fleksibilnost itinerarija, nadpovprečno mobilnost, daljše trajanje potovanja, relativno skromno dnevno potrošnjo (ki pa lahko ob upoštevanju stroškov celotnega potovanja tudi precej preseže stroške ostalih turistov; gl. npr. Loker-Murphy, Pearce, 1995) ... Kot ugotavljajo različni avtorji

(npr. O'Reilly, 2006), ostre meje z drugimi vrstami turizma ni mogoče zarisati, saj se ravnanje nahrbtnikarskih turistov pogosto ne razlikuje od ravnanja ostalih turistov. Na drugi strani številni turisti takšen način potovanja prakticirajo tudi v okviru krajših potovanj (Sørensen, 2003). Zaradi tega je težko izdvojiti samo nekaj značilnosti, ki bi bile pri opredelitvi te vrste turizma ključnega pomena. Ker smo želeli dobiti tudi informacijo o tem, kolikšna je prisotnost tovrstnih potovalnih praks med anketiranci ter v kolikšni meri se ravnanje tistih, ki bi jih lahko uvrstili med popotnike, razlikuje od ravnanja ostalih turistov, smo se pri njihovem opredeljevanju oprli na dva kriterija, in sicer na lastno organizacijo turističnega potovanja (brez pomoči turistične agencije) ter na prenočevanje v več krajih (ki je pogosto povezano s fleksibilnostjo itinerarija). Slednje se tudi tesno navezuje na pojem popotovanja, s katerim je povezano eno od poimenovanj te vrste turistov. (Slovar slovenskega knjižnega jezika (2010), razloži glagol »popotovati« kot »premikati se iz kraja v kraj«.) Sorodna kriterija (lastna organizacija potovanja ter prilagodljivi itinerarij) so pri opisu pravega popotnika oziroma popotništva najpogosteje izpostavili tudi informatorji v raziskavi Vodopivčeve (2004).

V naši anketni raziskavi so ta dva kriterija izpolnjevala zadnja daljša turistična potovanja 141 anketirancev (36,2 % od 390, ki jih je bilo mogoče vključiti v to analizo). Te anketirance v nadaljevanju označujemo kot popotnike, kljub temu da za dobršen del njih ta oznaka ni zares ustrezna. Obe skupini anketirancev smo primerjali glede na trajanje zadnjega daljšega turističnega potovanja (slika 5.5), dejavnosti na njem in glede na velikost potovalne skupine.

Zelo velike razlike med skupinama so bile pri trajanju potovanj (vrednost kontingenčnega koeficienta 0,470), saj je bilo v kategoriji »popotnikov« potovanj, daljših od 14 dni, 37,6 %, pri drugih anketirancih pa le 3,6 %. Pri slednjih je bilo izrazito težišče na 5–7 dni dolgih potovanjih (72,7 %).

Slika 5.5: Trajanje (v dnevih) zadnjega daljšega potovanja (% odgovorov).

Opomba: Kot »popotniki« so označeni tisti anketiranci, ki so na zadnjem daljšem turističnem potovanju (tj. potovanju, ki je vključevalo vsaj štiri prenočitve zunaj doma) prenočili v več krajih in si potovanje organizirali brez pomoči turistične agencije.

Zelo očitne so bile tudi razlike med obema skupinama glede na velikost potovalne skupine (vrednost kontingenčnega koeficienta 0,244), pri čemer so bili »popotniki« nadpovprečno zastopani v kategorijah »sam(a)« in »v dvoje«, v kategorijah »3–5 oseb« ter »6–10 oseb« pa »popotnikov« praktično ni bilo mogoče najti. Popotniški način potovanja je izrazito individualen in le težko kompatibilen z večjimi potovalnimi skupinami, ki praviloma zahtevajo večjo mero vnaprejšnje organizacije in zmanjšujejo prilagodljivost pri izbiri ciljev in aktivnosti.

Preglednica 5.1: Velikost potovalne skupine na zadnjem daljšem turističnem potovanju (% odgovorov).

	Sam(a)	2 osebi	3–5 oseb	6–10 oseb	Več kot 10 oseb	Različno	Skupaj
Popotniki	17,0	43,4	34,0	1,9	0,0	3,8	100,0
Drugi	3,8	32,4	33,9	13,0	13,6	3,2	100,0
Skupaj	5,6	33,9	33,9	11,5	11,7	3,3	100,0

Primerjava obeh skupin je opozorila tudi na nekatere razlike v motivih obeh skupin, ki se kažejo v različnem izboru dejavnosti na potovanju/počitnicah. Te razlike so se pokazale pri dejavnosti »sprostitev, počitek«, ki je bila med popotniki manj zastopana kot med ostalimi anketiranci, ter pri dejavnosti »ogledovanje naravnih in kulturnih znamenitosti«, ki je bila med »popotniki« bolj zastopana (preglednica 5.2). Vrednosti kontingenčnega koeficienta sicer niso bile zelo visoke (najvišja, 0,245, pri »ogledovanju naravnih in kulturnih znamenitosti«), a razlike med obema skupinama so vendarle opazne. To bi lahko kazalo na manj hedonističen in bolj aktiven značaj tistih turističnih potovanj, ki smo jih na tem mestu označili kot popotniška. Na drugi strani je nadpovprečen pomen ogledovanja znamenitosti logična posledica večje mobilnosti tovrstnih turistov.

Preglednica 5.2: Anketiranci glede na dejavnosti na zadnjem daljšem turističnem potovanju.

Glavna dejavnost na turističnem potovanju	Popotniki (%)	Drugi (%)	Hi kvadrat statistika	Kontingenčni koeficient
Sprostitev, počitek	58,5	71,2	6,616	0,129*
Zabava, družabno življenje	56,3	60,4	0,617	0,040
Ogledovanje naravnih in kulturnih znamenitosti	73,2	47,2	25,002	0,245*
Ogledovanje kulturnih, zabavnih, športnih prireditev	11,3	10,4	0,071	0,013
Obisk prijatelja, sorodnikov	15,5	10,0	2,589	0,081
Skrb za zdravje, bivanje v zdravilišču	0,0	0,4	0,569	0,038
Športnorekreacijske dejavnosti	16,9	14,0	0,596	0,039

Opomba: Izbrane so bile dejavnosti oziroma kategorije, ki jih je v svoji raziskavi o turističnih potovanjih slovenskega prebivalstva (Turistična potovanja po značilnostih ..., 2014) uporabil tudi SURS.

** Statistična pomembnost pri stopnji tveganja a = 0,05.*

Poudariti je treba, da je na manjše razlike med obema skupinama verjetno vplivalo tudi to, da smo v anketnem vprašalniku spraševali le po značilnostih zadnjega turističnega potovanja, ki ni bilo nujno najbolj tipično. Kljub temu tudi ta analiza omogoča dodaten vpogled v nekatere značilnosti mladinskega turizma in popotništva. Rezultati so tudi opozorili, da sta zgolj izbrana kriterija za ločevanje obeh skupin (lastna organizacija potovanja in prenočevanje v več krajih) preveč ohlapna, saj so bila z njima vključena med »popotniška« tudi nekatera potovanja, krajša od tedna dni, kar je premalo, da bi dopuščalo, da bi prišle do izraza temeljne značilnosti popotništva. Po drugi strani pa je bil delež takšnih potovanj med popotniki zelo majhen (24,8 %) in bistveno manjši kot pri ostalih anketirancih (72,7 %), kar vendarle opozarja na zelo velik pomen teh dveh dejavnikov.

Omeniti je mogoče, da je bil po ugotovitvah SURS (Turistična potovanja po značilnostih ..., 2014) l. 2013 delež daljših turističnih potovanj (vsaj štiri prenočitve) med slovenskimi državljani 66,9 %, potovanj, daljših od dveh tednov, pa je bilo le 6,2 %. Neposredna primerjava z rezultati naše raziskave žal ni mogoča, ker so v našem primeru zajeta samo zadnja tovrstna potovanja, v primeru raziskave SURS pa vsa potovanja v letu. Poleg tega se naši podatki nanašajo samo na populacijo v starosti 15–29 let, podatki SURS pa na vse državljane Slovenije. Ne glede na to je mogoče ugotoviti, da tako podatki SURS kot tudi naši podatki kažejo, da je delež turističnih potovanj, daljših od dveh tednov, zelo majhen. V našem primeru je bil ta delež sicer 15,89 %, a se je nanašal le na populacijo v starosti 15–29 let, ki je v okviru prostega časa nadpovprečno aktivna. To hkrati govori o tem, da so tako dolga turistična potovanja razmeroma nevsakdanja, kar jih vendarle v precejšnji meri povezuje tudi s konceptom nahrbtnikarskega potovanja. Čeprav je mogoče brez težav njihovo trajanje uvrstiti v okvir vsakoletnega počitnikovanja (Sørensen, 2003, dolgotrajnost potovanj, zaradi katere jih ni mogoče uvrstiti v ciklični vzorec počitnikovanja, navaja kot enega izmed možnih kriterijev za opredelitev nahrbtnikarstva), v praksi vanj očitno ne sodijo. Potemtakem bi se oznaka lahko popotništvo/nahrbtnikarstvo (»*backpacker light*«), ki jo uporabi O'Reilly (2006, str. 1006), lahko na njih vsaj deloma nanašala.

Slika 5.6: Mladinski turizem se v precejšnji meri navezuje na t. i. nahrbtnikarski turizem ali popotništvo. (foto: S. Kavčič)

Če bi na podlagi predstavljenih ugotovitev poskušali okvirno oceniti delež popotniških potovanj med vsemi in bi pri tem kot kriterij uporabili še trajanje potovanja, bi v

našem vzorcu dobili delež 13,6 % (če bi se odločili za najbolj ohlapne časovne kriterije, tj. trajanje več kot dva tedna), 9,49 % (trajanje več kot tri tedne) ali pa 5,1 % (trajanje več kot 30 dni). Te številke bi torej lahko predstavljale grobo oceno zastopanosti potovanj, ki bi po omembe vrednem deležu značilnosti sodila med popotniška, med mlajšo in hkrati nadpovprečno izobraženo slovensko populacijo. Le zadnja številka (5,1 %) bi se nanašala na potovanja, ki po svojem trajanju za večinski del populacije nedvomno ne sodijo v okvir vsakoletnih potovalnih praks, saj presegajo obseg sklenjenega prostega časa, ki je redno (vsakoletno) na voljo.

Verjetno bi bilo tudi v povezavi s popotništvom/nahrbtnikarskim turizmom smiselno, podobno kot v primeru ekoturizma (gl. Weaver, Lawton, 2002), govoriti o popotniškem spektru, kjer popotniški turizem postopoma in težko opazno prehaja v druge oblike turizma. Tudi v okviru mladinskega turizma pa to ostaja izrazito manjšinska oblika turizma.

5.7 Mladinski turizem in njegove posebnosti

Raziskava je podrobneje osvetlila nekatere značilnosti turističnega ravnanja mladih slovenskih turistov. Pri tem kaže najprej omeniti veliko turistično aktivnost mlajše populacije, na katero prepričljivo opozarjajo že redne anketne raziskave SURS. Pomanjkanje (vsaj relativno) finančnih sredstev ni ovira, ki bi zmanjšala turistično udejstvovanje mlajšega prebivalstva, ki očitno pripisuje turističnim potovanjem večji pomen kot slovenska populacija v celoti. To je povezano tudi z drugačnimi motivi in drugačnim življenjskim slogom mlajšega prebivalstva. S tem v zvezi se postavlja vprašanje, v kolikšni meri gre pri tem zgolj za prehodno fazo v prostočasnem življenjskem ciklu te prebivalstvene skupine, v kolikšni pa za trajno spremembo na področju prostočasnega in turističnega ravnanja.

Ugotovljene značilnosti nikakor niso pogojene predvsem (ali celo samo) s starostjo anketirancev, temveč tudi z določeno fazo v njihovem življenjskem ciklu. Tako se potovalno ravnanje mlajših turistov, ki so se zaposlili ali si osnovali družino, zanesljivo razlikuje od ravnanja tistih turistov (tudi starejših), ki nimajo tovrstnih obveznosti. S tem povezana vprašanja presegajo okvir prispevka, bi si pa zaslužila pozornost v prihodnje, saj bi pomagala bolje razumeti ravnanje mladih turistov.

Velika potovalna aktivnost mlajših turistov se kaže tudi v njihovi veliki prostorski mobilnosti in precejšnji zastopanosti daljših turističnih potovanj. Ne glede na to tipična turistična potovanja mladih turistov ostajajo znotraj okvirov »klasičnega turizma«. Pri tem gre večinoma za krajša potovanja, ki so usmerjena na tista območja, ki so hkrati tudi značilna območja množičnega turizma, prevladujejo pa motivi, povezani s soncem, morjem, zabavo in sprostitvijo. Običajno so cilji turističnih potovanj že znane oziroma predhodno obiskane države, kraj bivanja (nastanitve) je en sam, pot do cilja pa je direktna, brez vmesnih ogledov in postankov, ki niso nujni (npr. hrana, WC ...). Potovalna skupina je v večini primerov sestavljena iz 2–5 oseb. Največkrat jo sestavljajo prijatelji oziroma znanci, pogosto pa je sopotnik tudi (ali samo) partner. Oblike turizma, ki ne sodijo v te okvire, so tudi v obravnavani populaciji izrazito manjšinske. Kljub temu je prisotna velika heterogenost turističnih potovanj glede na

njihove značilnosti in pomemben delež turističnih potovanj se po svojih značilnostih razlikuje od zgoraj predstavljenih.

V primeru potovanj, ki vključujejo prenočevanje v več kot enem kraju in jih niso organizirale turistične agencije, gre največkrat za bivanje v do šestih krajih (težišče je na 2–3), za pot med kraji pa je kot glavno prevozno sredstvo najpogosteje uporabljen avtobus, čeprav je spekter uporabljenih prometnih sredstev zelo širok. Potovalna skupina je v povprečju manjša; predvsem skorajda ni večjih skupin. Tudi takšna potovanja običajno vključujejo daljše zadrževanje v enem kraju (ki traja vsaj tri dni). Za ta čas je običajno značilna precejšnja izletniška aktivnost ter ogledovanje naravnih in kulturnih zanimivosti.

Rezultati raziskave kažejo precej bolj zapleteno podobo prostorskih značilnosti velikega dela potovanj, kot bi jo bilo mogoče razbrati iz podatkov statističnih raziskav. Čeprav prevladujejo potovanja, ki so iz kraja bivanja usmerjena v en sam turistični kraj, v katerem je preživet celoten dopust, številni turisti v času posameznega potovanja obiščejo več krajev in na različne načine »uporabljajo« prostor znotraj in okrog njih, pa tudi med njimi (ogledovanje znamenitosti, ukvarjanje s športnorekreacijskimi dejavnostmi ...), s tem pa je zanesljivo povezano tudi njegovo drugačno doživljanje. Za številne turiste tudi meja med turistično destinacijo in prostorom, ki ga je treba na poti do cilja zgolj prepotovati (in sam po sebi predstavlja kvečjemu oviro), ni ostra.

Viri in literatura

Batinič, D., 2011. Kultura popotništva : analiza popotniških spletnih dnevnikov. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 108 str. URL: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/batinic-danaja.pdf (citirano 20. 8. 2014).

Bizirgianni, I., Dionysopoulou, P., 2013. The influence of tourist trends of Youth Tourism through Social Media (SM) & Information and Communication Technologies (ICTs). Procedia – Social and Behavioral Sciences, 73, str. 652–660.

Braunsberger, K., Wybenga, H., Gates, R., 2007. A comparison of reliability between telephone and web-based surveys. Journal of Business Research, 60, str. 758–764.

Carr, N., 2002. A comparative analysis of the behaviour of domestic and international young tourists. Tourism Management, 23, str. 321–325.

Couper, M. P., Kapteyn, A., Schonlau, M., Winter J., 2007. Noncoverage and nonresponse in an Internet survey. Social Science Research, 36, str. 131–148.

Ekonomsko področje. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/Ekonomsko.asp (citirano 22. 6. 2014).

Filej, A., 2011. Tržno komunikacijski načrt za mladinski hotel v Goriških brdih. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. URL: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/filej-anja.pdf (citirano 20. 5. 2014).

Gosar, A., 1989. Potovanja študentov geografije – primer vrednotenja prostora za rekreativne potrebe specifične socialnogeografske skupine prebivalcev Slovenije/Jugoslavije. Dela, 6, str. 263–275.

Gostiša, N., 1999. Družbenogeografske značilnosti turističnih potovanj študentov. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 189 str.

Koncept razvoja mladinskega turizma v Republiki Sloveniji 2005–2006. 2005. Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino, 56 str. URL: www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/doc/Koncept_razvoja_mladinskega_turizma_v_RS_2005-2006.doc (citirano 20. 5. 2014).

Kozlovič, M., 2007. Motivi popotništva. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. URL: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/kozlovic-mateja.pdf (citirano 20. 5. 2014).

Kravanja, B., 2013. Velika plaža, majhna vas : nahrbtnikarstvo in turistični prostori na južnošrilanških obalnih destinacijah. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 53, 1/2, str. 41–51.

Loker-Murphy, L., Pearce, P. L., 1995. Young Budget Travelers: Backpackers In Australia. Annals of Tourism Research, 22, 4, str. 819–843.

Medlin, C., Roy, S., Chai, T. H.,1999. World Wide Web versus mail surveys: A comparison and report. URL: http://www.anzmac.org/conference_archive/1999/Site/M/Medlin.pdf (citirano 14. 8. 2014).

Nagelhout, G. E., Willemsen, M. C., Thompson, M. E., Fong, G. T., van den Putte, B., de Vries, H., 2010. Is web interviewing a good alternative to telephone interviewing? Findings from the International Tobacco Control (ITC) Netherlands Survey. BMC Public Health, 10, 351. URL: http://www.biomedcentral.com/1471-2458/10/351 (citirano 22. 5. 2014).

Nastanitvena statistika, letni podatki – vsi objekti. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/02_21645_nastanitev_letno/02_21645_nastanitev_letno.asp (citirano 22. 6. 2014).

Nastanitvena statistika, mesečni podatki – objekti z najmanj 10 stalnimi ležišči. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/01_21644_nastanitev_mesecno/01_21644_nastanitev_mesecno.asp (citirano 22. 6. 2014).

Nova spodbuda za evropsko mladino. Bela knjiga Evropske komisije. 2002. Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad RS za mladino, 100 str.

O'Reilly, C. C., 2006. From Drifter To Gap Year Tourist. Mainstreaming Backpacker Travel. Annals of Tourism Research, 33, 4, str. 998–1017.

Pavlič, M., 2013. Mladinski turizem s poudarkom na potovalnih navadah študentov Univerze na Primorskem. Magistrsko delo. Koper, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, 103 str. URL: https://share.upr.si/fhs/PUBLIC/mag-bolon/Pavlic-Marko.pdf (citirano 20. 5. 2014).

Perrett C., 2007. Travel Motivation of Independent Youth Leisure Travellers. Master thesis. Winnipeg, University of Manitoba, 198. str. URL: http://mspace.lib.umanitoba.ca/bitstream/1993/2810/1/Cheryl%20Perrett%20MA%20THESIS%20revised%20Aug%2024.pdf (citirano 28. 4. 2014).

Richards, G., Wilson, J., 2004. The Global Nomad: Motivations and Behaviour of Independent Travellers Worldwide. V: Richards, G., Wilson, J. (ur.). The Global Nomad: Backpacker Travel in Theory and Practice. Clevedon itd., Channel View Publications, str. 14–39.

Sellars, A., 1998. The influence of dance music on the UK youth tourism market. Tourism Management, 19, 6, str. 611–615.

Selwyn, N., Robson, K., 1998. Using e-mail as a research tool. Social Research Update, 21. URL: http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU21.html (citirano 14. 8. 2014).

Shin, E., Johnson, T. P., Rao, K., 2012. Survey Mode Effects on Data Quality: Comparison of Web and Mail Modes in a U.S. National Panel Survey. Social Science Computer Review, 30, 2, str. 212–228.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2010. URL: http://www.termania.net/slovarji/58/slovar-slovenskega-knjiznega-jezika (citirano 22. 8. 2014).

Sørensen, A., 2003. Backpacker Ethnography. Annals of Tourism Research, 30, 4, str. 847–867.

Titan, K., 2009. Nahrbtnikarstvo kot obred prehoda v kontekstu sodobnih identitetnih ne/pripadnosti. Diplomsko delo. Koper, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, 69 str.

Turistična potovanja po značilnostih potovanj, letno. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/06_potovanja/30_21702_znacilnosti_letno/30_21702_znacilnosti_letno.asp (citirano 22. 6. 2014).

Udeleženost prebivalcev na turističnih potovanjih, letno. Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/06_potovanja/10_21698_udelezenost_letno/10_21698_udelezenost_letno.asp (citirano 28. 4. 2014).

Venek, M., M., 2007. Popotništvo kot potrošna praksa v postmoderni. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. URL: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Venek-Mojca-Marija.PDF (citirano 20. 5. 2014).

Vertot, N., 2009. Mladi v Sloveniji. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije, 127 str. URL: http://www.stat.si/doc/pub/mladi2009-SLO.pdf (citirano 20. 5. 2014).

Vodopivec, B., 2004. Kultura popotništva. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 59 str. URL: http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Vodopivec-Barbara.PDF (citirano 20. 8. 2014).

Weaver, D. B., Lawton, L. J., 2002. Overnight Ecotourist Market Segmentation in the Gold Coast Hinterland of Australia. Journal of Travel Research, 40, str. 270–280.

Youth in Europe – A statistical portrait. 2009. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 184 str. URL: http://www.europarl.europa.eu/euroscola/resource/static/files/youth-in-europe.pdf (citirano 22. 8. 2014).

Youth Market 2013 Travel Trends. Tourism Australia. URL: http://www.tourism.australia.com/documents/Markets/Youth-Travel-Trends-December-2013.PDF (citirano 23. 6. 2014).

Youth Travel Matters – Understanding the Global Phenomenon of Youth Travel. 2008. Madrid, World Tourism Organization, 103 str. URL: http://www.e-unwto.org/content/l03003/fulltext.pdf (citirano 20. 5. 2014).

6 Počitniška bivališča v Občini Piran

Miha Koderman

Bivanje v počitniških bivališčih predstavlja enega izmed pomembnejših načinov preživljanja prostega časa, ki je močno razširjen tudi v Sloveniji. Počitniška bivališča lahko na slovenskem ozemlju najdemo v skorajda vseh občinah v državi, do zgostitev takšnih objektov pa prihaja predvsem v krajih, ki so zaradi svojih pokrajinskih in doživljajskih značilnosti turistično privlačni. Najprej so se začela pojavljati na Bledu, ki se je že konec 19. stoletja začel razvijati kot pomembno turistično-zdraviliško središče, in kjer, kot ugotavlja Matjaž Jeršič (1968, str. 54), »so si posamezni tujci v bližini Blejskega jezera pričeli graditi vile za občasno, predvsem poletno bivanje«. Poleg Bleda so si premožnejši posamezniki počitniška bivališča gradili tudi ob Bohinjskem jezeru, na preostalih območjih Slovenije pa je bila do druge svetovne vojne zastopanost tovrstnih objektov komajda omembe vredna.

Množičnejša gradnja počitniških bivališč se je začela v petdesetih letih 20. stoletja, ko je ta oblika preživljanja prostega časa zajela izletniške, zdraviliške in turistične kraje. Intenzivni razvoj počitniških objektov je sledil v šestdesetih letih 20. stoletja, ko se je težnja po gradnji ali nakupu počitniškega bivališča iz najbolj obleganih turističnih območij razpršila tudi na podeželje, oddaljenost počitniškega bivališča od kraja stalnega prebivanja pa je bila največkrat v območju dnevne migracije. V sedemdesetih letih 20. stoletja se je povečalo število posameznikov, ki prostega časa niso izkoriščali le v rekreacijske namene, ampak so želeli dneve, ki jih preživijo v počitniškem bivališču, izkoristiti tudi za obdelovanje vrta, vinograda ali sadovnjaka, zaradi česar se je posledično povečalo število počitniških bivališč na vinogradniških območjih Panonskega in Dinarskega sveta (Gosar, 1987a). Podoben razvoj so beležili tudi počitniški objekti v sredozemskem delu države, kjer prevladuje milejše podnebje, zaznamovan pa je tudi z visoko stopnjo pokrajinske pestrosti, ki se odraža zlasti v stiku kopnega in morja, gričevnatem zaledju ter ohranjeni kulturni in arhitekturni dediščini.

Ob Registrskem popisu Statističnega urada Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS) v letu 2011 je bilo v Občini Piran registriranih 1042 počitniških bivališč, kar predstavlja pet odstotkov vseh registriranih počitniških bivališč v Sloveniji, omenjeni delež pa občino po številčnosti teh bivališč uvršča na prvo mesto med vsemi slovenskimi občinami (pred občini Kranjska Gora in Bohinj). Po podatkih popisa je bilo v Občini Piran skupno evidentiranih 10.678 stanovanj, kar pomeni, da delež počitniških bivališč v celotnem stavbnem fondu občine znaša 9,8 odstotka. V tem pogledu je Občina Piran na šestem mestu v državi – za občinami Bohinj, Kranjska Gora, Bovec, Kostel in Jezersko (slednji dve imata sicer znatno manjši stavbni fond kot ostale omenjene) (SURS, 2011a). Počitniška bivališča tako vse od sredine preteklega stoletja pomembno zaznamujejo naselbinsko in pokrajinsko zasnovo Občine Piran, pojavljajo pa se v različnih stavbnih oblikah, ki jih podrobneje predstavljamo v nadaljevanju.

6.1 Metodološka pojasnila

V pričujočem prispevku smo uporabili podatke, pridobljene pri SURS, Geodetski upravi Republike Slovenije (v nadaljevanju GURS) in Občini Piran. Podatki statističnega urada, na podlagi katerih smo ponazorili številčni obseg obravnavanega pojava, izhajajo iz popisov, opravljenih med letoma 1971 in 2011. Podatke, pridobljene iz Registra nepremičnin Geodetske uprave, smo analizirali in na njihovi podlagi kartografsko prikazali prostorski razpored počitniških bivališč v izbranih naseljih Občine Piran. Nadalje smo na občini pridobili evidenco plačnikov pavšalne turistične takse oziroma lastnikov in solastnikov počitniških bivališč, na osnovi katere smo v zadnjem delu prispevka analizirali njihovo regionalno poreklo.

Register nepremičnin GURS je bil vzpostavljen po opravljenem popisu nepremičnin v letih 2006 in 2007, v njem pa so zajeti tudi podatki iz zemljiške knjige in katastra stavb. Za potrebe pričujoče študije smo podatke registra obravnavali po več kriterijih, pri tem pa je bila ključna informacija o tem, ali se posamezna stavba oziroma del stavbe v Občini Piran uporablja v počitniške namene. Med enotami, ki so ustrezale temu pogoju, smo nadalje iz evidence izločili tista bivališča, ki se niso uporabljala izključno v zasebne namene (med njimi so bila zlasti stanovanja, ki so se oddajala v tržni, službeni ali neprofitni najem), s čimer je bilo v oktobru leta 2013 na območju Občine Piran identificiranih 1405 enot, ki jih lastniki uporabljajo v počitniške namene. Število stanovanj je sicer potrebno jemati s pridržkom, saj je lahko ob izvedbi popisa in poznejši posodobitvi prišlo do primerov, ko se lastniki o dejanski rabi stanovanja ali niso opredelili ali pa so le-to napačno navedli. Omenjeno število (1405) lahko primerjamo s številom počitniških bivališč iz evidenc občinske uprave Piran, v katerih je bilo v mesecu juliju 2014 zabeleženih 2506 plačnikov pavšalne turistične takse (torej lastnikov oziroma solastnikov počitniških enot, pri čemer je potrebno poudariti, da je eno počitniško bivališče lahko v lasti več lastnikov) (Godnič, 2014), ali pa z registrskim popisom stavb in stanovanj iz leta 2011, kjer je bilo evidentiranih 1042 takšnih bivališč (SURS, 2011a). V tem popisu pa statistični urad ni zbiral podatkov na terenu z izjavami lastnikov in stanovalcev, temveč jih je opredelil s pomočjo administrativnih virov. Pri tem so bili upoštevani podatki centralnega registra prebivalstva Ministrstva za notranje zadeve, katastra stavb in Registra nepremičnin GURS ter zemljiške knjige, ki jo vodi Vrhovno sodišče Republike Slovenije. Pri interpretaciji podatkov iz popisa 2011 in pri morebitnih primerjavah s predhodnim popisom v letu 2002 je potrebno upoštevati, da lahko nastanejo razlike zaradi drugačnega načina zbiranja podatkov ali zaradi drugačne pridobitve podatkov (SURS, 2011b).

Razliko v številu počitniških bivališč med registrskim popisom iz leta 2011 (skupno 1042 enot) in Registrom nepremičnin iz leta 2013 (skupno 1405 enot) lahko delno pojasnimo s tem, da je statistični urad izločil vsa tista počitniška bivališča, pri katerih so s pomočjo centralnega registra prebivalstva, ki ga vodi Ministrstvo za notranje zadeve, ugotovili, da je na naslovu prijavljeno stalno bivališče (SURS, 2011b). Kljub omenjenim številčnim razlikam lahko ocenimo, da podatki registra nepremičnin izkazujejo visoko stopnjo reprezentativnosti ter v veliki meri odražajo realno stanje številčne zastopanosti počitniških bivališč, še zlasti na območjih največjih zgostitev – v naseljih Piran, Portorož in Lucija. Register nepremičnin se namreč sproti osvežuje in dopolnjuje, ti postopki pa so dobili še dodaten zagon ob napovedi uvedbe nepremičninskega davka. Ob tem velja poudariti, da so vsi v

prispevku obravnavani podatki le uradne ocene, pridobljene na podlagi popisov statističnega urada in aktualnih podatkov Geodetske uprave, zato lahko predpostavljamo, da je število počitniških bivališč v posameznih naseljih občine še višje.

6.2 Počitniška bivališča v Občini Piran v geografskih razpravah

Sredozemski pokrajinski tip je zaradi ugodnih podnebnih razmer, bližine Jadranskega morja ter ohranjene kulturne pokrajine tradicionalno privlačno območje za lastnike počitniških bivališč. Tako ne preseneča podatek, da je bilo ob popisu SURS leta 2011 prav v piranski občini evidentiranih največ teh objektov (v absolutnem smislu) v državi. Kljub omenjenemu dejstvu ostaja ta pojav tako na širšem območju Slovenske Istre kot tudi konkretno v Občini Piran relativno neraziskan. Ob pregledu strokovne in znanstvene geografske ter druge literature je namreč opazen manko študij, ki bi celostno osvetlile to problematiko. Počitniška bivališča relevantnega območja so sicer bila obrobni predmet proučevanja različnih geografskih raziskav, ki jih na kratko predstavljamo v nadaljevanju, vendar le-te podajajo dokaj splošne in vsebinsko omejene izsledke.

Slika 6.1: V Luciji se glavnina počitniških bivališč nahaja v stanovanjskih blokih, ki so bili zgrajeni v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. (foto: M. Koderman)

Na tem mestu je potrebno izpostaviti Jeršičevo študijo *Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri* iz leta 1968, ki velja za prvo izčrpnejšo študijo o tej problematiki v slovenskem prostoru in podaja splošne ocene o številu tovrstnih bivališč v tem delu nekdanje skupne države (Jeršič, 1968). Počitniška bivališča na širšem območju Notranjske in Primorske je sicer proučeval tudi Anton Gosar (1987b), vendar so se njegovi izsledki za primorsko regijo nanašali zgolj na območje Krasa in Brkinov (oziroma na ozemlje

nekdanjih občin Sežana, Ilirska Bistrica in Postojna). Ena redkih raziskav, ki je osredotočena na izbrana naselja Občine Piran in se delno dotika tudi problematike počitniških bivališč, je Jeršičeva razprava *Turistična transformacija Portoroža* iz leta 1990. V njej avtor med drugim podaja kartografske prikaze naselja Portorož v različnih časovnih obdobjih (nanašajo se na obdobje 2. polovice 19. stoletja, na medvojno obdobje in na leto 1989), pri čemer na karti, ki prikazuje naselje v letu 1989, identificira tudi stanovanjska območja z zasebnimi turističnimi sobami, apartmaji in posameznimi počitniškimi hišami. Ob tem ugotavlja, da ima Portorož v primerjavi z drugimi turističnimi kraji ob zahodni istrski obali razmeroma nizko število počitniških stanovanj nedomačinov in izpostavlja dejstvo, da na območju naselja ni sosesk oziroma četrti, v katerih bi prevladovala ta oblika stanovanj. Avtor v prispevku navaja oceno, da je v letu 1989 delež stavbnega fonda v Portorožu, ki je bil namenjen oddajanju turističnih sob in počitniškim stanovanjem nedomačinov, znašal skupno dobrih 28 odstotkov (pri tem pa ne poda podrobnejših individualnih ocen za turistične sobe oziroma počitniška stanovanja). Med razlogi za nizko število počitniških hiš na tem območju navaja naslednje dejavnike: (1) urbanistično regulativo oziroma prostorske načrte, ki niso predvideli tovrstnih namenskih sosesk za počitniško rabo, (2) ponudbo cenejših zemljišč in parcel v drugih delih Istre in (3) slabšanje kakovosti morja v tem delu Tržaškega zaliva (Jeršič, 1990, str. 224–228).

Problematike počitniških bivališč v obravnavanem območju se v študiji, namenjeni vrednotenju nosilne zmogljivosti Slovenske Istre za turizem, dotakne tudi Igor Jurinčič (2009, str. 67). Ugotavlja, da je bil njihov razvoj najbolj intenziven v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, pogosto pa so bila zgrajena na turistično najbolj atraktivnih legah – neposredno ob obali oziroma v naravnih parkih. Kot še navaja, so bili tovrstni objekti večkrat zgrajeni nelegalno tik pred razglasitvijo zavarovanih naravnih območij (oziroma pred sprejetjem ostrejših ukrepov nadzora). Omenja, da je bilo leta 1995 v Občini Piran v prostorsko ureditvenih pogojih za sanacijo degradiranega prostora evidentiranih 380 tako imenovanih črnih gradenj (med njimi sicer niso bila le počitniška bivališča), od katerih bi jih lahko 250 legalizirali, 130 pa jih je bilo predvidenih za rušenje. Jurinčič opozarja še na potrebo po zajezitvi tega pojava, ki bi ga lahko odpravili z opredelitvijo manjših območij, namenjenih gradnji vikend naselij, saj je glavni vzrok nelegalnih gradenj pomanjkanje ponudbe ustreznih zemljišč. Izpostavlja problematiko nenačrtovane gradnje teh objektov, zlasti tistih, ki so večjih dimenzij, ali so locirani na izpostavljenih legah, sredi kmetijskih zemljišč oziroma zavarovanih naravnih vrednot in brez komunalne opreme. Kot ukrep za trajnostni turizem predvideva opredelitev območij, kjer bi bila gradnja takšnih objektov možna – izven turistično najbolj atraktivnih območij, ki jih je potrebno ohraniti za turistično gospodarstvo in javno rabo (Jurinčič, 2009, str. 114).

6.3 Razvoj in prostorska analiza počitniških bivališč v Občini Piran

V nadaljevanju predstavljamo številčni razvoj počitniških bivališč v posameznih naseljih Občine Piran, kakršen se tekom zadnjih štirih desetletij izkazuje iz popisov statističnega urada (preglednica 6.1). V obravnavanem časovnem obdobju se je število tovrstnih objektov na ravni občine povečalo za 173,5 odstotnih točk, najbolj intenzivni razvoj

pa so počitniška bivališča doživela v sedemdesetih letih 20. stoletja. Številčni porast tovrstnih bivališč je bil skozi popisna leta največji v treh naseljih, ki ležijo v neposredni bližini morja: v Portorožu, Piranu in v Luciji, medtem ko ostaja zaledje redko naseljeno s temi oblikami bivališč. Največji indeks rasti počitniških bivališč v obdobju med letoma 1971 in 2011 je doživela Lucija (povečanje za 1543 odstotnih točk), ki se je razvila iz kmetijskega in solinarskega naselja ter se v sedemdesetih letih 20. stoletja združila v somestje z bližnjim Portorožem. V slednjem je bilo ob registrskem popisu v letu 2011 evidentiranih največ počitniških bivališč v občini (skupno 349), najbolj izrazit številčni porast pa je bil zabeležen ravno med zadnjima popisnima letoma (2002 in 2011). Že od samega začetka statističnega spremljanja počitniških bivališč je visoko številčno zastopanost teh bivališč poleg Portoroža ohranilo tudi mesto Piran.

Preglednica 6.1: Število počitniških bivališč po izbranih naseljih v Občini Piran.

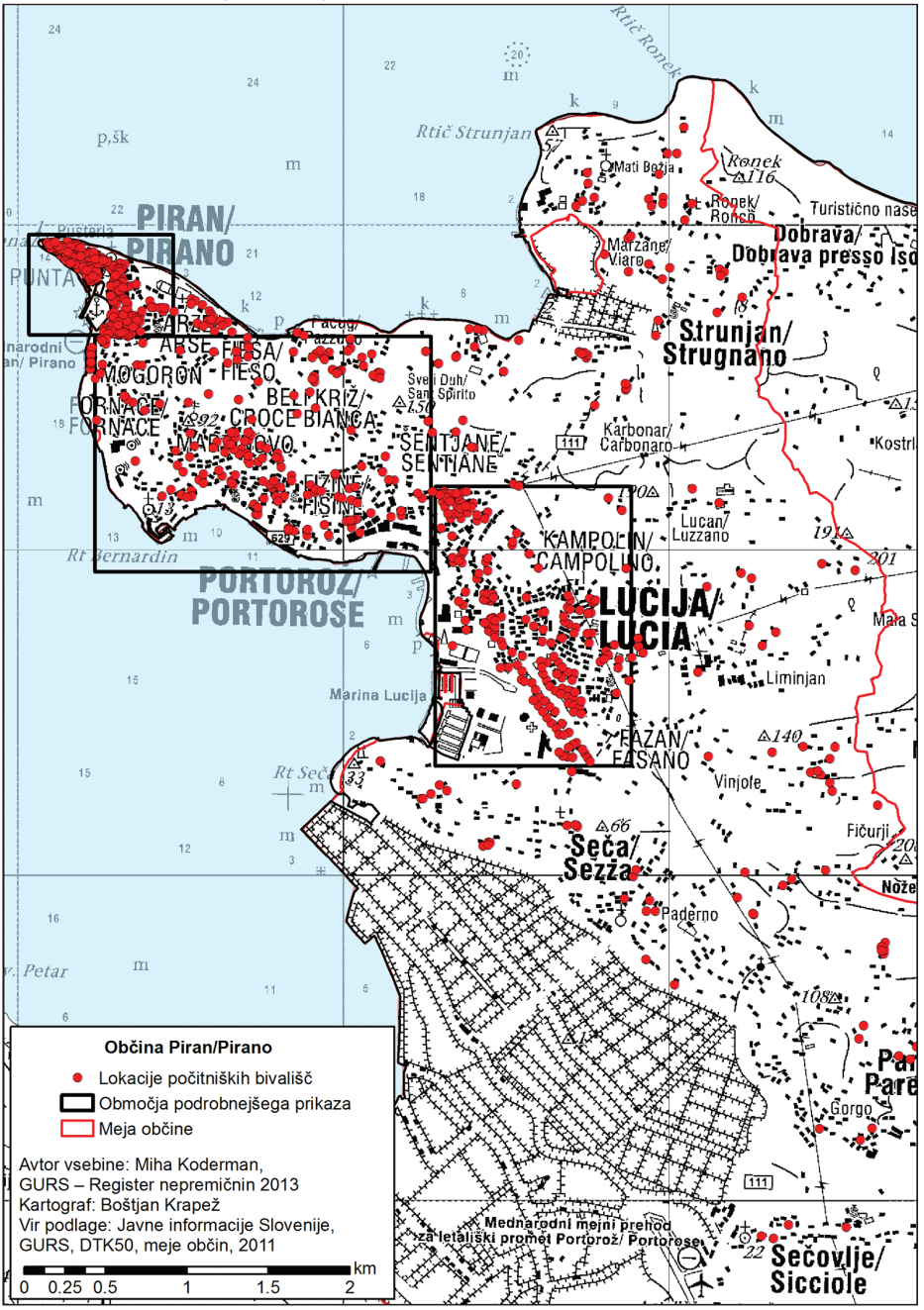
Naselje	1971	Izhodiščni indeks	1981	Indeks 1981/1971	1991	Indeks 1991/1981	2002	Indeks 2002/1991	2011	Indeks 2011/2002	Indeks 2011/1971
Lucija	14	100,0	233	1664,3	288	123,6	372	129,2	230	61,8	1642,9
Parecag	3	100,0	8	266,7	19	237,5	10	52,6	7	70,0	233,3
Piran	160	100,0	230	143,8	259	112,6	370	142,9	320	86,5	200,0
Portorož	145	100,0	195	134,5	227	116,4	216	95,2	349	161,6	240,7
Seča	9	100,0	41	455,6	39	95,1	39	100,0	47	120,5	522,2
Sečovlje	2	100,0	1	50,0	10	1000,0	2	20,0	6	300,0	300,0
Strunjan	40	100,0	65	162,5	43	66,2	49	114,0	72	146,9	180,0
Drugo	8	100,0	5	62,5	6	120,0	7	116,7	11	157,1	137,5
SKUPAJ	381	100,0	778	204,2	891	114,5	1065	119,5	1042	97,8	273,5

Vir: SURS, 1971; 1981; 1991; 2002; 2011a.
Opomba: Pod kategorijo Drugo so združene vrednosti za naselja Dragonja, Nova Vas nad Dragonjo, Padna in Raven/Sveti Peter.

Počitniška bivališča so bila v letu 2011 v Občini Piran prisotna v vseh enajstih naseljih občine, vendar je bila njihova številčna razporeditev po posameznih naseljih precej neenakomerna (SURS, 2011a). To je razvidno tudi iz slike 6.2, nastale na podlagi podatkov Registra nepremičnin iz leta 2013 (GURS, 2013). Počitniški objekti in stanovanja so prisotni predvsem v ožjem obalnem pasu občine in zaradi številčnosti nedvomno predstavljajo pomemben stavbni element v občini. Pri tem lahko razločimo tri oziroma štiri naselitvene oblike bivališč: (1) stanovanja v starejših meščanskih stavbah znotraj starega mestnega jedra v Piranu, (2) stanovanja v večstanovanjskih blokovskih objektih v Luciji in (3) samostojne hiše oziroma vile, grajene na flišnih gričih, ki se dvigajo nad hotelskimi objekti v središču Portoroža (Beli Križ, Martinovo, Šentjane) in v zalednih naseljih (Seča, Parecag in Sečovlje). Ta členitev se naslanja na Jeršičevo (1987, str. 66–67) študijo, v kateri je poleg že omenjenih naselitvenih tipov izpostavil tudi posebne soseske počitniških bivališč, zgrajene na načrtno določenih območjih za tovrstno gradnjo. Dodajmo, da v Občini Piran tovrstnih funkcijskih območij nismo zasledili, čeprav sta bili s tem namenom v začetku šestdesetih let preteklega stoletja po načrtih Eda Mihevca zgrajeni turistični

naselji v Luciji in Strunjanu, ki pa sta s privatizacijo izgubili prvotni namen (počitniške hiše v Strunjanu so postale del hotelskega kompleksa Terme Krka Talaso Strunjan, v Luciji pa so bili ti objekti deležni gradbene prenove in so namenjeni stalni naselitvi) (Teržan, 2011).

Slika 6.2: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v Občini Piran v letu 2013.

Med novejše naselitvene oblike lahko prištevamo tudi apartmajske vile, namensko grajene za počitniško rabo, ki se najpogosteje pojavljajo kot večstanovanjski objekti z nadstandardnimi stanovanji. Gradnja apartmajskih vil pogosto naleti na odklonilno mnenje lokalnih prebivalcev, saj se takšna bivališča največkrat opirajo na moderno zasnovo, ki v obstoječem prostoru predstavlja odklon od tradicionalne arhitekture in lahko deluje kot tujek v kulturni pokrajini nekega območja. V Občini Piran so bila podobna razhajanja mnenj ob gradnji Vile Artes (nahaja se nad Koprsko cesto), ki so jo lokalni prebivalci zaradi zunanje podobe poimenovali Močerad (Ručna, 2005).

Slika 6.3: Med novejše pojavne oblike počitniških bivališč lahko prištevamo tudi t. i. apartmajske vile – večstanovanjske objekte z nadstandardnimi stanovanji, namensko grajenimi za počitniško rabo. (foto: M. Koderman)

Apartmajske vile se v večjem številu pojavljajo na atraktivnih lokacijah – v Občini Piran so z njimi pozidane predvsem razgledne terase, ki se dvigujejo nad središčem Portoroža; primera takšnih objektov sta tudi apartmajski objekt Feral (lociran nad Belokriško cesto – slika 6.3) in Vila Valeta (v Lucanu). Pospešena gradnja v začetku 21. stoletja in že obstoječi neprodani objekti so zasičili nepremičninski trg, zaradi česar številni novozgrajeni objekti ostajajo neprodani, posledično pa so nekatera izmed teh stanovanj vsaj začasno oddana tržnemu najemu.

Mestno jedro Pirana

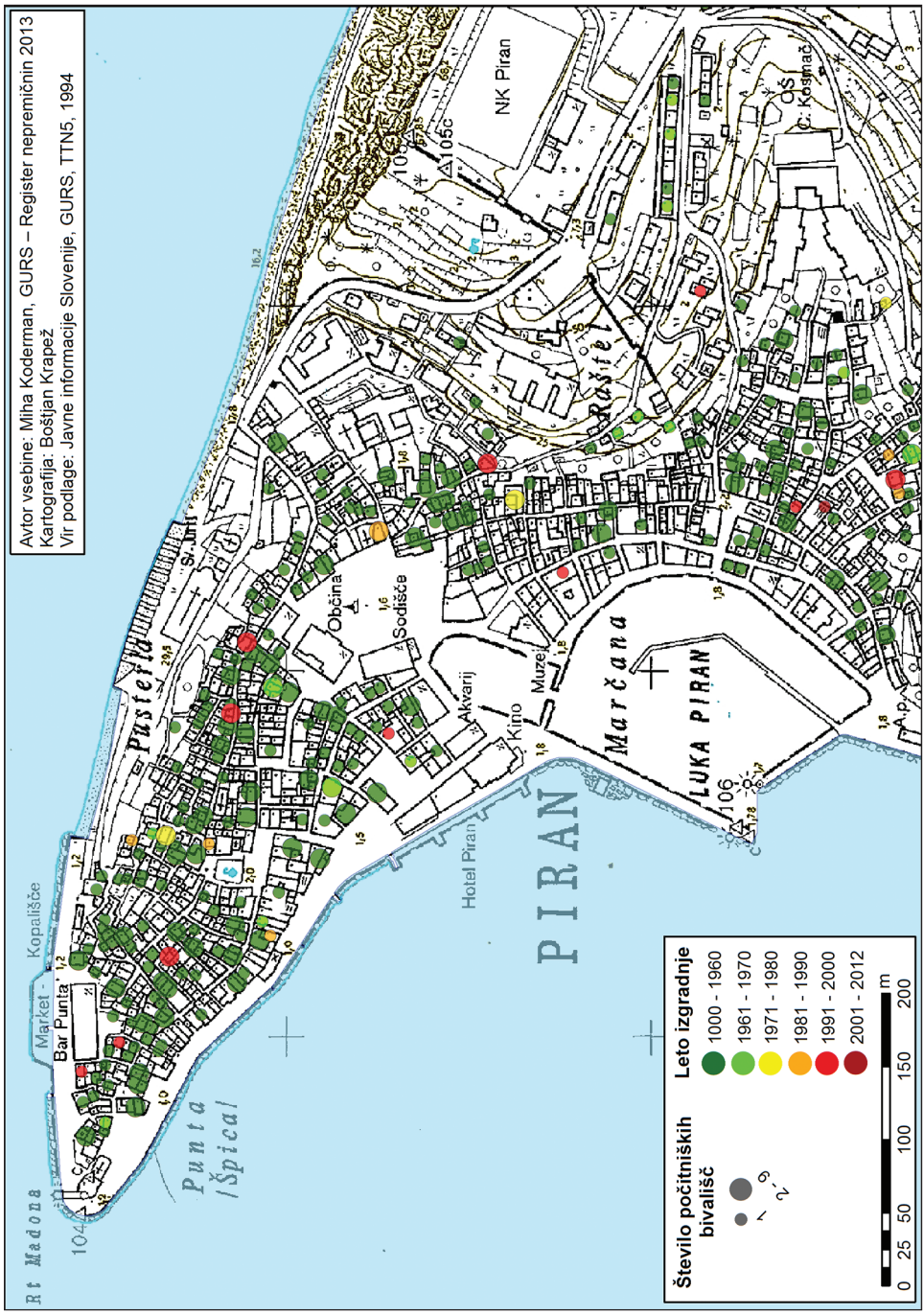
Zgodovinsko jedro mesta Piran je zavarovano kot kulturni in urbanistični spomenik, zaradi česar je potrebno pri načrtovanju in urejanju mesta slediti obstoječim arhitekturnim značilnostim ter ohranjati morfološko zasnovo, ki poudarja prepoznavnost mesta v skladu s krajino, v katero je umeščeno (Kočevar, Plazar Mlakar, 2006). Samo mesto se sicer fizično, ekonomsko in simbolno preobraža, pomembno vlogo pri teh procesih pa zavzemajo demografski trendi, saj se zaradi nenehnega zmanjševanja

stalnih prebivalcev staro mestno jedro vse bolj prazni. Omenjeno dejstvo je predvsem posledica odseljevanja prebivalstva, ki vidi višjo kvaliteto bivanja v prometno dostopnejših krajih treh primorskih občin, kjer se nahaja tudi glavnina delovnih mest. Dodatno ima obstoječe prebivalstvo naselja tudi neugodno starostno strukturo z indeksom staranja 163, ki pove, da je na sto oseb, mlajših od 15 let, v naselju živelo 163 oseb, starih več kot 65 let (slovensko povprečje je v letu 2013 znašalo 118 (SURS, 2014a)). Poleg omenjenih trendov je Občina Piran (in staro mestno jedro kot njen sestavni del) hkrati tudi turistično najbolj obiskana občina, kjer letno ustvarijo preko 1,3 milijona prenočitev turistov (SURS, 2014b).

Tako se prebivalci starega mestnega jedra od meseca septembra do meseca maja praviloma soočajo s predimenzioniranostjo objektov za splošno oskrbo, ki jim lastniki zaradi slabega obiska skrajšujejo delovni čas ali jih celo začasno zapirajo, v času poletne sezone pa se le stežka sprijaznijo z gnečo na cesti, pomanjkanjem parkirnih mest v garažnih hišah in čakanjem v trgovinah (podobno velja za odvoz smeti, obremenjenost kanalizacijskega in vodovodnega sistema). V poletnih mesecih na število začasnih prebivalcev v mestu (poleg »klasičnih« turistov) pomembno vplivajo tudi številni posamezniki, ki so si počitniško bivališče uredili v centru Pirana. Tovrstna bivališča v celotnem stavbnem fondu naselja po zadnjem Registrskem popisu SURS predstavljajo 11,3 % vseh bivališč (SURS, 2014c) in se, kar nakazuje tudi slika 6.4, večinoma nahajajo v stavbah, zgrajenih pred letom 1960 (označene s temno zeleno barvo). Glede na samo zgodovinsko urbanistično zasnovo mesta, ki ne dovoljuje večjih gradbenih posegov v naselbinsko jedro, tudi glavnina stavbnega fonda temelji na dvo- do trinadstropnih stanovanjskih hišah, ki pa so v zadnjih desetletjih pogosto doživele notranjo prenovo in preureditev v večstanovanjske objekte. Ti so ob prodaji omogočali lastnikom višji zaslužek v primerjavi s prodajo celotne hiše in so bili večinoma namenjeni počitniški rabi. Iz analize podatkov Registra nepremičnin, ki jih kartografsko prikazujemo na sliki 6.4, je razvidno, da se v posameznih objektih starega mestnega jedra najpogosteje nahajata eno ali dve počitniški stanovanji.

Glede na razpoložljive statistične podatke je bil indeks rasti počitniških bivališč v starem mestnem jedru Pirana največji v sedemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, upoštevajoč zadnje popisne podatke iz preglednice 6.1 pa naj bi v zadnjem desetletju njihovo število začelo stagnirati oziroma celo upadati. Namembnost stavb v mestnem jedru so v preteklosti analizirali tudi pristojni na piranski občini, ki so primerjali popis stanja iz sredine sedemdesetih let 20. stoletja z novejšim, opravljenim v letu 2006 (Kočevar, Plazar Mlakar, 2006). Prva analiza namembnosti je bila izvedena v letu 1975 v sklopu projekta Asanacijski načrt mesta Piran, s katerim so skušali pristopiti h kompleksni zaščiti, ureditvi in revitalizaciji mestnega jedra. Stanje so ponovno analizirali v letu 2006, saj se je zaradi novih strateških aktov prostorskega urejanja izkazala potreba po posodobitvi podatkov in primerjavi stanja namembnosti stavb s tistim iz leta 1975. Opravljena analiza je pokazala, da se Piran nedvoumno preobraža v počitniško mesto, saj se delež stanovanjskih površin intenzivno zmanjšuje na račun površin počitniških bivališč. V omenjenih analizah so med drugim ugotavljali, koliko kvadratnih metrov površine v posameznih stavbah znotraj mestnega jedra je namenjenih počitniškim bivališčem in omenjena površina se je v razponu treh desetletij po njihovih ugotovitvah povečala za skupno več kot 37.000 m^2 (z 10.294 na 47.774 m^2) oziroma za 364 odstotnih točk (Kočevar, Plazar Mlakar, 2006).

Slika 6.4: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v naselju Piran v letu 2013.

Aktualno stanje je sicer težko preverljivo, zaradi česar prihaja do precejšnih odstopanj v podajanju števila počitniških bivališč. Kot že omenjeno, je statistični urad ocenil delež počitniških bivališč znotraj celotnega stavbnega fonda v mestnem jedru na 11,3 %, neformalne ocene pa govorijo, da tovrstna bivališča predstavljajo tretjino vseh objektov v starem mestnem jedru (Kalc Furlanič, 2011; Šuligoj, 2012). Omenjena odstopanja lahko delno pripišemo tudi dejstvu, da se lastniki počitniških bivališč zaradi različnih okoliščin odločijo stalno prebivališče prijaviti na naslovu sekundarnega bivališča, vsekakor pa lahko glede na trenutne ekonomske razmere ugotovimo, da število teh bivališč ne narašča več s takšnim trendom kot v preteklosti.

Portorož in Lucija

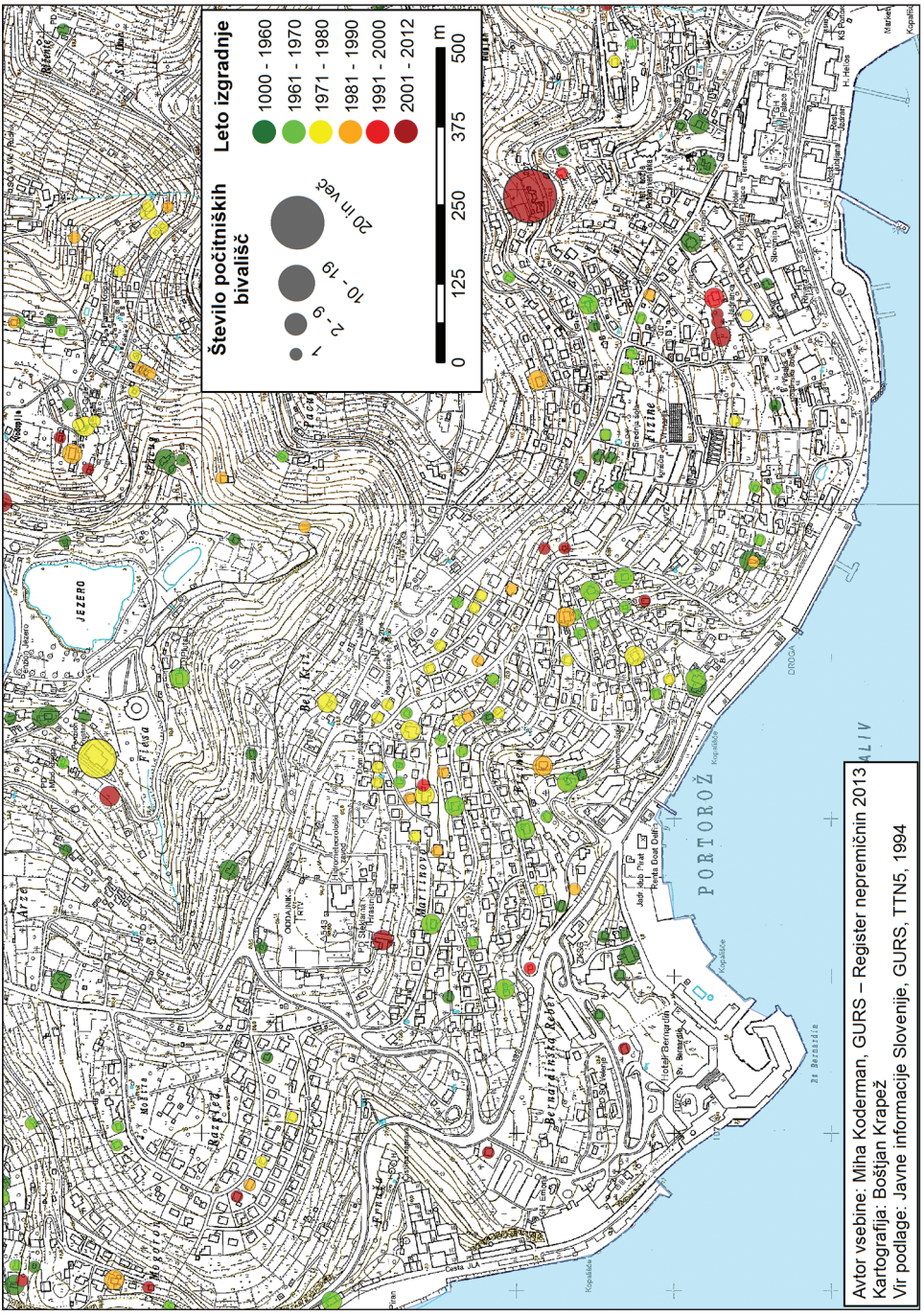
Zametki zgodnje poselitve Portoroža, ki danes tvori najbolj obiskano poletno turistično središče v državi, segajo v čas rimskega obdobja, ko so se na najbolj privlačnih legah ob obali istrskih zalivov med Debelim rtičem in Sečovljami gradile posamezne obmorske vile maritime (Stokin, Zanier, 2011, str. 13). Le-te so služile tudi kot počitniške hiše premožnejših posameznikov, kar kaže na to, da ima pojav preživljanja (prostega) časa v počitniških bivališčih dolgo tradicijo, ki izhaja že iz antike (Coppock, 1977, str. 4; Holloway in Taylor, 2006, str. 23).

Turistični razvoj Portoroža v pomenu sodobnega turizma sega v prvo polovico 19. stoletja, ko se je na tem območju začel razvijati sprva zdraviliški, kasneje pa tudi obmorski turizem. Predvsem izgradnja hotela Palace v začetku 20. stoletja je začela v Portorož privabljati širšo množico obiskovalcev, slednji pa so imeli pomemben vpliv na sam urbanistični razvoj kraja. V tem času se je, kot ugotavlja Jeršič (1990, str. 221), oblikovala zasnova naselja, ki se je ohranila vse do danes – stara obalna pot ni postala samo glavna prometnica, ampak se je ob njej razvil tudi osrednji prostor turističnega dogajanja. S številom turistov so se večale tudi potrebe po namestitvenih kapacitetah, pri čemer so se posamezni premožnejši obiskovalci odločali za graditev lastnih počitniških bivališč oziroma vil.

Kot je razvidno iz slike 6.5, so v Portorožu največje število počitniških hiš zgradili med letoma 1960 in 1970, pojavljajo pa se predvsem v priobalnem pasu za hotelskimi kompleksi. Bivališča, zgrajena kasneje, so se večinoma začela umikati na razgledne terase nad središčem Portoroža. Zaradi privlačnih naravnih in kulturnih danosti območja se je cena obalnih zemljišč skozi desetletja močno zviševala, vendar pa je glede na statistične podatke (preglednica 6.1) Portorož največji številčni porast počitniških bivališč doživel v zadnjem desetletju. V prispevku smo že izpostavili novejšo obliko počitniške poselitve – apartmajske vile, ki se na območju Občine Piran pojavljajo predvsem v Portorožu – v zadnjih letih pa lahko evidentiramo tudi manj enostanovanjskih objektov, grajenih izključno za počitniške namene.

Turistični razvoj Portoroža je imel vpliv tudi na bližnjo Lucijo, ki se je iz nekdaj razloženega kmetijskega in solinarskega naselja preobrazila v turistični kraj, ki beleži tudi pomembno število počitniških bivališč. V primerjavi s Portorožem se v Luciji večje število počitniških bivališč nahaja v večstanovanjskih stavbah, grajenih predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, kar je razvidno tudi iz slike 6.6. V tem času je Lucija iz naselja z le nekaj počitniškimi bivališči postala eno najbolj poseljenih območij s temi oblikami bivališč v Občini Piran (preglednica 6.1).

Slika 6.5: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v naselju Portorož v letu 2013.

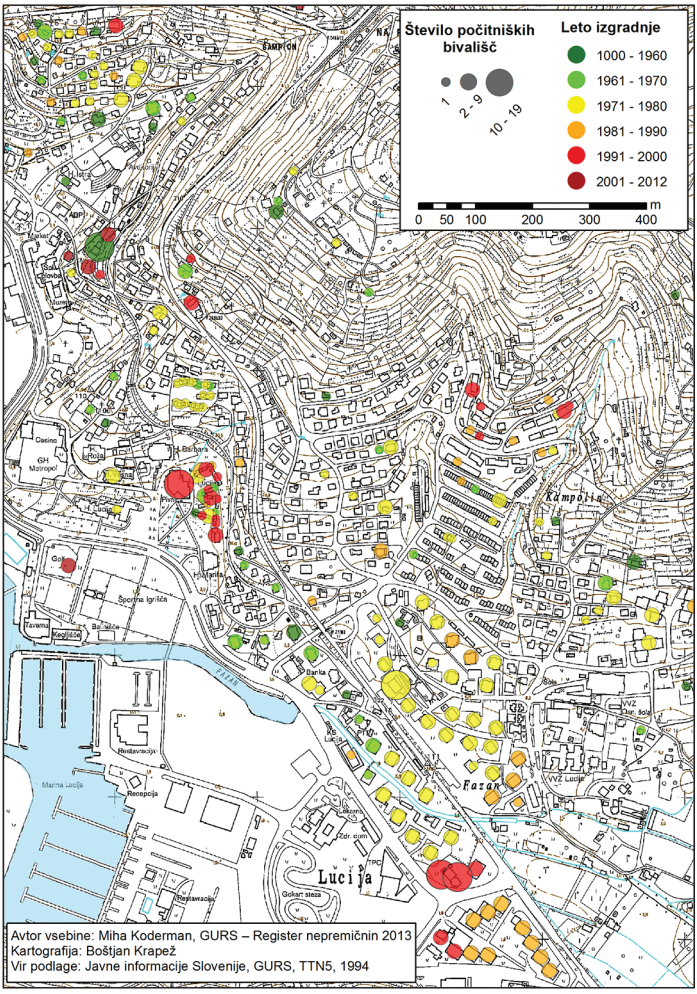

Razširjenost počitniških objektov pomembno vpliva na kakovost življenja stalnih prebivalcev, saj se ti srečujejo s podobnimi problemi, kot smo jih izpostavili že v

primeru mestnega jedra Pirana, poleg tega pa v nekaterih večstanovanjskih blokovskih objektih začasni prebivalci številčno presegajo stalno naseljene, zaradi česar le-ti pozimi plačujejo višje stroške ogrevanja (Šuligoj, 2012). V zadnjem desetletju se je v Luciji gradilo le malo objektov, namenjenih počitniški rabi v zasebne namene – sodeč po podatkih popisov statističnega urada se je število počitniških bivališč med leti 2002 in 2011 celo zmanjšalo za več kot 100 enot. Težko bi izpostavili glavni vzrok, ki je botroval takšnemu upadu, vsekakor pa lahko razloge iščemo tudi v že uvodoma omenjeni različni metodologiji popisov.

V izpostavljenih treh naseljih Občine Piran (Piranu, Portorožu in Luciji) se nahaja skorajda 90 % vseh počitniških bivališč na območju občine. V zadnjem desetletju lahko zaznamo odmik od gradnje teh objektov v omenjenih treh naseljih, saj se gradnja v večjem obsegu kot v preteklosti vrši tudi v ostalih naseljih občine, predvsem tistih, ki so v bližini morja (na primer v Strunjanu in Seči), medtem ko ostajajo tovrstna bivališča v zaledju občine skromno zastopana.

Slika 6.6: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v naselju Lucija v letu 2013.

6.4 Regionalno poreklo lastnikov počitniških bivališč

Analizo regionalnega porekla lastnikov in solastnikov počitniških bivališč v Občini Piran smo zasnovali na podlagi evidence plačnikov pavšalne turistične takse, s katero razpolagajo na občinski upravi. Občina je v letu 2004 sprejela Odlok o turistični taksi v Občini Piran (Odlok o turistični taksi ..., 2004), ki je pričel veljati z letom 2005 in je med drugim zavezoval lastnike počitniških bivališč k plačilu pavšalne turistične takse (višina slednje se razlikuje glede na površino objekta). Po oblikovanju baze lastnikov počitniških bivališč, ki je bila osnovana na podlagi podatkov o zavezancih za plačilo nadomestila za uporabo stavbnega zemljišča pri Davčni upravi Republike Slovenije, so bile prve odločbe o plačilu pavšalne turistične takse lastnikom oziroma solastnikom počitniških bivališč poslane v letu 2006. Evidenca plačnikov pavšalne turistične takse se od takrat sproti osvežuje in je v mesecu juliju leta 2014, ko smo jo pridobili od občinske uprave, obsegala register skupaj 2506 lastnikov in solastnikov počitniških bivališč (od tega 2265 domačih in 241 tujih). Za razumevanje predstavljenih podatkov je pomembno opozoriti na dejstvo, da gre za evidenco tako lastnikov kot tudi solastnikov, kar pomeni, da je eno počitniško stanovanje ali hiša lahko v lasti enega, dveh ali več lastnikov (katerim nato občina pošlje odločbo za plačilo pavšalne turistične takse glede na sorazmerni delež lastništva) (Godnič, 2014). Zaradi varstva osebnih podatkov smo od občine pridobili le seznam krajev primarnih bivališč lastnikov in solastnikov počitniških bivališč, ne pa tudi njihovega polnega naslova.

Po evidenci občinske uprave prihaja največji delež lastnikov in solastnikov počitniških bivališč iz Ljubljane – takšnih je bilo skupaj 42,1 % vseh lastnikov in solastnikov. V celotni Osrednjeslovenski statistični regiji je imelo primarno bivališče prijavljenih skupaj kar 54,4 % vseh lastnikov in solastnikov počitniških bivališč. Nadalje je 7 % vseh lastnikov in solastnikov prihajalo iz Podravske statistične regije, z enakima deležema (5,9 %) pa so jim sledili še lastniki in solastniki iz Obalno-kraške in Gorenjske statistične regije. Lastniki in solastniki počitniških enot so sicer prihajali iz vseh slovenskih statističnih regij, vendar jih je imelo v preostalih osmih statističnih regijah stalno bivališče prijavljenih skupaj le 17 %. Plačniki pavšalne takse iz Slovenije so prebivali v 420 različnih krajih v državi (Godnič, 2014).

Ob tem dodajmo, da Občina Piran kljub znatnemu vplivu ljubljanskega oziroma osrednjeslovenskega poselitvenega območja izkazuje dokaj visoko stopnjo heterogenosti lastništva počitniških bivališč z vidika regionalnega izvora njihovih lastnikov. To je razvidno iz sorodnih primerjalnih analiz, opravljenih v občinah Bohinj in Kranjska Gora, ki Občini Piran sledita po številu počitniških bivališč (glede na podatke popisa iz leta 2011). Tako je denimo v občini Bohinj v letu 2012 delež lastnikov in solastnikov počitniških bivališč iz Ljubljane znašal 53,4 %, v Osrednjeslovenski statistični regiji pa je imelo primarno bivališče prijavljenih skupaj dve tretjini (66,7 %) vseh lastnikov in solastnikov počitniških bivališč v tej občini (Koderman, Salmič, 2013). V Občini Kranjska Gora je bila struktura regionalnega lastništva v letu 2011 še nekoliko bolj monotona: z območja Ljubljane je prihajalo 61 % vseh lastnikov in solastnikov, iz Osrednjeslovenske regije pa kar 77,4 % vseh lastnikov in solastnikov počitniških bivališč v občini (Salmič, Koderman, 2013).

Med lastniki in solastniki počitniških bivališč v Občini Piran, ki so imeli stalno prebivališče prijavljeno v tujini (takšnih je bilo skupaj 241 oziroma 9,6 %), jih je največ prihajalo iz Italije (2,9 % vseh), Avstrije (1,9 % vseh) in Nemčije (1,2 % vseh). Sledili so lastniki iz Češke in Švedske (delež vsake države je znašal 0,4 %), Združenih držav Amerike, Velike Britanije in Hrvaške (delež vsake države je znašal 0,3 %) ter še enajstih drugih držav (Godnič, 2014). Za primerjavo lahko ob tem navedemo deleža lastnikov in solastnikov s stalnim bivališčem v tujini, ki jih izkazujeta občini Kranjska Gora in Bohinj – v prvi je delež znašal 5 % (Salmič, Koderman, 2013), v drugi pa 4,7 % (Koderman, Salmič, 2013). V evidenci plačnikov pavšalne turistične takse v Občini Piran ni bilo oseb, ki bi imele stalno prebivališče prijavljeno v Ruski federaciji, državljani katere se v medijih pogosto pojavljajo v vlogi investitorjev v turistične dejavnosti v Sloveniji (kar pa hkrati ne pomeni, da kateri izmed njih ni lastnik nepremičnine v tej občini).

6.5 Razvojne dileme počitniških bivališč v Sloveniji

V prispevku smo predstavili izbrane vidike počitniških bivališč v Občini Piran, pri čemer smo osvetlili zlasti njihov prostorski razvoj, intenzivnost poselitve in regionalno poreklo lastnikov. S kartografskimi prikazi smo opredelili njihovo prostorsko razširjenost, pri čemer smo poseben poudarek namenili območjem, kjer je število počitniških bivališč največje: mestnemu jedru Pirana, Portorožu in Luciji. V teh naseljih smo analizirali tudi starost in intenziteto obravnavanega pojava v posameznih objektih. Iz predstavljenih podatkov so razvidne razsežnosti teh bivališč v občini, ki so ponekod že pred desetletji povzročila transformacijo kulturne pokrajine in se uveljavila kot njen sestavni element. V zadnjih letih so se med že prisotnimi morfološkimi oblikami počitniških bivališč uveljavile tudi apartmajske vile oziroma večstanovanjski objekti z nadstandardnimi stanovanji, ki imajo na kulturno pokrajino občine predvsem zaradi netradicionalnega arhitekturnega videza še posebno močan vpliv. Na problematiko njihove vključitve v prostor pogosto opozarjajo tudi lokalni prebivalci, ki pri tem poleg arhitekturnih vidikov izpostavljajo tudi sam pojav »vikendaštva« v splošnem, s katerim so (obmorska) naselja občine že dodobra zasičena.

Nekaterih aktualnih problematik, povezanih s počitniškimi bivališči (kot na primer: nenačrtovana in nelegalna gradnja oziroma črne gradnje, neurejen priklop teh objektov na kanalizacijsko omrežje, neupoštevanje tradicionalnih arhitekturnih vzorcev, gradnja na kmetijskih zemljiščih, vpliv na družbeno-kulturna razmerja med domačini ter lastniki počitniških bivališč itd.), smo se namenoma dotaknili le površno, saj bi poglobljena razprava presegla okvire tega prispevka. Kritično lahko dodamo, da bi bila za podrobnejšo razčlenitev te večplastne in kompleksne problematike dobrodošla širša empirična raziskava, ki bi proučila prej omenjena področja in tako dodatno ovrednotila evidentirane podatke popisov in GURS-ovega Registra nepremičnin ter tudi evidence plačnikov pavšalne turistične takse.

Zaključimo lahko, da bi bilo potrebno nadaljnji razvoj počitniških hiš in stanovanj v Občini Piran usmerjati premišljeno in dolgoročno skladno z načeli trajnostnega razvoja. Nenadzorovana gradnja novih oziroma obnova in širjenje obstoječih objektov za počitniško rabo, ki je v praksi pogosto povezana z dobičkonosnimi interesi

gradbenih investitorjev in drugih lastnikov kapitala, lahko povzroči trajno in nepopravljivo škodo v ekološkem, fiziognomskem, kulturnem in socialnem okolju tega slikovitega obmorskega območja Slovenije.

Zahvala

Najlepše se zahvaljujem za pomoč strokovnim sodelavcem Urada za okolje in prostor ter Urada za gospodarstvo in turizem na Občini Piran, ki so mi za potrebe te raziskave omogočili analizo podatkov o plačnikih pavšalne turistične takse.

Viri in literatura

Coppock, J. T., 1977. Second homes in perspective. V: Coppock, J. T. (ur.). Second homes: curse or blessing? Oxford, Pergamon Press, str. 1–15.

Godnič, M., 2014. Podatki o plačnikih pavšalne turistične takse v Občini Piran (osebni vir, 29. 7. 2011). Piran.

Gosar, A., 1987a. Učinki počitniških bivališč na preobrazbo slovenske kulturne pokrajine. Geographica Slovenica, 18, str. 183–204.

Gosar, A., 1987b. Geografski vidik razvoja počitniških bivališč na Notranjskem in Primorskem. V: Habič, P. (ur.). Notranjska. Zbornik 14. zborovanja slovenskih geografov, Postojna, 15.–17. oktobra 1987. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 251–264.

GURS – Geodetska uprava Republike Slovenije, 2013. Register nepremičnin, Občina Piran, stanje oktober 2013. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije.

Holloway, J. C., Taylor, N., 2006. The Business of Tourism. Harlow, New York, Financial Times Prentice Hall, 716 str.

Jeršič, M., 1968. Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri. Geografski vestnik, 40, str. 53–67.

Jeršič, M., 1987. Učinki počitniških stanovanj na okolje. Geographica Slovenica, 18, str. 65–84.

Jeršič, M., 1990. Turistična transformacija Portoroža. V: Orožen Adamič, M. (ur.). Primorje. Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, Portorož, 24.–27. oktobra 1990. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 221–231.

Jurinčič, I., 2009. Nosilna zmogljivost Slovenske Istre za turizem. Portorož, Fakulteta za turistične študije – Turistica, 221 str.

Kalc Furlanič, L., 2011. Piranska občina apartmajsko naselje. Primorske novice, 143 (22. junij 2011), str. 6.

Kočevar, B., Plazar Mlakar, M., 2006. Piran – moje mesto. Strategija prenove mesta Piran. Strokovne podlage. Delovno gradivo – samo za interno uporabo. Piran, Izola, Občina Piran, Studio Mediterana.

Koderman, M., Salmič, S., 2013. Prebivati ob »jezeru bliz' Triglava«: prostorska analiza počitniških bivališč v občini Bohinj. V: Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Rogelj, B. (ur.). Gorenjska v obdobju glokalizacije. Bled, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, str. 111–126.

Odlok o turistični taksi v Občini Piran, 2004. Uradne objave Primorske novice, št. 23/2004. Piran, Občina Piran. URL: http://www.lex-localis.info/kataloginformacij/PodrobnostiDokumenta.aspx?SectionID=f60f3718-991b-4239-916c-b0f4269ccea6 (citirano 13. 5. 2014).

Ručna, N., 2005. Močerad razburil Portorožane. Finance (22. julij 2005). URL: http://www.finance.si/126983/Mo%C4%8Derad-razburil-Portoro%C5%BEane (citirano 12. 7. 2014).

Salmič, S., Koderman, M., 2013. Prostorska analiza počitniških bivališč v Občini Kranjska Gora. Geografski vestnik, 85, 1, str. 9–24.

Stokin, M., Zanier, K., 2011. Simonov zaliv. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 120 str.

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 1971. Popis stanovanj, 1971: Knjiga VI, Stanovanja za počitek in rekreacijo. Beograd, Zvezni zavod za statistiko.

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 1981. Popis stanovanj, 1981: Stanovanja, Rezultati raziskovanj 323. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije.

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 1991. Popis stanovanj, 1991: Statistične informacije, Stanovanja za počitek in rekreacijo, št. 185. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije.

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2002. Popis stavb in stanovanj, 2002: Stanovanja za počitek in rekreacijo. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije.

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2011a. Stanovanja za počitniški namen ali sekundarno rabo po vrsti stavbe in številu sob, občine, Slovenija, večletno. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0861150S&ti=&path=../Database/Dem_soc/08_zivljenjska_raven/25_STANOVANJA/02_08611-stanovanja_OBC/&lang=2 (citirano 16. 2. 2014).

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2011b. Stanovanja, Slovenija, 1. 1. 2011, Metodološka pojasnila. URL: http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/08-296-MP.htm (citirano 1. 3. 2013).

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2014a. Prebivalstvo – izbrani kazalniki, naselja, Slovenija, letno. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05C5004S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/25_05C50_prebivalstvo_naselja/&lang=2 (citirano 15. 7. 2014).

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2014b. Prihodi in prenočitve turistov po skupinah nastanitvenih objektov in po državah, občine, Slovenija, letno. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=2164507S&ti=&path=../Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/02_21645_nastanitev_letno/&lang=2 (citirano 18. 7. 2014).

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2014c. Število stanovanj po naseljenosti, naselja, Slovenija, večletno. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0871201S&ti=&path=../Database/Dem_soc/08_zivljenjska_raven/25_STANOVANJA/04_08712-stanovanja_NAS/&lang=2 (citirano 15. 7. 2014).

SURS – Statistični urad Republike Slovenije,1981. Popis stanovanj, 1981: Stanovanja, Rezultati raziskovanj 323. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije.

Šuligoj, B., 2012. Nepremičninska blaznost na Obali. Delo (22. julij 2012). URL: http://www.delo.si/zgodbe/nedeljskobranje/nepremicninska-blaznost-na-obali.html (citirano 10. 10. 2013).

Teržan, V., 2011. Edo Mihevc, arhitekt. Mladina, 2 (13. januar 2011). URL: http://www.mladina.si/52863/edo-mihevc-arhitekt/ (citirano 27. 9. 2013).

7 Ocena ranljivosti visokogorja kot osnova sonaravnemu razvoju turizma in rekreacije

Irena Mrak

Sonaravni razvoj turizma in rekreacije v visokogorju temelji na ohranjanju dinamičnega ravnovesja med naravnogeografskimi razmerami in procesi na eni ter antropogenimi pritiski na drugi. Predhodna ocena ranljivosti visokogorskih območij lahko pomembno prispeva k dolgoročnemu načrtovanju sonaravnega turizma in rekreacije. Ocena temelji na opredelitvi nosilne zmogljivosti naravnega okolja, funkcijskem vrednotenju naravnogeografskih sestavin, prepoznavanju in ovrednotenju antropogenih pritiskov, vse skupaj pa je osnova za končno oceno obremenjenosti in ranljivosti okolja. Ocena ranljivosti predstavlja ključen element sonaravnega načrtovanja razvoja dejavnosti nasploh, še posebej pa v specifičnih geografskih okoljih, kot je visokogorje.

Za visokogorska območja so značilne specifične geografske razmere, kot sta strm, ledeniško preoblikovan relief in ostro gorsko podnebje, na katero je prilagojeno tako rastlinstvo kot tudi živalstvo. Gre za območja nad zgornjo gozdno mejo, ki človeku ne omogočajo stalne poselitve, a je ta kljub temu tu zgodovinsko prisoten. Prvotne oblike človekove dejavnosti v visokogorju so bile omejene na pašništvo, lov, rudarjenje, kasneje pa je postalo vse bolj zastopano raziskovanje in različne oblike rekreacije – hoja, plezanje, turno in alpsko smučanje ter v zadnjem času vse bolj tudi nove, »adrenalinske« oblike rekreacije, kot so gorsko kolesarjenje, jadralno padalstvo, vožnja z motornimi vozili ipd. Hiter razvoj turizma in rekreacije prisotnost človeka v teh območjih časovno podaljšuje, povečuje se tudi množičnost obiska. Visokogorska območja v Sloveniji obsegajo komaj 1 % državnega ozemlja in so omejena na Julijske Alpe, Kamniško-Savinjske Alpe ter Karavanke. Prevladujoč kriterij za opredelitev visokogorskih območij je gornja gozdna meja, ki je v Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alpah med 1700 in 1800 m, na nekaterih območjih Karavank in Bohinjskega grebena pa med 1550 in 1600 m (Lovrenčak, 1987).

Znotraj slovenskega visokogorja obstajajo razlike tako v naravnogeografskih razmerah kot tudi v obremenjenosti z vidika obiskovalcev in aktivnosti turizma in rekreacije (Cigale, 2004).

Sliki 7.1 in 7.2: Primera visokogorskih območij v Julijskih Alpah in Karavankah. (foto: I. Mrak)

7.1 Zgodovina razvoja turizma in rekreacije v visokogorju Slovenije

Podobno kot drugod v Alpah so bili tudi v Sloveniji prvi obiskovalci gora domačini – pastirji, lovci, rudosledci, zeliščarji (Škerbinek, 1977). Naše Alpe so zaslovele že v 18. stoletju predvsem zaradi bogate flore (botaniki A. Scopoli, F. X. Wulfen, F. Hohenwart)

in izjemnih geoloških značilnosti. Tako je bil A. Scopoli že leta 1759 prvi pristopnik na Grintovcu. Pionir alpinizma v Julijskih Alpah je Baltazar Hacquet, ki je 20 let bival na Kranjskem in poletne mesece večinoma preživljal v gorah. Raziskoval je predvsem rastlinstvo in kamninsko sestavo naših gora ter iskal nahajališča rudnin. Svoja raziskovanja je natančno opisal v štirih knjigah Oryctographia Carniola. Leta 1777 se je povzpel vse do Malega Triglava, prav na vrh pa leta 1779, ko je izmeril tudi njegovo nadmorsko višino. Bil je prvi, ki je objavil navodila, kako se je treba pripraviti na pohode v gorah. Po Hacquetu so v našem visokogorju raziskovali predvsem geologi, ki jih je podpiral baron Žiga Zois (Janša, 1968). Prvi vzpon na Triglav so leta 1778 opravili L. Willomitzer, L. Korošec, Š. Rožič in M. Kos (Škerbinek, 1977). Tedanji osvajalci Triglava so bili domači izobraženci, tuji gostje ter domači vodniki in nosači. Prvi gorniki, ki so hodili v gore zgolj iz rekreativnih vzgibov, so vedno najemali vodnike, ki so bili tudi nosači. Prvi uspehi znanstvenikov v gorah so navdušili tudi druge ljudi, kar izkazuje v prvi vrsti literarni odziv v pesmih in prozi (Janša, 1968).

V 19. stoletju je na slovenskem ozemlju delovalo Nemško-avstrijsko planinsko društvo (združeno leta 1874). Markirali so prve poti in postavljali prve planinske koče. Slovenskih planincev je bilo takrat še malo, čeprav je pobudo za ustanovitev slovenske planinske organizacije leta 1872 podal Ivan Žlan. Raziskovalno-gorniško so v 19. stoletju izstopali dr. J. Frischauf, dr. J. Kugy in dr. H. Tuma. Velik pomen v klasični dobi planinstva pa so imeli tudi tedanji gorski vodniki, domačini, ki so gore najbolje poznali in so opravili največ prvih vzponov (Škerbinek, 1977).

Za dostop do gora je bila zelo pomembna izgradnja gorenjske železnice, ki je začela voziti konec leta 1870. Gorski vodnik Jožef Škantar – Šest iz Srednje vasi pri Bohinju je leta 1871 nadelal pot na Triglav in postavil majhno kočo (na območju današnje Planike), kjer so lahko prenočili 3–4 turisti. Zavetišče je kmalu propadlo, v bližini pa je bila leta 1877 zgrajena prva nemška Triglav Hütte. Nemci so do leta 1886 postavili še 11 drugih koč (Dolenc, 1996). Kot odgovor na vedno večjo prisotnost tujcev v slovenskih gorah je bilo leta 1893 ustanovljeno Slovensko planinsko društvo (SPD). Kmalu so bile ustanovljene tudi društvene podružnice. Graditi so začeli svoje planinske postojanke ter markirati planinske poti (Janša, 1968). Že v drugem letu delovanja društva so zgradili prvi dve slovenski planinski koči v bližini že obstoječih nemško-avstrijskih koč. »Bitka za Triglav« je sledila leta 1895, ko je bil postavljen Aljažev stolp, na Velem polju je bila zgrajena Vodnikova koča, leto zatem še Aljažev dom v Vratih in Triglavska koča na Kredarici, ki je še danes največja in najvišje ležeča koča v Sloveniji (Dolenc, 1996). S svojim delovanjem je SPD povzročilo vedno večje zanimanje za gore, ki so vse bolj postajale temeljna nacionalna vrednota.

Do 1. svetovne vojne je SPD zgradilo 34 planinskih koč, poleg nacionalnih vzgibov pa je bil pomemben tudi gospodarski vidik gorskega turizma. Zaradi narodnoobrambnega pomena in nemške konkurence je bila gradnja koč usmerjena v visokogorje, najprej v okolici Triglava, kasneje tudi drugje (Dolenc, 1996). Zaradi boljše prometne dostopnosti so bile bolje obiskane Julijske Alpe, manj pa Kamniško-Savinjske Alpe. Najbolj oblegan je bil že takrat Triglav, na katerega se je ob koncu 19. stoletja povzpelo 150–300 ljudi/leto. Kljub vse večji priljubljenosti gora pa vodstvo SPD ni bilo naklonjeno alpinizmu. V tistem času so pri nas plezali predvsem

Nemci in Čehi, ki so ustanovili tudi podružnico SPD. Prvi pri nas so se z alpinizmom, zimskim gorništvom, jamarstvom, smučanjem in fotografijo ter pisanjem prve vodniške literature začeli ukvarjati »drenovci« (B. Brinšek, R. Badjura, P. Kunaver, J. Cerk, I. Michler in I. Kovač), zlasti alpinizem pa je v slovenskem prostoru postal pomemben po 1. svetovni vojni. Razhajanja med mlado generacijo, ki je zagovarjala alpinizem, zimske vzpone in smučanje, in med starejšo generacijo planincev so bila vse večja (Janša, 1968). Leta 1921 je mlada generacija ustanovila »Turistovski klub Skala« – pojma turizem in alpinizem še nista bila ločena. Vzpon na goro so poimenovali turo, zato so bili turisti, klub pa turistovski. Zaradi nekaj več nesreč, ki so jih imeli njihovi člani, so jih zlobno imenovali »Trapasti klub samomorilcev«. Skalaši so do druge svetovne vojne v domačih stenah rešili večino največjih plezalskih problemov (Dolenc, 1996). Med najpomembnejša imena sodita obe ženski predstavnici Pavla Jesih in Mira Marko Debelak ter Jože Čop, Stanko Tominšek, Uroš Župančič in drugi (Škerbinek, 1977).

SPD je po prvi svetovni vojni pretežno obnavljal planinske koče in gradil nove, Avstrijcem pa so plačali odškodnino za 12 koč, ki so dobile nova, slovenska imena. Obisk koč je iz leta v leto naraščal in nekaj let pred 2. svetovno vojno je 59 koč letno obiskalo okrog 100.000 ljudi. SPD je skupaj z Muzejskim društvom Slovenije leta 1924 dosegel ustanovitev »prirodnega varstvenega parka« v Dolini Triglavskih jezer in bil nasploh dejaven pri ohranjanju narave. Pred 2. svetovno vojno je SPD imel okrog 10.000 članov, 63 planinskih koč in zavetišč ter zelo močno planinsko založniško dejavnost (Janša, 1968).

Druga svetovna vojna je zopet omejila dejavnosti v visokogorskih območjih, večina koč je bila takrat uničena. Tako so jih po vojni nekaj obnovili, večinoma pa so bile zgrajene na novih lokacijah. Po vojni je bila leta 1948 ustanovljena Planinska zveza Slovenije, ki je hitro pridobivala članstvo, obnavljali so planinske koče, gradili nove ter podpirali razvoj alpinizma in odprave v svetovna visokogorska območja. Ob tem se je razvijala tudi gorska reševalna služba, planinsko založništvo in izobraževalna dejavnost (Škerbinek, 1977). Leta 1950 je organizacija štela že 58.000 članov. Število se je vse do osemdesetih let povečevalo in doseglo višek leta 1989 s 114.207 člani (180 planinskih društev). Množičnost je bila posledica ideološke opredelitve in propagande ter primerne materialne podpore. Zaradi hitrega družbenega in ekonomskega razvoja, zlasti industrializacije, je planinarjenje pomenilo najcenejšo in najbolj dosegljivo psihično in fizično rekreacijo (Dolenc, 1996). Takoj po letu 1989 je članstvo začelo upadati in organizacija je imela leta 2014 55.159 članov. Leta 2014 planinska društva pod okriljem Planinske zveze Slovenije upravljajo 176 planinskih koč, zavetišč in bivakov (Planinska zveza..., 2014).

Obisk gora se je prav tako zelo spreminjal in bil odvisen med drugim tudi od političnih dogodkov. Na Triglavu je bilo leta 1895 223 ljudi, leta 1922 4000 in v devetdesetih letih 20. stoletja med 15.000 in 20.000 na leto (Dolenc, 1996). Obisk planinskih koč se je močno povečal med obema vojnama in je leta 1939 znašal 95.000 obiskovalcev na leto, po drugi svetovni vojni pa se je obisk povečal na 422.000 leta 1955. V obdobju med letoma 1955 in 1975 so se precej izboljšale možnosti za obisk gora – skrajšal se je delovni čas, podaljšali so se dopusti, višja je bila življenjska raven, boljše prometne zveze, povečano število osebnih

avtomobilov. Leta 1975 je bilo v planinskih kočah zabeleženih 1.065.000 obiskovalcev (Dolenc, 1996). Letni obisk planinskih domov se je do srede osemdesetih dvignil še za 70 %, v devetdesetih pa je upadel na 1.050.000. Prav tako upada število nočitev turistov v planinskih domovih po podatkih Statističnega urada RS – leta 1986 164.600, leta 1994 79.000 (Dolenc, 1996). Leta 2013 je bilo po uradnih podatkih v planinskih domovih 6892 ležišč, zabeležili pa so 85.438 nočitev (Nastanitvena statistika, letni ..., 2014). Čeprav neposredna primerjava podatkov za leto 2013 s starejšimi zaradi spremembe statistične metodologije ni mogoča, podatki vseeno opozarjajo na to, da obisk planinskih domov kot nastanitvenih objektov dolgoročno upada ali kvečjemu stagnira (kljub temu da hkrati narašča število vseh prenočitev v Sloveniji). Ti podatki pa se seveda ne nanašajo na enodnevni obisk.

Podatki sicer kažejo velik upad članstva v planinskih društvih, kar pa ne pomeni, da upada tudi priljubljenost gorništva. Rezultati ankete Fakultete za šport, Univerze v Ljubljani iz leta 2008 kažejo, da se 14,6 % prebivalcev Slovenije ukvarja s »planinstvom, gorništvom«, 2,6 % pa z alpinizmom (Pori, Sila, 2010). Skupaj torej okrog 350.000 prebivalcev bolj ali manj pogosto zahaja tudi v visokogorje.

Najpogostejše dejavnosti v visokogorju Slovenije spadajo pod okrilje gorništva. Alpsko smučanje, ki je močno preoblikovalo visokogorska območja drugod v Alpah, se v Sloveniji na velikih nadmorskih višinah razen redkih izjem ni uveljavilo. Raziskave so pokazale, da slovenski alpski svet v primerjavi z nekaterimi tujimi alpskimi območji ne sodi med pokrajine z zelo ustreznimi naravnimi razmerami za to dejavnost (Jeršič, 1966; Jeršič, 1989; Vrtačnik Garbas, 2009a). Visokogorje nima primernega reliefa za oblikovanje razsežnega omrežja smučarskih prog z večjimi višinskimi razlikami. Potrebni bi bili večji prostorski in gradbeni posegi, ki bi usodno spremenili sedanje krajinske in ekološke razmere. Primerjava idejnih načrtov za urejanje visokogorskih smučarskih središč in predlogov za razglasitev naravovarstvenih območij je pokazala, da se oba programa potegujeta za isti prostor, največji okoljski vpliv smučišč pa je praviloma povezan prav z izgradnjo in posledično izgubo obsežnih, pretežno naravnih območij (Vrtačnik Garbas, 2009a). Neskladje teh interesov so v preteklosti skušali razrešiti tako, da so se zimskošportni načrti uresničevali na Voglu, Kaninu, Zelenici in Krvavcu, zavrnjene pa so bile pobude za zimskošportne objekte v osrednjem delu Triglavskega pogorja, okrog Krna, na Komni in Mojstrovki v Julijskih Alpah ter na Dleskovški planoti in Korošici v Kamniško-Savinjskih Alpah (Jeršič, 2003). Vse bolj v ospredje prihajajo razvojne omejitve smučišč v povezavi s podnebnimi spremembami, kar kaže na to, da bodo v prihodnosti aktualna le visokogorska smučarska središča, za razvoj katerih pa v Sloveniji obstajajo minimalne možnosti tudi ob dejstvu, da je velik del potencialno primernih visokogorskih območij vključen v zavarovana območja ali vsaj v območja Natura 2000. Raziskava razvojnih možnosti zimskošportnih središč v Sloveniji (Vrtačnik Garbas, 2009b), ki ocenjuje ranljivost zimskošportnih središč v Sloveniji z vidika podnebnih sprememb potrjuje, da bodo dolgoročno uspešno lahko delovala le tista smučarska središča, ki ne bodo več strogo odvisna le od snega ampak bodo uspela razviti celoletni turizem. Med visokogorskimi smučišči ostajajo aktualna le Kanin, Vogel in Krvavec, medtem ko sredogorska in nižje ležeča smučišča, izključno usmerjena v smučanje, nimajo prave prihodnosti.

Slika 7.3: Gorništvo je najbolj priljubljena človekova dejavnost tudi v slovenskem visokogorju. (foto: I. Mrak)

7.2 Oblike turizma in rekreacije v visokogorju

Najbolj množična dejavnost v visokogorju je gorništvo v najširšem smislu, ki po definiciji Mednarodnega združenja gorniških organizacij (UIAA) vključuje tri velike skupine aktivnosti – hojo, plezanje in turno smučanje, te pa so dalje natančneje opredeljene glede na način in okolje, kjer se izvajajo.

Preglednica 7.1: Gorništvo po definiciji Mednarodnega združenja gorniških organizacij (UIAA).

Hoja	**Plezanje**	**Turno smučanje**
po označenih poteh	po označenih in zavarovanih poteh	turno smučanje
po brezpotjih	prosto plezanje v naravnih stenah	alpinistično smučanje
po gorah pozimi (nad snežno mejo)	tehnično plezanje v naravnih stenah	alpinistično deskanje
pohodništvo (treking)	ledno plezanje	tekmovalno turno smučanje
	zatikanje (*drytooling*)	
	športno plezanje v naravnih stenah	
	športno plezanje na umetnih stenah	
	po balvanih	

Vir: prirejeno po Keršič-Svetel, 2003.

Zgodovinsko prisotni dejavnosti v visokogorju sta hoja v najširšem smislu in pa plezanje v naravnih stenah s sprotnim nameščanjem varovanja, medtem ko so se vse ostale aktivnosti razvile kasneje, zlasti v zadnjih desetletjih.

Poleg gorništva je v visokogorju prisotno tudi alpsko smučanje na urejenih smučiščih in pa vrsta modernejših oblik aktivnosti, ki so odraz razvoja športne in tehnične opreme, novih znanj in želje po telesni aktivnosti, ki jo večina prebivalstva v vsakdanjem življenju vedno bolj pogreša. Najpogosteje gre za jadralno padalstvo, gorsko kolesarjenje, vožnjo s terenskimi vozili in motornimi sanmi (kjer ceste segajo nad gozdno mejo) ter helikoptersko smučanje. Raziskave v Sloveniji (Burnik, 2003) kažejo, da je gorništvo med najbolj priljubljenimi dejavnostmi v visokogorju in hkrati najbolj množično, zato lahko predvidevamo, da so njegovi okoljski učinki intenzivni, predvsem pa razpršeni. Tudi raziskava leta 2007 (Mrak, 2009) je potrdila največjo priljubljenost gorništva, hkrati pa so bile prepoznane tudi različne druge dejavnosti ter informacije o obsegu in pogostosti njihovega izvajanja.

Preglednica 7.2: Priljubljenost različnih aktivnosti v gorah med vprašanimi obiskovalci.

Aktivnosti	**Št. odgovorov**	**Delež odgovorov (%)**
Pohodništvo/planinarjenje	865	58,4
Alpinizem	136	9,2
Športno plezanje	107	7,2
Jadralno padalstvo	15	1,0
Gorsko kolesarjenje	161	10,9
Turno smučanje	123	8,3
Vožnja s terenskimi vozili	27	1,8
Vožnja z motornimi sanmi	19	1,3
Drugo	27	1,8
Skupaj	1480	100,0

Opomba: pod drugo so vprašani navajali ribolov, nordijsko hojo, deskanje na snegu.

Vir: Mrak, 2009.

Leta 2007 je bila izvedena tudi anketna raziskava med državljani Slovenije iz vseh statističnih regij, ki razmeroma redno zahajajo v gore (Mrak, 2009). Njen namen je bil ugotoviti motive za obiskovanje gora in nekatere značilnosti s tem povezanega ravnanja. 913 anketirancev je lahko navedlo več aktivnosti, med katerimi s skoraj 60 % prevladuje pohodništvo/planinarjenje, torej običajna hoja v gore. Pohodništvu/planinarjenju z 11 % sledi gorsko kolesarjenje, alpinizem z 9 %, turno smučanje z 8 % in športno plezanje s 7 %.

Rezultati kažejo tudi na vse bolj pomembno uveljavljanje drugih oblik pustolovske rekreacije (jadralno padalstvo, vožnja s štirikolesniki in motornimi sanmi). Vse te dejavnosti sicer predstavljajo skupaj 4 %, vendar velja opozoriti predvsem na povečevanje priljubljenosti vožnje s štirikolesniki in motornimi sanmi. Ti dve obliki sodobne, z vidika naravovarstva in okolja dokaj sporni obliki rekreacije, predstavljata skupaj dobre 3 % dobljenih odgovorov. Obe sta sicer vezani na obstoj določene infrastrukture, zlasti gozdnih cest, ki pa v visokogorje zaenkrat razen redkih izjem še ne segajo. Obe dejavnosti sta zato še omejeni na območja pod zgornjo gozdno mejo, ob ustreznih pogojih pa bi se lahko tovrstne aktivnosti začele uveljavljati tudi v visokogorju.

Čeprav se v tem delu vprašani pri odgovorih niso omejili na visokogorska območja, lahko trdimo, da se razen športnega plezanja, ki je v visokogorju manj prisotno (nadomešča ga alpinizem), vse dejavnosti odvijajo tudi v visokogorju, alpinizem pa skoraj izključno le v visokogorju. Številne dejavnosti se odvijajo v gorskih območjih preko celega leta, zaradi njihove narave in načina izvajanja pa gre za specifične oblike okoljskih pritiskov in učinkov. Glede na to, da je različnih oblik rekreacije v visokogorju vedno več in je tudi obisk vedno bolj številčen, saj so naša visokogorska območja dobro poznana tudi tujim obiskovalcem, je pri načrtovanju razvoja turizma in rekreacije nujno potrebno dosegati dinamično ravnovesje, pri čemer mora biti varovanje okolja prioritetno. Ocena ranljivosti načrtovalcem lahko predstavlja pomemben instrument pri odločanju.

7.3 Ocena ranljivosti visokogorske pokrajine na primeru Doline Triglavskih jezer in Kriških podov z vidika turizma in rekreacije

Visokogorska območja zaradi svojih specifičnih geografskih značilnosti potrebujejo poseben pristop pri načrtovanju sonaravnega razvoja turizma in rekreacije. V sonaravnem razvoju dajemo prednost okoljskim parametrom, do določene mere pa je potrebno, v skladu z geografskimi značilnostmi različnih pokrajin, upoštevati tudi socialne in ekonomske.

S študijami ranljivosti, katerih namen je oceniti ranljivost okolja (in posameznih okoljskih sestavin) za potrebe načrtovanja bodočih posegov oziroma dejavnosti v izbranem okolju (Špes in sod., 2002), lahko na kvantitativen način opredelimo primernost izbranih območij (v našem primeru visokogorskih območij) za aktivnosti, povezane s turizmom in rekreacijo.

Sledili smo metodološki zasnovi študije ranljivosti okolja (Špes in sod., 2002). Tako smo na proučevanem območju Kriških podov in Doline Triglavskih jezer določili pokrajinskoekološke enote (PEE), sledila je izdelava ocene nosilnih zmogljivosti vseh PEE, analiza obstoječih antropogenih pritiskov z oceno obremenjenosti posameznih PEE ter končna ocena ranljivosti vseh PEE.

Skupen model sonaravnega razvoja turizma in rekreacije pa poleg ocene ranljivosti vključuje še druge elemente, ki prispevajo k ustreznemu načrtovanju in doseganju sonaravnega razvoja občutljivih visokogorskih območij, predvsem konkretne razvojne usmeritve in ukrepe ter oceno primernosti visokogorske pokrajine za aktivnosti turizma in rekreacije.

Dolina Triglavskih jezer in območje Kriških podov ležita v Julijskih Alpah, ki so deloma vključene v naš edini narodni park – Triglavski narodni park. Obe obravnavani območji sta še posebej zavarovani kot naravni znamenitosti, znotraj katerih so določene še posamezne naravne vrednote. Dolino Triglavskih jezer na severu omejujeta Vodnikov Vršac (2194 m) in Kanjavec (2568 m), zahodni del doline zaznamujejo lašti, ki se počasi dvigujejo proti grebenu Špičja, na vzhodu pa dolino zapirajo strme stene, ki se končujejo z grebenom Vršakov (2488 m), Zelnaric (2320 m) in Tičaric (2091 m). Pod

njimi so nastala obsežna melišča. Območje Kriških podov leži severozahodno od Doline Triglavskih jezer. Gre za obsežno krnico, ki jo obkroža niz vrhov: Planja (2453 m), Razor (2601 m), Križ (2410 m), Stenar (2501 m), Bovški Gamsovec (2392 m) in Pihavec (2419 m), proti jugozahodu pa se spušča v dolino Belega potoka. Površje je ledeniško preoblikovano in močno zakraselo; v nekaterih kraških depresijah so nastala jezera.

Slika 7.4: Dolina Triglavskih jezer (slikano proti zahodu z območja Hribaric). (foto: I. Mrak)

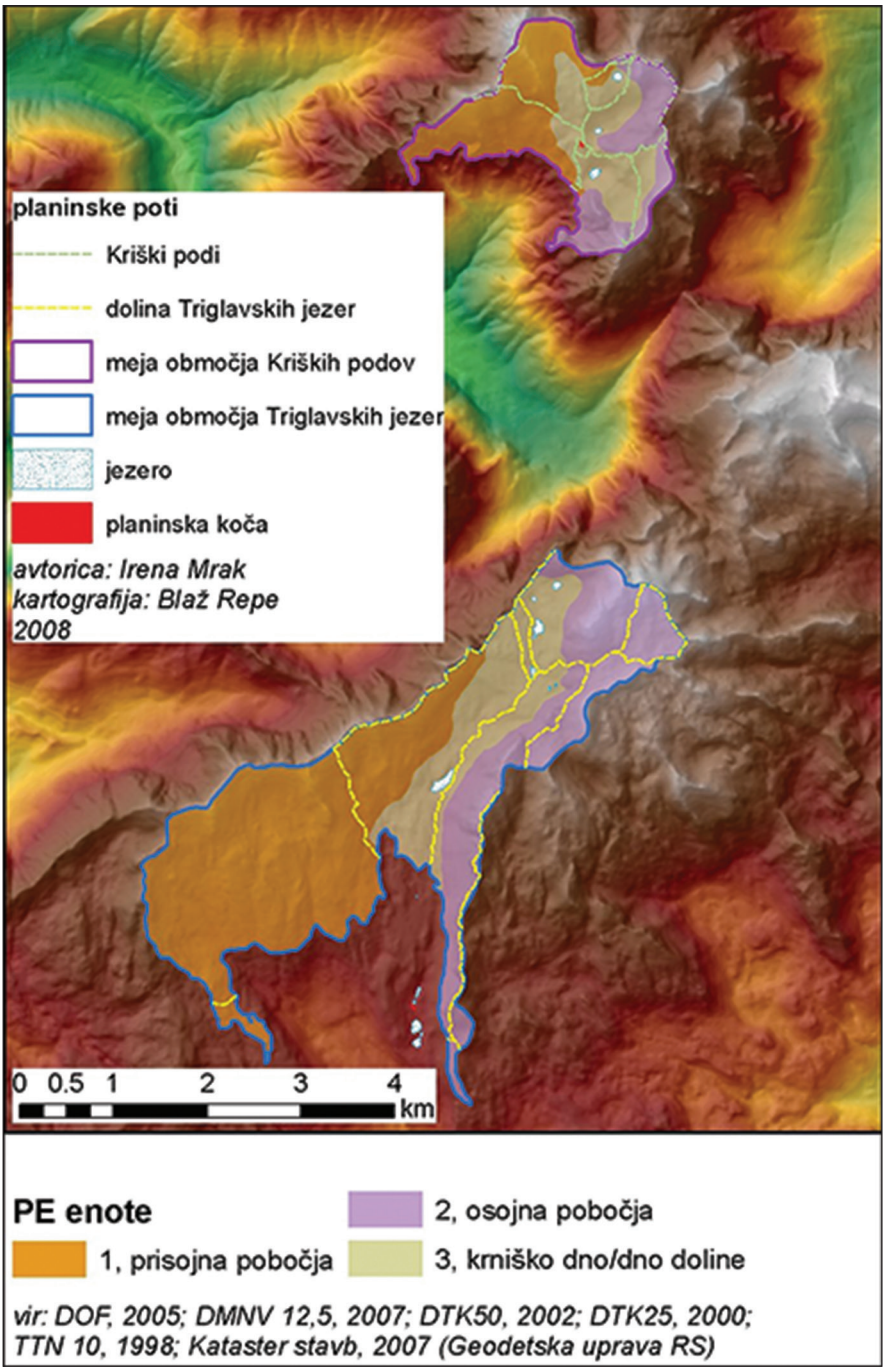

7.3.1 Določitev pokrajinskoekoloških enot

Na podlagi naravnogeografskih razmer smo na obeh območjih določili po tri pokrajinskoekološke enote (PEE), in sicer za obe območji po enotnih kriterijih. Vodilni kriterij je relief (nagib površja, ekspozicije), upoštevana pa je tudi prisotnost voda.

Pri naklonih smo upoštevali vrednosti od 0 do 21 ° in od 21,1 ° navzgor. Pri prvih so prevladujoči procesi pretežno ploskovnega odnašanja gradiva, pri večjih vrednostih se že vzpostavlja močnejša, tudi linijska denudacija. Pri drugih vrednostih pa so procesi intenzivni, denudacija je zelo močna, zelo pogosta je skalna osnova, ker sklenjena prst in posledično rastlinstvo nimata pogojev za nastanek in obstoj. Osnovno vodilo pri upoštevanju podatkov o ekspoziciji je bilo določanje območij s pretežno osojnimi pobočji (severna, severovzhodna, severozahodna) in pretežno prisojnimi pobočji (južna, jugovzhodna, jugozahodna), kjer so ekološki pogoji predvsem zaradi osončenosti zelo različni. Tretji kriterij je bila prisotnost površinskih voda, ki se na proučevanih območjih pojavljajo v obliki stoječih vodnih teles in so eden od bolj občutljivih naravnih elementov v proučevani pokrajini. Ob tem smo upoštevali tudi prisotnost podzemnih voda, ki so z vidika nosilnih zmogljivosti izjemno pomembne v območjih, kjer gre za karbonatno litološko podlago, kar posledično pomeni kraško pretakanje voda.

Slika 7.5: Pokrajinskoekološke enote Doline Triglavskih jezer in območja Kriških podov.

Določili smo tri PEE:

1. Prisojna pobočja: značilni so nakloni 21,1 ° in več; prevladujoče ekspozicije so južne, jugovzhodne in vzhodne; površinske vode so prisotne občasno ob večjih nalivih, značilno je kraško pretakanje podzemnih vod.
2. Osojna pobočja: značilni so nakloni 21,1 ° in več; prevladujoče ekspozicije so severne, severozahodne in zahodne; površinske vode so prisotne občasno ob večjih nalivih, značilno je kraško pretakanje podzemnih vod.
3. Dno doline/krniško dno: značilni so nakloni do 21,1 °; prevladujoče ekspozicije ni; vodna telesa so prisotna v obliki stalnih in občasnih jezer, značilno je kraško pretakanje podzemnih vod.

7.3.2 Ocena okoljske nosilne zmogljivosti

Nosilno zmogljivost smo za obe območji in njune PEE ocenili na osnovi štirih razredov, in sicer z vidika reliefa/naklonov, reliefa/ekspozicij in vode:

1 – velika nosilnost, velike samočistilne in regeneracijske zmogljivosti pokrajinotvornih sestavin;

2 – regeneracijska zmogljivost je zmerna;

3 – nosilnost okolja je majhna, samočistilne in regeneracijske zmogljivosti pokrajinotvornih sestavin so glede na izbrane fizičnogeografske kazalce zmanjšane;

4 – nosilnost okolja je zelo majhna, sestavine okolja imajo šibke ali zelo zmanjšane samočistilne in nevtralizacijske zmogljivosti.

Preglednica 7.3: Ocena nosilne zmogljivosti po PEE.

PEE	Naklon	Ekspozicija	Vode	Skupna ocena nosilnih zmogljivosti	Obrazložitev
Prisojna pobočja	3	3	2	3	Skupna ocena nosilne zmogljivosti je majhna predvsem zaradi kraškega pretakanja voda in zaradi tega povečane občutljivosti, prav tako prevladujejo strma pobočja (pretežno nad 21°), med ekspozicijami pa J, JV in JZ.
Osojna pobočja	4	3	2	3	Skupna ocena nosilne sposobnosti je majhna predvsem na račun zelo strmih pobočij, kjer prevladujejo nakloni nad 33°, med ekspozicijami pa Z in SZ. Tudi tu je prisotno kraško pretakanje voda.
Dno doline/ krniško dno	2	2	3	2	Skupna ocena nosilne zmogljivosti je zmerna zaradi prevladujočih naklonov do 13°, na oceno pa vpliva predvsem prisotnost površinskih voda (jezer), ki so občutljivejše z vidika antropogenega obremenjevanja.

7.3.3 Analiza antropogenih vplivov

Obremenjevanje in obremenjenost okolja na območju Doline Triglavskih jezer in na območju Kriških podov sta vezana na gorništvo v najširšem pomenu, med konkretnimi aktivnostmi pa so to večinoma hoja, plezanje in turno smučanje. Za potrebe teh aktivnosti je na obeh območjih vzpostavljena turistična infrastruktura, ki je omejena na planinske poti in dve planinski koči. Planinske poti na območju Doline Triglavskih jezer potekajo po dnu doline ter obeh grebenih, ki omejujeta območje, poti na Kriških podih pa zaradi močno zakraselega površja krniškega dna večinoma potekajo v PEE Osojna pobočja, od koder je tudi eden najpogostejših pristopov do Pogačnikovega doma iz doline Vrat. V vsakem območju je ena planinska koča, in sicer v PEE Prisojna pobočja (Dolina Triglavskih jezer) in v PEE Dno doline/krniško dno (Kriški podi). Obremenjevanje je tako deloma točkovno v primeru obeh planinskih koč, kjer prihaja do večje koncentracije obiskovalcev in posledično do večjih količin organskih odpadkov, odpadnih voda, do večje porabe pitne vode, povečanja količin različnih odpadkov in hrupnega obremenjevanja okolja. Na drugi strani pa je obremenjevanje bolj razpršeno na primeru planinskih poti, pri čemer je največ obiskovalcev v PEE Dno doline/krniško dno, manj pa v ostalih PEE. Obremenjevanje predstavlja hoja, v manjši meri pa plezanje in turno smučanje.

Podatkov o številu obiskovalcev obeh proučevanih območij ni, saj obiska na celotnem območju Triglavskega narodnega parka sistematično ne beležijo.

Konec osemdesetih let 20. stoletja je uprava Triglavskega narodnega parka število obiskovalcev ocenila na dva milijona letno (Šolar, 1992), po osamosvojitvi Slovenije pa naj bi obisk še naraščal. Bolj so postali prepoznani trendi in struktura obiskovalcev. Število je največje v poletnih mesecih, narašča pa od sredine proti koncu tedna. Vrhunec sezone je avgusta in v prvem tednu septembra. V začetku in ob koncu sezone so značilna tedenska nihanja, ki so odvisna predvsem od vremena.

Podatki raziskave glede obiska TNP (Mrak, 2009) kažejo, da je daleč najvišji delež tistih, ki TNP obiščejo v kopnih letnih časih (81 %), delež tistih, ki se v TNP-ju rekreirajo preko celega leta, pa je 13 %.

Podatke o prenočitvah smo dobili za Kočo pri Triglavskih jezerih, kjer je bilo leta 2007 (po podatkih PD Ljubljana–Matica) zabeleženih 6262 nočitev, v letih 2004–2007 pa v povprečju okrog 7000/leto. Dnevnih obiskovalcev je več; po oceni Erhartiča (2004) naj bi Koča pri Triglavskih jezerih beležila med 20.000 in 38.000 obiskovalcev letno. Predvidevamo lahko, da velik delež obiskovalcev pot nadaljuje po Dolini Triglavskih jezer (PEE Dno doline/krniško dno), manjši delež pa tudi po obeh grebenih (PEE Prisojna pobočja in Osojna pobočja). Za območje Kriških podov je značilen mnogo manjši obisk, številčno pa ga ne moremo oceniti. Z anketno raziskavo o motivih in navadah obiskovanja gora smo deloma želeli ugotoviti tudi privlačnost osrednjega dela TNP, kamor sodita tudi obe naši proučevani območji. Odgovori nam pomagajo dodatno osvetliti dejansko obremenjenost posameznih PEE.

Preglednica 7.4: Pogostost obiska (na leto) osrednjega območja Triglavskega narodnega parka.

Število obiskov	Št. gornikov	% gornikov
1–5-krat	383	43,6
5–10-krat	216	24,6
Nad 10-krat	280	31,9
Skupaj	879	100

Vir: Mrak, 2009.

Večina vprašanih obišče osrednje območje TNP-ja 1–5-krat na leto, pomemben pa je tudi delež tistih, ki ga obiščejo več kot 10-krat/leto (31,9 %). Zanimivo je, da kljub vpetosti Triglava v narodno identiteto, ta gora ni glavni razlog za obisk TNP-ja, ampak so to drugi vrhovi. Vseeno pa je razlog za obisk TNP-ja pri več kot četrtini anketirancev (26,1 %) ravno vzpon na Triglav, vzpon na vse druge vrhove skupaj pa je razlog za obisk za dobro polovico (51,4 %) anketiranih.

Zaradi relativne oddaljenosti Julijskih Alp je čas, ki ga vprašani preživijo v TNP-ju, daljši. Kot smo že ugotovili se gorniki običajno zadržujejo v gorah 1 dan ali pa nekaj ur, kar je predvsem posledica zelo dobre dostopnosti naših gora. Pri TNP-ju se čas v gorah podaljša večinoma na 2 dneva (25,8 % vprašanih), 6,8 % jih v parku preživi tudi več dni. Dobrih 15 % vprašanih prenoči v TNP-ju nekajkrat na leto, večina pa enkrat na leto (32,7 %).

Oceno obremenjenosti obeh proučevanih območij smo izdelali na podlagi evidentiranega stanja okolja, za kar smo opravili terensko delo, pridobili podatke o nočitvah v obeh planinskih kočah ter deloma uporabili odgovore gornikov, ki jih je zajela že omenjena anketna raziskava o motivih in navadah zahajanja v gore iz leta 2007.

Terensko delo smo izvedli v juniju in oktobru leta 2006 (Dolina Triglavskih jezer in Kriški podi). Glavni namen je bilo ugotavljanje stanja izbranih okoljskih sestavin – prednostno reliefa in vode, ki sta tudi osnovna elementa pri opredelitvi PEE. Pri stanju reliefa nas je zanimala njegova dejanska spremenjenost kot posledica turizma in rekreacije, pri čemer je bil poudarek na ugotavljanju erozije planinskih poti in spremenjenosti reliefa zaradi gradbenih posegov (gradnja planinskih koč). Za ugotavljanje nekaterih fizikalnih in kemijskih značilnosti vode smo opravili meritve, s katerimi smo ugotavljali vsebnost kisika, KPK, pH ter vsebnost nitrata in fosfatov.

Uporabili smo teste Visocolor Eco (Machery-Nagel GmbH&Co.KG), ki so primerni za delo na terenu. Za ugotavljanje nitrata v vodi smo uporabili teste z občutljivostjo 1–120 mg/l NO_3^-, za ugotavljanje vsebnosti fosfatov teste z občutljivostjo 0,2–5 mg/l PO_4^{-P} , za ugotavljanje vsebnosti amonija pa teste z občutljivostjo 0,2–5 mg/l NH_4^+. Kemijsko potrebo po kisiku (KPK) smo določili za vzorce jezerske vode z območja Doline Triglavskih jezer in Kriških podov, in sicer v laboratoriju Oddelka za geografijo (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani). Na območju Doline Triglavskih jezer in Kriških podov smo opravili analize 28 vzorcev. Meritve smo opravili pred turistično sezono v visokogorju (junij) in po njej (oktober). Rezultati so nam pomagali pri oceni obremenjenosti posameznih PEE za potrebe ocene ranljivosti okolja. Ostalih elementov, kot sta prst in rastlinstvo, nismo posebej proučevali, ampak smo zgolj opazovali poškodbe na rastlinah, ki so bile posledica turizma in rekreacije.

Fizikalne in kemijske lastnosti vode na območju slovenskih visokogorskih jezer so proučevane od leta 1991 dalje, in sicer pretežno v zgodnji jeseni, od leta 1996 pa so bila vzorčenja pogostejša. Kemijske lastnosti vode so večinoma določene z osnovno kamninsko sestavo pojezerja, vendar pa se kemizem vode lahko bistveno spremeni zaradi atmosferske dispozicije in biološke aktivnosti v vodnem stolpcu, kar nam kaže na vplive človeka na sicer naravno okolje (Muri, Brancelj, 2002).

Koncentracija kisika je bila v površinski plasti jezer 9–12 mg $O_2 l^{-1}$ (Muri, Brancelj, 2002). Naše meritve so v času prvih merjenj (24.–26. 6. 2006 in 1.–4. 7. 2006) pokazale nekoliko nižje koncentracije – med 6,8 in 10,4 mg $O_2 l^{-1}$, v jesenskem času (15.–18. 10. 2006) pa prav tako med 9 in 12 mg $O_2 l^{-}$.

pH izraža koncentracijo vodikovih ionov v vodi, njegova sprememba pa vpliva na ostale kemijske parametre, kot so alkaliteta, koncentracija kalcija in topnost hranil. Glede na litološko podlago jezer je pH ves čas šibko bazičen, povprečne vrednosti pa so se gibale med 7,5 in 8,0 v površinskem sloju. Profil pH v Jezeru v Ledvicah je bil precej stalen, prav tako se je med letom minimalno spreminjal (Muri, Brancelj, 2002). V času naših prvih meritev so bile vrednosti pH 7, oktobra pa med 6,5 in 7.

Vsebnosti nitrata so bile preko leta precej konstantne in so znašale 0,2–0,4 mg $NO_3^{-}N\ l^{-1}$, odražajo pa predvsem onesnaženje ozračja (Muri, Brancelj, 2002). Vsebnosti nitrata v naših merjenjih so znašale 0,5–1 mg $NO_3^{-}N\ l^{-1}$ in 1–2 mg $NO_3^{-}N\ l^{-1}$ v jesenskem vzorčenju. Razlike velja pripisati predvsem sami metodi vzorčenja, saj terenske metode, ki smo jih uporabljali, po natančnosti ne morejo biti primerljive z metodami, ki so bile uporabljene v sistematičnih merjenjih Nacionalnega inštituta za biologijo. Fosfatov pri vzorčenju nismo zasledili.

KPK – kemijska potreba po kisiku (s $KMnO_4$), ki kaže na organske in anorganske obremenitve vode, se je v junijskem vzorčenju gibala med 0,64 (Zgornje Kriško jezero) in 1,38 (Jezero pod Vršacem), v oktobrskem vzorčenju pa med 0,73 (Jezero v Ledvici) in 2,24 (Zeleno jezero), kar nakazuje na rahlo poslabšanje stanja v jesenskem času.

Največji problem visokogorskih jezer je evtrofikacija, ki je bodisi naravna, deloma pa jo povzroča tudi človek. Muri in Brancelj (2002) npr. Jezero v Ledvicah in Zgornje Kriško jezero uvrščata med tista, kjer je vpliv človeka minimalen. V vodnem stolpcu je dovolj kisika za normalne življenjske procese. Srednje in Spodnje Kriško jezero pa se po svojih fizikalnih in kemičnih značilnostih uvrščata v skupino jezer, kjer je človekov vpliv že opazen in je posledica lege ob planinskih poteh in v bližini planinskih koč. Še vedno so to razmeroma neonesnažena jezera, kjer so vrednosti posameznih parametrov občasno višje oziroma nižje kot normalno. Pokazatelj neugodnega stanja je predvsem znižana koncentracija kisika v spodnjih plasteh, ki lahko traja dlje časa, celotno stanje jezer pa se hitro slabša zlasti zaradi vpliva obiskovalcev.

Oceno obremenjenosti za obe proučevani območji smo izdelali na osnovi štirih razredov:

1. obremenjenost oziroma onesnaženost okolja je majhna;
2. okolje je zmerno obremenjeno;

3. dosežena stopnja obremenjenosti okolja je visoka, pokrajinotvorne sestavine so obremenjene;
4. dosežena stopnja obremenjenosti okolja je zelo visoka, sestavine okolja so zelo ali kritično obremenjene.

Preglednica 7.5: Ocena obremenjenosti po PEE.

PEE	Razred	Obrazložitev
Prisojna pobočja	1	Obe PEE se soočata z manjšim obiskom kot PEE Dno doline/krniško dno; obisk sicer že negativno vpliva na naravnogeografske razmere in posledično na samočistilne in regeneracijske zmogljivosti obeh enot, vendar pa lahko govorimo zgolj o majhni obremenjenosti.
Osojna pobočja	1	
Dno doline/krniško dno	3	Bistveno bolj je obremenjena PEE Dno doline/krniško dno, ki se sooča z glavnino obiskovalcev, ki negativno vplivajo na naravnogeografske sestavine, kar se kaže v stanju jezer na obeh proučevanih območjih in deloma v eroziji planinskih poti.

Ocena obremenjenosti je prilagojena visokogorskemu okolju, ki praviloma velja za najbolj »naravno« okolje, torej naj v njem ne bi bilo negativnih učinkov človekovega delovanja, hkrati pa gre za eno najbolj občutljivih okolij, kjer se vsak človekov poseg toliko bolj in dlje časa odraža, nemalokrat pa sanacija in/ali regeneracija nista mogoči. Kljub temu, da je ocena 3 za PEE Dno doline/krniško dno na prvi pogled pretirana, pa se nam zdi realna, ob upoštevanju vseh dejavnikov, ki so vplivali na oceno obremenjenosti.

Med vplivi, ki smo jih kot rezultat antropogenega obremenjevanja opazili na terenu, velja izpostaviti negativne vplive na ekosisteme (predvsem vodne), relief (mikroreliefne spremembe ob planinskih kočah, nastale ob gradnji in na/ob poteh, npr. nastajanje poti po meliščih, glajenje apnenčaste matične podlage kot posledica množične rabe poti).

Za analizo antropogenih vplivov in učinkov smo uporabili okvir presoje DPSIR. Okvir sestavlja pet delov, in sicer: gonilne sile, obremenitve, stanje, vplivi, odzivi (*Driving forces, Pressures, State, Impact, Response*). DPSIR okvir nam omogoča pregled nad človekovimi aktivnostmi, ki obremenjujejo visokogorsko okolje in povzročajo spremembe v visokogorskem okolju Doline Triglavskih jezer in območja Kriških podov, hkrati pa vzporedno lahko opredelimo tudi že obstoječe odzive na zaznano okoljsko stanje. Uvodoma smo izpostavili, da sta obe območji ne le del Triglavskega narodnega parka, ampak sta posebej zavarovani kot naravni znamenitosti, znotraj njiju pa so določene še posamezne naravne vrednote. To kaže na dejstvo, da gre za območji z visoko naravno vrednostjo, ki je izjemna, enkratna in tudi občutljiva, zato prekomerno in predvsem nenadzorovano obremenjevanje in morebitni posegi pomenijo nepopravljivo škodo. Nekakšno »trojno« varovanje naj bi tako tudi zakonsko omogočalo ohranjanje čimbolj naravnega stanja, kar kaže na dejstvo, da bi bila območja brez mehanizma varovanja že ogrožena in/ali degradirana. Kljub temu ocena obremenjenosti kaže, da do degradacije okoljskih sestavin zavarovanju navkljub prihaja.

Preglednica 7.6: DPSIR okvir za visokogorsko območje Doline Triglavskih jezer in območje Kriških podov.

Gonilne sile	Obremenjevanje	Stanje	Vplivi	Odzivi
TURIZEM IN REKREACIJA gorništvo turno smučanje	NARAŠČANJE ŠTEVILA OBISKOVALCEV; PLANINSKE KOČE organski odpadki (človeško blato in urin, ostanki hrane) anorganski odpadki (plastenke, pločevinke, ostanki plezalne opreme) hrup (obiskovalci, helikopterski preleti)	OBREMENJENOST spremembe reliefa spremenjene lastnosti vode (jezera) teptanje in trganje rastlinstva motenje živali	ZMANJŠEVANJE PRIVLAČNOSTI OBMOČJA vplivi na ekosisteme vplivi na relief vplivi na geološko podlago vplivi na podzemno vodo	ZAVAROVANJE OBMOČJA PRIPRAVA UPRAVLJALSKEGA NAČRTA NARAVOVARSTVENE AKTIVNOSTI RAZLIČNIH NVO

7.3.4 Skupna ocena ranljivosti

Skupna ocena ranljivosti visokogorske pokrajine obeh proučevanih območij je rezultat funkcijskega vrednotenja okoljskih sestavin in posledično ocene nosilnih zmogljivosti okolja ter analize človekovih vplivov in učinkov. Skupna ocena ranljivosti PEE Dno doline/krniško dno je slaba (razred 3), kar pomeni, da je zmogljivost posameznih okoljskih sestavin že močno ogrožena. Pri tem je potrebno izpostaviti tudi prisotnost podzemnih vod, ki bistveno prispevajo k oceni ranljivosti. Celotno območje Doline Triglavskih jezer in območja Kriških podov sestavljajo karbonatne kamnine, kar posledično pomeni, da gre za kraško pretakanje vode in potencialno hitrejši prenos morebitnega onesnaženja.

Ranljivost ostalih dveh PEE – Prisojna pobočja in Osojna pobočja – smo ocenili kot zmerno (razred 2), kar pomeni, da je zmogljivost sestavin okolja zmerno ogrožena. Ob tem so se sicer pokazale manjše razlike med PEE Prisojna pobočja in PEE Osojna pobočja, kjer so slednja bolj ranljiva kot prisojna, predvsem zaradi strmejšega reliefa, vendar pa razlike niso tako pomembne, da bi se odražale v različnih razredih. Prav tako so ocene enotne za PEE tako v Dolini Triglavskih jezer kot na območju Kriških podov, čeprav smo pri opredeljevanju obremenjenosti opozorili na dejstvo, da je območje v primerjavi z Dolino Triglavskih jezer manj obiskano. Območje Kriških podov je precej manjše, zato so vplivi obremenjevanja lahko kljub manjšemu obisku intenzivnejši, hkrati pa gre za višje nadmorske višine, torej posledično še bolj občutljivo visokogorsko okolje kot v primeru Doline Triglavskih jezer. Pri nadaljnjem načrtovanju sonaravnega razvoja turizma in rekreacije na obeh območjih je kljub temu, da gre za po površini majhna območja, nujno potrebno upoštevati različne ocene ranljivosti posameznih PEE.

7.4 Doseganje sonaravnega razvoja turizma in rekreacije na območju Doline Triglavskih jezer in Kriških podov

Proučevani območji spadata v osrednje območje Triglavskega narodnega parka in sta posebej zavarovani kot naravni znamenitosti (kategorija III in IV IUCN), torej z zakonsko podlago, ki omogoča urejanje in nadzor nad človekovimi aktivnostmi.

Proučevani visokogorski območji glede na ugotovljeno stanje okolja in obremenjenost z vidika turizma in rekreacije zahtevata posebno pozornost in za zagotavljanje sonaravnega razvoja tudi v prihodnje izvajanje določenih trdih ukrepov. Za obe območji je potrebno uvesti poostren nadzor nad aktivnostmi in obnašanjem obiskovalcev in striktno izvajati kazni za morebitne kršitelje (npr. kršenje prepovedi kopanja v jezerih). Prav tako je potreben pregled in nadzor nad obratovanjem obeh planinskih koč ter morebitna dopolnila pri ekološki ureditvi objektov. Število obiskovalcev je potrebno bolj sistematično spremljati in po potrebi omejiti zlasti na območju Doline Triglavskih jezer. Kolikšno je največje število obiskovalcev, ki jih območje še prenese, je težko določiti, vsekakor pa sedanji obisk povzroča negativne posledice v pokrajini, zato ga je potrebno zmanjšati na letni ravni. V pomoč bi bila morda uvedba vstopnine v TNP, ki bi lahko deloma vplivala na zmanjšan obisk tudi na obravnavanem območju, vzporedno pa je potrebno na različne načine obiskovalce prepričati v obisk drugih manj obremenjenih območij v parku. Prav tako ne gre zanemariti mehkih ukrepov (izobraževanje, osveščanje), ki jih uprava parka že uspešno izvaja, z njimi pa je potrebno nadaljevati in jih čimbolj širiti.

TNP predstavlja v Sloveniji posebno vrednoto in je vpet v narodno zavest prebivalstva. Izvajanje ukrepov je prav zaradi tega med obiskovalci sprejemljivejše, saj se zavedajo pomena ohranjanja izjemnih naravnih vrednot na območju parka, kar kaže tudi naša raziskava med slovenskimi gorniki. Pomemben je tudi geografski položaj TNP, saj predstavlja eno redkih visokogorskih območij v Evropi, ki ga je obšla gradnja visokogorskih smučišč, za kar ima delne zasluge dokaj zgodnja ustanovitev zavarovanega območja, deloma pa naravne razmere, ki so za klasična smučišča manj primerne. Tako tudi v primeru nadaljevanja sedanjih podnebnih sprememb v smeri zviševanja povprečnih letnih temperatur lahko pričakujemo predvsem večje pritiske s strani gornikov (umik v hladnejša območja v poletni vročini), na kar se je potrebno predhodno pripraviti. Vsak predvideni ukrep do določene mere lahko vnaprej ovrednotimo – na proučevanih območjih v TNP-ju je seveda prioritetno poznavanje učinkov ukrepov z okoljskega vidika, socialni, še bolj pa ekonomski vidik sta v tem primeru drugotnega pomena.

Viri in literatura

Burnik, S., 2003. Motivi Slovencev za zahajanje v gore. V: Triglavski narodni park? Znanstveni in strokovni posvet, Ljubljana, četrtek 13. november 2003. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. URL: http://www.zrc-sazu.si/tnp/ (citirano 5. 8. 2014).

Cigale, D., 2004. Posledična navzkrižja in obremenitve slovenskega alpskega sveta zaradi turistične in rekreativne dejavnosti. Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 329 str.

Dolenc, E., 1996. Turizem v slovenskih hribih in gorah. V: Rozman, F., Lazarević, Ž. (ur.). Razvoj turizma v Sloveniji, 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 136–147.

Erhartič, B., 2004. Presoja uporabnosti rastlinskih čistilnih naprav pri planinskih postojankah Triglavskega narodnega parka. Diplomsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 134 str.

Janša, O., 1968. Zgodovina turizma na Slovenskem. Turistični vestnik, 16, 1–6.

Jeršič, M., 1966. Snežna odeja in reliefne značilnosti, glavna dejavnika razvoja zimskega turizma. Turistični vestnik, 14, 5, str. 192–200.

Jeršič, M., 1989. Zimsko-športni turistični kraji – razvojne možnosti in dileme. Dela, 6, str. 254–262.

Jeršič, M., 2003. Zimskošportni turizem v Alpah. V: Lah, A. (ur.). Slovenski alpski svet in alpska konvencija. Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije, str. 103–108.

Keršič-Svetel, M., 2003. Razvoj v Alpah po načelu alpske konvencije in seviljske strategije. V: Lah, A. (ur.). Slovenski alpski svet in alpska konvencija. Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije, str. 96–102.

Lovrenčak, F., 1987. The upper forest line in the Julian Alps. Biogeographia delle Alpi Sud-Orientali. Biogeographia, Nuova Serie, XIII, str. 113–119.

Mrak, I., 2009. Sonaravni razvoj turizma in rekreacije v visokogorju. Doktorsko delo. Ljubljana, 203 str.

Muri, G., Brancelj, A., 2002. Fizikalne in kemijske lastnosti jezerske vode in ledeni pokrov. V: Brancelj, A (ur.). Visokogorska jezera v vzhodnem delu Julijskih Alp. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 91–110.

Nastanitvena statistika, letni podatki – vsi objekti. Statistični urad RS. URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/02_21645_nastanitev_letno/02_21645_nastanitev_letno.asp (citirano 4. 10. 2014).

Planinska zveza Slovenije, 2014. Predstavitev Planinske zveze Slovenije. URL: http://www.pzs.si/javno/dokumenti/PZS-Predstavitev_Planinske_zveze_Slovenije-27-06-2014.pdf (citirano 9. 10. 2014)

Pori, M., Sila, B., 2010. S katerimi športnorekreativnimi dejavnostmi se Slovenci najraje ukvarjamo? Šport : revija za teoretična in praktična vprašanja športa, 58, 1/2, str. 105–107.

Škerbinek, D. (ur.), 1977. Planinska šola. Teze, učna snov in preverjanje znanja. Planinska založba Slovenije. Ljubljana.

Šolar, M., 1992. Gorniška dejavnost v Triglavskem narodnem parku. V: Varstvo okolja pri planinskih postojankah v triglavskem narodnem parku. Strokovna knjižnica Triglavskega narodnega parka. Razprave in raziskave, 6. Bled, Triglavski narodni park.

Špes, M., Cigale, D., Lampič, B., Natek, K., Plut, D., Smrekar, A., 2002. Študija ranljivosti okolja (metodologija in aplikacija). Geographica Slovenica, 35, 1–2, 150 str.

Vrtačnik Garbas, K., 2009a. Alpsko smučanje kot vir okoljskih obremenitev. V: Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, str. 122–140.

Vrtačnik Garbas, K., 2009b. Razvojne možnosti zimskošportnih središč v Sloveniji v luči klimatskih sprememb. Academica turistica, 2, 1–2, str. 56–62.

8 Zasnova uporabe prostora – koncept primernosti (s posebnim ozirom na rekreacijo)

Andrej Černe

»Nobena družba, narod, pa tudi ne vse sodobne družbe skupaj niso lastniki zemlje. Ti so samo njeni posestniki, uživalci in imajo kot boni patres familias dolžnost, da jo poboljšano zapustijo naslednjim generacijam. (Karl Marx, Kapital I–III., Beograd 1973)« (Predpisi …, 1986, str. 7)

V okviru Zavoda za družbeno planiranje – področje za prostorsko planiranje so med leti 1975 in 1977 nastale temeljne strokovne študije z naslovom Zasnova uporabe prostora. Strokovna gradiva kot del celovitih in kompleksnih izhodišč za urejanje prostora so na podlagi koncepta primernosti območij za posamezne dejavnosti postala strokovno in zakonsko predpisano metodološko in analitično orodje v slovenski planerski praksi. Interdisciplinarni znanstveno-raziskovalni, aplikativni in planerski projekt je na državni ravni vodil, usmerjal in koordiniral dr. Matjaž Jeršič s sodelavci.

8.1 Slovenski planersko-zgodovinski kontekst

Planiranje je plod dolge in kompleksne intelektualne tradicije ter vsakodnevnih planerskih praks. Družbeni, gospodarski, regionalni, prostorski, kulturni, ideološki in politični dejavniki so vplivali in neprestano spreminjali argumente o namenih planiranja in s tem tudi planersko ideologijo in planersko prakso. Številni tudi danes zagovarjajo stališče, da je potrebno odločitve o rabi zemljišč in razvoju prepustiti trgu.

Planiranje je strokoven, družben in političen proces, v katerem sodelujejo oziroma so vanj vključeni številni dejavniki. Razumljeno je tudi kot eden izmed načinov za sprejemanje racionalnih odločitev, zato je uporaba znanja kot podpore pri sprejemanju odločitev toliko bolj pomembna. Znanje, pridobljeno z uporabo znanstvenih metod, je znanje o preteklem razvoju. Ideja, da mora biti planiranje zasnovano na trdnih temeljih, strokovnih analizah, je pomenila eno izmed najbolj trdnih planerskih načel prve polovice 20. stoletja. Planerji pa potrebujejo nekaj vedenja tudi o prihodnjem razvoju, zato upoštevajo predpostavke, in sicer v pogojih hitrih družbenih, gospodarskih, prostorskih in ostalih sprememb (Černe, 2005).

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja so bili postavljeni teoretski, metodološki, strokovni in pravno formalni temelji sistema regionalnega planiranja v Sloveniji. Že v petdesetih letih so nastali prvi regionalni plani in urbanistični koncepti, regionalne študije in prve geografske regionalizacije (Naprudnik, 2004), ki so kasneje predstavljale strokovna gradiva za zasnovo koncepta regionalnega planiranja in regionalnega razvoja.

Na podlagi številnih raziskav na področju regionalizacije gospodarskega prostora, regionalnih analiz posameznih pokrajin, spreminjanja slovenskega podeželja in analiz številnih demografskih, socialnogeografskih, gospodarskih, družbenih in prostorskih sprememb ter raziskav o vplivnih območjih nekaterih slovenskih mest in naselij, so v šestdesetih letih preteklega stoletja nastala nekatera teoretska in metodološka izhodišča tako imenovanega regionalnega prostorskega plana. Pripravljen je bil variantni koncept skladnega regionalnega razvoja in predlog o organizaciji regionalnega planiranja (Predlog organizacije regionalnega ...,1965). V drugi polovici šestdesetih let je bila objavljena prva raziskava o centralnih naseljih v Sloveniji (Kokole, 1968) ter zasnova urbanega omrežja in centralnih krajev v etničnem prostoru Slovenije (Vrišer, 1969). Kartografsko dokumentacijsko gradivo Stanje v prostoru in razvojne težnje (1970) je v obliki serije tematskih kart prikazovalo temeljne regionalne, geografske in prostorske pojave in procese ter njihove značilnosti.

S sprejetjem Zakona o regionalnem prostorskem planiranju (Uradni list SRS/67) in Zakona o urbanističnem planiranju (Uradni list SRS 16/67, 27/72, 8/78) je bil vzpostavljen sistem regionalnega in urbanističnega planiranja. Z Zakonom o regionalnem prostorskem planiranju je urbanistično planiranje preraslo iz planiranja naselij in njihovih gravitacijskih območij v prostorsko planiranje. Občine, ki so po ukinitvi okrajev leta 1965 postale temelj komunalnega sistema, so pričele pripravljati razširjene urbanistične programe, ki so se nanašali na celotno območje občin. V okviru Republiškega sekretariata za urbanizem je bil ustanovljen Biro za regionalno prostorsko planiranje, ki je pripravil obsežen program priprave regionalnega prostorskega plana. Zavod za regionalno prostorsko planiranje (nekdanji Biro za regionalno prostorsko planiranje, ki se je 1972 ločil od Republiškega sekretariata za urbanizem in postal samostojni zavod) je leta 1974 pripravil strokovno gradivo za javno razpravo z naslovom Zasnova urbanizacije (1974). Slovenija je sprejela stališča o izboru ene izmed variant urbanega sistema Slovenije: policentrični urbani sistem, ki je postal temeljno izhodišče za policentrično zasnovo regionalnega in prostorskega razvoja oziroma kasneje republiško stališče in priporočilo za oblikovanje in izvajanje prostorske, urbanistične in zemljiške politike v Sloveniji.

Skupščina je 1972 sprejela Resolucijo o dolgoročnem razvoju Slovenije (1972) in Družbenoekonomska izhodišča za gospodarjenje s prostorom in varstvo okolja (1972). Izhodišča, poglavitni smotri in smernice za urejanje prostora (1972) so postala prvi uradni dokument, ki ga je Slovenija sprejela na področju regionalnega in prostorskega razvoja. Dokument je opredelil tri poglavitne smotre: kakovostno okolje, policentrični urbani sistem in usklajeno namensko rabo vseh površin. Poglavitni smotri in smernice za urejanje prostora so postali družbena in strokovna izhodišča za pripravo regionalnega prostorskega plana (Poglavitni smotri …, 1974).

V tem kontekstu in za potrebe priprave regionalnega prostorskega plana je Zavod za družbeno planiranje, področje za prostorsko planiranje v obdobju 1975–1977 pripravil strokovna gradiva z naslovom Zasnova uporabe prostora, kot del temeljnih kompleksnih izhodišč za urejanje prostora (Zasnova …, 1975; 1976). Hkrati naj bi zasnova uporabe prostora predstavljala tudi pregled predvidenih potreb posameznih dejavnosti po prostoru in možnosti ter pogoje za njegovo uporabo, neke vrste objektivno informacijo o fizičnih lastnostih prostora Slovenije in njihovi primernosti pri uresničevanju razvojnih ciljev.

Zasnova uporaba prostora se je nanašala na enotno metodo opredeljevanja primernostnih območij, in sicer za tiste dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer: kmetijstvo, vodno gospodarstvo, gozdarstvo, rudarstvo, varstvo naravne in kulturne dediščine, turizem in rekreacija. Nosilec raziskovalnega projekta zasnova uporabe prostora je bil dr. Matjaž Jeršič**.** Skupaj s poglavji o ekonomsko-socialnem razvoju, industrializaciji in urbanizaciji je bila zasnova uporabe prostora sestavni del delovnega gradiva z naslovom: Sinteza (Povzetki) strokovnih gradiv, ki zadevajo prostorski plan SR Slovenije (1977). Delovno gradivo je bilo kasneje uporabljeno kot strokovna podlaga za pripravo zakonskih in podzakonskih aktov za potrebe sistema družbenega planiranja in dolgoročnega družbenega plana Slovenije.

Medtem je bil namreč na ravni države leta 1976 sprejet enotni sistem tako imenovanega družbenega planiranja. Z Ustavo iz 1974 in Zakonom o sistemu družbenega planiranja iz let 1976 in 1985 je bil v Jugoslaviji uveden vseobsežen »samoupravni sistem planiranja«. Regionalno planiranje je bilo ukinjeno.

Republike so morale na podlagi zakona sprejemati dolgoročne in srednjeročne družbene plane na področju gospodarskega, socialnega in prostorskega razvoja. Lahko so samostojno vključevale prostorski vidik v sistem družbenega planiranja. Slovenija se je odločila za ločeno zakonsko ureditev in 1984 sprejela štiri »sistemske« zakone na področju planiranja prostorskega razvoja: Zakon o urejanju prostora (Uradni list SRS, 18/84, 15/89), Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor (Uradni list SRS, 18/84, 29/86, Uradni list RS, 26/90, 18/93, 47/93, 71/93), Zakon o stavbnih zemljiščih (Uradni list SRS, 18/84) in Zakon o graditvi objektov (Uradni list SRS, 34/84). Tako imenovane prostorske sestavine dolgoročnih in srednjeročnih družbenih planov republike in občin so bile določene na podlagi enotne vsebinske in metodološke zasnove.

Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000 (1986) je v prostorskih sestavinah opredelil strategijo regionalnega razvoja, skupne elemente za organizacijo dejavnosti v prostoru, rabo prostora in krajinsko preobrazbo, usmeritve za poselitev, urejanje varstva okolja in usmeritve glede usklajevanja navzkrižnih interesov v prostoru.

Strategija regionalnega razvoja je bila v dolgoročnem družbenem planu usmerjena predvsem v "pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja". Na podlagi racionalne rabe naravnih virov, prebivalstva, zaposlenih ter ob upoštevanju tako imenovanih razvojnih prednosti ter razvojnih omejitev posameznih območij naj bi dosegli usklajen razvoj proizvodnih, oskrbnih, infrastrukturnih in družbenih dejavnosti. Za usklajen razvoj naj bi skrbeli še prav posebej v manj razvitih območjih Slovenije. Drug dejavnik strategije regionalnega razvoja je predstavljala policentrična zasnova prostorskega razvoja, ki je bila namenjena preprečevanju pretirane prostorske koncentracije dejavnosti ali razvoju večjega števila manjših središč z monostrukturo ter usmerjanju koncentracije prebivalstva v regionalna središča zaradi zagotavljanja zmerne prostorske koncentracije.

Prostorske sestavine, ki so predstavljale temeljne usmeritve in zasnovo razvoja dejavnosti v prostoru, so se nanašale na razvoj in medsebojno odvisnost naselij, magistralno in regionalno prometno omrežje, energetske vire in prenosno omrežje, omrežje zvez, pomembnejše vodne vire ter pomembnejša omrežja in naprave za preskrbo s

pitno in tehnološko vodo ter za čiščenje in odvajanje odplak. Zasnova uporabe prostora je bila strokovna podlaga za zasnovo namenske rabe prostora v dolgoročnem družbenem planu, nanašala pa se je na kmetijska zemljišča, gozdove, območja za pridobivanje rudnin, območja vodnih virov, območja naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov, območja za poselitev, območja za turizem in rekreacijo, nevarna in ogrožena območja, območja za potrebe teritorialne obrambe, območja odlagališč za nevarne odpadke, območja za pomembnejše vodnogospodarske ureditve in območja varovanja in razvoja krajinskih vrednot.

8.2 Metodološka izhodišča primernosti

Prostor kot fizična stvarnost je »materialni predmet« planiranja, medtem ko je usklajevanje interesov po prostoru »formalni predmet« planiranja. Predmet prostorskega načrtovanja je prostor, in sicer prostor kot vrednota v tistem smislu, da so prostorske strukture »kakovostne« takrat, ko prispevajo k ohranjanju ali izboljšanju identitete, integritete, relativne stabilnosti in lepote prostora. Dejstvo je, da je prostor omejena dobrina, ki ima omejene sposobnosti za nameščanje oziroma sprejemanje rasti. Prostor je omejena (javna) dobrina tako po velikosti oziroma obsegu, kakovosti, geografski legi (lokaciji) kot po prostorski razporeditvi (prostorski vzorec).

Planiranje, ki se ukvarja z zemljišči, je neposredno povezano s funkcijsko razsežnostjo. Zemljišča pogosto služijo hkrati različnim funkcijam, imajo lahko različne lastnike in/ali uporabnike, ki imajo lahko velikokrat zelo različne interese glede enega in istega zemljišča. To pa nas vodi k vprašanjem o reševanju oziroma usmerjanju in urejanju teh vprašanj.

Geografski koncept in vidik se nanašata na prostorsko razporeditev, prostorsko integracijo in medsebojne prostorske vplive oziroma posledice.

Opredeljevanje primernosti prostora za potrebe planiranja je primer konvencionalnega planiranja rabe zemljišč, ki se je razvilo v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, ko je bilo planiranje namenjeno usmerjanju in nadzoru fizične rasti.

Analiza primernosti je del strokovne, opisne in analitične stopnje v planiranju, namenjena opredeljevanju in vrednotenju stanja in preteklih sprememb (razvojnih teženj) na področju rabe zemljišč ob upoštevanju meril prostora.

Raba zemljišč je sistem raznovrstnih in kompleksnih razmerij, zato moramo pri proučevanju rabe zemljišč upoštevati ne samo prostorske strukture, marveč tudi prostorska in ostala razmerja in njihova medsebojna součinkovanja. Pri rabi zemljišč in njenem načrtovanju je poudarek na medsebojni soodvisnosti in součinkovanju ter medsebojnem povezovanju. Ko govorimo o rabi zemljišč, govorimo o prostorski organizaciji človekovih dejavnosti. Členitev prostora je analitični postopek vrednotenja, ki je namenjen razumevanju prostorske strukture kot celote.

Raba zemljišč kot splet razmerij med človekom in naravo ni zgolj posledica »naravnih lokacij« za posamezne dejavnosti, marveč sestavni del prostorske strukture, medsebojnih prostorskih razmerij med različnimi prostorskimi lastnostmi in njihovim pomenom za posamezne dejavnosti.

Primernost prostora ni konstanta, pasivna kategorija, stvar, ki je namenjena nameščanju dejavnosti oziroma zadovoljevanju potreb po prostoru. Zavedati se moramo, da prostor ni namenjen samo rabi, posegom in urejanju, namenjen je tudi nerabi, neposeganju in neurejanju. Primernostna območja so poligon za srečevanje različnih interesov.

Primernost prostora upošteva fiziognomske, funkcijske, ekološke, estetske in ostale lastnosti in značilnosti prostorskih struktur. Le-te pa niso nediferencirana celota, marveč nekaj, kar je heterogeno, kar ima heterogeno strukturo, ki je pogosto v notranjih protislovjih. Raba zemljišč je bila opredeljena s prevladujočimi fizičnimi prostorskimi in okoljskimi pogoji za razvoj.

Metoda oziroma način opredeljevanja primernosti prostora je bila opredeljena na podlagi zasnove uporabe prostora v navodilih o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (Navodila …, 1986), kjer so bile prostorske sestavine analize možnosti dolgoročnega družbenega razvoja opredeljene na podlagi:

1. analize dosedanjega razvoja, stanja in razvojnih teženj;
2. značilnosti poselitve in organizacije dejavnosti;
3. značilnosti prostora in možnosti za spreminjanje namenske rabe.

Pri proučitvi obremenitev okolja in ogroženosti prostora na območju predvidenih večjih sprememb rabe prostora pa je bilo treba ugotoviti primernost, ranljivost in ustreznost zemljišč za razvoj posameznih dejavnosti.

Ugotavljanje primernosti prostora za razvoj posameznih dejavnosti je bilo zasnovano na podlagi:

- opredeljevanja namenske rabe prostora, ki jo bo predvidoma narekoval nadaljnji razvoj;
- določitve meril za ugotavljanje primernosti prostora za posamezno namensko rabo;
- ugotovitve danosti v prostoru (glede na predvideno namensko rabo in merila);
- opredelitve območij večje ali manjše primernosti za posamezno bodočo rabo (soočenje danosti z merili za ugotavljanje primernosti prostora).

Merila za ugotavljanje primernosti prostora za namensko rabo za posamezne dejavnosti so bila oblikovana na podlagi normativov in standardov za razvoj posamezne dejavnosti v prostoru ter na podlagi pogojev, ki izhajajo iz naravnih lastnosti in sedanje rabe prostora. Pri kmetijskih zemljiščih so bile, na primer, upoštevane pedološke lastnosti tal, nagib zemljišča in osončenje, klimatske razmere, nadmorska višina. Na tej podlagi je bilo določenih pet primernostnih območij: zelo primerna, primerna, srednje primerna, malo primerna in pogojno primerna zemljišča za kmetijstvo (Zasnova uporabe prostora. Kmetijstvo, 1975, str. 79–80).

Ranljivost prostora je izražala možne negativne vplive posamezne dejavnosti na naravne in z delom pridobljene vrednote okolja. Izhodišča za opredeljevanje stopnje ranljivosti so predstavljali pogoji, ki izhajajo iz naravnih značilnosti, iz

dosedanje namenske rabe, obremenitve okolja in ogroženosti prostora, ter normativi in standardi dopustnih obremenitev okolja.

Ustreznost prostora pa je bila rezultat soočanja primernosti in ranljivosti prostora ter je odražala strokovno uskladitev med varovalnimi in družbenimi interesi v prostoru. Z ustreznostjo prostora so bila opredeljena tudi območja z nasprotujočimi se interesi dejavnosti oziroma sektorjev (Predpisi …, 1986, str. 83).

Ocena primernosti in ranljivosti prostora ter sinteza analize ustreznosti sta predstavljali podlago za zasnovo namenske rabe prostora ter za opredelitev pogojev spreminjanja namenske rabe.

V navodilih o vodenju kataloga podatkov iz evidenc o naravnih lastnostih prostora in o vodenju evidence dejanske rabe prostora (Navodila …, 1986) so bile določene evidence za različne vrste varovanj prostora glede na izključno, omejeno ali nadzorovano rabo po posameznih področjih: območja varovanja kmetijskih in gozdnih zemljišč, vodnih virov, naravne in kulturne dediščine, pridobivanja rudnin, prometne, energetske in komunalne infrastrukture ter sistem zvez, območja omejitev v ureditvenih območjih naselij ter območja s poškodbami in območja sanacij. V navodilih so bile določene tudi tiste naravne lastnosti prostora, ki se vodijo v »katalogu podatkov za geomorfološke, inženirsko-geološke, pedološke, hidrološke, klimatske in vegetacijske značilnosti ter značilnosti živalskega sveta« (Navodila …, 1986, str. 117). In ne nazadnje so bila v navodilih opredeljena tudi merila in usmeritve za opredelitev posameznih vrst zemljišč: kmetijskih zemljišč, gozdov, pozidanih zemljišč, vodnih zemljišč, zemljišč pod infrastrukturnimi objekti, zemljišč za površinsko pridobivanje rudnin in nerodovitnih ter drugih zemljišč.

Kartografska opredelitev nekaterih prostorsko pomembnih razvojnih elementov družbenoekonomskega razvoja je bila v analizi razvojnih možnosti (Analiza razvojnih možnosti SR Slovenije …, 1984) prikazana v obliki 32 tematskih kart, ki so se nanašale na:

- inventarizacijo stanja na kartah kot nosilkah informacij o naravnih danostih, primernosti ter opremljenosti in stopnji oskrbljenosti prostora s pomembnejšimi funkcijami;
- usklajene in navzkrižne interese med različnimi prostorsko pomembnimi funkcijami;
- konceptualne rešitve razmestitve naravnih zmogljivosti glede na razvojne potrebe družbe, izražene s funkcionalnimi omrežji.

Urejanje prostora s fizičnega vidika se je nanašalo torej na: izhodišča in cilje planiranja odprtega prostora; stanje in značilnosti dosedanjega razvoja uporabe tako imenovanega odprtega prostora; značilnosti predvidenega razvoja uporabe odprtega prostora; oceno predvidene proizvodnje posameznih dejavnosti; vrednotenje naravne primernosti prostora za razvoj posameznih dejavnosti (kmetijstvo, gozdarstvo, pridobivanje rudnin, oskrba z vodo, rekreacija, varstvo narave, varstvo kulturnih spomenikov, melioracijska območja); kartografsko soočenje ugotovljenih primernostnih in predlaganih varstvenih območij; možnosti sočasne rabe odprtega prostora in potencialne vplive posameznih rab na elemente okolja.

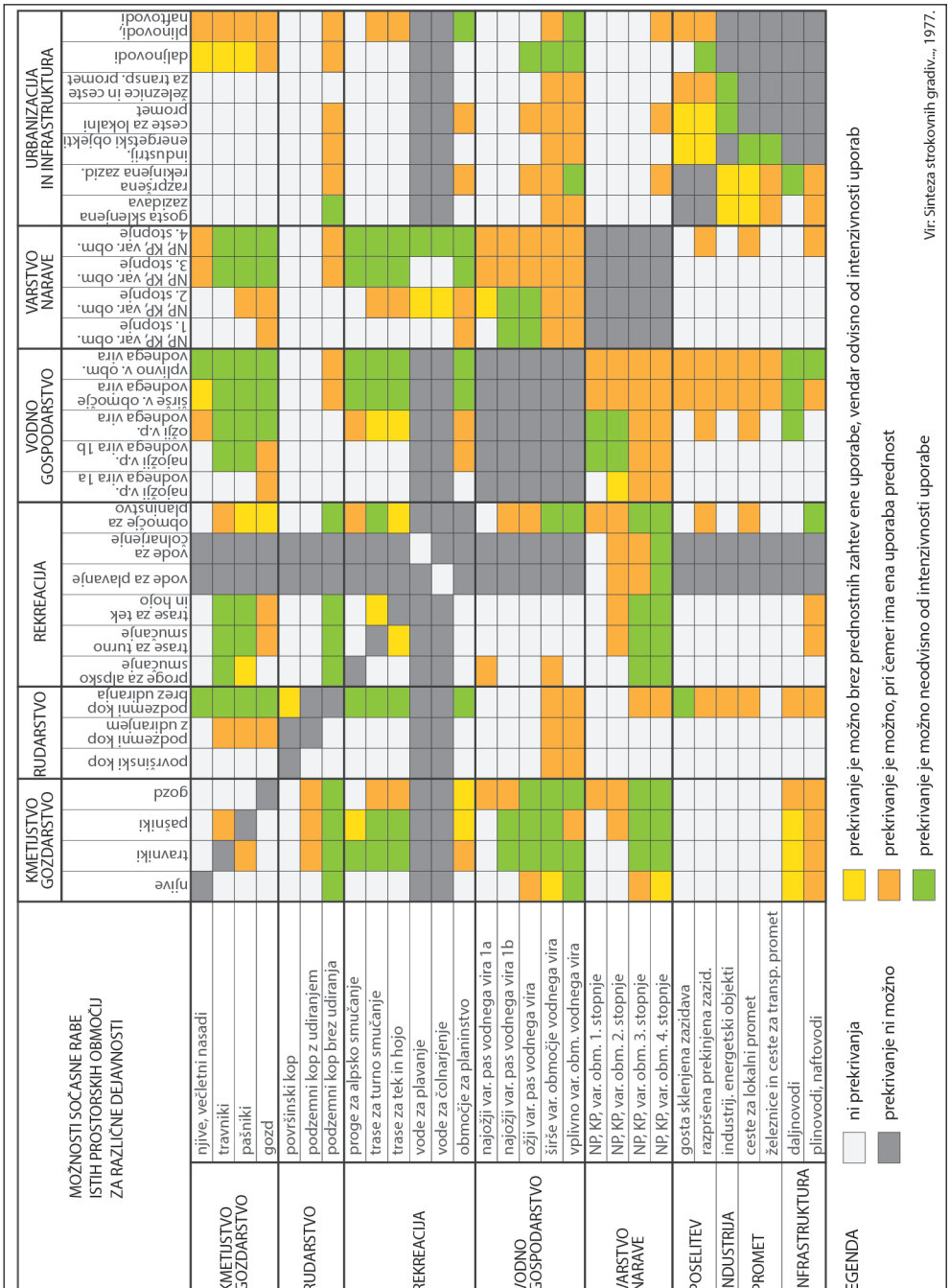
Temeljni namen strokovnih gradiv zasnove uporabe prostora oziroma urejanja prostora s fizičnega vidika je bil v opredeljevanju predvidenih dolgoročnih potreb po prostoru in vrednotenju naravne primernosti prostora za tiste dejavnosti, katerih razvoj je pomembneje odvisen od naravnih razmer ter varovanja naravnih virov. Lokacijska navezanost zemljišč na določene fizične značilnosti prostora govori o določeni stopnji prostorske nefleksibilnosti, prostorske togosti in prostorske nemobilnosti za posamezne dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. Prostorska razporeditev omenjenih dejavnosti in območij varovanja je namreč v večji meri determinirana s prostorsko razporeditvijo naravnih značilnosti oziroma naravnih virov.

Podlaga za opredeljevanje primernosti prostora je bilo vrednotenje prostora z vidika naravnih razmer, torej na podlagi skupnih in enotnih strokovnih meril. Nekatere dejavnosti so namreč v večji meri lokacijsko (prostorsko) navezane na razporeditev določenih ugodnih naravnih razmer in pogojev. Primernost prostora na podlagi naravnih razmer je tako pomenila »oceno ali mero za bolj ali manj ugodno kombinacijo prostorskih (fizičnih) lokacijskih dejavnikov v posameznih prostorskih območjih« (Sinteza …, 1977, str. 61). Opredeljevanje primernosti prostora je bilo namenjeno razmejevanju, omejevanju, izločanju in določanju posameznih, različno primernih zemljišč za posamezne dejavnosti. Členitev ozemlja na podlagi primernosti prostora pomeni vrednotenje naravne primernosti prostora za tiste dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer, torej tistih dejavnikov, ki so pomembni za izbiro in prostorsko razporeditev površin za posamezne dejavnosti, in sicer na podlagi naravne primernosti prostora. To je predstavljalo podlago za opredeljevanje velikosti, kakovosti in prostorske razporeditve primernostnih območij za posamezne dejavnosti ter njihovih prostorskih potreb in s tem tudi za načrtovanje in sprejemanje odločitev o bodoči (planski) namenski rabi prostora. Podatki o velikosti, kakovosti in prostorski razporeditvi primernostnih območij so hkrati predstavljali tudi enega izmed strokovnih argumentov za določanje možnih prioritet pri rabi prostora v postopku planiranja.

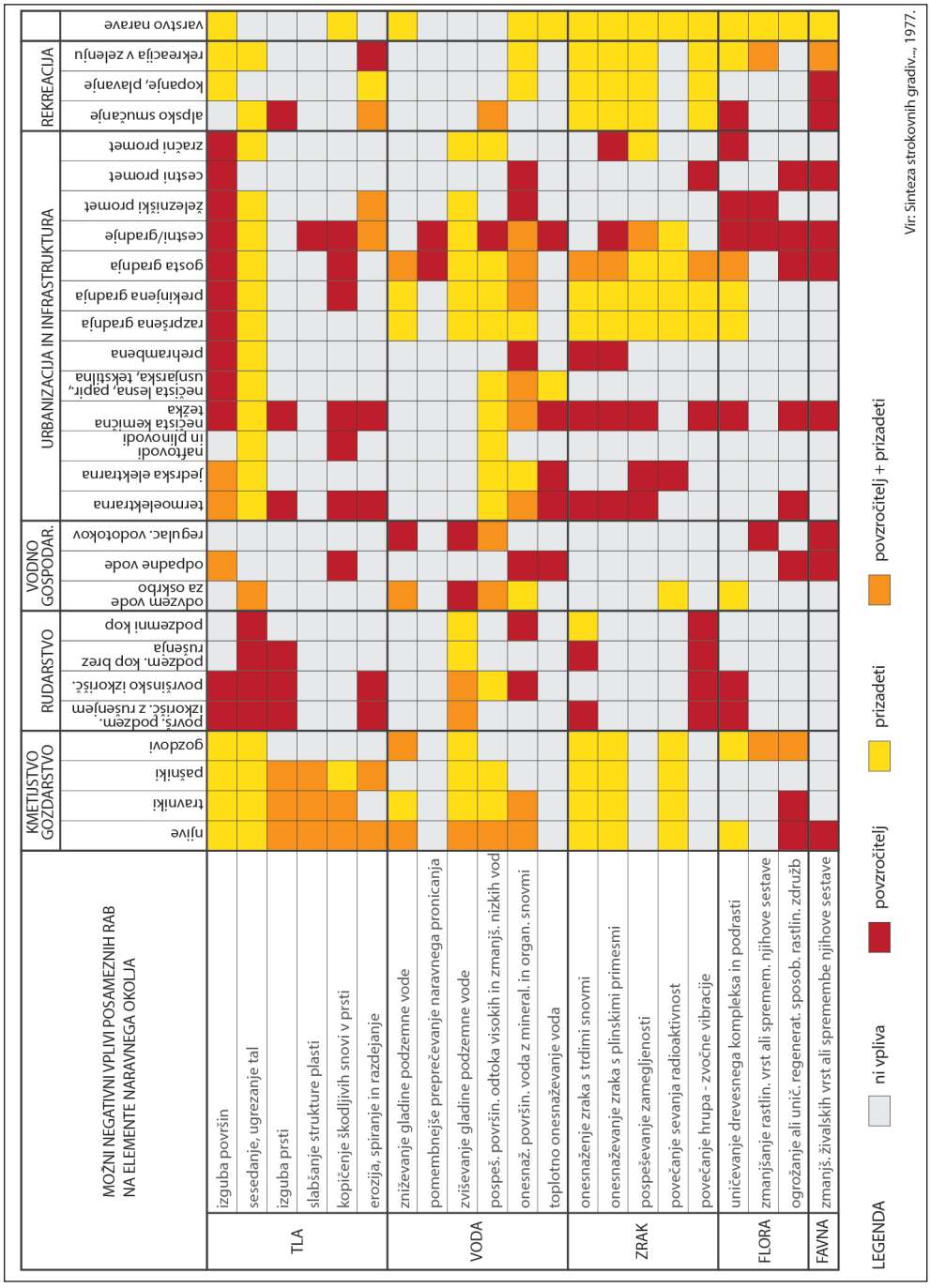
Že na ravni opredeljevanja primernosti prostora je bilo ugotovljeno, da so nekatera območja hkrati primerna za različne dejavnosti oziroma rabe. Tako se, na primer, sočasne rabe območij, primernih za kmetijstvo, gozdarstvo, dnevne kope pridelovalnih prostorov rudnin medsebojno več ali manj izključujejo. Ostale možne rabe pa so v določenih prostorskih razmerjih glede na svojo velikost, kakovost in medsebojno prostorsko razporeditev, kar pomeni, da so lahko med seboj v različnih »kompatibilnih ali konkurenčnih razmerjih« (Sinteza …, 1977). Z namenom, da bi opredelili splošna možna medsebojna razmerja med različnimi možnimi rabami istih primernostnih območij za različne rabe, so bile medsebojno soočene posamezne rabe z namenom, da bi ugotovili, katere rabe se lahko oziroma se ne morejo prekrivati na enih in istih primernostnih območjih oziroma katere rabe bi lahko imele pri tem prednost.

Pri tem so bili določeni in upoštevani tudi možni potencialni vplivi posameznih rab na nekatere elemente naravnega okolja (tla, voda, zrak, flora, favna).

Preglednica 8.1: Možnosti sočasne rabe istih območij za različne dejavnosti.

Preglednica 8.2: Možni negativni vplivi posameznih rab na elemente naravnega okolja.

Vir: Sinteza strokovnih gradiv.., 1977.

Soočanje možnih neskladij pri rabi primernostnih območij za različne dejavnosti je bilo v končni fazi zasnovano na podlagi ugotovljenega povpraševanja dejavnosti po prostoru, vrednotenja naravne primernosti prostora za dejavnosti in njihovih razvojnih teženj. Na podlagi ugotovitev vrednotenja naravne primernosti prostora, ugotovitev o možnostih za sočasno rabo prostora za različne dejavnosti oziroma funkcije ter o predvidenem povpraševanju po prostoru so bile opredeljene možne interesne razlike med posameznimi dejavnostmi oziroma funkcijami tako imenovanega odprtega prostora. Primernost prostora torej ni vnaprej določala prostorske razporeditve »namenske rabe« prostora za posamezne dejavnosti, saj je bila le-ta opredeljena v nadaljnjih planerskih postopkih.

Primernost prostora je podlaga za prostorsko razporeditev osnovnih funkcij in presojo možnih sprememb rabe prostora ter oblikovanje rešitev glede sočasne rabe prostora za različne dejavnosti oziroma za usklajevanje med različnimi uporabniki prostora. Prostorski vzorci primernostnih območij za posamezne dejavnosti so omogočili opredeljevanje možnosti za sočasno prepletanje in rabo prostora za te dejavnosti in s tem možnih konfliktov.

Primernost prostora je torej specifična naravna primernost za določeno dejavnost kot potencialna vrednost za prostorsko razporeditev dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. Namenska raba primernostnih območij je seveda odvisna tudi od drugih dejavnikov, prometnega položaja in opremljenosti ter morebitnih negativnih vplivov človeka na okolje in prostor. Območja primernosti prostora se lahko spreminjajo zaradi same rabe zemljišč, onesnaževanja, opremljanja zemljišč z infrastrukturnimi objekti in napravami, opredeljevanja varstvenih območij itd. Njihova relativna lokacija se spreminja zaradi poteka infrastrukturnih omrežij. Njihova geografska razsežnost se spreminja zaradi razlik v obsegu, intenzivnosti in organizaciji človekovih dejavnosti. Karte primernosti prostora za posamezne dejavnosti so bile namenjene torej soočenju in usmerjanju ter načrtovanju njihovih potreb po zemljiščih ter sprejemanju njihovih razvojnih odločitev. Z vidika rabe prostora obstaja vrsta posameznih rab, med katerimi obstajajo zelo pogosto »konkurenčna« in s tem lahko tudi konfliktna razmerja, ki lahko pomembneje vplivajo na prostorsko organizacijo človekovih dejavnosti. Opredeljevanje omenjenih razmerij in možnih konfliktov je lahko podlaga za usklajevanje različnih prostorskih zahtev dejavnosti po velikosti in kakovosti zemljišč na državni, regionalni in lokalni ravni ter hkrati tudi na ravni tako imenovanega sektorskega planiranja.

Vrednotenje temeljnih fizičnih značilnosti je bilo zasnovano na podlagi skupnih strokovnih enotnih meril, kar je temeljnega pomena za usklajevanje interesov in zahtev po prostoru različnih dejavnosti. Metoda je namreč upoštevala elemente naravnih razmer in značilnosti, ki so pomembni za ugotavljanje primernosti za določeno rabo. Z metodo ugotavljanja naravne primernosti naj bi namreč pridobili objektivne informacije o različni stopnji naravne primernosti za posamezne dejavnosti. Vrednotenje prostora na podlagi primernostnih območij je bilo zasnovano na podlagi naravnih razmer in je predstavljalo strokovno izhodišče za oblikovanje zasnove uporabe prostora. Opredeljevanje primernostnih območij je bilo omejeno na analizo tistih naravnih razmer, ki so pomembne za načrtovanje rabe prostora v fizičnem smislu, ne pa družbenih in gospodarskih vidikov, pogojev in možnosti razvoja dejavnosti.

V tako imenovanih sektorskih študijah so bile opredeljene predvidene dolgoročne potrebe po prostoru (»idealne« ali variantne projekcije), različne stopnje naravne primernosti in pogoji za rabo prostora za tiste dejavnosti, katerih razvoj je večji meri lokacijsko navezan na prostorsko razporeditev naravnih značilnosti. Analize primernosti prostora so bile narejene za kmetijstvo, vodno gospodarstvo, rudarstvo, varstvo narave, rekreacijo in turizem ... (Analiza razvojnih možnosti SR Slovenije …, 1984, str. 14). Na tej podlagi je bilo ozemlje Slovenije vrednoteno glede na različne stopnje naravne primernosti za možno rabo za vse omenjene dejavnosti. Opredeljevanje naravne primernosti je torej metoda za določitev primernosti prostora za posamezne dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. Metoda je namenjena analizi obsega (velikosti), kakovosti in prostorske razporeditve primernostnih območij in s tem pridobivanju kakovostnih podatkov o tem, na kakšnih in katerih zemljiščih je smotrno razvijati posamezne dejavnosti, kako kakovostna so ta zemljišča, kakšen je njihov obseg in kje se nahajajo. Gre torej za strokovne podatke, na podlagi katerih je možno načrtovati in sprejemati odločitve o »usklajeni« rabi prostora.

Na podlagi ocen in bilančnih razmerij med razpoložljivim prostorom in njegovo primernostjo za posamezne dejavnosti ter potrebami po prostoru naj bi bila opredeljena medsebojna razmerja pri rabi prostora znotraj posameznih dejavnosti in med njimi.

Primernostna in varstvena območja so bila zasnovana na podlagi spoznanj o:

- stopnji odvisnosti posameznih dejavnosti od naravnih lokacijskih dejavnikov,
- opredeljevanju najpomembnejših lokacijskih dejavnikov in ustreznih meril,
- prilagoditvi izbranih meril razpoložljivi inventarizaciji prostora,
- določitvi posameznih kategorij primernosti oziroma varstvenih območij,
- opredeljevanju možne namenske rabe oziroma funkcij posameznih primernostnih območij ter možnih varstvenih režimov.

V postopku vrednotenja za posamezne dejavnosti je bila Slovenija razčlenjena na 54 različnih stopenj primernostnih in varstvenih območij ter območij z omejitvami za dejavnost (Sinteza …, 1977, str. 62–63).

8.3 Primernost prostora za rekreacijo na prostem

Zasnova uporabe prostora s področja rekreacije je bila avtorski prispevek dr. M. Jeršiča (gl. tudi Jeršič, 1975; Jeršič, Debelak, 1976). Strokovne študije z drugih področij dejavnosti, gozdarstva, vodnega gospodarstva, kmetijstva, rudarstva in varstva naravne in kulturne dediščine so pripravili na podlagi enotnega metodološkega pristopa, v sodelovanju z M. Jeršičem, strokovnjaki s teh področij. V nadaljevanju podrobneje razčlenjujemo analizo naravne primernosti za rekreacijo, ki predstavlja prvi celovit poskus vrednotenja naravnih razmer za različne oblike rekreacije na prostem na podlagi koncepta primernosti kot temeljnega prostorskega merila.

Namen analize naravne primernosti prostora za rekreacijo na prostem je bil:

- izdelati metodo za določitev primernosti prostora za rekreativne aktivnosti na prostem,
- podati osnovni pregled primernostnih območij za pomembnejše rekreativne aktivnosti (prostorsko dimenzionirati območja primernosti);
- vrednotiti možna območja po stopnjah primernosti (Sinteza …, 1977, str. 63).

Pri primernostnih območjih za rekreacijo sta bila upoštevana dva vidika, in sicer potrebe ljudi oziroma družbe po rekreaciji ter gospodarski učinki in s tem povezano reševanje strukturnih problemov razvoja turistične dejavnosti. Zato je bilo gradivo usmerjeno predvsem v opredeljevanje sedanjih in bodočih rekreacijskih navad oziroma potreb po prostoru za rekreacijo na prostem (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976). V ospredju analize so bila vprašanja rekreativnih navad, ki so odvisne od naravnih ali antropogeniziranih prostorskih razmer.

Opredelitev površin za rekreacijo pa se je nanašala na analizo dejavnikov, ki so pomembni za izbiro, prostorski obseg, prostorsko razporeditev in opremljanje rekreacijskih površin, in sicer na podlagi primernosti prostora za rekreacijo na prostem.

Primernost prostora za rekreacijo je predstavljala specifično primernost za določeno rekreativno aktivnost ali skupino aktivnosti, estetsko privlačnost oziroma atraktivnost (lepota, prirodnost, raznolikost) ter primernost klimatskih elementov kot potencialnih vrednosti, saj je privlačna moč območij odvisna tudi še od drugih dejavnikov, na primer, prometnega položaja in opremljenosti z infrastrukturo ter možnih negativnih vplivov teh dejavnosti na okolje (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976).

Raba prostora za rekreacijo je bila v številnih območjih le dodatna raba, saj je od razvoja primarnih uporabnikov in njihovih sprememb soodvisna tudi rekreacijska vrednost oziroma primernost prostora (na primer, od gozdarstva, kmetijstva).

Z metodološkega vidika je bila primernost prostora določena glede na temeljno navezanost rekreacijskih aktivnosti na naravne značilnosti prostora. Zato je bilo vrednotenje opredeljeno za rekreacijo v zelenju, zimsko rekreacijo (smučanje – alpske discipline, tek in hoja na smučeh, turno smučanje in drsanje) in vodno rekreacijo (plavanje v tekočih in mirnih vodah, plavanje v termalnih, termomineralnih in mineralnih vodah, veslanje na mirnih in na divjih rečnih vodah, jadranje in motonavtika z vodnim smučanjem). Opredeljevanje primernosti na vseh treh področjih ni »omogočalo hkratnega medsebojnega vrednotenja primernosti za vse posamezne rekreativne aktivnosti«, zato je bilo vrednotenje opravljeno ločeno za vse tri skupine rekreacijskih dejavnosti. Za vsako od teh dejavnosti so bila določena merila za vrednotenje.

Pri rekreaciji v zelenju so se merila nanašala na tako imenovane »skupne kriterije vrednotenja«: pohodnost, razgibanost – privlačnost zemljišča glede na razgibanost reliefa (reliefna dinamika), elementarnost – privlačnost zemljišča glede na stopnjo gozdnatosti in vegetacijske prvobitnosti, voda – privlačnost zemljišča glede na prisotnost vode, elementarnost, specifična atraktivnost (Zasnova uporabe prostora SR Slovenije. Rekreacija, 1976).

Pri zimski rekreaciji so se skupna merila vrednotenja nanašala na klimatske in reliefno-zemljiške razmere. Glede na to, da imajo različne aktivnosti s področja zimske rekreacije svoje specifične potrebe in zahteve, so bila tudi za te posamezne aktivnosti določena merila za vrednotenje naravne primernosti. Tako je bila za smučanje (alpske discipline) upoštevana zadostna debelina snežne odeje (15 cm na travni in 50 cm na kamniti podlagi) ter trajanje zadostne debeline snežne odeje. Na tej podlagi so bila opredeljena območja z različno primernostjo snežnih razmer za smučanje v Sloveniji (območja s popolno, pretežno, delno in nezanesljivo primernostjo), in sicer z vidika trajanja primerne snežne odeje. S področja ugodnih reliefnih zemljiških razmer pa so bili upoštevani primerni nagibi terena, primerna ekspozicija, prostorski obseg in primerne višinske razlike (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976).

Slika 8.1: Rekreacija na vodi je med najbolj priljubljenimi in množičnimi načini preživljanja prostega časa. (foto: B. Lampič)

Vrednotenje vodne rekreacije je obravnavano ločeno za posamezne rekreacijske dejavnosti, vezane na vodno okolje. Pri plavanju (kopanju) v tekočih (rečnih) in mirnih vodah (jezerih, morju) je bila primernost opredeljena na podlagi primerne temperature in trajanja te temperature, čistosti vode, primerne globine vode, primerne mirnosti tekočih voda in primerne kakovosti obrežij. Za razliko od te oblike rekreacije so bila merila za opredeljevanje primernostnih območij za kopanje v termalnih, termomineralnih in mineralnih vodah zasnovana na podlagi količine in temperature vode ter zdravilne vrednosti termomineralnih in mineralnih vrelcev. Pri veslanju na mirnih vodah so bile upoštevane primerna velikost vodne površine, primerna globina vode, primerna velikost vodnega toka ter primerna čistost vode, pri veslanju na divjih (rečnih) vodah pa primerna količina vode v poletnih mesecih, primeren strmec, ovire v strugi in primerna čistost vode. Za jadranje sta

bili osnovni merili primerna velikost vodne površine in primerna vetrovnost, kot dopolnilno merilo pa še atraktivnost krajinskega okolja, pri motonavtiki z vodnim smučanjem pa primerna velikost vodne površine ter »dopustnost« te oblike rekreacije glede na možne negativne vplive (hrup, poškodbe obrežja, onesnaževanje, nevarnost za kopalce) (Zasnova uporabe prostora. Rekreacija, 1976).

Na podlagi omenjenih meril so bila določena območja različne stopnje primernosti za rekreacijo v zelenju, zimsko in vodno rekreacijo ter izdelane tematske karte, ki nudijo celovit vpogled v členitev oziroma »regionalizacijo« prostora na podlagi tistih naravnih razmer in pogojev, od katerih so v večji meri odvisne različne oblike rekreacijskih dejavnosti na prostem.

Koncept primernosti, ki ga je zasnoval dr. Matjaž Jeršič s sodelavci v Zasnovi uporabe prostora, se nanaša na prostorsko razsežnost oziroma skupno prostorsko merilo, ki je pogoj vsem človekovim dejavnostim, posebno pa tistim, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. S tega vidika je opredeljevanje primernostnih območij eno izmed možnih meril za opredeljevanje rabe prostora in zemljišč tudi v kontekstu in konceptu trajnostnega razvoja, tako z vidika racionalne in usklajene rabe virov kot z vidika razvojnih potencialov posameznih območij in razvoja posameznih dejavnosti.

Viri in literatura

Analiza razvojnih možnosti SR Slovenije v obdobju 1986–1995/2000. 1984. Priloga Poročevalca, X, Priloga I. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Černe, A. 2005. Strokovne analize v prostorskem planiranju. Dela, 23, str. 115–161.

Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000. 1986. Uradni list SR Slovenije, 99 str.

Družbenoekonomska izhodišča za gospodarjenje s prostorom in varstvo okolja. 1972. Uradni list SRS, 34/72.

Izhodišča, poglavitni smotri in smernice za urejanje prostora. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. 1972. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 115 str.

Jeršič, M., 1975. Pomen prostora za razvoj rekreacije. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Jeršič, M., Debelak, M., 1976. Zasnova uporabe prostora. Rekreacija. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 80 str.

Kokole, V., 1968. Funkcije naselij in omrežje centralnih krajev v Sloveniji. Ljubljana, Biro za regionalno prostorsko planiranje, 38 str.

Naprudnik, M., 2004. Regionalno prostorsko planiranje v Sloveniji – 1. del. Urbani izziv, 15, 2, str. 76–80.

Navodila o vodenju kataloga podatkov iz evidenc o naravnih lastnostih prostora in o vodenju evidence dejanske rabe prostora. 1986. Uradni list SRS, 19/86.

Poglavitni smotri in smernice za urejanje prostora. 1974. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 23 str.

Predlog organizacije regionalnega planiranja v Sloveniji. 1965. Ljubljana, Republiški sekretariat za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve, 18 str.

Predpisi o urejanju prostora s pojasnili. 1986. Ljubljana, Uradni list SR Slovenije, 127 str.

Resolucija o dolgoročnem razvoju Slovenije. 1972. Uradni list SR Slovenije, 13/72.

Sinteza (Povzetki) strokovnih gradiv, ki zadevajo prostorski plan SR Slovenije. Delovno gradivo za javno razpravo. 1977. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Stanje v prostoru in razvojne težnje. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. 1970. Ljubljana, Biro za regionalno prostorsko planiranje, 112 str.

Vrišer, I., 1969. Mala mesta v SR Sloveniji. Problemi njihovega obstoja in nadaljnjega razvoja. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze, 169 str.

Zasnova uporabe prostora. Kmetijstvo. 1975. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/1. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje.

Zasnova uporabe prostora. Gozdarstvo. Vrednotenje gozdnega prostora po varovalnem in lesnoproizvodnem pomenu na osnovi naravnih razmer. 1975. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/2. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Zasnova uporabe prostora. Rekreacija. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/6. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Zasnova uporabe prostora. Rudarstvo. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/3. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Zasnova uporabe prostora. Varstvo kulturnih spomenikov. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/5a. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Zasnova uporabe prostora. Varstvo narave. 1975. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/5. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Zasnova uporabe prostora. Vodno gospodarstvo. 1976. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/4. Ljubljana Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje.

Zasnova urbanizacije. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Zasnova regionalnega prostorskega razvoja. Gradivo za javno razpravo. 1974. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje.

9 Prispevek prof. dr. Matjaža Jeršiča k razvoju slovenske geografije turizma in rekreacije

Dejan Cigale

Z naraščanjem pomena turizma in rekreacije po drugi svetovni vojni so se zanju postopoma začeli zanimati tudi slovenski geografi. Tako so se posamezna dela, ki so se ukvarjala s turizmom, pojavila že v petdesetih (npr. Vrišer, 1957) in še v večji meri v šestdesetih letih, ko je bil med drugim objavljen učbenik Turistična geografija (Bračič 1963), nastala pa je tudi vrsta drugih del. Med njimi lahko že zasledimo tudi več prispevkov Jeršiča (1967a; 1967b, 1968 ...). Kljub temu pa je vse do sredine sedemdesetih let 20. stoletja obseg raziskovanj s področja geografije turizma in rekreacije v Sloveniji ostajal zelo skromen.

Pregled geografskega raziskovanja turizma in rekreacije v Sloveniji (Cigale, 2010) pokaže, da je bil ravno Matjaž Jeršič prvi slovenski geograf, ki se je temu področju začel kontinuirano posvečati, hkrati pa se je številnih tem lotil kot prvi v Sloveniji. Potemtakem je zgodovina slovenske geografije turizma in rekreacije v veliki meri povezana z njegovim delom, ki je z geografskega zornega kota obravnavalo številna vprašanja s tega področja, ki so bila relevantna za boljše razumevanje turizma in rekreacije, pa tudi njun razvoj. V nadaljevanju bo tako pozornost namenjena delu Matjaža Jeršiča, ki sodi na področje proučevanja turizma in rekreacije oziroma prostega časa. Namen pričujočega besedila bo osvetliti njegov prispevek k razvoju te veje geografije ter se ustaviti pri nekaterih ugotovitvah njegovih del, ki so relevantne še danes, poleg tega pa pomembne tudi z vidika današnjega proučevanja turizma in rekreacije v Sloveniji.

V času svojega delovanja se je Jeršič posvečal številnim različnim vprašanjem, nekaterim izmed njih pa je namenil več pozornosti. Pri tem kaže omeniti zlasti proučevanje izletniških potovanj oziroma bližnje rekreacije, različne vidike razvoja turizma v alpskem svetu ter problematiko sekundarnih počitniških bivališč. V nadaljevanju bodo zato nekoliko podrobneje obravnavana zlasti tista njegova dela, ki sodijo na omenjena tri področja, čeprav so bila deležna njegove pozornosti tudi številna druga vprašanja.

9.1 Raziskovanje bližnje rekreacije

Obdobje po drugi svetovni vojni je tudi na Slovenskem predstavljalo čas naglega naraščanja turističnih tokov, kar je bilo tudi posledica naraščanja lastništva osebnega avtomobila. To še zlasti velja za čas od vključno šestdesetih let naprej. V okviru tega

so čedalje pomembnejša in bolj opazna postajala enodnevna in nekajurna turistična potovanja, ki so bila zaradi omejenega časa večinoma usmerjena na relativno bližnja območja. Ta pojav je v veliki meri ostajal zunaj kroga zanimanja slovenske geografije, pa tudi drugih strok. Ravno Jeršič je bil prvi, ki mu je namenil večjo pozornost in to je bilo eno tistih področij, ki jih je raziskovalno najbolj temeljito proučil.

Prva tovrstna raziskava je nastala že konec šestdesetih let (Jeršič, 1971a; 1973). Izletniški tokovi so bili proučeni na primeru štirih slovenskih mest, in sicer Ljubljane, Maribora, Kranja in Murske Sobote, podatki pa so bili pridobljeni s pomočjo ankete gospodinjstev. Cilj anketne raziskave je bil ugotoviti obseg populacije, ki je vključena v izletniško rekreacijo, prostorski obseg in usmerjenost izletniških tokov ter njihove prostorske zahteve in posledice. Na ta način je bila dobljena prva celovita podoba izletniške rekreacije v Sloveniji in ugotovljene nekatere njene temeljne značilnosti.

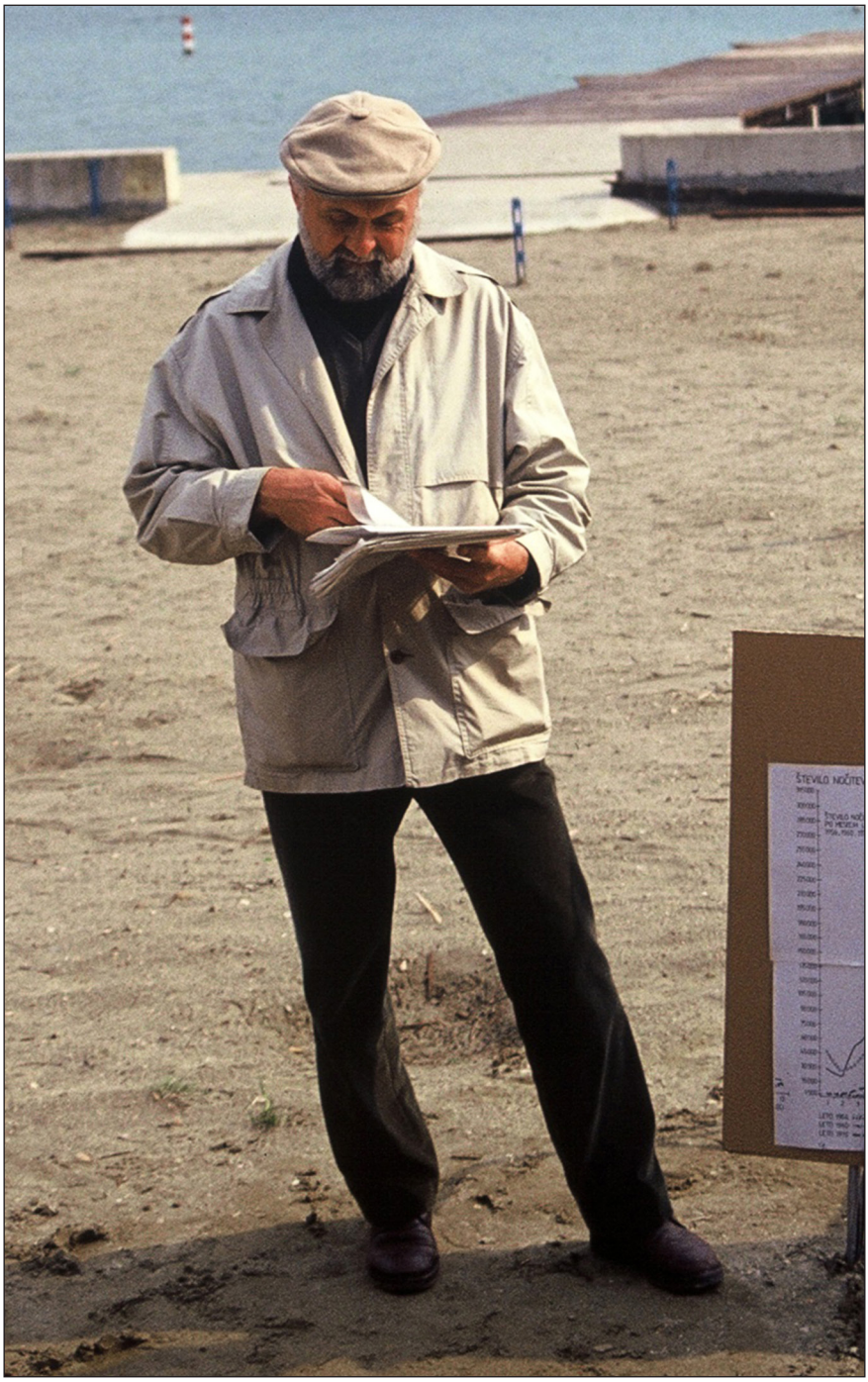
Raziskava je pokazala, da je bil osebni avto najpomembnejše izletniško prometno sredstvo in da je večina izletniških tokov ostajala znotraj razmeroma skromnega radija (do nekaj 10 ali kvečjemu do 100 km). Glede tega so bile med obravnavanimi mesti prisotne določene razlike (Jeršič, 1971a, str. 267). Prebivalci Ljubljane so največ (58 %) svojih potovanj usmerili proti ciljem v radiju med 40 in 100 km, pri Murski Soboti pa je kar 65 % izletniških potovanj seglo le do 40 km iz mesta. Povsod so bile najbolj priljubljene dejavnosti, kot so kopanje, obisk pri prijateljih ali sorodnikih, hoja oziroma sprehod, sončenje ... Prednjačile so torej dejavnosti, ki ne zahtevajo večjih stroškov in niso vezane na posedovanje posebne opreme. Razporeditev ciljev izletniških tokov je kazala razmeroma močno razpršenost in ni bila v tolikšni meri skoncentrirana na alpsko in submediteransko Slovenijo kot turistični tokovi, ki vključujejo prenočevanje (Jeršič, 1971a).

Delež oseb, ki se niso udeleževale izletniških potovanj, nikakor ni bil zanemarljiv. V obdobju 1968/69 je delež anketirancev, ki zaradi rekreativnih motivov ob koncu tedna sploh niso odšli iz mesta, znašal od 25 % v Ljubljani do 29 % v Murski Soboti (Jeršič, 1971a).

Ta raziskava ni ostala edina, ki je bila posvečena tej tematiki, temveč je bilo kasneje (Jeršič, 1984b; 1992; 1998) izvršenih še nekaj podobnih. Še posebej temeljito je Jeršič proučil ta pojav v devetdesetih letih. On je bil tudi tisti, ki je v slovensko strokovno terminologijo uvedel pojem bližnja rekreacija (po zgledu nemške *Naherholung*; npr. Jeršič, 1992; 1995) kot oznako za tista prostočasna potovanja, ki so časovno omejena na prosti čas med delovnim tednom ali ob (podaljšanem) koncu tedna in zaradi svoje časovne omejenosti večinoma usmerjena na relativno bližnja območja.

Ugotovitve omenjenih raziskav so pomembno prispevale k boljšemu razumevanju tega področja. Med drugim so opozorile na dejavnike, ki so relevantni za prostočasno ravnanje prebivalcev. Med njimi se je kot še zmeraj pomembno pokazalo tudi poreklo slovenskih mestnih prebivalcev (Jeršič, 1995) oziroma sorodstvene vezi med mestom in podeželjem. Dobršen del prostočasnih potovanj ni bil pogojen s »čistimi« prostočasnimi motivi, temveč je bila prisotna tudi želja po izboljševanju življenjskega standarda z obdelavo zemlje, hkrati pa so bile pri prostočasnem udejstvovanju pomembne tudi vrednote, izvirajoče iz agrarne družbe. S tem je mogoče povezovati zelo razširjeno posedovanje počitniških bivališč na vinogradniških območjih, kar je pogosto združeno z lastno proizvodnjo vina (Jeršič, 1995; 1998).

Slika 9.1: Prof. dr. Matjaž Jeršič na terenskih vajah študentov geografije (foto: arhiv B. Lampič).

Jeršič je opozoril tudi na prepletanje prostočasnega z drugimi motivi. Tako je npr. navajal, da nekateri ljudje doživljajo pešačenje ali kolesarjenje kot prostočasno udejstvovanje tudi na poti z rednega dela, iz šole ali trgovine proti domu. Tudi obdelovanje vrta, vinograda ali nabiranje gozdnih sadežev ima za mnoge ljudi dvojen pomen, tako rekreacijskega kot oskrbnega (Jeršič, 2002). Pri tem odnosi do posameznih dejavnosti niso nujno konstantni in nespremenljivi: »Treba je upoštevati, da v številnih primerih človekov trenutni odnos vpliva na to, ali je dejavnost, ki jo opravlja prostočasna« (Jeršič, 2002, str. 178). Jeršič je opozoril tudi na pomen socialnih motivov, tj. želje po medsebojnih stikih oziroma druženju, kot dejavnika, ki vpliva na prostočasno ravnanje (npr. Jeršič, 1998; 2000), kar se je v urbanem okolju med drugim odražalo tudi v razvoju in razširjenosti gostinskih lokalov.

Njegove raziskave so opozorile na razlike v prostočasnem ravnanju v času med delovnim tednom in ob koncih tedna, ki so pogojene z različno količino prostega časa, ter na razlike med letnimi časi, ki so pogojene s spreminjajočimi se vremenskimi razmerami v posameznih delih leta. Te vplivajo na različne možnosti za ukvarjanje s posameznimi rekreacijskimi dejavnostmi na prostem. Tako so se npr. v Ljubljani med delovnim tednom kot najpomembnejše pokazale dejavnosti hoja in sprehajanje, obiskovanje prijateljev in znancev ter obdelovanje vrtička, ob koncu tedna pa so bile poleg že omenjenih v ospredju tudi nekatere druge dejavnosti: v poletni polovici leta kopanje in sončenje, nabiranje gob in gozdnih sadežev idr., v zimskem času pa npr. alpsko smučanje (Jeršič, 2002). Razlike niso bile zelo velike, a vseeno je dobro razvidno, da manj razpoložljivega prostega časa med delovnim tednom vpliva na izbor dejavnosti, s katerimi se je mogoče ukvarjati bliže doma in ob manjši skupni porabi časa (vključno s potjo do ciljnega območja).

Velika raznolikost motivov je vplivala na izredno širok spekter ravnanja v prostem času, pa tudi na razpršenost s prostočasno migracijo povezanih turističnih tokov, ki niso bili usmerjeni samo v tista pokrajinska območja, ki izstopajo po relativno najvišji pokrajinski ustreznosti za rekreacijske aktivnosti na prostem, temveč tudi v taka, ki jim običajno ne pripisujemo posebne rekreacijske ustreznosti (gričevje, hribovje). To je prišlo dobro do izraza tudi pri prostočasnih potovanjih Ljubljančanov, katerih izleti so bili usmerjeni tako v najbolj prepoznavne in razvite turistične regije (Zgornja Gorenjska, Koprsko Primorje) kot tudi v za stacionarni turizem manj privlačne pokrajine (Dolenjska, Notranjska; Jeršič, 1995). Podoben vzorec je bil opažen tudi pri drugih slovenskih mestih (Jeršič, 1984b; 1998).

Ker so tovrstne empirične raziskave nastale s precejšnjim medsebojnim časovnim razmikom, je primerjava njihovih rezultatov omogočila vpogled v trende in morebitne spremembe na tem področju. Tako je primerjava z izsledki starejše ankete pokazala, da se od 1971. do 1995. leta pomen najpogostejših oziroma najbolj množičnih prostočasnih dejavnosti ni bistveno spremenil. Na vrhu so bile namreč po obeh anketah iste dejavnosti (Jeršič, 2002).

Jeršič (1992) je opozoril tudi na stagnacijo intenzitete izletniških potovanj, kar je povezoval tudi z relativno povečanimi transportnimi stroški. Pričakovanja, da se bo s posodabljanjem slovenskega cestnega omrežja radij izletniških potovanj postopoma povečal, se do devetdesetih let niso potrdila, saj podatki niso kazali na bistveno širjenje območij bližnje rekreacije. To je opozarjalo na veliko občutljivost

izletniških potovanj na razdaljo/oddaljenost. Eden pomembnih vzrokov za take razvojne težnje je bila tudi prevlada kratkih (poldnevnih ali nekajurnih) izletniških potovanj. Razen tega so bile opazne težnje, da so se aktivnosti prostega časa v večji meri kot prej skušale ponovno približati mestu. Raziskave so zaznale tudi nekatere spremembe v prostočasnem ravnanju, ki pa niso bile zelo množičnega značaja. Postopoma in predvsem med mlado ter deloma srednjo generacijo se je povečevalo zanimanje za nekatere športnorekreacijske aktivnosti, ki so vezane na višji življenjski standard ter na posebno športno znanje in opremo ali tehnično rekreacijsko infrastrukturo (npr. vožnja z gorskimi kolesi, tenis, čolnarjenje na divjih vodah, prosto plezanje ...; Jeršič, 1992; 1998).

Jeršičeve raziskave so opozorile tudi na dejstvo, da različni načini preživljanja prostega časa čedalje močneje vplivajo na pokrajinske strukture. Za izvajanje številnih rekreacijskih dejavnosti sta potrebni posebna pokrajinska ustreznost in estetska privlačnost, kar vpliva na zgoščanje rekreacijskega obiska na takšnih območjih. Poleg tega je za številne prostočasne dejavnosti potrebna določena infrastruktura, tako splošna kot posebna (dovozne ceste, parkirišča, planinske poti, smučarske žičnice ...), kar vpliva tudi na zunanjo podobo pokrajine (Jeršič, 1998). Večstranska povezanost med rekreacijo in pokrajino se kaže na različne načine. Na eni strani so številne oblike rekreacije odvisne od pokrajinskih značilnosti, na drugi strani pa lahko tudi pomembno vplivajo nanje. Glede na odvisnost rekreacijskih dejavnosti od pokrajine jih je razdelil v različne skupine (npr. dejavnosti, ki so povsem odvisne od pokrajinskega potenciala; dejavnosti, ki so navezane zgolj na grajene športne objekte; dejavnosti, s katerimi se ukvarjamo na prostem, vendar znotraj naselij ...; Jeršič, 1998; 1999a). Kot je zapisal, je z navedeno razčlenitvijo želel opozoriti na to, da so prostočasne dejavnosti v Sloveniji vezane na različna pokrajinska območja, pa tudi na raznovrstne objekte in naprave.

Kot je ugotavljal Jeršič (1992), je tudi v pokrajinskih učinkih bližnje rekreacije mogoče zaznati policentrično zasnovan razvoj. Ta se kaže v raztreseni razporeditvi rekreacijskih območij okrog posameznih slovenskih mest (Jeršič, 1992). K dekoncentriranim oziroma razpršenim učinkom bližnje rekreacije prispeva tudi veliko število različnih oblik rekreacije in omejen radij z njimi povezanih migracij (Jeršič, 1992; 1998). Ne glede na to prihaja tudi do pojavov močne koncentracije obiskovalcev, in sicer (vsaj občasno) na tistih lokacijah, kjer se dejavnosti bližnje rekreacije prekrivajo s počitniško rekreacijo (to je rekreacijo počitniških gostov turističnih krajev; Jeršič, 1998).

Na značaj ter prostorsko in časovno usmerjenost z bližnjo rekreacijo povezanih učinkov vplivajo tudi nekatere druge značilnosti izletniške oziroma bližnje rekreacije. Tako sta priljubljenost alpskega smučanja ter socialni pomen te dejavnosti vplivala na njeno pospeševanje ne glede na rentabilnost, kar je imelo za posledico nastajanje smučišč zgolj regionalnega ali lokalnega pomena (Jeršič, 1992). Želja lokalnih skupnosti po lastnem smučišču je povzročila njihovo gradnjo deloma tudi na območjih brez zanesljive snežne odeje, s čimer je prišlo do problema kritja stroškov nerentabilne smučarske infrastrukture (Jeršič, 1992).

Jeršič je v svojih delih opozoril še na nekatera druga relevantna vprašanja, ki so bila povezana s prostim časom in ki so izhajala tudi iz tega, da prosti čas pomembno prispeva h kakovosti življenja. Ena izmed dilem je povezana s prehajanjem prostočasne

ponudbe v zasebni sektor, kar sicer pogosto vpliva na zmanjševanje s tem povezanih javnih izdatkov in s tem ugodno vpliva na javne finance, na drugi strani pa je pri tem prisotna nevarnost, da bi se razvijala predvsem ponudba, ki jo je mogoče uspešno tržiti, zanemarjala pa tista, ki je za kakovost življenja v mestu bistvena, vendar komercialno nezanimiva (Jeršič, 2002).

Izpostavil je tudi odvisnost številnih oblik prostočasnega udejstvovanja od naravnega rekreacijskega potenciala (npr. vode, gozdovi), katerega varovanje in urejanje sodi med naloge javnega sektorja (Jeršič, 1998; 2002). Takšno razmišljanje se je neposredno navezovalo na področje prostorskega planiranja, na katerem je bil Jeršič dolga leta aktiven in z njim vseskozi povezan. S to problematiko se je neposredno ukvarjal že v sedemdesetih letih (gl. npr. Jeršič, Debelak, 1976; Jeršič, 1977), rezultat tega pa so tudi številna kasnejša dela, ki so z različnih zornih kotov obravnavala problematiko prostorskega planiranja turizma in rekreacije (Jeršič, 1999a). Tudi nadrobno analitično delo o bližnji rekreaciji je dalo rezultate, uporabne na področju prostorskega planiranja (gl. npr. Jeršič, 1999a).

V devetdesetih letih je tudi ovrednotil in izdvojil pokrajinska območja, ki izstopajo po svoji ustreznosti za pomembnejše rekreacijske dejavnosti na prostem, naj bo zaradi doživljajske privlačnosti (zunanjega izgleda), naravne ustreznosti za izvajanje posameznih dejavnosti ali infrastrukturne opremljenosti. Na podlagi tega vrednotenja so bila opredeljena prednostna območja za rekreacijo na prostem (gl. Jeršič, 1998, str. 109; Jeršič, 1999a, str. 87).

9.2 Turizem v alpskem svetu

Drugo področje, ki se mu je Jeršič kontinuirano posvečal, je bil turizem v alpskem svetu. Slovenska alpska območja so že tradicionalno bila tista, ki so skupaj z območjem Slovenske Istre predstavljala težišče razvoja slovenskega turizma, hkrati pa so se ravno tam že zgodaj začela kazati tudi navzkrižja med različnimi cilji in interesi. Tako se ni mogoče čuditi temu, da je Jeršič namenil toliko pozornosti ravno turizmu in rekreaciji na alpskih območjih, pri tem pa se je osredotočal na različna vprašanja.

V tem okviru kaže najprej omeniti njegovo proučevanje Bleda, ki je opozorilo na zelo raznolike učinke, ki jih je s sabo prinesel razvoj turizma. Bled je slovenski alpski kraj z najdaljšo tradicijo turističnega razvoja (gl. npr. Janša, 1968), hkrati pa je med vsemi slovenskimi alpskimi kraji najbolj prepoznaven v tujini. Jeršičevo delo je nazorno pokazalo različne vplive turizma na agrarno dejavnost. Tako je sprva razvoj turizma pozitivno vplival na agrarno proizvodnjo, saj so bili turisti potrošniki mlečnih proizvodov, mesa, krompirja in drugih pridelkov. To se je med drugim kazalo v povečanju števila živine v obdobju 1900–1921 (Jeršič, 1967a; 1967b). Na drugi strani je razvoj turizma vplival na pojav čedalje večjega števila delovnih mest v turizmu in z njim povezanih dejavnostih, kar je vplivalo na postopen upad kmetijske delovne sile. K temu je prispeval tudi sezonski značaj turizma na Bledu, saj je bilo največ potreb po delovni sili v turizmu v času poletne sezone, ki je bila hkrati obdobje viška kmetijskih del. Drug dejavnik, ki je vplival na kmetijstvo, je bil interes tujcev za nakup zemljišč na Bledu. Na ta način so prej agrarna zemljišča spreminjala svojo funkcijo (Jeršič, 1967a; 1967b).

Slika 9.2: Bled je že v drugi polovici 19. stoletja postal eden najbolj obiskanih turističnih krajev v Sloveniji. (foto: B. Lampič)

Zlasti po drugi svetovni vojni so na Bledu postali zelo pomembni vplivi industrializacije, tako da so vplivi turizma na kmetijstvo stopili nekoliko v ozadje, čeprav nikakor niso izginili. Rezultat teh različnih vplivov je bil opazen že v fiziognomiji samega naselja (Jeršič, 1967a; 1967b). Prisotni so bili tudi sezonski vplivi na delovno silo, ki jo je Bled v poletnem času izrazito privlačil (Jeršič, 1967b; 1970).

Vpliv turizma na izrabo zemljišč, razvoj in fiziognomijo naselja se po drugi svetovni vojni ni povečal. Novo nastajajoči objekti v nasprotju s predvojnimi niso imeli istočasno tudi pomembnejših turističnih funkcij. Za novejši razvoj naselja tudi ni bila več značilna specifična »turistična gradbena fiziognomija«; ta se ni več razlikovala od ostalih neturističnih gorenjskih naselij (Jeršič, 1967b).

Ne glede na raznovrstne učinke turizma je Jeršič ugotavljal, da je Bled v šestdesetih letih – kljub temu da je šlo za najbolj prepoznaven in najbolj obiskan alpski turistični kraj – predstavljal nečisto turistično naselje. Deloma je šlo za naselje z lastnimi primarnimi in sekundarnimi funkcijami, deloma pa je bil tudi spalno naselje za prebivalce, ki so bili zaposleni v drugih zaposlitvenih središčih (Jeršič, 1967b).

Bled je primer alpskega turističnega kraja z dolgo tradicijo in z velikim turističnim obiskom (redno je po prihodu turistov med peterico ali celo trojico najbolj obiskanih krajev v Sloveniji), v alpski Sloveniji pa je nastala še vrsta drugih (manjših in večjih) turističnih krajev, v katerih je vloga turizma večinoma ostajala bolj v ozadju. Tako je Jeršič (1984a; 1984c) v osemdesetih letih ugotavljal, da je bilo prebivalstvo alpskih dolin skoraj v celoti odvisno od dnevnih migracij zaradi zaposlitve v bližnja industrijska središča. Turizem potemtakem ni bil poglavitni vir delovnih mest, kot je to bil marsikje drugje v Alpah. Opozoril je tudi, da se je relativni pomen Alp v okviru turizma v tedanji (jugoslovanski) državi zmanjševal (Jeršič, 1984c), in sicer na račun precej bolj intenzivnega razvoja na jadranski obali.

Ne glede na to je bila v osemdesetih letih 20. stoletja turistična funkcija prisotna kar v 11 % od skupaj 800 naselij na ožjem območju slovenskih Alp (na temelju indikatorjev o javnih objektih za namestitev turistov). Če bi uvrstili med turistične kraje tudi tista naselja, v katerih so bila stanovanja za počitek in rekreacijo (in to samo naselja z več kot 5 stanovanji), bi imelo na začetku osemdesetih let turistično funkcijo 137 ali 16 % naselij (Jeršič, 1984c). Potemtakem je bil tedaj turizem v večini krajev sicer razmeroma sekundarnega pomena, a precej razširjen, kar je vplivalo tudi na razpršenost njegovih vplivov.

Omeniti kaže še Jeršičevo (1984a; 1984c) tipizacijo turističnih naselij (pri kateri je uporabil podatke o bivalnih zmogljivostih in turističnem prometu), ki je ločevala naslednje tipe: turistični kraji v okviru stalnih naselij, v katerih je turistična funkcija dominantna, turistični kraji v okviru stalnih naselij, v katerih je turistična funkcija sekundarna in relativno skromnega pomena, samostojna naselja oziroma zaselki počitniških bivališč zunaj stalnih naselij ter lokacije z zimskošportnimi napravami zunaj stalnih naselij.

Tudi v drugih Jeršičevih delih (Jeršič, 1983a; 1984a) je obravnavana večfunkcijska vloga slovenskih Alp, pri čemer je posebno pozornost posvetil njihovi rekreacijski in turistični vlogi. V zvezi z razvojem turizma v slovenskih Alpah je v svojih delih (npr. Jeršič, 1983a; 1984a; 1999b) opozoril na več upoštevanja vrednih značilnosti. Tako se veliki monostrukturni turistični centri, kakršni so bili že v osemdesetih letih poznani z več drugih alpskih območij, v Sloveniji niso razvili, zato pa se je turizem pojavil predvsem v številnih manjših krajih, v katerih turistična dejavnost ni imela dominantne vloge. Turizem je predstavljal, razen na območjih nad zgornjo mejo in okrog nje, kot tudi na posameznih jezerskih območjih in v primeru posameznih smučarskih območij, le sekundarno oziroma dopolnilno rabo prostora. Ohranila se je prevlada kmetijstva in gozdarstva. Velik del slovenskih Alp je predstavljal območja dnevne migracije v večje urbane zaposlovalne centre. Nastanitvene zmogljivosti (z izjemo počitniških bivališč) so ostale omejene na tradicionalne turistične kraje, novi pomembnejši turistični kraji pa se niso oblikovali. Prisoten je bil sicer tudi razvoj novih »smučarskih središč« na pretežno novih lokacijah zunaj območja stalne poselitve (npr. Krvavec, Ljubelj, Velika planina, Zatrnik), a se iz njih niso razvili pomembnejši turistični kraji s pripadajočimi nastanitvenimi zmogljivostmi, kar je bil primer na številnih drugih alpskih območjih. Opazna je bila zlasti hitra rast počitniških bivališč, ki so se pojavila tudi v krajih, ki drugače niso izkazovali nikakršne turistične funkcije. Ker je v gorskem svetu poletni turizem vseskozi ohranil velik (pogosto vodilni) pomen, je bilo odločilnega pomena za razvoj turizma gosto in oskrbovano omrežje planinskih poti na zgornji gozdni meji in nad njo (Jeršič, 1983a; 1984a).

Tudi konec devetdesetih let je Jeršič (1999b) lahko ugotavljal, da se slovenski alpski svet ne uvršča med intenzivno preoblikovane gorske turistične regije. Problemi turistične zasičenosti so zato mnogo manj izraziti kot v številnih drugih alpskih pokrajinah. S tem v zvezi je opozoril, da ima zaradi tega Slovenija možnost, da pri nadaljnjem razvoju turizma upošteva negativne razvojne težnje, ki so prišle do izraza v tujih območjih intenzivnejšega turističnega razvoja in se jim izogne. »Razmeroma skromen turistični razvoj naših alpskih pokrajin lahko sedaj, ko so poleg pozitivnih razvidni tudi problematični učinki turizma, ocenjujemo tudi kot prednost, saj tako stanje olajšuje uveljavljanje ekološko in socialno ustreznejše razvojne strategije« (Jeršič, 1999b, str. 60).

Slika 9.3: Kranjska Gora je najbolj prepoznaven slovenski zimskošportni turistični kraj. (foto: M. Ogrin)

Že doslej omenjena Jeršičeva dela, ki so obravnavala turizem v slovenskih Alpah, niso mogla mimo vloge zimskega turizma (npr. Jeršič, 1999b). Turizem v Alpah je namreč v veliki meri odvisen od zimske sezone in alpskega smučanja, zato ne čudi, da je temu vprašanju že zgodaj namenil pozornost. Pri tem je posebej upošteval vlogo snežne odeje kot ključnega dejavnika za razvoj zimskošportnega turizma (Jeršič, 1966). Rezultat je bilo ovrednotenje posameznih območij Slovenije glede na trajanje snežne odeje. Pri tem je uporabil podatke o snežni odeji več kot 50 meteoroloških postaj za obdobje 1947/48–1958/59. Po njegovih ugotovitvah so le območja nad 2200 m v Julijskih Alpah lahko računala na več kot 200 dni trajajočo snežno odejo zadostne debeline, da bi omogočala smuko. Na drugi strani je za območja, med katera sodita npr. tudi Kranjska Gora in Vzhodno Pohorje, ocenil, da obstaja nevarnost, da se bo smuka zakasnila v januar ali da bo trajala le kak teden. Njegov zaključek je bil, da ima Slovenija omejene pogoje za razvoj zimskega turizma, k čemur prispeva ravno razmeroma kratkotrajna in nezanesljiva snežna odeja na obsežnih območjih. Še preden je postala aktualna razprava o vplivu podnebnih sprememb je Jeršič torej že opozoril na omejitve, povezane z naravnimi dejavniki. Na ta način se je s pomočjo konkretnih podatkov učinkovito vključil v razpravo o tem, kakšne pogoje za zimski turizem ima Slovenija, ki je bila tedaj aktualna v Sloveniji. Razvoj sistemov za umetno zasneževanje (gl. npr. Vrtačnik Garbas, 2008) je sicer deloma omilil probleme, povezane z nezanesljivo snežno odejo, nikakor pa jih ni odpravil.

Čeprav so slovenska smučišča v veliki meri služila lokalnemu povpraševanju (Jeršič, 1992), so se vsaj večja med njimi neposredno soočala s konkurenco v drugih državah

(kar velja danes v še večji meri), zato je bilo pomembno poznati in upoštevati tudi, kaj pomeni slovenska smučarska ponudba v okviru celotnih Alp. V enem izmed svojih del (Jeršič, 1989) je tako obravnaval razvitost zimskošportne infrastrukture v turističnih krajih v vseh alpskih državah. Na tej osnovi je smučarska območja razvrstil v deset različnih tipov. Analizo alpskih smučarskih območij je zasnoval s pomočjo treh skupin kriterijev: prostranost območja, raznolikost in zahtevnost smučarskih prog ter zanesljivost in trajanje sezone oziroma snežne odeje. Od skupno 382 upoštevanih oziroma ovrednotenih alpskih smučarskih območij jih je bilo 70 % uvrščenih med tipe, ki po zimskošportni ponudbi zaostajajo za vodilnimi tipi, ki so zajemali večje, bolje opremljene in prodornejše smučarske centre. Deseterica večjih slovenskih alpskih smučarskih območij se je po opravljeni tipizaciji uvrstila v spodnji del med vsemi alpskimi območji, to je med zadnje štiri tipe, označene kot ožja in manjša območja (Jeršič, 1989). Ob teh ugotovitvah se je Jeršiču zastavljalo vprašanje o konkurenčnosti območij, ki zaradi pomanjkljive naravne ustreznosti nimajo možnosti za uvrstitev v zgornjo skupino smučarskih centrov. Taki kraji lahko računajo predvsem z manj zahtevnimi zimskimi turisti, ki pretežno sodijo v skupino slabših smučarjev ali začetnikov. Predvideval je, da je mogoče v prihodnje pričakovati diferenciacijo alpskih turističnih krajev glede na njihovo prilagojenost različnim hotenjem turistov ter neenako naravno primernost.

9.3 Sekundarna počitniška bivališča

Eden izmed pojavov, ki se je močno razširil po drugi svetovni vojni in pomembno zaznamoval tudi preživljanje prostega časa številnih slovenskih prebivalcev, je bil razmah sekundarnih počitniških bivališč. Že Jeršič je tej temi namenil precej pozornosti, kasneje pa je bila še podrobneje proučena zlasti s strani Gosarja (1981; 1982; 1984 ...).

Jeršič (1968a; 1968b) je bil avtor prvega slovenskega geografskega dela, ki je bolj temeljito obravnavalo pojav sekundarnih počitniških bivališč, in sicer na primeru Slovenije in zahodne Istre. Ugotavljal je, da je v času raziskave sicer posedovalo sekundarno počitniško bivališče le 0,7 % slovenskih nekmečkih gospodinjstev, da pa so imela ta bivališča pomembno funkcijsko in fiziognomsko vlogo med turističnimi prostorskimi učinki. Opozoril je tudi na dejstvo, da so na posameznih območjih predstavljale nastanitvene zmogljivosti v teh bivališčih celo več kot 20 % vseh, ponekod pa so predstavljala sploh poglaviten učinek turizma. Ugotavljal je, da so za ta bivališča značilne različne specifike (glede na uporabo gradbenega materiala, velikost, arhitekturne oblike ter lokacije). Taka bivališča so v primerih, kjer so se združila v obsežnejše zaselke, predstavljala nov fiziognomsko specifičen tip naselij (Jeršič, 1968b). Na razmeščanje počitniških stanovanj so vplivali tudi različni motivi njihovih graditeljev in na podlagi poglavitnih motivov je ločil več funkcijskih oblik teh stanovanj (Jeršič, 1968b). Pri prvi obliki se delovni oziroma oskrbni motivi prepletajo z rekreacijskimi, druga oblika počitniških stanovanj pa je povezana predvsem z rekreacijskimi nagibi lastnikov. Na to kaže že njihova razporeditev na rekreacijsko najbolj privlačnih območjih.

Na sorazmerno hiter razvoj počitniških stanovanj so vplivali nekateri specifični določevalni dejavniki, npr. omejena možnost vlaganja viškov osebnih sredstev v proizvodne dejavnosti (Jeršič, 1992). Jeršič je opozoril tudi na tesno povezavo razmaha

počitniških bivališč v Sloveniji s pojavom bližnje rekreacije (Jeršič, 1992). Počitniška stanovanja je označil za enega njenih najpomembnejših pokrajinskih učinkov (Jeršič, 1992, str. 98). Njihova rast v obdobju 1971–1991 je bila močno navezana na območja bližnje rekreacije tako okrog večjih kot manjših slovenskih mest. Glede na njihovo razporeditev je ločil dva osnovna tipa teh stanovanj: počitniška stanovanja, ki so locirana v okolici mest v tolikšni bližini, da je mogoče njihovo obiskovanje v prostem času ob koncu tedna ali celo med tednom, drugi tip pa so tista stanovanja, ki so bolj oddaljena in jih zato lastniki obiskujejo večinoma le v času dopusta in med daljšimi prazniki (Jeršič, 1992).

Slika 9.4: Počitniško bivališče na območju Izole. (foto: Š. Guštin)

V več delih se je ustavil pri raznovrstnih učinkih, povezanih s prisotnostjo počitniških bivališč (npr. Jeršič 1998). Ti učinki so bili po njegovih ugotovitvah problematični v vseh predelih splošnega družbenega pomena, kot so npr. ekološko pomembni biotopi, območja, ki so posebej privlačna za rekreacijo na prostem, območja posebnega znanstvenega, estetskega, poučno-vzgojnega in kulturnega pomena, območja primerna za sodobno kmetijsko proizvodnjo ipd. Problematični učinki se lahko pojavijo šele v določeni fazi njihovega razvoja. Posamezni majhni zaselki ne motijo, toda z njihovo širitvijo in transformacijo v stalna naselja pride do vedno močnejših obremenitev okolja. Z inštrumentarijem prostorskega planiranja je možno obremenitve okolja preprečevati, zlasti pa usmerjati tovrstno gradnjo le na bolj primerna območja (Jeršič, 1987b). Še najbolj očiten je bil vpliv sekundarnih počitniških bivališč na preoblikovanje posameznih vinorodnih pokrajin, kjer je zaradi deagrarizacije po drugi svetovni vojni prišlo do opuščanja vinogradniške rabe. Nenačrtna gradnja teh objektov je na vinorodnih območjih, predvsem zaradi gostote in postavljanja neprimernih gradbenih struktur na izpostavljenih legah (slemenih), marsikje razvrednotila dotedanji pokrajinski videz (Jeršič, 1998).

Na drugi strani je ugotavljal, da imajo v nekaterih primerih počitniška bivališča pozitiven učinek, zlasti če omogočajo vzdrževanje kulturne rabe tal (npr. lastniki počitniških hiš in hkrati posestniki vinogradov so marsikje bistveno pripomogli k oživljanju ali vzdrževanju kulturne vinorodne pokrajine; Jeršič, 1998), obnavljanje stanovanjskega fonda s kulturnim pomenom, ne zasedajo območij, ki so okoljsko občutljiva ali nadpovprečno primerna za druge vrste rabe, pri njihovi gradnji pa so upoštevani tudi vsi ukrepi za preprečevanje obremenjevanja naravnega okolja ter urbanistične norme (Jeršič, 1987b).

Razpršenost počitniških stanovanj in razmeroma malo lokacij z njihovo večjo koncentracijo sta pripomogla, da so z njimi povezani učinki fiziognomsko manj očitni (Jeršič, 1998). Poleg tega so problemi, ki jih je povzročila gradnja počitniških bivališč v nekaterih pokrajinah, v Sloveniji vendarle razmeroma zelo omiljeni, saj so omejevalni ukrepi, utemeljeni s prostorsko politiko, pripomogli, da počitniška stanovanja vsaj v večjem obsegu niso prodrla v nekatera pokrajinsko visoko ocenjena območja, kot na primer v ožji obalni pas morja, jezer, rek, v zgornje dele alpskih dolin in dolinic ali pa na nekatere planine z bogato kulturno dediščino. Poleg tega je na zmanjšanje gradnje počitniških stanovanj v turistično posebej privlačnih obmorskih pokrajinah Slovenije vplivalo tudi njeno preusmerjanje na obalne dele sosednje Hrvaške (Jeršič, 1998). (Da so s počitniškimi bivališči povezani problemi, kot npr. črne gradnje, v novejšem obdobju vendarle vsaj lokalno okrepljeni, govori prispevek Počitniška bivališča v Občini Piran.)

Pri proučevanju sekundarnih počitniških bivališč se Jeršič ni omejil samo na Slovenijo, temveč je obravnaval ta pojav tudi v okviru celotne tedanje države, tj. Jugoslavije (Jeršič, 1987b). Glede na njihovo razporeditev je ugotavljal, da je bilo samo 38 % počitniških bivališč na območjih, ki so turistično izrazito privlačna. Pomemben del jih je bil v krajih, ki leže sorazmerno blizu večjih jugoslovanskih mest. Tudi v tem primeru je torej prišel do nekaterih podobnih ugotovitev v zvezi z dejavniki razmeščanja teh bivališč kot v Sloveniji.

9.4 Nekatera druga vprašanja turističnega razvoja v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji

Poleg doslej omenjenih vsebin se je Jeršič posvetil še vrsti drugih tem, s katerimi pa se večinoma ni tako kontinuirano ukvarjal. V nadaljevanju bodo omenjeni le nekateri bolj ilustrativni primeri. Med zanimivejšimi je raziskava slovenskih turističnih krajev (Jeršič, 1974), v kateri je primerjal turistično in splošno gospodarsko razvitost slovenskih občin. Pokazalo se je, da so relativno manj razvite slovenske občine tudi turistično manj razvite. Razvoj prenočitvenih zmogljivosti v letih pred nastankom raziskave ni kazal, da bi se ugotovljeno razmerje spreminjalo v korist manj razvitih občin. Skromen delež prenočitev v manj in najmanj razvitih občinah (16 %) je pričal o tem, da je bil dotedanji turistični razvoj močnejši v razvitejših slovenskih občinah, in sicer tako zaradi močnejšega razvoja poslovnega turizma v večjih mestih kot tudi zaradi hitrejšega razvoja s prostočasnimi motivi pogojenega turizma na območju razvitejših občin. Ugotavljal je, da je pomanjkanje naravnih danosti za razvoj turizma bilo

vzrok skromne turistične razvitosti le v delu manj razvitih občin. Med drugimi razlogi omenja prometne dejavnike, ki so bili odraz splošnega prometnega regionalnega neravnovesja (Jeršič, 1974). Na podlagi takšnega stanja je ugotavljal, da »turizem ni odigral vloge uravnoteževalca regionalnih razlik med posameznimi občinami« (Jeršič, 1974, str. 138).

Jeršič se je posvetil tudi vplivu turizma na družbeno-ekonomski značaj slovenskih turističnih krajev oziroma na zaposlitveno strukturo teh krajev (Jeršič, 1991). Njegova analiza je pokazala, da je bilo v Sloveniji razmeroma malo turističnih krajev, ki bi bili enostransko usmerjeni oziroma specializirani v turistično dejavnost. Več pomembnejših turističnih središč je bilo celo izrazito polifunkcionalnih in so se v njih dejavnosti, pogojene s turizmom, prepletale z dejavnostmi sekundarnega sektorja (npr. Bled, Rogaška Slatina, Laško, Radenci, Izola, Postojna ...). Kraji, katerih funkcija je temeljila na s turizmom povezanih delovnih mestih, so le v maloštevilnih primerih oblikovali naselitveno omrežje s prevlado turističnih funkcij (Zgornjesavska dolina nad Martuljkom, okolica Bohinjskega jezera, obalni del med Izolo in Portorožem). Drugod je šlo za posamezne turistične kraje, ki so bili sredi naselitvenega omrežja, v katerem so prevladovale neturistične funkcije.

Podobno kot že omenjena raziskava sekundarnih počitniških bivališč v Jugoslaviji (Jeršič, 1987b) so tudi nekatere druge njegove raziskave obravnavale celotno tedanjo državo Jugoslavijo (npr. Jeršič, 1983b). Med značilnostmi jugoslovanskega turizma na začetku osemdesetih let je kot bolj pomembne navajal njegovo usmerjenost v že turistično razvita obalna območja, izrazito sezonski značaj turizma, veliko mobilnost domačih turistov, spremembe pri izbiri prometnih sredstev za pot na dopust, pa tudi razvoj novih turističnih območij (Jeršič, 1983b, str. 85).

Za obalna območja, ki so imela v jugoslovanskem turizmu prevladujočo vlogo, je Jeršič (1990a) ugotavljal, da je imel turizem pozitivne demografske učinke predvsem v tistih krajih, ki so razpolagali s pomembnejšimi osnovnimi turističnimi zmogljivostmi, skupaj z oskrbnimi, obrtnimi in prometnimi dejavnostmi ter neturističnimi centralnimi funkcijami uprave in izobraževanja, pa tudi z manjšimi industrijskimi obrati. V krajih, kjer je šlo za izrazito sezonski turizem in kjer so prevladovale dopolnilne nastanitvene zmogljivosti (zasebne sobe, počitniški domovi ...), je bil demografski razvoj negativen. Izjemo so predstavljali le kraji na območju dnevne migracije v zaledju večjih industrijskih (zaposlovalnih) središč.

9.5 Pomen dela Matjaža Jeršiča za slovensko geografijo turizma in rekreacije

Jeršič je kot prvi slovenski geograf obravnaval več aktualnih in pomembnih tem s področja turizma in rekreacije. Tako je rezultat njegovega dela prva celovita podoba izletniške/bližnje rekreacije v Sloveniji, ki je do danes ostala tudi najbolj temeljita. Čeprav ostaja (tudi zaradi pomanjkanja ustreznih podatkov) ta oblika prostočasnih/turističnih potovanj precej v ozadju zanimanja strokovne javnosti, je ključnega pomena za kakovostno življenje slovenskega prebivalstva, hkrati pa je tudi njen gospodarski pomen znaten (gl. npr. Zagoršek in sod., 2008). Tudi njegovo

obravnavanje turizma v slovenskih Alpah je podalo celovito in kompleksno podobo tega pojava v eni najbolj privlačnih in hkrati najbolj občutljivih slovenskih pokrajin. Pri tem je upošteval tudi širši kontekst, znotraj katerega so delovali slovenski alpski turistični kraji, hkrati pa je že zgodaj opozarjal na dileme, ki so se kot zelo relevantne pogosto izkazale predvsem kasneje (npr. odnosi med turizmom in okoljem, problemi zanesljivosti snežne odeje ...).

Pričujoči prispevek seveda ne nudi celovitega prikaza dela obravnavanega avtorja. Omeniti bi bilo mogoče še številna dela, ki so se lotevala drugačnih tem, npr. številne regionalnogeografske obravnave (razvoja) turizma na posameznih območjih (npr. Notranjska – Jeršič, 1987a; Portorož – Jeršič, 1990b), pojav turizma na kmetiji (npr. Jeršič, 1971b; 1986) ali pa vprašanje ekoturizma (Jeršič, 2003). Pri tem je šlo za oblike turizma, ki so v zadnjih letih pridobile na pomenu in se razširile tudi v slovenskem prostoru.

Pomembna značilnost in kakovost njegovega dela je pogosto tesna navezanost na problematiko prostorskega planiranja. Na ta način so imele njegove raziskave še dodatno praktično oziroma aplikativno relevantnost.

Jeršičevo delo je osvetlilo turizem in rekreacijo kot pomembni sestavini sodobnega življenja. Tako turizem kot rekreacija sta odvisna od naravnega okolja in družbe ter hkrati vplivata nanju. Predstavljata pomemben prostorski pojav, ki zato zahteva posebno obravnavo. Že zgodaj je opozoril na potencialne konflikte med turizmom in rekreacijo ter varstvom narave in okolja. Oboje opozarja na potrebo po upoštevanju s tem povezanih različnih potreb in interesov tudi na področju prostorskega planiranja ter varstva narave in okolja.

Jeršičevo delo je predstavljalo ključen prispevek h geografskemu raziskovanju turizma in rekreacije, hkrati pa je prineslo vrsto ugotovitev, ki nam še zdaj omogočajo lažje razumevanje tako tedanjega kot današnjega stanja. Pomembno je tudi to, da turizem in rekreacija v njegovih delih nista bila obravnavana predvsem (ali celo izključno) z gospodarskega vidika, kar se pogosto dogaja, temveč je Jeršič opozarjal tudi na prostorske implikacije njunega razvoja ter na njun pomen za kakovost življenja.

Viri in literatura

Bračič, V., 1963. Turistična geografija. Maribor, Obzorja, 398 str.

Cigale, D., 2010. Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji. Dela, 33, str. 97–110.

Gosar, A., 1981. Problemi gradnje počitniških hišic v alpskem svetu Slovenije. V: Gorenjska, 12. zborovanje slovenskih geografov Kranj-Bled. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, str. 237–250.

Gosar, A., 1982. Počitniška bivališča na slovenskem podeželju. V: Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, str. 166–174.

Gosar, A., 1984. Počitniška bivališča na Dolenjskem s posebnim ozirom na razvoj v Novomeški pokrajini. V: Dolenjska in Bela krajina, 13. zborovanje slovenskih geografov. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, str. 291–304.

Janša, O., 1968. Zgodovina turizma na Slovenskem. Turistični vestnik, 16, 1–6.

Jeršič, M., 1966. Snežna odeja in reliefne značilnosti, glavna dejavnika razvoja zimskega turizma. Turistični vestnik, 14, 5, str. 192–200.

Jeršič, M., 1967a. Problem iskorištavanja zemljišta u turističkoj pokrajini Bleda. V: Zbornik radova prvog jugoslavenskog simpozija o agrarnoj geografiji u Mariboru od 3. do. 5. decembra 1964. Ljubljana, Komisija za agrarne strukture i agrarne pejsaže Saveza geografskih društava SFRJ, Inštitut za geografijo Univerze; Maribor, Združenje visokošolskih zavodov, str. 89–92.

Jeršič, M., 1967b. Vpliv turizma na zaposlitveno strukturo prebivalstva ob primeru naselja Bled. Turistični vestnik, 15, 4, str. 162–164.

Jeršič, M., 1968a. Sekundarna – počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri (Obseg, oblike, razporeditev in problematika nastajanja počitniških hišic). Turistični vestnik, 16, 1, str. 5–13.

Jeršič, M., 1968b. Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri. Geografski vestnik, 40, str. 53–67.

Jeršič, M., 1970. Zum Problem der Fremdenverkehrsfunktionen, dargestellt am Beispiel von Bled. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 6, str. 49–54.

Jeršič, M., 1971a. Izletniška rekreacija mestnega prebivalstva in njeni prostorski učinki. Geographica Slovenica, 1, str. 265–272.

Jeršič, M., 1971b. Povezava med kmetijstvom in turizmom na osnovi tujih izkušenj. V: Turizem na vasi. Ljubljana, Ljubljanska banka; Direkcija za proučevanje gospodarstva, str. 20–26.

Jeršič, M., 1973. Izletniška rekreacija in njeni regionalni učinki v severovzhodni Sloveniji. Geographica Slovenica, 2, str. 95–103.

Jeršič, M., 1974. Primerjalna analiza splošne in turistične razvitosti slovenskih občin. Geographica Slovenica, 3, str. 132–141.

Jeršič, M., 1977. Razvoj sodobne metodologije za prostorsko planiranje rekreacije. Geographica Slovenica, 5, str. 13–29.

Jeršič, M., 1983a. Turistična funkcija naselij. Geographica Slovenica, 14, str. 52–60.

Jeršič, M., 1983b. Zum Freizeitverhalten einheimischer Touristen innerhalb Jugoslawiens. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 23, str. 83–94.

Jeršič, M., 1984a. Die multifunktionale Bedeutung des slowenischen Alpenraums. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 27, str. 11–17.

Jeršič, M., 1984b. Prostorski učinki rekreacije prebivalstva Novomeške regije. V: Dolenjska in Bela krajina. Prispevki za 13. zborovanje slovenskih geografov v Dolenjskih Toplicah od 12.–14. oktobra 1984. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, str. 276–290.

Jeršič, M., 1984c. The effects of the touristic development on the Slovene alpine landscape. Geographica Iugoslavica, 5, str. 79–84.

Jeršič, M., 1986. Kompatibilnost turizma na kmetiji in proizvodnje v celičnih obratih. Dela, 2, str. 85–87.

Jeršič, M., 1987a. Turistični potencial in razvojne dileme notranjskega turizma. V: Notranjska. Zbornik 14. zborovanja slovenskih geografov, Postojna, 15.–17. oktobra 1987. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 293–306.

Jeršič, M., 1987b. Učinki počitniških stanovanj na okolje. Geographica Slovenica, 18, str. 65–84.

Jeršič, M., 1989. Zimsko-športni turistični kraji – razvojne možnosti in dileme. Dela, 6, str. 254–262.

Jeršič, M., 1990a. Der Einfluß des Tourismus auf die Siedlungsentwicklung an der jugoslawischen Küste. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, 84, str. 77–90

Jeršič, M., 1990b. Turistična transformacija Portoroža. V: Primorje. Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, Portorož, 24.–27. oktobra 1990. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 221–231.

Jeršič, M., 1991. Vpliv turizma na zaposlitveno strukturo slovenskih turističnih krajev. Dela, 8, str. 157–163.

Jeršič, M., 1992. Bližnja rekreacija slovenskega prebivalstva. Geographica Slovenica, 23, str. 93–108.

Jeršič, M., 1995. Bližnja rekreacija prebivalcev mesta Ljubljane. Dela, 11, str. 151–168.

Jeršič, M., 1998. Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije. Geographica Slovenica, 29, 127 str.

Jeršič, M., 1999a. Prostorsko planiranje rekreacije na prostem. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, 135 str.

Jeršič, M., 1999b. Slovenske Alpe – kulturna pokrajina – naravni park – športna arena? Dela, 13, str. 47–61.

Jeršič, M., 2000. Vpliv rekreacije na funkcijsko in strukturno zgradbo Ljubljane. V: Ljubljana. Geografija mesta. Ljubljana, Ljubljansko geografsko društvo; Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 229–240.

Jeršič, M., 2002. Prostočasna funkcija Ljubljane in njene okolice. V: Geografija Ljubljane. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, str. 171–191.

Jeršič, M., 2003. Ekoturizem in urejanje prostora. V: Ekoturizem v gorah. Zbornik posveta, Kranjska Gora, november 2002. Bled, Triglavski narodni park, 2002, str. 49–51

Jeršič, M., Debelak, M., 1976. Zasnova uporabe prostora. Rekreacija. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 132 str.

Vrišer, I. 1957. Nekateri urbanistični posegi v turizem ob slovenski obali. Turistični vestnik, 5, 9, str. 252–254.

Vrtačnik Garbas, K., 2008. Posledice klimatske spremenljivosti v središčih zimsko-športne rekreacije v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 480 str.

Zagoršek, H., Jaklič, M., Bregar, L., Hribernik, A., Raškovič, M., 2008. Ocena ekonomskega pomena turizma v Sloveniji v letu 2003 in ekstrapolacija za leto 2006 (po metodologiji Satelitski računi za turizem). Ljubljana, Ministrstvo za gospodarstvo RS, 115 str. *URL:* http://www.mg.gov.si/fileadmin/mg.gov.si/pageuploads/razpisi/JN/DT/Brosura-TSA.pdf (Citirano 10. 9. 2013)

10 Bibliografija prof. dr. Matjaža Jeršiča

Znanstveni prispevki

Kmetijska proizvodnja in izraba tal v katastrski občini Trebijovi v Hercegovini. Geografski vestnik 34 (1962), str. 97–114. (Soavtorji: Djoko Jelić, Jože Lojk, Metod Vojvoda)

Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju. Geografski vestnik 34 (1962), str. 81–97. (Soavtorji: Jože Lojk, Ludvik Olas, Metod Vojvoda)

The cadastrian commune of Trebijovi in the karstland of Hercegovina. Geographia Polonica (1965), št. 5, str. 267–284. (Soavtorji: Djoko Jelić, Jože Lojk, Metod Vojvoda)

The village of Sebeborci on the Slovenian fringes of the great Pannonian Plain. Geographia Polonica (1965), št. 5, str. 215–234. (Soavtorji: Jože Lojk, Ludvik Olas, Metod Vojvoda)

Elementi transformacije Bistriške ravnine. Kamniški zbornik 11 (1967), str. 3–46. (Soavtor: Vladimir Klemenčič)

Problem iskorištavanja zemljišta u turističkoj pokrajini Bleda. V: Zbornik radova Prvog jugoslavenskog simpozija o agrarnoj geografiji u Mariboru od 3. do 5. decembra 1964. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Maribor, Združenje visokošolskih zavodov, 1967, str. 89–92.

Vpliv turizma na razvoj naselja Bled. Geografski vestnik 39 (1967), str. 101–122.

Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri. Geografski vestnik 40 (1968), str. 53–67.

Sekundarna – počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri. (Obseg, oblike, razporeditev in problematika nastajanja počitniških bivališč). Turistični vestnik 16 (1968), št. 1, str. 5–13.

Elements of the transformation of the Bistrica plain. V: Excursion guide and some case studies of land utilization in Slovenia. 3. Conference of Subcommittee of land utilization in the East-European countries at Maribor from 7th to 11th October 1969. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1969, str. 59–62. (Soavtor: Vladimir Klemenčič)

Zum Problem der Fremdenverkehrsfunktionen. Dargestellt am Beispiel von Bled. V: Zur Geographie des Freizeitverhaltens. Kallmünz/Regensburg, M. Lassleben, 1970, str. 49–54. (Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 6)

Izletniška rekreacija mestnega prebivalstva in njeni prostorski učinki. V: Jugoslovanski simpozij o urbani geografiji, Ljubljana, 5.–7. oktober 1970. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1971, str. 265–272. (Geographica Slovenica, 1)

Fremdenverkehr und Fremdenverkehrsplanung an der jugoslawischen Küste. V: Der Tourismus und seine Perspektiven für Südosteuropa. München, Geographische Buchhandlung, 1971, str. 103–115. (WGI-Berichte zur Regionalforschung, 6)

Izletniška rekreacija in njeni regionalni učinki v severovzhodni Sloveniji. V: Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji, Maribor, 13. do 15. oktobra 1972. Maribor, Obzorja, 1973, str. 95–103. (Geographica Slovenica, 2)

Topical problems of open boundaries. The case of Slovenia. V: Confini e regioni. Il potenziale di sviluppo e di pace delle periferie. Atti del convegno Problemi e prospettive delle regioni di frontiera = Boundaries and regions. Explorations in the growth and peace potential of the peripheries. Proceedings of the Conference on problems and perspectives of border regions, Gorizia, 24.–27. 3. 1972. Trieste, Lint, 1973, str. 123–133. (Pubblicazioni dell'Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia) (Soavtor: Vladimir Klemenčič)

Primerjalna analiza splošne in turistične razvitosti slovenskih občin. V: Socialnogeografski aspekti socialnega razlikovanja med slovenskimi pokrajinami. Geografski simpozij ob 10-letnici Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 7.– 8. december 1972. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1974, str. 132–141. (Geographica Slovenica, 3)

Elements of the transformation of the Bistrica plain. V: Izraba tal v vzhodno-srednje evropskih deželah. 3. konferenca Podkomisije za izrabo tal v vzhodno-srednje evropskih deželah, Maribor, 7.–11. oktober 1969. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1975, str. 112–114. (Geographica Slovenica, 4) (Soavtor: Vladimir Klemenčič)

O osnutku predloga za slovenski narodni park v Julijskih Alpah = About the draft proposal for the Slovene national park in the Julian Alps = Abbozzo della proposta per il parco nazionale Sloveno nelle Alpi Giulie = Über den Vorschlagsentwurf für den slowenischen Nationalpark in den Julischen Alpen. V: 50 let Triglavskega narodnega parka. Ljubljana, Prirodoslovno društvo Slovenije, 1975, str. 31–40.

Razvoj sodobne metodologije za prostorsko planiranje rekreacije. V: Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje. Jugoslovanski geografski simpozij, Ljubljana, 10.–12. april 1975. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1977, str. 13–29. (Geographica Slovenica, 5)

Bewertung des Naturraumpotentials für den Gesellschaftsbedarf an Hand von Beispielen aus Slowenien. V: Socialnogeografski problemi obmestnih in obmejnih območij. Medinštitutski simpozij Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani in Geografskega inštituta Univerze v Frankfurtu, Frankfurt, 12.–15. maj 1977, in Medinštitutski simpozij Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani in Gospodarskogeografskega inštituta Univerze v Münchnu, Portorož, 21.–23. februarja 1978. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1978, str. 159–163. (Geographica Slovenica, 8)

Osnovni kazalci uporabe prostora v prostorskih planih družbenopolitičnih skupnosti. V: Sedlarjevo srečanje, Ljubljana, 18. in 19. maj 1978. Ljubljana, Urbanistično društvo Slovenije, 1978, 12 str.

Geografsko proučevanje in prostorsko planiranje. V: 20 let socialne geografije v Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1982, str. 19–27. (Geographica Slovenica, 13)

Večfunkcionalni pomen našega podeželja. V: Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Gradivo za posvetovanje geografov ob 60-letnici Geografskega društva Slovenije. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, 1982, str. 142–150.

The effects of the touristic development on the Slovene Alpine landscape. Geographica Iugoslavica 5 (1983), str. 79–84.

Der Tourismus als Faktor der Entwicklung der Landwirtschaft in der Sozialistischen Republik Slowenien. V: Beiträge zur Landeskunde von Friaul-Julisch Venetien, Kärnten und Slowenien. Klagenfurt, Institut für Geographie der Universität Klagenfurt, 1983, str. 26–32. (Klagenfurter geographische Schriften, 4)

Turistična funkcija naselij. V: Usmerjanje regionalnega razvoja Slovenije. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1983, str. 52–60. (Geographica Slovenica, 14)

Zum Freizeitverhalten einheimischer Touristen innerhalb Jugoslawiens. V: Beiträge zur Landeskunde Jugoslawiens. Kallmünz/Regensburg, M. Lassleben, 1983, str. 83–94. (Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 23)

Kompatibilnost turizma in proizvodnje v celičnih obratih. V: Geografsko proučevanje primernosti organiziranja proizvodnih celic na Koroškem. 1. faza raziskave. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1984, 7 str.

Die multifunktionale Bedeutung des slowenischen Alpenraums. V: Raumstrukturen der randalpinen Bereiche Bayerns und Sloweniens. Kallmünz/Regensburg, M. Lassleben, 1984, str. 11–17. (Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 27)

Prostorski učinki rekreacije prebivalstva Novomeške regije. V: Dolenjska in Bela krajina. Prispevki za 13. zborovanje slovenskih geografov v Dolenjskih Toplicah od 12.–14. oktobra 1984. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, 1984, str. 276–290.

Varovanje naravnih značilnosti voda v dolgoročnem razvoju Slovenije. V: Prostorski vidiki posledic predvidenih in že zgrajenih energetskih objektov v SFRJ. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1984, str. 85–96. (Geographica Slovenica, 15)

Vrednotenje pokrajinskih dejavnikov za turizem na kmetiji. V: Geografsko proučevanje primernosti organiziranja proizvodnih celic na Koroškem. 2. faza raziskave. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1985, 6 str., 4 zvd.

Kompatibilnost turizma na kmetiji in proizvodnje v celičnih obratih. V: Geografsko proučevanje uvajanja celične proizvodnje na Koroškem. Ljubljana, Oddelek za geografijo in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1986, str. 85–87. (Dela, 2)

Turistični potencial in razvojne dileme notranjskega turizma. V: Notranjska. Zbornik 14. zborovanja slovenskih geografov, Postojna, 15.–17. oktobra 1987. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, 1987, str. 293–306.

Učinki počitniških stanovanj na okolje. V: Pokrajinski učinki človekovih dejavnosti na življenjsko okolje. Jugoslovansko posvetovanje z mednarodno udeležbo, Bled, 21. do 24. sept. 1987. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1987, str. 65–84. (Geographica Slovenica, 18)

Neighbouring (excursion) recreation of Slovene cities inhabitants. Geographica Iugoslavica 10/11 (1988/1989), str. 305–310.

Melioracije in rekreacijska izraba prostora. V: Prostorsko ureditvena problematika melioracij. Ljubljana, Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora; Biotehniška fakulteta VTO za agronomijo, Katedra za krajinsko arhitekturo, 1988, str. 20–28.

Die Reisemotive und die Karstlandschaft. V: Cave tourism. Proceedings of International symposium at 170-anniversary of Postojnska jama, Postojna (Yugoslavia), November 10–12, 1988. Postojna, Centre of Scientific Research of the SAZU, The Institute of Karst Research, 1989, str. 90–92.

Some socio-geographical impacts of tourism along the Yugoslav Adriatic coast. V: Proceedings. Austrian meeting of the IGU Commission of geography of tourism and leisure, Pörtschach am Wörther See, 22–28 May 1989. Klagenfurt, Institut für Geographie der Universität Klagenfurt, 1989, str. 97–102. (Klagenfurter geographische Schriften, 9)

Zimsko-športni turistični kraji. Razvojne možnosti in dileme. V: Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja. 70 let geografije na ljubljanski univerzi. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete; Znanstveni inštitut, 1989, str. 254–262. (Dela, 6)

Der Einfluß des Tourismus auf die Siedlungsentwicklung an der jugoslawischen Küste. V: Herausforderung der 90-er Jahre für die Geographie. Bayreuth, Universität, Lehrstuhl Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, 1990, str. 77–90. (Arbeitsmaterialen zur Raumordnung und Raumplanung, 84)

Sodobni rekreacijski motivi kot dejavnik preobrazbe pokrajine. V: Rekreacijska vloga gozda. Zbornik seminarja, Ljubljana, 1. in 2. marca 1990. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1990, str. 92–101.

Turistična transformacija Portoroža. V: Primorje. Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov, Portorož, 24.–27. oktobra 1990. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, 1990, str. 221–231.

Vpliv turizma na zaposlitveno strukturo slovenskih turističnih krajev. V: Geografska problematika Severovzhodne Slovenije. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1991, str. 167–163. (Dela, 8)

Aktuelle sozialgeographische Aspekte des Fremdenverkehrs der ländlichen Räume Jugoslawiens. V: Ländliche Räume im Umbruch – Chancen des Strukturwandels. Kallmünz/Regensburg, M. Lassleben, 1992, str. 111–118. (Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 37)

Bližnja rekreacija slovenskega prebivalstva. V: Socialna geografija v teoriji in praksi. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1992, str. 93–108. (Geographica Slovenica, 23)

The port of Koper. V: Slovenia, geographic aspects of a new independent European nation. Ljubljana, The Association of the Geographical Societies of Slovenia, 1992, str. 87–91.

Tourism in Slovenia. V: Slovenia, geographic aspects of a new independent European nation. Ljubljana, The Association of the Geographical Societies of Slovenia, 1992, str. 65–76.

Stanje, težnje in novi impulzi turističnega razvoja. V: Savinjska, možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. 16. zborovanje slovenskih geografov, Celje, 21.–23. oktobra 1993. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, 1993, str. 197–212. (Soavtorja: Majda Dekleva, Vojko Strahovnik)

Zgornjesavska dolina. V: Regionalnogeografska monografija Slovenije. 1. del. Visokogorski alpski svet. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Geografski inštitut, 1994, str. 46–57.

Bližnja rekreacija prebivalcev mesta Ljubljane. V: Geografska problematika slovenskega alpskega sveta in slovenskih mest. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1995, str. 151–168. (Dela, 11)

Dežela in doline Zgornje Gorenjske. V: Regionalnogeografska monografija Slovenije. 3. del. Ljubljanska kotlina. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Geografski inštitut, 1996, str. 10–21.

Rekreacija in turizem. V: Spodnje Podravje s Prlekijo. 17. zborovanje slovenskih geografov, Ptuj, 23.–26. oktobra 1996. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, 1996, str. 363–377.

Besonderheiten und Probleme der Naherholung in der Republik Slowenien. V: Einzelhandelsentwicklung. Zielorientierte regionale Geographie. Frankfurt am Main, Institut für Kulturgeographie, Stadt- und Regionalforschung der J. W. Goethe-Universität, 1997, str. 145–161. (Materialien, 21)

Turistična rekreacija in urejanje prostora. V: Aktualna znanstvena turistična misel. 4. mednarodno srečanje Nacionalnega turističnega združenja, 25.–26. september 1997, Portorož, Slovenija. Ljubljana, Nacionalno turistično združenje, 1997, str. 71–82. (Academia turistica, 4)

Promet. V: Geografija Slovenije. Ljubljana, Slovenska matica, 1998, str. 434–456. (Soavtor: Andrej Černe)

Turizem. V: Geografija Slovenije. Ljubljana, Slovenska matica, 1998, str. 457–470.

Slovenske Alpe – kulturna pokrajina – naravni park – športna arena. V: Sonaravni razvoj v slovenskih Alpah in sosedstvu. 1. Melikovi geografski dnevi, Kranjska Gora, 5.–7. november 1998. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1999, str. 47–61. (Dela, 13)

Tourismus und Tourismuspotential Sloweniens. V: Tourismus und touristisches Potential in Südosteuropa. München, Südosteuropa-Gesellschaft, 2000, str. 75–86. (Südosteuropa-Studien, 66)

Vpliv rekreacije na funkcijsko in strukturno zgradbo Ljubljane. V: Ljubljana. Ljubljana, Ljubljansko geografsko društvo; Založba ZRC, ZRC SAZU, 2000, str. 229–240.

Narodni park in prostorski razvoj. V: Dvajset let pozneje. Bled, Javni zavod Triglavski narodni park, 2001, str. 51–58.

Prostočasna funkcija Ljubljane in njene okolice. V: Geografija Ljubljane. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 2002, str. 171–191.

Freizeit als Entwicklungsfaktor der Stadt Ljubljana. V: Die Zukunft der Städte. Frankfurt am Main, Rhein-Mainische Forschung des Instituts für Kulturgeographie, Stadt- und Regionalforschung und des Instituts für physische Geographie der J. W. Goethe-Universität, 2003, str. 81–92. (Rhein-Mainische Forschungen, 124)

Raziskave, elaborati, študije

Družbena geografija Blejskega kota. Ljubljana, RSS, 1964, 219 str.

Gospodarsko geografski problemi občine Ljubljana Bežigrad. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1967, 129 str. (Soavtorja: Svetozar Ilešič, Borut Ingolič)

Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri. Ljubljana, RSS, 1967, 89 str.

Kartografski prikaz nekaterih družbeno geografskih raziskav regionalne strukture v Sloveniji. Ljubljana, Biro za regionalno prostorsko planiranje, 1969. 72 str. (Soavtorji: Vladimir Klemenčič, Borut Ingolič, Jože Lojk)

aloobmejni in izletniški turizem. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 1969, 44 str.

Valorizacija prirodnih turistično-rekreativnih elementov v Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1969, 67 str.

Geografsko proučevanje Porabja na Madžarskem. Nekateri elementi socialno geografskega razvoja in strukture slovenskega Porabja. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1969, 47 str. (Soavtorji: Vladimir Klemenčič, Jakob Medved, Mirko Pak, Borut Ingolič, Ludvik Olas)

Odprtost mej kot dejavnik v razvoju slovenskih obmejnih regij. 1. del. Analiza čezmejnih tokov s posebnim ozirom na slovenske obmejne regije. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1970, 132 str.

Zimski turizem v Sloveniji. Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije, 1970, 160 str. (Soavtorja: Marjan Debelak, Albin Zor)

Vrednost in izkoriščenost rekreacijskih površin v SR Sloveniji. Izletniška potovanja in izletniški prostor. Primeri: Kranj, Ljubljana, Maribor in Murska Sobota. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1971, 118 str. (Soavtor: Marijan Klemenčič)

Ustreznost časa šolskih počitnic v SR Sloveniji. Bioklimatski, rekreacijski, pedagoški in ekonomski vidiki ter predlogi za nove termine šolskih počitnic v SR Sloveniji. Ljubljana, Raziskovalni center Ekonomske fakultete, Institut za turizem, 1972, 273 str. (Soavtorja: Janez Planina, Zdenko Medveš)

Zasnova uporabe prostora SR Slovenije. Informacija o pripravi strokovnih osnov. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 1975, 14 str. (Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije)

Zasnova uporabe prostora. Kmetijstvo. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 1975, 111 str. (Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/1) (Soavtor: Marko Pleško)

Zasnova uporabe prostora. Rekreacija. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 1976, 132 str. (Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/6) (Soavtor: Marjan Debelak)

Zasnova uporabe prostora. Rudarstvo. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 1976, 80 str. (Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/3) (Soavtorica: Nuša Škopac)

Zasnova uporabe prostora. Vodno gospodarstvo. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 1976, 176 str. (Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, 3/4) (Soavtorja: Marko Pleško, Marko Breznik)

Dolgoročni prostorski razvoj SR Slovenije. Povzetek scenarija. Ljubljana, Republiški komite za družbeno planiranje, 1980, 13 str. (Soavtorji: Lojze Gosar, Vladimir Kokole, Aleš Šarec, Igor Vrišer)

Dolgoročni prostorski razvoj SR Slovenije.(Zasnova scenarija). Ljubljana, Republiški komite za družbeno planiranje, 1981, 38 str. (Soavtorji: Lojze Gosar, Vladimir Kokole, Aleš Šarec, Igor Vrišer)

Urbanistični načrt mesta Logatec. Srednjeročni načrt do leta 1985 z elementi do leta 2000. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Visokošolska temeljna organizacija gradbeništvo in geodezija, 1981, 200 str. (Soavtorji: Andrej Pogačnik, Milan Naprudnik, Majda Čuček-Kumelj, Igor Vrišer, Andrej Černe, Mitja Rismal, Jože Panjan, Albin Rakar, Maruška Šubic, Gabriel Platiše, Ivan Usenik, Matija Tomšič)

Logatec 2000. Urbanistični načrt. Predlog. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Katedra za prostorsko planiranje, 1982, 126 str. (Soavtorji. Andrej Pogačnik, Milan Naprudnik, Majda Čuček-Kumelj, Igor Vrišer, Andrej Černe, Mitja Rismal, Jože Panjan, Albin Rakar, Maruška Šubic, Gabriel Platiše, Ivan Usenik, Matija Tomšič)

Problemi regionalnega razvoja na Gorenjskem in slovenski alpski prostor. V: Socialnogeografska in političnogeografska diferenciacija slovenskega etničnega ozemlja. (URP Usmerjanje družbenega in ekonomskega razvoja SRS in SFRJ). Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, 1982, str. 99–113. (Soavtorji: Vladimir Klemenčič, Mirko Pak, Andrej Černe, Anton Gosar, Valentin Trilar)

Problematika regionalnega razvoja alpskega sveta v Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, 1983, 47 str. (Soavtorji: Vladimir Klemenčič, Mirko Pak, Andrej Černe, Anton Gosar, Jurij Senegačnik)

Turizem in rekreacija. V: Zgornja gozdna meja v Kaninskem pogorju. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze E. Kardelja, 1983, str. 97–116.

Geografsko proučevanje primernosti organiziranja proizvodnih celic na Koroškem. Sinteza. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut [in] Oddelek za geografijo, 1984. (Soavtorji: Vladimir Klemenčič, Andrej Černe, Anton Gosar, Marijan Klemenčič, Marcel Kompare, Franc Lovrenčak, Mirko Pak, Dušan Plut, Darko Radinja, Igor Vrišer)

Katalog podatkov o naravnih lastnostih prostora. Osnutek. Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije, 1986, 84 str. (Soavtorji: Franc Zakrajšek, Katja Benedik Kreitmayer, Angelca Rus, Danijel Boldin)

Regionalni razvoj. Poročilo o delu za leto 1987. Ljubljana, RSS, 1987. (Urejanje prostora) (Soavtor)

Opredelitev kvalitete stanovanjskega okolja glede na družbene in tehnološke spremembe v prihodnjem obdobju. Poročilo o delu za leto 1988. Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije, 1988, 96 str. (Urejanje prostora) (Soavtorji: Barbara Černič, Andrej Gulič, Lenka Molek, Marija Vovk, Vladimir Braco Mušič, Aleš Šarec, Zdravko Mlinar, Nika Katnič)

Prostorski vidik družbenega razvoja. Poročilo o delu za leto 1988. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1988, 13 str. (Urejanje prostora) (Soavtor)

Opredelitev kvalitete stanovanjskega okolja glede na družbene in tehnološke spremembe v prihodnjem obdobju. Poročilo o delu za leto 1989. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1989, 54 str. (Urejanje prostora) (Soavtor)

Prostorski vidik družbenega razvoja. Poročilo o delu za leto 1989. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1989, 11 str. (Urejanje prostora) (Soavtor)

Opredelitev kvalitete stanovanjskega okolja glede na družbene in tehnološke spremembe v prihodnjem obdobju. Delovno poročilo za leto 1990. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1990, 109 str. (Urejanje prostora) (Soavtor)

Prostorski vidik družbenega razvoja. Poročilo o delu za leto 1990. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1990, 27 str. (Urejanje prostora) (Soavtor)

Usmeritve in pogoji za uresničevanje zasnove rekreacijskih območij. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995, 58 str.

Zasnova športa v prostoru. IV. faza, projekt št. 2. Oblikovanje in vzpostavitev baze podatkov za planiranje in urejanje prostora za rekreacijo. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1995, 23 str., zvd., tabele. (Soavtorji: Barbara Lampič, Aleš Smrekar, Ana Burnik-Kosi, Urban Golob, Marija Močivnik, Nataša Ravbar)

Zasnova športa v prostoru. IV. faza, projekt št. 3. Proučitev rekreacijskih navad za potrebe prostorskega planiranja. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1995, 60 str., tabele. (Soavtorji: Marija Močivnik, Matjaž Skobir, Maja Rojko, Dejan Cigale)

Bližnja rekreacija prebivalcev mesta Ptuj. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo; Znanstveni inštitut, 1996, 25 str. (Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo)

Določitev izhodišč in opredelitev kriterijev za oblikovanje prostorske zasnove območij, objektov in naprav v prostorskih dokumentih. 1. faza. Opredelitev vloge prostorskih planskih dokumentov pri načrtovanju turizma z analizo tujih izkušenj. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1996. (Soavtorici. Karmen Sadar, Marija Močivnik)

Določitev izhodišč in opredelitev kriterijev za oblikovanje prostorske zasnove območij, objektov in naprav v prostorskih dokumentih. 2. faza. Opredelitev kriterijev za oblikovanje prostorske zasnove turizma ter oblikovanje variantnih zasnov turizma za prostorski plan Republike Slovenije z obrazložitvijo. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1997, 76 str. (Soavtorji: Karmen Sadar, Matjaž Skobir, Marko Škerlep, Dejan Cigale)

Določitev izhodišč in opredelitev kriterijev za oblikovanje prostorske zasnove območij, objektov in naprav v prostorskih dokumentih. 3. faza. Predlog prostorske zasnove turizma. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1997, 80 str. (Soavtorji: Dejan Cigale, Marija Močivnik, Matjaž Skobir)

Oblikovanje zasnove rekreacije v prostoru z usmeritvami in pogoji za njeno izvajanje. 2. faza. Predlog zasnove rekreacije v prostorskem planu Republike Slovenije. Ljubljana, PRE Inštitut za arhitekturo in prostor, Fakulteta za arhitekturo, 1997. (Soavtorji: Dejan Cigale, Mateja Sušnik, Matjaž Skobir, Marko Škerlep, Iztok Sajko, Uroš Vidovič)

Slovenska mesta. Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju aplikativnega raziskovanja. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad Republike Slovenije za prostorsko planiranje; Ptuj, Občina, 1997, 61 str.

Določitev izhodišč in opredelitev kriterijev za oblikovanje prostorske zasnove območij, objektov in naprav v prostorskih dokumentih. 4. faza. Norme za izvajanje prostorske zasnove turizma. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1998, 167 str. (Soavtorji: Dejan Cigale, Marija Močivnik, Matjaž Skobir, Marko Škerlep)

Rekreacijske navade prebivalstva Slovenije. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1998, 56 str. (Soavtorji: Marija Močivnik, Dejan Cigale, Matjaž Skobir)

Zasnova rekreacije v prostoru. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1999, 127 str.

Ocena rekreacijsko turističnega potenciala Velenjskega, Škalskega, Turističnega in Družmirskega jezera ter njihovih bregov. Velenje, ERICO, 2000, 158 str. (Soavtorja: Zoran Pavšek, Emil Šterbenk)

Strokovni prispevki

Snežna odeja in relijefne značilnosti, glavna dejavnika za razvoj zimskega turizma. Turistični vestnik 14 (1966), št. 5, str. 192–200.

Vpliv turizma na zaposlitveno strukturo prebivalstva ob primeru naselja Bled. Turistični vestnik 15 (1967), št. 4, str. 162–164.

Kmetijstvo in turizem. (Ob posvetovanju kmetijskih strokovnjakov alpskih držav o vlogi turizma kot vzporedne dejavnosti gorskih agrarnih področij). Turistični vestnik 18 (1970), št. 1, str. 10–13.

Povezava med kmetijstvom in turizmom na osnovi tujih izkušenj. V: Turizem na vasi. Ljubljana, Ljubljanska banka, Direkcija za proučevanje gospodarstva, 1971, str. 20–26.

Vpliv odprtosti meje na prostorsko mobilnost prebivalstva Koroške in SR Slovenije. V: Koroška in koroški Slovenci. Maribor, Obzorja, 1971, str. 54–59.

Kurze Übersicht über die Erforschung der Geographie des Tourismus in Slowenien. V: Sozialgeographische Fragestellungen. Frankfurt am Main, Universität, Geographisches Institut, 1976, str. 231–233. (Materialien, 5)

Problematika uređivanja i financiranja nacionalnih parkova u primeru pripremanja nacrta Zakona o Triglavskom nacionalnom parku. V: Nacionalni i regionalni parkovi Jugoslavije. Savetovanje o problemima organizovanja i finansiranja delatnosti, Brezovica-SAP Kosovo, 27.–29. IX. 1979. godine. Priština, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, 1979, str. 41–45. (Soavtor: Stane Peterlin)

Problematika urejanja in financiranja narodnih parkov na primeru pripravljanja osnutka zakona v Triglavskem narodnem parku. IB – informativni bilten 14 (1980), št. 1–2, str. 28–30.

Varstvo naravne dediščine kot sestavni del planiranja in urejanja okolja. IB – informativni bilten 14 (1980), št. 4, str. 12–14.

Varstvo okolja kot sestavni del družbenega planiranja. IB – informativni bilten 14 (1980), št. 1–2, str. 6–9.

Turizem in alpska pokrajina. Geografski obzornik 31 (1984), št. 4, str. 67–77.

Turizem kot možnost in nevarnost za ohranitev naravne in kulturne pokrajine. V: Slovenija 88. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1989, str. 338–341.

Sodobne razvojne težnje in učinki blagovnega prometa v svetovnem merilu. Geografija v šoli 1 (1991), str. 45–49.

Okoljski vidiki planiranja rekreacije. V: Turizem in okolje. Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije, 2001, str. 41–49 (Usklajeno in sonaravno, 6)

Ekoturizem in urejanje prostora. V: Ekoturizem v gorah. Zbornik posveta, Kranjska Gora, november 2002. Bled, Triglavski narodni park, 2002, str. 49–51. (Razprave in raziskave, 11)

Zimskošportni turizem v Alpah. V: Slovenski alpski svet in Alpska konvencija. Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije, 2003, str. 103–108. (Usklajeno in sonaravno, 10)

Drugi prispevki

Friedrich Geigant, Die Standorte des Fremdenverkehrs, Schriftenreihe des Deutschen Wirtschaftswiss. Inst. f. Fremdenverkehr an der Univ. München 1962. Geografski vestnik 35 (1963), str. 128–129.

Za objektivno in konstruktivno kritiko. Geografski obzornik 12 (1965), št. 1, str. 26–30. (Soavtorji: Vladimir Klemenčič, Jože Lojk, Jakob Medved, Metod Vojvoda)

Prihodnost Alp. Simpozija v Innsbrucku in Trentu o problemih prostorskega razvoja alpskih regij. Geografski vestnik 47 (1975), str. 141–145.

Igor Vrišer: Regionalno planiranje, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1978, 356 strani. Geografski vestnik 51 (1979), str. 179–180.

Varovanje naravnih značilnosti voda v dolgoročnem razvoju Slovenije. V: Prostorski vidiki posledic predvidenih in že zgrajenih energetskih objektov v SFRJ. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, 1984, 3 str.

25. mednarodni geografski kongres v Parizu 1984. Geografski vestnik 57 (1985), str. 111–120. (Soavtorji: Borut Belec, Ivan Gams, Jurij Kunaver, Franc Lovrenčak, Mirko Pak)

Proučevanje slovenskih mest. V: Geografska problematika slovenskega alpskega sveta in slovenskih mest. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1995, str. 8. (Dela, 11)

70 let Zveze geografskih društev Slovenije. Geografski vestnik 64 (1992), str. 7–8.

Profesor dr. Vladimir Klemenčič – sedemdesetletnik. Geografski vestnik 68 (1996), str. 284–285.

Tam za haloškimi griči. Ptuj – Kidričevo – Ptujska gora – Majšperk – Videm – Cirkulane – Zavrč – Borl – Ptuj. V: Vodnik za ekskurzije po Spodnjem Podravju s Prlekijo. 17. zborovanje slovenskih geografov 1996, Ptuj, 23.–26. oktober 1996. Ptuj, Ptujsko geografsko društvo, 1996, str. 3–8. (Soavtorji: Vilijem Podgoršek, Karel Natek, Aljaž Plevnik, Janja Terbuc)

Turizem, rekreacija in promet. V: Spodnje Podravje s Prlekijo. 17. zborovanje slovenskih geografov, Ptuj, 23.–26. oktobra 1996. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, 1996, str. 361–362.

Pomen protokola Turizem in njegovo udejanjanje v Sloveniji. V: Alpska konvencija v Sloveniji. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, 1997, str. 62–63.

Profesor dr. Janez Planina – sedemdesetletnik. Geografski vestnik 69 (1997), str. 231.

Turizem. Turizem in rekreacija leta 1996, Naselja s počitniškimi stanovanji leta 1991. V: Geografski atlas Slovenije. Ljubljana, DZS, 1998, str. 248–251.

Internationale Tourismusattraktionen in Mittel- und Südosteuropa = International tourism attractions in Central and Southeastern Europe. V. Atlas Ost- und Südosteuropa. 3, Wirtschaft. Aktuelle Karten zu Ökologie, Bevölkerung und Wirtschaft = Atlas of Eastern and Southeastern Europe. 3, Economy. Up-to-date ecological, demographic and economic maps. Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut; Berlin, Stuttgart, Gebrüder Borntraeger, 1999. (Soavtor)

Ocena rekreacijsko-turističnega potenciala Velenjskega, Škalskega, Turističnega in Družmirskega jezera ter njihovih bregov. V: Letno poročilo za leto 1999. Šoštanj, Termoelektrarna Šoštanj, 2000, str. 67. (Soavtorja: Zoran Pavšek, Emil Šterbenk)

Rekreacija, turizem in urejanje prostora. Usklajeno načrtovanje. Lipov list 42 (2000), št. 3, str. 78–79.

Vpliv rekreacije na funkcijsko in strukturno zgradbo Ljubljane. V: Program, povzetki. 18. zborovanje slovenskih geografov, Ljubljana 19.–21. oktober 2000. Ljubljana, Ljubljansko geografsko društvo, 2000, str. 34.

Naselja s počitniškimi stanovanji leta 1991. V: Nacionalni atlas Slovenije. Ljubljana, Rokus, 2001, str. 99. (Soavtorica: Jerneja Fridl)

Settlements with vacation residences in 1991. V: National atlas of Slovenia. Ljubljana, Rokus, 2001, str. 99. (Soavtorica: Jerneja Fridl)

Tourism and recreation in 1996. V: National atlas of Slovenia. Ljubljana, Rokus, 2001, str. 167. (Soavtorica: Jerneja Fridl)

Turizem in rekreacija leta 1996. V: Nacionalni atlas Slovenije. Ljubljana, Rokus, 2001, str. 167. (Soavtorica: Jerneja Fridl)

Geografija prostega časa – samostojno delovno področje družbene geografije? Geografski obzornik 51 (2004), št. 4, str. 27–28.

Predgovor. V: Horvat, U. Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini. Ljubljana, Založba ZRC, 2013. (Geografija Slovenije, 4)

Sestavki v enciklopediji in slovarju

Enciklopedija Slovenije. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1987–2002.

Knj. 8 (1994): Pauko Franc. Planina Janez.

Knj. 9 (1995): Portorož. (Soavtor)

Knj. 10 (1996): Radovljica. (Soavtor)

Knj. 12 (1998): Spodnja Dobrava. Spodnje Gorje.

Knj. 13 (1999): Turistični promet. Turizem. (Soavtor)

Knj. 14 (2000): Vrišer Igor.

Geografski terminološki slovar. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005. 451 str. (Več avtorjev)

Samostojne publikacije

Pomen trajanja snežne odeje in reliefa za zimski turizem v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana, 1960, 165 str.

Družbena geografija Blejskega kota. Doktorska disertacija. Ljubljana, 1965, 313 str.

Vodnik po razstavi 'Slovenija na moderni karti'. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Zemljepisni muzej, 1965, 37 str. (Soavtorja: Mirko Bogić, Metod Vojvoda)

Vodnik po razstavi 'Razvoj Ljubljane na karti in sliki'. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Zemljepisni muzej, 1968, 42 str. (Soavtorja: Mirko Bogić, Metod Vojvoda)

Raumplanung in der Sozialistischen Republik Slowenien. Hannover, H. Schroedel, 1980, 49 str. (Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 37) (Soavtor: Milan Naprudnik)

Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 1998, 127 str. (Geographica Slovenica, 29)

Prostorsko planiranje rekreacije na prostem. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, 1999, 135 str. (Soavtorji: Ana Burnik Kosi, Dejan Cigale, Marija Močivnik, Margarita Jančič, Helena Šolar)

Turistični vodniki

Slovenija. Turistični vodnik. Ljubljana, Mladinska knjiga, 704 str. (Soavtor)

1. natis, 1995.

Popravljen ponatis, 1996.

Popravljen ponatis, 1997.

Popravljen ponatis, 2002.

Ponatis, 2006.

4. dopolnjena izd., 2009.

Slovenia. Guida turistica. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1999, 720 str. (Soavtor)

Slowenien. Reiseführer. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1999, 720 str. (Soavtor)

Slovenia. The tourist guide. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1999, 720 str. (Soavtor)

Ljubljana. Turistični vodnik. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996, 28 str. (Soavtor)

Ljubljana. Guida turistica. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996, 28 str. (Soavtor)

Ljubljana. Reiseführer. Ljubljana, Mladinska knjiga, 28 str. (Soavtor)

1. natis, 1996.

2. natis, 1997.

Ljubljana. The tourist guide. Ljubljana, Mladinska knjiga, 28 str. (Soavtor)

1. natis, 1996.

2. natis, 1997.

Učbeniki in drugo učno gradivo

Turistična geografija. Univerzitetni učbenik. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 1985, 195 str.

Osnove turizma. Ljubljana, Državna založba Slovenije. (Srednje izobraževanje)

1. natis, 1987, 123 str.

2. prenovljeni natis, 1990, 132 str.

Turistična geografija. Ljubljana, Državna založba Slovenije. (Srednje izobraževanje)

1. izd., 1990, 148 str.

2. prenovljena izd., 1992, 155 str.

Regionalna geografija sveta. Ljubljana, Mladinska knjiga, 157 str. (Soavtorji: Slavko Brinovec, Marijan M. Klemenčič, Franc Lovrenčak)

1. natis, 1991.

2. natis, 1993.

3. natis, 1994.

4. popravljeni natis, 1995.

5. natis, 1996.

Regionalna geografija sveta. Ljubljana, Mladinska knjiga, 136 str. (Soavtorji: Slavko Brinovec, Marijan M. Klemenčič, Franc Lovrenčak)

Prenovljena izd., 1997.

2. prenovljena izd., 1998.

2. prenovljena izd., 1999.

3. prenovljena izd., 2000.

4. izd., 2002.

5. izd., 2003.

Regionalna geografija sveta. Delovni zvezek. Ljubljana, Mladinska knjiga, 101 str. (Soavtorji: Slavko Brinovec, Marijan M. Klemenčič, Franc Lovrenčak)

1. natis, 1991.

2. natis, 1993.

3. popravljeni natis, 1994.

4. popravljeni natis, 1995.

5. natis, 1996.

6. natis, 1997.

7. natis, 1998.

8. natis, 1999.

9. natis, 2001.

10. natis, 2002.

11. natis, 2003.

Mentor

Doktorske disertacije

Gosar, Anton. Počitniške hiše kot element transformacije slovenskih alpskih pokrajin. Ljubljana, 1988.

Černe, Andrej: Prometno omrežje in urbani razvoj SR Slovenije. Ljubljana, 1989. (Somentor: Igor Vrišer)

Horvat, Uroš. Družbeno geografska preobrazba turistične pokrajine na primeru Rogaške Slatine. Ljubljana, 1999.

Magistrska dela

Černe, Fedor. Metodološki pristop k razreševanju problematike onesnaževanja okolja. Ljubljana, 1987.

Prosen, Anton. Zakonodaja in planiranje podeželskega prostora. Ljubljana, 1987.

Ogorelec, Breda. Analiza agrarne pokrajine za potrebe prostorskega planiranja.

Prispevek geografije k načrtovanju agrarne pokrajine. Ljubljana, 1989.

Cigale, Dejan. Bližnja rekreacija prebivalstva malih mest in njeni pokrajinski učinki. Na primeru Domžal. Ljubljana, 1998.

Jereb, Saša. Organizirane turistične migracije iz Slovenije v druge države. Ljubljana, 2002.

Mrak, Jerica. Geografski učinki turizma v Sloveniji, Furlaniji-Julijski krajini in Venetu kot rezultat različnih naravnih in družbenih dejavnikov. Ljubljana, 2002.

Šolar, Martin: Načela usklajevanja rekreacijske rabe v zavarovanem območju na primeru Triglavskega narodnega parka. Ljubljana, 2002. (Somentor: France Šušteršič)

Gerl, Tomaž. Načela varstva naravne dediščine na primeru krajinskega parka Logarska dolina. Ljubljana, 2004.

Diplomska dela

Tratnjek, Marija. Preobrazba Lendavskih goric pod vplivom novih funkcij vinogradništva. Ljubljana, 1982.

Berkopec Peterle, Branka. Geografski vidik proučevanja campov v Sloveniji. Ljubljana, 1983.

Kalan, Matej. Počitniške hiše v Bohinju. Ljubljana, 1983.

Pirc, Anita. Vrednotenje prostora za rekreacijo na prostem na primeru Soriške planine. Ljubljana, 1983.

Veber, Marjan. Geografski učinki izletniške rekreacije prebivalstva Celjske regije. Ljubljana, 1983.

Vreček, Marjeta. Ljubljana kot turistično mesto. Ljubljana, 1983.

Drnovšek, Igor. Geografski učinki rekreacije prebivalcev Hrastnika, Trbovelj in Zagorja. Ljubljana, 1984.

Lukšič, Marjana. Dolenjske Toplice. Družbeno geografski razvoj turističnega naselja in okolice. Ljubljana, 1984.

Potočnik, Marjan. Strokovne osnove za krajinski načrt Davča. Ljubljana, 1984.

Egart Grohar, Jožica. Razvoj počitniških stanovanj v Jugoslaviji v obdobju 1971–1981 kot faktor sooblikovanja turističnih območij. Ljubljana, 1986.

Jeler, Eva. Vpliv turizma na razvoj Radencev in okolice. Ljubljana, 1986.

Škafar, Alenka. Turistični pomen kulturnih spomenikov v Sloveniji. Ljubljana, 1986.

Horvat, Uroš. Geografska tipizacija turističnih krajev v Sloveniji. Ljubljana, 1987.

Veronek, Nika. Vpliv turizma na razvoj Rogaške Slatine in bližnje okolice. Ljubljana, 1987.

Dekleva, Marija. Geografski pogoji za turizem na kmetijah v Sloveniji. Prednostna območja razvoja. Ljubljana, 1988.

Goljar, Marjeta. Turistični pomen naravne dediščine v Sloveniji. Ljubljana, 1988.

Pavšek, Zoran. Zimska turistična središča v Alpah. Ljubljana, 1988.

Strahovnik, Vojko. Klimatski turizem v Sloveniji. Ljubljana, 1988.

Šivec, Jana. Gojitev divjadi in slovenska pokrajina. Ljubljana, 1988.

Tepeš, Miran. Turistični tokovi v Jugoslaviji. Ljubljana, 1988.

Vodopivec, Petra. Vpliv turizma na Dubrovnik. Ljubljana, 1988.

Dokl, Jasna. Turistični pomen reke Krke z okolico. Programi rekreacijskih aktivnosti na reki Krki kot del turistične ponudbe Dolenjske. Novo mesto, 1989.

Terglav, Barbara. Letališče Ljubljana. Ljubljana, 1989.

Trškan, Sonja. Izletništvo v SR Sloveniji. Ljubljana, 1989.

Martinc, Marija. Rekreativna območja prebivalcev mesta Ljubljane. Ljubljana, 1990.

Fridl, Jerneja. Sonaravno preurejanje rabe tal. Ljubljana, 1991. (Somentor: Anton Prosen)

Pobegajlo, Fedja. Transformacija nekaterih turističnih krajev v Sloveniji. Ljubljana, 1991.

Sovinc, Klara. Družbeno-geografski razvoj Zreškega Pohorja s poudarkom na turizmu. Ljubljana, 1991.

Zupan, Slavka. Turistični pomen Kokrskih in Tržiških Alp. Ljubljana, 1991.

Tomaž, Bojana. Transformacija Zgornjesavske doline pod vplivom turizma. Ljubljana, 1992.

Vrščaj, Marjeta. Rekreacijske navade in pokrajinski učinki rekreacije prebivalstva novomeške regije. Ljubljana, 1992.

Boštele, Mojca. Piran kot turistično mesto. Ljubljana, 1993.

Burnik Kosi, Ana. Vpliv turizma na družbenogeografski razvoj Bohinja. Ljubljana, 1993.

Požek Sadar, Karmen. Luka Koper. Ljubljana, 1993.

Golc, Bojan. Pomen zasebnih sob v turistični ponudbi Slovenije. Ljubljana, 1994.

Korošec, Romana. Geografija Čateških Toplic. Ljubljana, 1994.

Močivnik, Marija. Rekreacijske navade in pokrajinski učinki rekreacije prebivalcev Velenja. Ljubljana, 1994.

Zupančič, Irena. Vpliv turizma na razvoj Podčetrtka in okoliške pokrajine. Ljubljana, 1994.

Oberski, Tanja. Inovacije v razvoju prostočasovnih funkcij mesta Ljubljane. Ljubljana, 1995.

Sušnik, Mateja. Navtični turizem v Sloveniji. Ljubljana, 1995.

Žnidaršič, Tina. Klasifikacija slovenskih naselij na osnovi rekreacijskih funkcij. Ljubljana, 1995.

Turšič, Nuša. Rekreacijsko-turistični pomen Cerkniškega jezera. Ljubljana, 1995.

Bola, Katarina. Primerjalna analiza razvoja zdraviliških turističnih krajev v Sloveniji. Trbovlje, 1996.

Homar-Veršnik, Božica. Pomen Kamniških Alp za rekreacijo ljubljanske aglomeracije. Kamnik, 1996.

Jereb, Saša. Ustreznost in izkoriščenost slovenske pokrajine za gorništvo. Ljubljana, 1996.

Klasinc, Simona. Vpliv turizma na razvoj Postojne. Vrhnika, 1996.

Kosi, Miha. Promet in prometno omrežje na Slovenskem v srednjem veku. Historično-geografska študija. Ljubljana, 1996.

Košnik, Bojana. Turistični pomen občine Luče. Ljubljana, 1996.

Mrak, Jerica. Vpliv turizma na razvoj Nove Gorice in bližnje okolice. Ljubljana, 1996.

Perko, Ajda. Turizem na slovenskih kmetijah. Ljubljana, 1996.

Šimec, Roman. Pokrajina ob zgornji Kolpi s posebnim poudarkom na možnostih turističnega razvoja. Ljubljana, 1996.

Tuhtar, Andreja. Vpliv turizma na razvoj Dobrne in okoliške pokrajine. Ljubljana, 1996.

Vidergar, Maja. Obvodna rekreacija na območju aglomeracije Ljubljana. V Ljubljani, 1996.

Vran, Nataša. Trnovska in Črnovrška planota s posebnim poudarkom na razvoju turizma. Slap pri Vipavi, 1996.

Gregorin, Mojca. Krvavška gorska skupina – turistični pomen in razvojne dileme. Ljubljana, 1997.

Hafner, Mateja. Zimsko-športni turizem v Sloveniji. Ljubljana, 1997.

Holc, Melita. Transformacija Moravcev in okolice pod vplivom turistične dejavnosti. Ljubljana, 1997.

Ostanek, Polona. Učinki rekreacije na izrabo tal na območju mesta Ljubljane. Ljubljana, 1997.

Pele, Margareta. Rekreacija in varstvo narave v varovanih območjih Slovenije. Radomlje, 1997.

Poljšak, Maja. Geografski vidiki razvoja kampov v Evropi in Sloveniji. Ljubljana, 1997.

Ravnikar, Alenka. Lesce kot turistično in industrijsko naselje. Ljubljana, 1997.

Režek, Mateja. Vpliv kobilarne Lipica na razvoj okoliške pokrajine. Ljubljana, 1997.

Skerlovnik-Štrancar, Ana. Turistični podmladki kot interesna dejavnost v osnovni šoli in turistična geografija. Ljubljana, 1997.

Eling B. Brigita. Pokrajinski učinki uveljavljanja novih prostočasnih aktivnosti – primer golfa. Ljubljana, 1998.

Kodrič, Robert. Športni ribolov v slovenskih sladkih vodah v geografski osvetlitvi. Ljubljana, 1998.

Kunilo, Barbara. Mednarodni turistični tokovi v Sloveniji. Ljubljana, 1998.

Puc, Jože. Vpliv turizma na razvoj mesta Laško. Ljubljana, 1998.

Stanek, Aleksandra Vida. Novejši razvoj Bleda pod vplivom turizma. Radovljica, 1998.

Šantelj, Lucija. Vpliv turizma na razvoj pokrajine med Šmarješkimi Toplicami in Otočcem. Ljubljana, 1998.

Škraban, Anita. Rekreacijska vloga vinorodnega območja na primeru Svečinskih goric. Ljubljana, 1998.

Šnajdar, Marjana. Rekreacijski potencial slovenske morske obale. Ilirska Bistrica, 1998.

Goriup, Danilo. Množični turizem in njegovi pokrajinski učinki na primeru Španije. Ljubljana, 1999.

Grenc, Breda. Turizem kot zaposlitvena dejavnost v Sloveniji. Ljubljana, 1999.

Hafner, Romi. Vpliv kulturnozgodovinske dediščine na razvoj turistične dejavnosti v najstarejših slovenskih mestih. Ljubljana, 1999.

Mušič, Melita Mojca. Novejši razvoj turizma v občini Piran. Ljubljana, 1999.

Škof, Uroš. Vinorodna pokrajina Bizeljskega in Pišec in njen vinogradniško–turistični pomen. Ljubljana, 1999.

Specialistične naloge

Katnič, Nika. Učinki hidroenergetskih posegov v prostor. Metodologija vrednotenja. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1988. (Stanovanjsko gospodarstvo)

Uredniško delo

Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Stanje v prostoru in razvojne težnje. Dokumentacijsko gradivo II. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, 1973, 143 str.

Skupna turistična karta avtonomne dežele Furlanije – Julijske krajine (Italija), Zvezne dežele Koroške (Avstrija), SR Slovenije in SR Hrvatske – zahodni del (Jugoslavija). Stanje december 1977. Slovenska izd. 1 : 400.000. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, sektor za prostorsko planiranje, 1980.

Dela. ISSN 0354-0596. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. (član uredniškega odbora 1989)

(Bibliografijo pripravila Ida Knez Račič)

Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji

Povzetek

V Evropskem kontekstu je Slovenija zmerno razvita turistična destinacija. Leta 2012 je bila po številu prenočitev na 23. mestu med članicami EU. Vseeno pa je številne slovenske pokrajine turizem zaznamoval v odločilni meri. Pri tem je vplival tako na njihovo gospodarsko in družbeno strukturo kot tudi na njihovo zunanjo podobo. Po drugi strani je turizem zelo odvisen od geografskih značilnosti pokrajine, v kateri je prisoten, in slednje v pomembni meri vplivajo na značilnosti povpraševanja in ponudbe na določenem prostoru.

Slovenija je v zadnjem obdobju doživela nadpovprečno turistično rast. Kljub dolgoročnim trendom rasti je mogoče opaziti tudi pomembne razlike med posameznimi turističnimi trgi. Slovenija postaja manj odvisna od domačih turistov in turistov iz sosednjih držav, saj se povečuje delež turistov, ki prihajajo iz bolj oddaljenih držav, tudi z drugih kontinentov. Obiskovalci iz različnih držav pogosto iščejo različna turistična doživetja in tudi Slovenijo kot svoj počitniški cilj obiskujejo in doživljajo precej selektivno. V skladu s tem se tudi njihova percepcija Slovenije kot turistične destinacije precej razlikuje. Razlike v motivih turistov iz različnih držav se odražajo tudi v njihovem ravnanju.

Pomemben dejavnik v slovenskem turizmu ostaja velika pokrajinska raznolikost, ki se odraža tudi v značilnostih ponudbe. Po drugi strani je že nekaj časa mogoče opažati težnjo k uvajanju »umetnih«, na zaprte prostore navezanih in od vremena neodvisnih turističnih atrakcij. Tovrstne turistične atrakcije so v večini primerov uspešne pri pritegovanju novih turistov in ohranjanju starih, turistični kraji, ki vztrajajo pri bolj tradicionalni ponudbi, pa pogosto ne beležijo pomembnejše rasti ali pa se soočajo celo s stagnacijo. Istočasno raziskave Statističnega urada Republike Slovenije med tujimi turisti vseskozi kažejo, da turisti prihajajo v Slovenijo predvsem zaradi njenih naravnogeografskih značilnosti (»naravnih lepot«). Potemtakem je stanje deloma paradoksalno: naravne lepote so poglavitni razlog za obisk Slovenije ali določenega turističnega kraja, hkrati pa same po sebi niso zadostne, da bi pritegnile turiste v večjem številu.

Zaradi svoje slikovite, pestre pokrajine, razmeroma dobro ohranjenega naravnega okolja in ugodnega prometnega položaja v odnosu do glavnih turističnih trgov bo Slovenija verjetno tudi v prihodnosti ostala priljubljen turistični cilj. Ne glede na to pa se že zdaj slovenski turizem sooča s številnimi izzivi (npr. nezanesljiva snežna odeja v smučarskih turističnih krajih kot rezultat vpliva podnebnih sprememb, finančne težave številnih turističnih središč ...). Zaradi naraščajoče konkurence na globalnem turističnem trgu je potrebno kontinuirano prilagajanje spreminjajočemu se turističnemu povpraševanju, za katerega se zdi, da je tudi čedalje bolj notranje raznoliko. Pri tem ne kaže upoštevati le kratkoročnih koristi, temveč predvsem dolgoročno uspešnost

turistične dejavnosti, ki je nujno povezana s hkratnim upoštevanjem interesov družbe in okolja, upoštevati pa je treba tudi dejstvo, da je turizem pomembna sestavina kakovosti življenja.

Slovenija ima precej dolgo zgodovino turističnega razvoja. Prvi turistični kraji na slovenskem etničnem ozemlju so se pojavili že v 19. stoletju in se do konca stoletja razvili v pomembna turistična središča (Rogaška Slatina, Bled, Portorož …). Med njimi so bili v ospredju zdraviliški kraji. Zdravilna voda se v nekaterih virih omenja že v srednjem veku, večinoma pa se je razvoj zdravilišč pričel v 19. stoletju, ko so bila zgrajena jedra današnjih zdravilišč v Rogaški Slatini, Dolenjskih Toplicah, Dobrni, Laškem in Šmarjeških Toplicah. Po drugi svetovni vojni so se kraji z zdravilišči razvili v pomemben del slovenske turistične ponudbe z razvito turistično infrastrukturo in sodobnimi medicinskimi centri. Pomemben preobrat v razvoju zdraviliških turističnih krajev predstavlja obdobje po letu 1990. Del jih je z izgradnjo sodobnih bazenskih kompleksov pričel izkoriščati termalno vodo za rekreacijo, zabavo in t. i. doživetja. Preusmeritev v množični turizem na osnovi športne rekreacije ter preživljanja prostega časa in dopustov je povzročila bistveno povečanje turističnega obiska v počitniškorekreacijskih zdraviliških krajih, kot so Čatež, Moravske Toplice, Podčetrtek, Ptuj idr., tako da so po številu nočitev že v sredini devetdesetih let bistveno presegli klasične zdravilišče kraje, v katerih sta bili še naprej prevladujoči dejavnosti zdravljenje in rehabilitacija. V zadnjih letih so zgledu sledili tudi nekateri klasični zdraviliški kraji, ki so poleg centrov zdravja zgradili tudi sodobne wellness hotele in spa centre.

Danes slovenska zdravilišča poleg vrhunskih medicinskih storitev ponujajo turistom številne inovativne oblike preventivnih in alternativnih programov, tako za zdravje kot za lepoto, sproščenost in doživetja. Zaradi povečanja turističnega obiska v zdraviliških in obenem zmanjšanja v obmorskih in gorskih krajih so zdraviliški turistični kraji v zadnjih dveh desetletjih postali najbolj obiskana skupina turističnih krajev v Sloveniji, v katerih je realizirana tretjina vseh prenočitev. Turisti v zdraviliščih z bolj izrazito zdravstveno funkcijo bivajo v povprečju okoli 5–6 dni, z bolj počitniškorekreacijsko pa okoli 3,5–4 dni. Še vedno v večini zdraviliških krajev več kot polovico prenočitev ustvarijo domači turisti, vendar pa se v zadnjih letih hitro povečuje tudi delež tujih (leta 2013 se je povečal na 44,2 %; največ jih je iz Avstrije, Italije, Ruske federacije, Nemčije in Hrvaške). V rekreacijsko-zdraviliških turističnih krajih je potrebno k stacionarnim turistom prišteti tudi veliko število enodnevnih obiskovalcev, ki prihajajo predvsem v poletnem času in koristijo bogato športnorekreacijsko ponudbo.

Podeželje je bilo deležno pomembnega turističnega obiska vse od začetkov razvoja množičnega turizma. V podeželskem prostoru so se razvile različne oblike turizma, mogoče najbolj značilna in tipična oblika podeželskega turizma pa je turizem na kmetiji.

V Sloveniji je bilo na začetku leta 2014 1120 kmetij z registrirano dopolnilno dejavnostjo turizem na kmetiji, kar predstavlja 1,6 % vseh kmetij v Sloveniji. Skupaj so te kmetije imele prijavljene kar 1904 dopolnilne dejavnosti s področja turizma na kmetiji. Intervjuji z nosilci dopolnilne dejavnosti turizem na kmetiji kažejo, da so ključne poteze uspešnih turističnih kmetij: večgeneracijsko sprejemanje odločitev, široko znanje in veščine vseh članov večgeneracijskega gospodinjstva, zavzetost in inovativnost, vpetost v lokalno okolje, jasna lastna vizija in raznovrstna raba razpoložljivih

virov. Na drugi strani so dejavniki, ki slabijo vitalnost turističnih kmetij: pričakovanje »rešitev od zunaj«, premalo samoiniciativnosti ter pomembnejša vloga drugih (tudi zunaj kmetijskih) dejavnosti v strukturi dohodka gospodinjstva.

Turistične kmetije so zgoščene tako na območjih, na katerih predstavljajo izraz ugodnih možnosti na posameznih kmetijah (delovna sila, razpoložljivi prostori, viški pridelka), kot tudi na območjih, kjer so izkoristile nadpovprečno pokrajinsko primernost za razvoj turizma oziroma bližino jeder turističnega razvoja.

Turizem na kmetiji predstavlja tisto dejavnost, ki se lahko odlično dopolnjuje z osnovno kmetijsko dejavnostjo, pa tudi z drugimi dopolnilnimi dejavnostmi (na primer predelavo, izobraževanjem, dejavnostmi, povezanimi s tradicionalnimi znanji). V tej dejavnosti številni kmetje vidijo predvsem dobro možnost prodaje svojih pridelkov in izdelkov (na bolj odmaknjenih območjih je to tudi skoraj edina možnost).

Ključni dejavniki, ki vplivajo na razporeditev turističnih kmetij v Sloveniji, se v zadnjih štiridesetih letih niso bistveno spremenili. Odločilnega pomena so vitalne kmetije na dostopnih in doživljajsko privlačnih območjih. V zadnjih letih je očiten razvoj ne le v kvantitativnem smislu (število ponudnikov), ampak tudi in predvsem v kvalitativnem: ponudba je vse bolj pestra in celovita, kakovost storitev je čedalje višja in vse večje je tudi prilagajanje zahtevam povpraševanja.

Posebna oblika podeželskega turizma je vinski turizem, ki je sicer star pojav (zlasti v Mediteranu), vendar je šele slabi dve desetletji predmet akademskega zanimanja in znanstvenih raziskav. Pri tem prevladujejo študije v marketingu, managementu in seveda turistične študije, a je treba poudariti, da so nekatera temeljna dela napisali geografi in tako pomembno prispevali k razumevanju odnosa med vinskim turizmom in vinsko regijo. Prispevek slovenske turističnogeografske stroke je relativno skromen. Kljub nekaterim izjemam je bil vinski turizem pri nas le redko predmet znanstvenega raziskovanja (a se to v zadnjih letih nekoliko popravlja), zato pa je bil dojet kot pomemben proizvod tako za turistični kot tudi vinski sektor.

Eno izmed značilnih območij vinskega turizma je Primorska. Za omenjeno vinsko regijo so značilne raznolikost in pestrost na eni ter izrazita notranja nepovezanost oziroma diskontinuiteta na drugi strani. Notranja heterogenost vinske regije Primorske, ki teritorialno tudi ni zaokrožena, se nanaša na štiri vinorodne okoliše (Brda, Vipava, Kras in Slovenska Istra), ki so kljub majhnim razdaljam dokaj prepoznavni in različni, z lastno identiteto, ki izhaja iz specifičnih mikroklimatskih, reliefnih in pedoloških pogojev, historičnega razvoja ter značilnih prilagoditev človeka na okolje. Vse to se odraža v terroirju in karakterističnih sortah grozdja in vina, tipičnih pridelkih in jedeh, torej posebnostih, na katerih temelji tamkajšnji razvoj vinskega turizma. Seveda se določena heterogenost kaže tudi znotraj posamičnih okolišev in je posledica administrativne nepovezanosti oziroma razdrobljenosti na več občin. Vinske turistične ceste (VTC) so potencialno pomemben dejavnik razvoja vinskega turizma v vseh okoliših, vendar ugotavljamo nekatere pomanjkljivosti, ki preprečujejo večjo prepoznavnost in učinkovitost VTC. Na drugi strani smo lahko priča zelo kakovostni turistični ponudbi. Zlasti to velja za tradicionalne in nekatere inovativne vinske dogodke in prireditve. Ponudba je raznovrstna in lokalno specifična, četudi v nekaterih primerih precej podobna, saj temelji na skupnem izročilu in običajih.

Med oblikami turizma, ki so zadnje čase deležne večje pozornosti, je tudi mladinski turizem. Za turistično ravnanje mlajšega slovenskega prebivalstva so značilne nekatere posebnosti. Pri tem kaže najprej omeniti veliko turistično aktivnost. Pomanjkanje (vsaj relativno) finančnih sredstev ni ovira, ki bi zmanjšala turistično udejstvovanje mlajšega prebivalstva, ki očitno pripisuje turističnim potovanjem večji pomen kot slovenska populacija v celoti. To je povezano tudi z drugačnimi motivi in drugačnim življenjskim slogom mlajšega prebivalstva.

Velika potovalna aktivnost se kaže tudi v veliki prostorski mobilnosti in precejšnji zastopanosti daljših turističnih potovanj. Ne glede na to pa tipična turistična potovanja mladih turistov ostajajo znotraj okvirov »klasičnega turizma«. Pri tem gre večinoma za krajša potovanja, ki so usmerjena na tista območja, ki so hkrati tudi značilna območja množičnega turizma, prevladujejo pa motivi, povezani s soncem, morjem, zabavo in sprostitvijo. Običajno so cilji turističnih potovanj že znane oziroma predhodno obiskane države, kraj bivanja (nastanitve) je en sam, pot do cilja pa je direktna, brez vmesnih ogledov in postankov, ki niso nujni (npr. hrana, WC ...). Potovalna skupina je v večini primerov sestavljena iz 2–5 oseb. Največkrat jo sestavljajo prijatelji oziroma znanci, pogosto pa je sopotnik tudi (ali samo) partner. Oblike turizma, ki ne sodijo v te okvire, so tudi v obravnavani populaciji izrazito manjšinske. Kljub temu se pomemben delež turističnih potovanj po svojih značilnostih razlikuje od zgoraj predstavljenih.

V primeru potovanj, ki vključujejo prenočevanje v več kot enem kraju in jih niso organizirale turistične agencije, gre največkrat za bivanje v do šestih krajih (težišče je na 2–3), za pot med kraji pa je kot glavno prevozno sredstvo najpogosteje uporabljen avtobus, čeprav je spekter uporabljenih prometnih sredstev zelo širok. Potovalna skupina je v povprečju manjša; predvsem skorajda ni večjih skupin. Tudi takšna potovanja običajno vključujejo daljše zadrževanje v enem kraju. Za ta čas je običajno značilna precejšnja izletniška aktivnost ter ogledovanje naravnih in kulturnih zanimivosti.

Podoba prostorskih značilnosti velikega dela potovanj je precej bolj zapletena, kot bi bilo mogoče sklepati iz podatkov rednih statističnih raziskav. Čeprav prevladujejo potovanja, ki so iz kraja bivanja usmerjena v en sam turistični kraj, v katerem je preživet celoten dopust, številni turisti v času posameznega potovanja obiščejo več krajev in na različne načine »uporabljajo« prostor znotraj in okrog njih, pa tudi med njimi (ogledovanje znamenitosti, obiskovanje prireditev, ukvarjanje s športnorekreacijskimi dejavnostmi ...), s tem pa je povezano tudi njegovo drugačno doživljanje. Za številne turiste tudi meja med turistično destinacijo in prostorom, ki ga je treba na poti do cilja zgolj prepotovati (in sam po sebi predstavlja kvečjemu oviro), ni ostra.

Eden pomembnejših načinov preživljanja prostega časa, ki je v Sloveniji močno razširjen in predstavlja tudi posebno obliko turizma, je bivanje v počitniških bivališčih. Počitniška bivališča lahko najdemo v skorajda vseh slovenskih občinah, do zgostitev takšnih objektov pa prihaja predvsem na območjih, ki so zaradi svojih pokrajinskih in doživljajskih značilnosti turistično privlačna. Med njimi je tudi Občina Piran, ki se ponaša z največ tovrstnimi bivališči na ozemlju Republike Slovenije.

Počitniška bivališča pomembno zaznamujejo naselbinsko in pokrajinsko zasnovo Občine Piran. Ob zadnjem popisu statističnega urada je bilo v tej občini evidentiranih 1042 počitniških bivališč, kar predstavlja 5 % vseh registriranih počitniških bivališč v

Sloveniji. V zadnjih štirih desetletjih se je število tovrstnih objektov na ravni občine povečalo za 173,5 odstotnih točk, najbolj intenziven razvoj pa so počitniška bivališča doživela v sedemdesetih letih 20. stoletja. Številčni porast tovrstnih bivališč je bil skozi popisna leta največji v treh naseljih, ki ležijo v neposredni bližini morja: v Portorožu, Piranu in v Luciji, medtem ko ostajajo v zaledju tovrstna bivališča razmeroma maloštevilna. Največji indeks rasti počitniških bivališč v obdobju med letoma 1971 in 2011 je doživelo naselje Lucija (povečanje za 1543 odstotnih točk), ki se je razvilo iz kmečkega in solinarskega naselja ter se v sedemdesetih letih 20. stoletja združilo v somestje z bližnjim Portorožem. V slednjem je bilo ob registrskem popisu v letu 2011 evidentiranih največ počitniških bivališč v občini (skupno 349). Že od samega začetka statističnega spremljanja počitniških bivališč je visoko številčno zastopanost teh bivališč poleg Portoroža ohranilo tudi mesto Piran.

V zadnjih letih so se med že prisotnimi morfološkimi oblikami počitniških bivališč uveljavile tudi apartmajske vile oziroma večstanovanjski objekti z nadstandardnimi stanovanji, ki imajo na kulturno pokrajino občine predvsem zaradi netradicionalnega arhitekturnega videza še posebno močan vpliv. Na problematiko njihove vključitve v prostor pogosto opozarjajo tudi lokalni prebivalci, ki pri tem poleg arhitekturnih vidikov izpostavljajo tudi sam pojav »vikendaštva«, s katerim so (obmorska) naselja občine že dodobra zasičena.

Analiza regionalnega porekla lastnikov počitniških stanovanj v Občini Piran pokaže, da jih največ prihaja iz Osrednjeslovenske statistične regije (54,4 % vseh), med pogostejšimi pa so še lastniki in solastniki počitniških bivališč iz Podravske (7 % vseh) ter Obalno-kraške in Gorenjska statistične regije (vsaka s 5,9 % lastnikov počitniških bivališč).

Turizem in rekreacija sta vir različnih pozitivnih in negativnih vplivov. Med slednje sodijo tudi okoljske obremenitve, ki so posebej problematične na okoljsko najbolj občutljivih območjih, na primer v visokogorju. Tudi visokogorska območja pa so deležna precejšnjega prostočasnega obiska, ki se zgošča ne nekaj maloštevilnih nadpovprečno priljubljenih območjih. V takšnih primerih si je treba še posebej prizadevati za to, da bi se turizem in rekreacija razvijala sonaravno. Z oceno ranljivosti lahko pomembno prispevamo k načrtovanju sonaravnega turizma in rekreacije na visokogorskih območjih. Na osnovi opredelitve nosilnih zmogljivosti naravnega okolja, ki temelji na funkcijskem vrednotenju naravnogeografskih sestavin, ter natančne opredelitve antropogenih pritiskov, ki so osnova za končno oceno obremenjenosti, ugotavljamo skupno oceno ranljivosti območij.

Med najbolj obiskanimi slovenskimi visokogorskimi območji sta tudi Dolina Triglavskih jezer in Kriški podi. Ocena ranljivosti visokogorske pokrajine obeh omenjenih območij opozarja na njuno precejšnjo ranljivost. Skupna ocena ranljivosti pokrajinskoekološke enote (PEE) Dno doline/krniško dno je slaba (razred 3), kar pomeni, da je zmogljivost posameznih okoljskih sestavin že močno ogrožena. Ranljivost ostalih dveh PEE – Prisojna pobočja in Osojna pobočja, je zmerna (razred 2), kar pomeni, da je zmogljivost sestavin okolja zmerno ogrožena. Prav tako so ocene enotne za PEE tako v Dolini Triglavskih jezer kot na območju Kriških podov, čeprav je slednje območje v primerjavi z Dolino Triglavskih jezer manj obiskano. Območje Kriških podov je precej manjše, zato so vplivi obremenjevanja lahko kljub manjšemu obisku intenzivnejši, hkrati pa gre za višje nadmorske višine, torej posledično še bolj občutljivo visokogorsko okolje kot v primeru Doline Triglavskih jezer. Pri nadaljnjem načrtovanju sonaravnega razvoja turizma

in rekreacije na obeh območjih je kljub temu, da gre za po površini majhna območja, potrebno upoštevati različne ocene ranljivosti posameznih PEE.

Zaradi odvisnosti turizma in rekreacije od pokrajinskih značilnosti ter na drugi strani pomembnih učinkov (okoljskih, družbenih, ekonomskih) obeh dejavnosti je nujno njuno ustrezno obravnavanje v okviru prostorskega in regionalnega planiranja. V sedemdesetih letih se je v Sloveniji tudi na področju turizma in rekreacije pojavil in uveljavil koncept primernosti, ki je bil tudi orodje za opredeljevanje namenske rabe prostora

Pri zasnovi uporabe prostora za rekreacijo sta bila upoštevana dva vidika, in sicer a) potrebe ljudi oziroma družbe po rekreaciji ter b) gospodarski učinki in s tem povezano reševanje strukturnih problemov razvoja turistične dejavnosti. V ospredju analize so bila vprašanja rekreativnih navad, ki so odvisne od naravnih ali antropogeniziranih prostorskih razmer. Analiza naravne primernosti za rekreacijo je upoštevala temeljno navezanost posameznih rekreacijskih aktivnosti na naravne značilnosti prostora. Tako je bila naravna primernost opredeljena za rekreacijo v zelenju, zimsko rekreacijo in vodno rekreacijo, za vsako dejavnost posebej pa so bila določena tudi konkretna merila vrednotenja. Koncept primernosti predstavlja pomemben geografski metodološki pristop pri zasnovi vrednotenja prostora za posamezne dejavnosti (v konceptu regionalnega planiranja), ki pa se v kasnejših letih ni uspel ustrezno uveljaviti zaradi hitre spremembe od regionalnega v smer družbenega planiranja. Na ta način so se razvrednotila predhodna prizadevanja na področju izdelave regionalnega prostorskega plana.

Z naraščanjem pomena turizma in rekreacije po drugi svetovni vojni so se zanju postopoma začeli zanimati tudi slovenski geografi. Tako so se posamezna geografska dela, ki so se ukvarjala s turizmom, pojavila že v petdesetih in še v večji meri v šestdesetih letih 20. stoletja. Prvi slovenski geograf, ki se je temu področju začel kontinuirano posvečati, je bil prof. dr. Matjaž Jeršič. Z njegovim delom, ki je z geografskega zornega kota obravnavalo številna vprašanja, relevantna za boljše razumevanje turizma in rekreacije, je zgodovina slovenske geografije turizma in rekreacije v veliki meri povezana.

Jeršič je kot prvi slovenski geograf obravnaval več aktualnih in pomembnih tem s področja turizma in rekreacije, nekaterim izmed njih pa je namenil več pozornosti. Pri tem kaže omeniti zlasti proučevanje izletniških potovanj oziroma bližnje rekreacije, različne vidike razvoja turizma v alpskem svetu ter problematiko sekundarnih počitniških bivališč, čeprav so bila deležna njegove pozornosti tudi številna druga vprašanja. Njegova dela so osvetlila turizem in rekreacijo kot pomembni sestavini sodobnega življenja. Tako turizem kot rekreacija sta odvisna od naravnega okolja in družbe ter hkrati vplivata nanju. Predstavljata pomemben prostorski pojav, ki zato zahteva posebno obravnavo. Že zgodaj je opozoril na potencialne konflikte med turizmom in rekreacijo ter varstvom narave/okolja. Oboje opozarja na potrebo po upoštevanju s tem povezanih različnih potreb in interesov tudi na področju prostorskega planiranja ter varstva narave in okolja.

Jeršičevo delo je predstavljalo ključen prispevek h geografskemu raziskovanju turizma in rekreacije. Prineslo je vrsto ugotovitev, ki nam še danes omogočajo lažje razumevanje tako tedanjega kot zdajšnjega stanja. Hkrati je pokazalo, da turizem in rekreacija ne sme-ta biti obravnavana samo (ali predvsem) z gospodarskega vidika, temveč je treba upoštevati tudi prostorske implikacije njunega razvoja ter njun pomen za kakovost življenja.

Geographical research on tourism and recreation in Slovenia

Summary

In the European context, Slovenia is only a moderately developed tourist destination, ranking 23rd among EU members in 2012 based on the number of overnight stays. Even so, tourism has made a noticeable imprint on many Slovenian regions, influencing their economic and social structures as well as their outward appearance. At the same time, tourism itself has been strongly dependent on the geographical features of the area in which it is present, and this in turn has had a significant influence on the characteristics of demand and supply in a given space.

Slovenia has experienced above-average growth in tourism during the most recent period. But despite long-term trends showing growth, important differences among particular tourism markets can be observed. Slovenia is becoming less dependent on domestic tourists and those from neighboring countries, while the share of tourists coming from more distant countries and even from other continents is growing. Visitors from other countries often seek out a variety of tourism experiences and they also visit and experience Slovenia as a vacation destination in a fairly selective way. Accordingly, their perceptions of Slovenia as a tourist destination also differ considerably. The differing motives of tourists from different countries are also reflected in their behavior.

An important factor in Slovenian tourism has always been its great landscape diversity, which is also reflected in the kind of tourism offered. However, for some time there has been an observable trend towards the introduction of "artificial" tourist attractions in enclosed spaces that are not weather-dependent. These types of tourist attractions are in the majority of cases successful in attracting new tourists while retaining tourists from before, while tourist areas that persist in offering more traditional forms often show slow growth or even face stagnation. At the same time, studies of foreign tourists performed by the Statistical Office of the Republic of Slovenia continue to show that tourists come to Slovenia primarily due to its natural geographical features ("natural beauty"). The situation is therefore partly paradoxical: the country's natural beauty is a principal reason why people visit Slovenia or a particular destination within it, yet at the same time this in and of itself is not sufficient to attract tourists in greater numbers.

Due to its picturesque, diverse landscapes, relatively well preserved natural environment, and favorable location in relation to major tourism markets, it is likely that Slovenia will continue to be a popular tourist destination in future. Nevertheless, Slovenian tourism is even now facing many challenges (for example, unreliable snow cover in ski resort areas due to climate changes, financial difficulties in a number of tourism centers, and others). Given the growing competition on the global tourism market, continuing adaptation to changing tourist demand, for which there is

also increasing internal differentiation, is required. Here it is important to consider not only short-term benefits but above all the long-term success of tourism activity, which is indispensably connected with the consideration of the interests of society and the environment. Tourism as an important element in the quality of life must also not be overlooked.

Slovenia has a long tradition of tourism development. The first tourist areas in the Slovenian ethnic territory appeared back in the 19th century, and by the end of that century they had developed into important tourism centers (Rogaška Slatina, Bled, Portorož, etc.). Health resorts were foremost among them. The healing power of water was mentioned in some sources as long ago as the Middle Ages, but for the most part the development of health spas began in the 19th century, when the cores of present-day spas in Rogaška Slatina, Dolenjske Toplice, Dobrna, Laško, and Šmarješke Toplice were built. After the Second World War towns with health spas developed into an important segment of tourism in Slovenia, with well-developed infrastructure and modern medical centers. A significant shift in the development of spa tourism areas took place after 1990. Some spas began to utilize thermal water for the purposes of recreation, entertainment, and adventure by constructing modern pool complexes. This change of orientation towards mass tourism based on recreational sports, leisure, and holidays brought about a significant increase in tourist visits to vacation and recreational health resorts such as Čatež, Moravske Toplice, Podčetrtek, Ptuj, etc., and with respect to number of overnight stays these considerably exceeded the classical health resorts, in which the predominant activity was therapy and rehabilitation. In recent years a few classical health spa areas have also followed this example, building modern wellness hotels and spa centers alongside medical centers.

Today visitors to Slovenian spas can enjoy, in addition to high quality medical services, also a number of innovative forms of preventive as well as alternative treatments, for health, beauty, relaxation, and pleasant experiences. With the increase in visits to spas alongside the decrease in seaside and mountain resort areas, spa tourism has taken the lead in types of tourism in Slovenia over the last two decades, accounting for a third of all overnight stays. Tourists in spas with a more prominent health function stay on average for 5-6 days, and in those with a more holiday and recreational character for 3.5-4 days. Domestic tourists still account for more than half of overnight stays in the majority of spa towns, but in recent years the share of foreign visitors has been increasing rapidly (in 2013 it increased to 44.2%, with most foreign visitors coming from Austria, Italy, Russia, Germany, and Croatia). There are also many day visitors to recreational spa resorts in addition to those who stay there overnight; the former are especially common in the summer months, making use of the wide range of sports and recreational programs.

The countryside has hosted a significant number of tourist visits from the very beginning of the development of mass tourism. Various forms of tourism have developed in rural areas, with perhaps the most characteristic and typical form of rural tourism being tourism on farms.

In Slovenia there were 1120 farms registering the supplementary activity of tourism on farms at the beginning of 2014. This figure represents 1.6% of all farms in Slovenia. Altogether these farms registered 1904 supplementary activities relating

to tourism on farms. Interviews with the holders of these supplementary activities showed that the following features are crucial for the success of tourism on farms: multigenerational decision making, a broad range of knowledge and skills among all members of the multi-generational household, enthusiasm and innovativeness, embeddedness in the local environment, a clear vision of their own, and versatile use of available resources. On the other side are factors undermining the vitality of farms involved with tourism: expectation of "salvation from outside", too little self-initiative and a relatively important role for other activities (including off-farm) in the income structure of the household.

Farms with registered farm tourism activities are clustered both in areas offering favorable possibilities on particular farms (labor force, available premises, surplus production) and in areas making use of superior landscape suitability for the development of tourism or the proximity of already developed tourism centers.

Tourism on the farm is an activity that can be an excellent complement to basic farming activity as well as other supplementary activities (e.g. food production, education, activities associated with traditional knowledge). Many farms see in this activity primarily the possibility to sell their produce and products (on more remote farms this is indeed practically the only possibility).

Crucial factors that influence the distribution of tourism on farms in Slovenia have not fundamentally changed in the last forty years. Of great importance are the vitality of farms and their location in accessible and attractive areas. In recent years there has been clear development not only quantitatively (the number of farms offering such services) but also and above all in a qualitative sense: the goods and services offered are increasingly diverse and integrated, the quality of services is higher and the adaptation to demand is also increasing all the time.

A particular form of tourism is wine tourism, which has been around for a very long time (especially in the Mediterranean) but has become a subject of interest among researchers only in the last two decades. Most of these studies have been in the fields of marketing, management, and of course tourism studies, but it should be pointed out that some fundamental works have also been written by geographers, who in this way contributed significantly to the understanding of the relationship between wine tourism and the wine region. The contribution of the discipline of tourism geography has been relatively modest. A few exceptions notwithstanding, wine tourism in Slovenia has rarely been the subject of scientific research (although this has been changing in the last few years); it has been perceived more as an important product for the tourism as well as the wine sector.

One of the regions characteristic of wine tourism is the Primorska region, which is characterized by variety and diversity on the one hand and a high degree of internal disconnectedness and discontinuity on the other. The internal heterogeneity of the Primorska wine region, which is not territorially contiguous, stems from four distinct wine-growing districts (the Gorizia Hills (Brda), the Vipava Valley, the Karst, and Slovenian Istria), which despite their relative proximity to one another are quite distinct, each having its own identity arising from specific microclimatic, relief and pedological conditions, historical development, and human adaptation

to the environment. All this is reflected in *terroir* and characteristic grape and wine varieties, typical products and dishes, i.e. specific features upon which the development of wine tourism in these places is based. Of course some heterogeneity can also be seen within individual districts, due in part to their administrative disconnectedness and fragmentation into several municipalities. The wine tourism routes (WTRs) are a potentially important factor in the development of wine tourism in all the districts, but there are shortcomings preventing greater visibility and effectiveness of WTRs. On the other hand, we find very high quality tourism amenities. This is especially true of traditional as well as some innovative wine-related events and festivals. Tourism products and services are varied and locally specific, although in a few cases they overlap considerably, based as they are on shared traditions and customs.

Among the forms of tourism accorded greater attention recently is also youth tourism. Certain characteristic features are typical of the behavior of young Slovenian tourists, first of all their high degree of participation in tourism. A shortage of funds (at least relatively speaking) does not prove to be a barrier decreasing the younger generation's involvement in tourism, who clearly accord travel a higher priority than does the general Slovenian population. This is related to the different motives and lifestyles of young people.

This greater participation in travel can be seen in their greater spatial mobility and the higher proportion of long distance trips. Nevertheless, typical trips by young tourists remain within the framework of "classical tourism". These are usually shorter trips to regions that are also typical regions of mass tourism. Motives are predominantly related to seeking out sun, sea, fun and relaxation. The destinations for these trips are usually already well-known or previously visited countries, visitors stay in one place, the route to the destination is direct, with only necessary stops along the way (e.g. for food and restroom breaks). The group traveling together in most cases numbers from two to five persons. It is most often composed of friends or acquaintances, and frequently the travel companion is also (or only) a partner. The forms of tourism that do not belong in this category are strongly in the minority. Nevertheless, a significant portion of these tourist trips differ from that presented above in their characteristics.

In the case of trips that include overnights in more than one place and that are not organized by tourist agencies, there are usually up to six locations involved (on average 2-3), and the main means of transportation for the route between locations is most often bus, although the spectrum of transport means is very broad. The group size is on average relatively small and there are hardly ever any large groups. These trips also include longer stays in one place. During this stay there are typically a lot of day trips and sight-seeing of natural and cultural attractions.

Regarding the spatial characteristics of these trips, the picture is considerably more complex than might be concluded from the data provided by regular statistical surveys. Although most trips are directed towards just one tourism destination from the place of residence and the entire holiday is spent there, many tourists during the time of a particular trip visit several places and "use" the space within, around, and between these places in different ways (sight-seeing, sports and recreational activities, etc.), adding to their different type of experience. For many tourists the boundary

between the tourist destination and the space that must simply be traversed in order to reach the destination (and in itself constitutes at best an obstacle) is not sharp.

One of the most important ways of spending leisure time that is very widespread in Slovenia and represents a particular form of tourism is residence in holiday homes (second homes). Holiday homes can be found in virtually all Slovenian municipalities, with a particular concentration of such structures in regions that are attractive to tourists due to their landscapes and the experiences they offer. Among them is also the Municipality of Piran, which boasts the greatest number of such homes in Slovenia.

Holiday homes have a strong impact on settlement design and landscape in the Municipality of Piran. During the last census by the Statistical Office, 1042 holiday homes were recorded in this municipality, or 5% of all registered holiday homes in Slovenia. In the last four decades the number of such buildings at the level of the municipality has increased 173.5 percentage points, with the most intensive development taking place in the 1970s. The numerical increase in these types of residences throughout all the census years was greatest in three towns that are located in the immediate vicinity of the sea: Portorož, Piran and Lucija. Holiday homes in the hinterland are relatively sparse. The greatest index of growth in holiday homes in the period from 1971 to 2011 was experienced by the town of Lucija (an increase of 1543 percentage points), which developed from an agricultural and salt-making settlement and in the 1970s merged into a conurbation with the nearby town of Portorož. The latter had the greatest number of holiday homes recorded in the municipality in the 2011 census (a total of 349). From the very outset of statistical monitoring of holiday homes a high number of such residences has been recorded in the town of Piran in addition to Portorož.

In recent years in addition to the already existing morphological forms of holiday homes, apartment villas and multi-family dwellings have come into being. Due primarily to their nontraditional architecture, these have an especially strong impact on the cultural landscape. Local residents frequently call attention to the problem of how out of place they are. Besides the architectural aspects, local residents note the problem of "weekend residence", something that already saturates the coastal settlements of the municipality.

An analysis of the regional origin of the owners of holiday homes in the Municipality of Piran shows that most owners come from the Central Slovenia statistical region (54.4% of all owners); among the more frequent are also owners and co-owners of holiday homes from the Drava region (7% of the total) and the Coastal-Karst and Upper Carniola regions (5.9% each).

Tourism and recreation are the source of both positive and negative impacts. Among the latter are also environmental stresses that are especially problematic in the most sensitive areas, for example in the high mountains. High mountain areas are also subjected to a considerable number of visitors who spend their leisure time there, concentrated in a few overly popular areas. In such cases it is necessary to make special efforts for the sustainable development of tourism. By assessing the vulnerability of an area we can make an important contribution towards the planning of sustainable tourism and recreation in high mountain areas. Based on a determination of the

carrying capacities of the natural environment, grounded in the functional evaluation of natural geographic elements, and an accurate determination of anthropogenic pressures that are the basis for the final assessment of environmental pressures, we can arrive at a total assessment of the vulnerability of regions.

Among the most visited Slovenian high mountain areas are the Triglav Lakes Valley and the high plateau called Kriški podi. An assessment of the vulnerability of the high mountain landscape of the two areas mentioned warns of their considerable vulnerability. The total assessment of the landscape ecological unit (LEU) of the valley floor is poor (grade 3), which means that the capacity of individual landscape forming elements is seriously threatened. The vulnerability of the other two LEUs – sunny slopes and shady slopes – is moderate (grade 2), which means that the capacity of landscape forming elements is moderately threatened. Similarly, the assessments are the same for the LEUs in both the Triglav Lakes Valley and the area of Kriški podi, although the latter area has fewer visitors than the Triglav Lakes Valley. The area of Kriški podi is considerably smaller and thus the impacts of pressures despite fewer visitors can be more intensive, and it is also located at a higher elevation and hence is a more sensitive high mountain environment than in the case of the Triglav Lakes Valley. In future planning of sustainable development of tourism and recreation in both areas the different assessments of vulnerability of particular LEUs must be taken into account, despite the small area.

Due to the dependence of tourism and recreation on landscape features and the significant impacts (environmental, social, and economic) of both activities it is essential to examine the two in the framework of spatial and regional planning. In the 1970s the concept of suitability was introduced and established in Slovenia in the field of tourism and recreation, and this was also a tool in defining land use.

In planning the use of space for recreation, two aspects were considered: a) the needs of people and society for recreation and b) economic impacts and associated solving of structural problems in the development of tourist activities. At the forefront of the analysis were questions regarding recreational habits that are dependent on natural or anthropogenized spatial conditions. The analysis of the natural suitability for recreation considered the fundamental connection of recreational activities with the natural features of a place. In this way the natural suitability has been defined for summer outdoor recreation, winter recreation, and water recreation; for each activity specific evaluation criteria were defined. The concept of suitability is an important geographical methodological approach in planning the evaluation of the space for particular activities (in the concept of regional planning), but in later years it was not able to become suitably established due to the rapid change from regional planning in the direction of social planning. Earlier efforts in elaborating regional spatial plans were thus undermined.

With the growing importance of tourism and recreation after the Second World War, Slovenian geographers also gradually began to show an interest in it. Particular geographers studying tourism thus appeared as early as the 1950s and to an even greater degree in the 1960s. The first Slovenian geographer to work continuously on tourism was Dr. Matjaž Jeršič. The history of Slovenian geography of tourism and recreation is strongly associated with his work, which treated a number of issues relevant to a better understanding of tourism and recreation from a geographical perspective.

Jeršič examined a number of relevant and important topics in the field of tourism and recreation, the first Slovenian geographer to do so. Some of them were given particular attention: especially noteworthy are his studies on excursion tourism and nearby recreation, various aspects of tourism in alpine environments, and the problem of second homes, though he has also done work on many other topics. His works have shed light on tourism and recreation as important elements of contemporary life. Thus tourism as well as recreation are dependent on the natural environment and society while also impacting them. Tourism and recreation represent an important spatial phenomenon which therefore requires special treatment. Early on, Jeršič noted the potential conflicts between tourism and recreation and nature conservation. Both highlight the need to consider the different needs and interests involved, in the field of spatial planning as well as nature conservation.

Jeršič's work represents a crucial contribution to geographical research on tourism and recreation. It has brought a range of findings that help us even today to better understand the past as well as current situation. At the same time it has shown that tourism and recreation must not be examined only (or chiefly) from an economic standpoint but that we must also consider the spatial implications of their development and their importance for the quality of life.

(Translated by Jean McCollister)

Seznam preglednic

Preglednica 1.1: Najbolj obiskane kulturno-zgodovinske turistične znamenitosti v letu 2008 7

Preglednica 1.2: Motivi za prihod počitniških turistov v Slovenijo (skupen % odgovorov »zelo pomembno« in »pomembno«, julij–avgust 2012). 22

Preglednica 1.3: Prenočitve turistov (v %) po državah, iz katerih turisti prihajajo. 31

Preglednica 1.4: Delež (v %) tujih turistov, za katere je bila Slovenija edini počitniški cilj (julij–avgust 2012). 32

Preglednica 1.5: Število prihodov turistov in prenočitev po statističnih regijah leta 2012. 35

Preglednica 1.6: Kumulativni delež prihodov turistov v desetih najbolj obiskanih turističnih krajih (obdobje 1960–2009). 36

Preglednica 1.7: Prihodi in prenočitve turistov v slovenskih nastanitvenih objektih v obdobju 2008–2010 39

Preglednica 1.8: Sezonska razporeditev prenočitev v najbolj obiskanih gorskih turističnih občinah v letu 2013. 41

Preglednica 2.2: Število in delež nočitev po vrstah turističnih krajev v Sloveniji med letoma 1971 in 2013 59

Preglednica 3.1: Oblike dopolnilnih dejavnosti (DD) turizma na kmetiji v Sloveniji ter njihova zastopanost leta 2014. 70

Preglednica 3.2: Ležišča v vseh nastanitvenih objektih in na turističnih kmetijah po vrstah turističnih občin leta 2013 74

Preglednica 3.3: Deleži turističnih kmetij po vrstah turističnih občin. 75

Preglednica 4.1: Glavne proizvajalke vina in najbolj obiskane turistične destinacije v svetu leta 2011 94

Preglednica 4.2: Primorske vinske kleti in njihova ponudba po vinorodnih okoliših 98

Preglednica 5.1: Velikost potovalne skupine na zadnjem daljšem turističnem potovanju (% odgovorov) 114

Preglednica 5.2: Anketiranci glede na dejavnosti na zadnjem daljšem turističnem potovanju 114

Preglednica 6.1: Število počitniških bivališč po izbranih naseljih v Občini Piran. 125

Preglednica 7.1: Gorništvo po definiciji Mednarodnega združenja gorniških organizacij (UIAA). 142

Preglednica 7.2: Priljubljenost različnih aktivnosti v gorah med vprašanimi obiskovalci 143

Preglednica 7.3: Ocena nosilne zmogljivosti po PEE. 147

Preglednica 7.4: Pogostost obiska (na leto) osrednjega območja Triglavskega narodnega parka. 149

Preglednica 7.5: Ocena obremenjenosti po PEE. 151

Preglednica 7.6: DPSIR okvir za visokogorsko območje Doline Triglavskih jezer in območje Kriških podov. 152

Preglednica 8.1: Možnosti sočasne rabe istih območij za različne dejavnosti. 162

Preglednica 8.2: Možni negativni vplivi posameznih rab na elemente naravnega okolja 163

Seznam slik

Slika 1.1: Piran – središče občine z največjim številom turističnih prenočitev v državi. (foto: D. Cigale)..... 15

Slika 1.2: Zavarovana območja in turistični kraji. 16

Slika 1.3: Smučišča in za smučanje primerna območja. 19

Slika 1.4: Nastanek številnih planinskih koč je bil ključnega pomena za razmah planinstva, ki je danes med bolj priljubljenimi športnorekreacijskimi dejavnostmi (na sliki Kamniška koča na Kamniškem sedlu). (foto: D. Cigale) 20

Slika 1.5: Turistične regije po Strategiji razvoja slovenskega turizma iz leta 1993. 25

Slika 1.6: Turistične regije glede na turistični produkt "Stranske poti so zapeljivejše od glavnih". 26

Slika 1.7: Kulinarične regije. 27

Slika 1.8: Število turističnih ležišč po občinah leta 2013. 28

Slika 1.9: Prenočitve turistov v Sloveniji (1960–2012). 30

Slika 1.10: Prihodi turistov po državah izvora in po vrstah obiskanih krajev leta 2012 (v %). 32

Slika 1.11: Sezonska razporeditev prenočitev po vrstah turističnih občin leta 2013 (deleži v %). 33

Slika 1.12: Prenočitve turistov iz izbranih držav po sezonah (deleži v %; podatki za leto 2013) 34

Slika 1.13: Ljubljana – glavno mesto in eden vodilnih turističnih krajev v državi. (foto: D. Cigale) 37

Slika 1.14: Prenočitve turistov po vrstah turističnih krajev v obdobju 1961–2009 (v %) 40

Slika 2.1: Število nočitev v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1953 in 2013 55

Slika 2.2: Število nočitev po vrstah turističnih krajev v Sloveniji med letoma 1960 in 2013. 60

Slika 2.3: Delež ležišč, turistov, nočitev in zasedenosti ležišč v zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1960 in 2013 61

Slika 2.4: Povprečna dolžina bivanja turistov po vrstah turističnih krajev v Sloveniji med letoma 1960 in 2013 61

Slika 2.5: Povprečna dolžina bivanja turistov v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1953 in 2013 62

Slika 2.6: Delež nočitev domačih turistov (iz Slovenije) v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1953 in 2013 63

Slika 2.7: Delež nočitev turistov po štirih najpomembnejših državah v izbranih zdraviliških turističnih krajih v Sloveniji med letoma 1971 in 2013. 64

Slika 3.1: Turistična kmetija nad dolino Drave. (foto: I. Potočnik Slavič) 69

Slika 3.2: Dopolnilne dejavnosti turizma na kmetiji leta 2014 (deleži v %). 71

Slika 3.3: Razporeditev turističnih kmetij in prednostna območja za razvoj turizma v Sloveniji. 73

Slika 3.4: Število registriranih dopolnilnih dejavnosti s področja turizma in turistični obisk po občinah. 77

Slika 3.5: Ponudba domače hrane je pomemben dejavnik privlačnosti turističnih kmetij. (foto: I. Potočnik Slavič) 78

Slika 3.6: Število gostinskih sedežev na turističnih kmetijah po dejavnostih. 79

Slika 3.7: Občine z največ gostinskimi sedeži v okviru ponudbe turizma na kmetiji....80

Slika 3.8: Povezava razvoja turizma na kmetiji z zdraviliškim turizmom – primer Prekmurja. 81

Slika 3.9: Profil uspešne kmetije, ki se ukvarja s turizmom na kmetiji....83

Slika 3.10: Profil manj uspešne kmetije, ki se ukvarja s turizmom na kmetiji. 84

Slika 4.1: Kanava Marezige – norveški turisti v deželi refoška. (foto: S. Kerma)....93

Slika 4.2: Vinogradniška pokrajina in vinski turizem v Goriških brdih. (foto: S. Kerma)....97

Slika 5.1: Mladinski hoteli so posebna oblika nastanitvenih objektov, ki je namenjena prvenstveno mlajšim turistom. (foto: M. Herič) 105

Slika 5.2: Trajanje zadnjega turističnega potovanja, ki je vključevalo vsaj štiri prenočitve (delež odgovorov v %)....109

Slika 5.3: Dejavnosti anketirancev na dopustu/turističnem potovanju (v % anketirancev, ki so izbrali posamezen odgovor)....110

Slika 5.4: Število krajev prenočevanja pri anketirancih, ki so na turističnem potovanju prenočili v več kot enem kraju (deleži odgovorov v %)....112

Slika 5.5: Trajanje (v dnevih) zadnjega daljšega potovanja (% odgovorov). 113

Slika 5.6: Mladinski turizem se v precejšnji meri navezuje na t. i. nahrbtnikarski turizem ali popotništvo (foto: S. Kavčič) 115

Slika 6.1: V Luciji se glavnina počitniških bivališč nahaja v stanovanjskih blokih, ki so bili zgrajeni v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. (foto: M. Koderman) 123

Slika 6.2: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v Občini Piran v letu 2013....126

Slika 6.3: Med novejše pojavne oblike počitniških bivališč lahko prištevamo tudi t. i. apartmajske vile – večstanovanjske objekte z nadstandardnimi stanovanji, namensko grajenimi za počitniško rabo. (foto: M. Koderman)....127

Slika 6.4: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v naselju Piran v letu 2013....129

Slika 6.5: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v naselju Portorož v letu 2013....131

Slika 6.6: Prostorska razporeditev počitniških bivališč v naselju Lucija v letu 2013. 132

Sliki 7.1 in 7.2: Primera visokogorskih območij v Julijskih Alpah in Karavankah. (foto: I. Mrak)....138

Slika 7.3: Gorništvo je najbolj priljubljena človekova dejavnost tudi v slovenskem visokogorju. (foto: I. Mrak) 142

Slika 7.4: Dolina Triglavskih jezer (slikano proti zahodu z območja Hribaric). (foto: I. Mrak) 145

Slika 7.5: Pokrajinskoekološke enote Doline Triglavskih jezer in območja Kriških podov. 146

Slika 8.1: Rekreacija na vodi je med najbolj priljubljenimi in množičnimi načini preživljanja prostega časa. (foto: B. Lampič) 167

Slika 9.1: Prof. dr. Matjaž Jeršič na terenskih vajah študentov geografije (foto: arhiv B. Lampič)....173

Slika 9.2: Bled je že v drugi polovici 19. stoletja postal eden najbolj obiskanih turističnih krajev v Sloveniji (foto: B. Lampič) 177

Slika 9.3: Kranjska Gora je najbolj prepoznaven slovenski zimskošportni turistični kraj. (foto: M. Ogrin) 179

Slika 9.4: Počitniško bivališče na območju Izole. (foto: Š. Guštin) 181

IMENSKO IN STVARNO KAZALO

A

Alpe 14–15, 19–21, 23–26, 34, 36, 72, 137–139, 141, 144, 149, 171–172, 176–180, 182, 184
alpsko smučanje 14, 19, 37, 40, 137, 140–143, 166–168, 174–175, 179
anketna raziskava 103–104, 106–108, 113–114, 116, 143, 148–149, 172
apartmajske vile 127, 130, 134

B

Bled 13, 16, 21, 26, 35–36, 41, 49–50, 54–55, 75, 121, 176–77, 183
bližnja rekreacija 171–172, 174–176, 181, 183

Č

Čatež 36, 52–57, 62–64
črne gradnje 124, 134, 182

D

Dobrna 48–50, 52–56, 62–65
Dolenjske Toplice 48–50, 52, 54–57, 63
dopolnilne dejavnosti na kmetiji 38, 67, 70–86
dostopnost 14, 48, 74–75, 86, 111, 128, 139, 149

E

ekološke kmetije 68, 95
ekoturizem 92, 116, 184

G

geografija vina 89–90, 100
gostinska ponudba 51, 67–68, 70–72, 74–76, 79–82, 92, 98, 174

I

identiteta regije 10, 89–90, 92, 97, 100
Istra 14, 27, 29, 42, 97–100, 107, 123–124, 176, 180

J

Jugoslavija 16, 25, 28–29, 31–32, 36, 43, 50–51, 63, 157, 182–183

K

kakovost življenja 9, 43, 131, 175–176, 183–184
kmetijstvo 67, 74, 81, 157, 159–161, 165–166, 176–178
Kranjska Gora 19, 36, 41, 50, 54, 121, 133–134, 179
kulinarični turizem 23–24, 27, 74, 91, 95, 99–100
kultura vina 91, 95, 97–98
kulturna dediščina 13, 17, 22–24, 26–27, 91, 95–100, 121, 157, 160, 165, 182

L

Laško 34, 49–50, 52, 54–56, 59, 62–65, 75, 183
Ljubljana 17–18, 26–28, 31–33, 35, 37, 48, 50, 54, 60, 72, 74–75, 92, 108, 133, 172, 174,
Lucija 122–123, 125–126, 130, 132, 134

M

mestni turizem 18, 28, 32–33, 37–38, 108
mineralna voda 13–14, 25, 29, 34, 39, 47–51, 53, 55, 57–58, 72, 166–167
mladinski turizem 11, 58, 103–105, 107–108, 114–116
Moravske Toplice 29, 36, 52–55, 57, 63–65, 81–82

N

nahrbtnikarski turizem 103–104, 107, 112–113, 115–116
nastanitvene zmogljivosti 21, 28–29, 37–39, 42, 49–50, 55–58, 61, 71–76, 78–79, 105, 108, 111, 178, 180, 183
Natura 2000 15, 141

O

obmorski turizem 14, 28–29, 31–35, 40, 42, 49–50, 54–55, 58–60, 75, 108, 110–111, 130
okoljski učinki 11, 89, 141, 143–144, 151–152

P

Parecag 125
Piran 11, 15, 29, 54, 121–135
planinstvo 20–21, 139, 141
počitniška bivališča 11, 121–135, 171–172, 178, 180–183
počitniška stanovanja
glej počitniška bivališča
počitniške hiše
glej počitniška bivališča
Podčetrtek 17, 29, 34, 36, 52–55, 57, 62–64
podeželje 10, 24–25, 38, 51, 69, 72, 84, 86, 96, 98–99, 121, 156, 172
podeželski turizem 10, 26, 38–39, 51, 69,
podnebne spremembe 19, 43, 141, 153, 179
pohodništvo 19–21, 24, 58, 95, 142–143
popotništvo 103–104, 107, 112–116
Portorož 13–14, 21, 26, 35, 37, 42, 49, 54, 57, 107, 122, 124–125, 127, 130–132, 134, 183–184
potovalno ravnanje 105, 107–115
Prekmurje 27, 57, 81
prosti čas 9–11, 23, 37, 49, 74–75, 115–116, 121, 130, 167, 172, 174–176, 180–183
prostorsko planiranje 11, 155–160, 164–166, 176, 181, 184

R

Radenci 49–50, 52–57, 62–64, 183
razvoj podeželja 69, 84, 88, 98–99
regionalno planiranje 11, 155–157
register nepremičnin 122, 125, 128, 134
rekreacija na prostem 13–15, 21, 42, 72, 165–166, 168, 174–176, 181
rekreacijske dejavnosti 9, 14, 18, 20, 65, 110, 114, 117, 166–168, 174–176
Rogaška Slatina 10, 13, 26, 34, 36, 39, 48–51, 53–56, 62–64, 183

S

Seča 125, 132
Sečovlje 15, 18, 125, 130
sekundarna bivališča
glej počitniška bivališča
sekundarna počitniška bivališča
glej počitniška bivališča
Slovenska Istra 14, 27, 29, 42, 97–100, 123–124, 176, 180
smučarski turizem 19–20, 40–42, 43, 141, 166–167, 175, 178–180
snežna odeja 19, 43, 167, 175, 179–180, 184
stavbni fond 121, 124, 128, 130, 182
Strunjan 54–55, 57, 125–126, 132

Š

športna rekreacija 18–21, 40, 56, 65, 67, 71, 74, 110, 114, 117, 141–144, 175
število prenočitev 35, 37, 41–43, 50–51, 53–57, 59–61, 63–65, 76, 84, 108, 128, 141, 148–149, 182
študija ranljivosti okolja 11, 137, 144, 149, 152

T

termalna voda 29, 34, 40, 47–49, 52–53, 55–56, 58, 60, 166–167
terroir 89–90, 92, 95, 97, 100
Triglav 139–140, 149
Triglavski narodni park 11, 15, 82, 144, 148–149, 151, 153
turistična destinacija 10, 13, 22–24, 27, 33, 42–43, 60, 90–95, 98–100, 103, 106, 117
turistična ponudba 14, 42, 47, 56, 68, 76, 86, 99, 103
turistična potovanja 9–10, 14, 32, 36, 48, 60, 103–104, 106–117, 172, 183
turistične kmetije 38–39, 67–86, 99
turistični obisk 9, 16, 21–22, 24, 29–30, 33–36, 38, 40, 42–43, 49–51, 53, 56–60, 63–65, 67, 75–77, 83, 108, 177
turizem na kmetiji 10, 38, 67–86, 177, 184

V

vikendi
glej počitniška bivališča
vino 26, 89–100, 172
vinogradništvo 14, 75–76, 80, 82, 89–90, 94–97, 99, 121, 172, 181

vinska regija 89–93, 95–97, 99–100
vinska turistična cesta 92, 96, 98–100
vinski turist 91, 93, 100
vinski turizem 10, 89–100

Z

zasnova uporabe prostora 11, 155–159, 161, 164–167
zavarovana območja 15–16, 124, 127, 141–142, 144, 151–153
zdravilišče 25, 30, 39, 47–53, 55–65, 82, 110, 114
zdraviliški turizem 10, 14, 25, 28, 31, 33–34, 36, 38–40, 43, 47–65, 72, 74–75, 81–82, 121, 130
zimski turizem 14, 33–34, 40–42, 51, 141, 179–180
glej tudi smučarski turizem

Avtorji

Dr. Dejan Cigale, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: dejan.cigale@ff.uni-lj.si

Dr. Andrej Černe, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: andrej.cerne@ff.uni-lj.si

Dr. Anton Gosar, Fakulteta za turistične študije – Turistica, Univerza na Primorskem, Obala 11a, 6320 Portorož, e-pošta: anton.gosar@turistica.si

Martina Herič, Prisojna ulica 5, 2000 Maribor, e-pošta: martinahe@gmail.com

Dr. Uroš Horvat, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-pošta: uros.horvat@um.si

Sandra Kavčič, Pot na polje 20, 4290 Tržič, e-pošta: sandra.kavcic1@gmail.com

Simon Kerma, univ. dipl. geogr., Fakulteta za turistične študije – Turistica, Univerza na Primorskem, Obala 11 a, 6320 Portorož, e-pošta: simon.kerma@fts.upr.si

Ida Knez Račič, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: ida.knezracic@ff.uni-lj.si

Dr. Miha Koderman, Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem, Titov trg 5, SI–6000 Koper, e-pošta: miha.koderman@fhs.upr.si

Dr. Barbara Lampič, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: barbara.lampic@ff.uni-lj.si

Dr. Irena Mrak, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: irena.mrak@ff.uni-lj.si

Dr. Irma Potočnik Slavič, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: irma.potocnik@ff.uni-lj.si

Miha Varga, Trata V/8, 1330 Kočevje, e-pošta: mihc.varga@gmail.com

Doslej izdane publikacije iz zbirke GeograFF

GeograFF 1 – 2008
Matej Ogrin: Prometno onesnaževanje ozračja z dušikovim dioksidom v Ljubljani

GeograFF 2 – 2008
Barbara Lampič: Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikt ali razvojni potencial

GeograFF 3 – 2008
Marijan M. Klemenčič, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič: Življenjska (ne)moč obrobnih podeželskih območij v Sloveniji

GeograFF 4 – 2009
Katja Vintar Mally: Države v razvoju – med okoljevarstvom in razvojnimi težavami

GeograFF 5 – 2009
Več avtorjev: Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji

GeograFF 6 – 2010
Andrej Černe, Simon Kušar: The System of Indicators for Regional Development, Structure and Potentials

GeograFF 7 – 2010
Irma Potočnik Slavič: Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja

GeograFF 8 – 2010
Marko Krevs, Dejan Djordjević, Nataša Pichler-Milanović (ur.): Challenges of spatial development of Ljubljana and Belgrade

GeograFF 9 – 2010
Barbara Lampič, Dejan Rebernik (ur.): Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja

GeograFF 10 – 2011
Karel Natek (ur.): Mali vodni tokovi in njihovo poplavno ogrožanje Ljubljane

GeograFF 11 – 2011
Irena Mrak: High Mountain Areas and Their Resilience to Tourism Development

GeograFF 12 – 2012
Darko Ogrin (ur.): Geografija stika Slovenske Istre in Tržaškega zaliva

GeograFF 13 – 2014
Dušan Plut: Sonaravni razvoj Slovenije - priložnosti in pasti

GeograFF 14– 2014
Matej Ogrin, Katja Vintar Mally, Anton Planinšek, Griša Močnik, Luka Drinovec, Asta Gregorič, Ivan Iskra: Onesnaženost zraka v Ljubljani